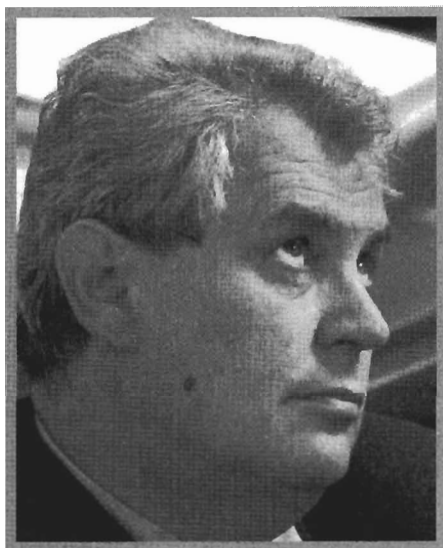

Miloš Zeman

**Jak jsem se
mýlil
v politice**

*Tuto knihu věnuji těm,
kdo žili pro sociální demokracii,
nikoli však ze sociální demokracie,
a těm,
kdo žili pro politiku,
nikoli však z politiky.*

Miloš Zeman

Ing. Miloš Zeman:
**Jak jsem se mýlil
v politice**

Fotografie: ČTK Praha

Obálka a grafická úprava:
Viola Vičková

Odpovědná redaktorka:
Alena Krupauerová

Textace vysvětlivek:
OTTOVO NAKLADATELSTVÍ, s. r. o.

První vydání.

Vydalo OTTOVO NAKLADATELSTVÍ,
s. r. o., Křišťanova 675/3,
130 00 Praha 3, tel. 221 474 111
v roce 2005 jako svou 1432. publikaci.

ottovo@ottovo.cz

Tisk: Těšínská tiskárna, a. s.,
Český Těšín

Text © Miloš Zeman, 2005
Photo © ČTK, 2005

Cover and graphic design
© Viola Vičková, 2005

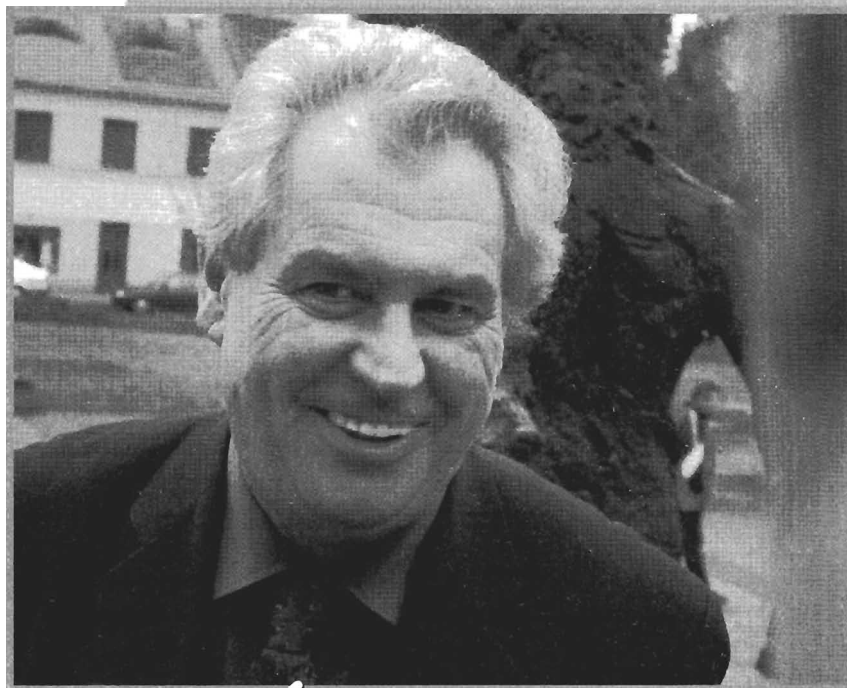
ISBN 80-7360-260-1

Úvodem

Po ročním naléhání svých přátel jsem podlehl jejich tlaku a souhlasil s tím, že napíšu knihu politických vzpomínek. Řídil jsem se však heslem Juana Ramóna Jiménez¹⁾: „Dají-li vám linkovaný papír, pište napříč.“ Zatímco standardní politické memoáry jsou skrytou nebo zjevnou sebeoslavou svého autora, připadá mi daleko zajímavější zabývat se nikoli úspěchy, ale naopak neúspěchy, omyly a chybami, jichž jsem se v politické dimenzi svého života dopustil. Snad to trochu pomůže českým politikům další generace, aby se mých chyb vyvarovali a dopustili se chyb zcela nových.

Kniha je rozdělena do tří částí. Inspiroval jsem se Goethovým Vilémem Meisterem s tím rozdílem, že po letech učednických a tovaryšských následují v duchu pravidel cechu léta mistrovská. Politika je totiž řemeslo jako každé jiné a politik, jenž dosáhne funkcí, z nichž může významně ohrožovat své okolí, by neměl být nazýván Mistrem, ale panem mistrem, stejně jako švec nebo kovář. To samozřejmě nic nevypovídá o tom, zda šije dobré, nebo špatné boty.

Prosím tedy, aby tato kniha nebyla vnímána jako standardní memoáry ani jako historie české sociální demokracie. Možná že i takovou knihu jednou napíšu.

LÉTA
učňovská

Dětství

Neminím čtenáře unavovat rozvleklým popisem svého dětství; stejně na něm nebylo nic zvláštního. Ti, kdo se snaží vystopovat počátky politikovy kariéry v imprintech (vpečetění), které do ní vneslo právě toto životní období, by v mém případě byli zklamáni. Neprožil jsem zde nic strašlivého ani oslnujícího a jediné imprinty, které jsem si z té doby odnesl, se politiky netýkaly: Byla to láska k přírodě a láska ke knihám.

I když se říká, že Kolín leží v rovině, není to tak docela pravda. Zasahuje k němu nejzazší výběžek Železných hor, pokrytý převážně borovicovými lesy. Místa jako Borek, později Vinice, Včelín, Jelen a další se stávala terčem mých stále se prodlužujících vyjížděk na kole, zpočátku s maminkou, později sám. Pozorovat krásu lesa a krajiny obecně pro mne od té doby zůstalo tím nejkrásnějším způsobem odpočinku.

S knihami to bylo složitější. Prastrýc, katolický farář ve Zbraslavicích, zanechal naší rodině rozsáhlou knihovnu, naplněnou ovšem literaturou dosti jednostrannou. Vzpomínám si na svázané ročníky katolického časopisu *Vlast*, kterými jsem nechápavě listoval a který koncem devatenáctého století redigoval militantní farář Tomáš Škrdle. O něco lepší to bylo se sebranými spisy Karoliny Světlé, ale stejně jsem si příliš nepomohl. Hltal jsem bez

viz str. 5 1) Jiménez, Juan Ramón (1881–1958), šp. básník. Působil na různých univerzitách v USA. V prvním období své tvorby byl představitelem modernismu. Nositel Nobelovy ceny za literaturu (1956).

rozmyslu, co mi do ruky přišlo, ale přes množství balastu se postupně začala vytvářet jakási mřížka či kontext, do kterého jsem mohl začleňovat to, co jsem postupně přečetl. K některým dílům – například k antickým autorům nebo Shakespearovi – jsem se ostatně stejně musel vrátit vícekrát, abych je alespoň částečně pochopil.

Postupně jsem začal přibírat knihy z veřejné knihovny i z knihoven svých známých. Četl jsem i na kolínském hřbitově, který má krásnou lesoparkovou úpravu. Tím jsem vzbudil podezření správce hřbitova, že chci krást květiny. Tato drogová závislost mě neopustila dodnes. Věřím, že kniha – nikoli povrchní surfování po internetu, tím méně krátkodeché výkřiky deníků a týdeníků – je základním zdrojem informací o vnějším světě.

Vyrůstal jsem v neúplné rodině, maminka se rozvedla, když mi byly dva roky, otec zemřel, když mi bylo třináct. S jedinou výjimkou (tou bylo soudní jednání o pravidlech styku) jsem se s ním nesetkal. Nechci zkoumat důvody, které k tomu mou matku vedly, i když v dospělejším věku bych zcela jistě postupoval samostatněji. V každém případě mohu říci, že matčina a babiččina výchova ve skromných, nikoli však nuzných poměrech, na mně žádné zvláštní deformace nezanechala. Přesto jsem vždy uváděl, že každý jedináček je svým způsobem deformovaný, a učitelský jedináček je deformovaný dvojnásob.

Základní školou jsem procházel bez problémů, nemiloval jsem zejména tělocvik a zpěv. Nevzpomínám si na hlubší přátelství, které bych v tomto věku uzavřel. Byl jsem líné dítě, které maminka do pěti let vozila ve sportovním kočárku, a lenost mě neopustila dodnes. Pokud jsem se v pozdější fázi svého

života stal workoholikem, pak jen proto, abych později nemusel pracovat.

Moje první vzpoura, svědčící o tom, že životní hodnoty si koneckonců vybíráme sami, se týkala kariéry zázračného dítěte – pianisty. Absolvoval jsem sice několik koncertů a soutěží, dokonce jsem složil i několik skladbiček, ale nikdy mě to nebavilo. Při první možnosti emancipace jsem přestal. I to se mi však později připomnělo. Při stěhování ze sídla předsedy sněmovny do sídla předsedy vlády jsme několik týdnů bydleli ve vilce, kde bylo pianino. Moje tehdy pětiletá dcera Kačenka mě poprosila, abych jí něco zahrál. Poprvé po čtyřiceti letech se mi rozběhly prsty po klaviatuře...

Svou první politickou chybu jsem udělal v devíti letech. Když zemřel Klement Gottwald²⁾, vyjadřoval jsem dětskou lítost nad jeho smrtí a dodnes si vzpomínám na ustrašený obličej učitelky, která se mnou okázale souhlasila. Když jsem se později dozvěděl, co byl Gottwald zač, hluboce jsem se za to styděl. Všechno zlé je ale pro něco dobré: Právě zde vznikl první impulz nedůvěry vůči informacím, které jsou nám předkládány k věření, a snaha spoléhat se spíše na informace neoficiální nebo protioficiální povahy.

Moje první v paměti uchovaná vzpomínka je z doby, kdy jsem slavil čtvrté narozeniny. Seděl jsem tehdy na zahrádce kolínského domku u keříku vína a neustále jsem si opakoval: Musím si pamatovat, že jsem. Dnes, po padesáti šesti letech, bych tuto větu změnil: Pamatuji si, a proto jsem.

2) Gottwald, Klement (1896–1953), čs. komunistický politik. V letech 1948 až 1953 prezident ČSR.

Střední škola

Po devítiletce jsem nastoupil na střední ekonomickou školu v Kolíně. Třída, ve které jsem se ocitl, byla dívčí. Měl jsem jen jednoho spolužáka, který však ještě v prvním ročníku zemřel na astma. Zarytý freudista by se na této skutečnosti vyřádil a začal zkoumat, jak téměř výlučně ženské prostředí, které mě obklopovalo, ovlivnilo můj další vývoj. Byl jsem však od tohoto prostředí oddělen dvěma zmíněnými hrázi – knihami a přírodou. Začal jsem už budovat svou vlastní knihovnu. Také jsem si koupil moped a na něm jsem projížděl místa, kam bych se na kole nedostal; mimo jiné jsem tak poprvé navštívil i Vysočinu. Žil jsem tak v jisté izolaci od svého sociálního prostředí, nezajímali mě příliš lidé, ale spíše myšlenky.

Nemohu tvrdit, že by střední ekonomická škola nějak podstatně přispěla k mému informačnímu obohacení. Vychovávala spíše ekonomické úředníky. Se skutečnou ekonomikou – zvláště v té době – se tam člověk téměř nesešel. Jedinou výjimkou bylo to, že jsem se naučil psát na psacím stroji. Znalost těsnopisu je dávno zapomenuta. Na starém mechanickém psacím stroji jsem ostatně psal všechny své texty včetně této knihy.

Vytržení z izolace nastalo s příchodem nové, mladé učitelky češtiny, fanatické komunistky. Všimla si, že mám rád Karla Čapka, a požádala mě, abych o něm zpracoval třídní referát. Nic zlého netuše jsem referát připravil a uvedl v něm i Čapkovy *Hovory s T. G. M.* Ve druhém kroku jsem byl požádán, abych připravil referát o T. G. Masarykovi. Tento zdánli-

vě liberální krok byl doprovázen dodáním brožurek z padesátých let typu Masaryk – nepřítel dělnické třídy a podobně. Zadání bylo učiněno a čekalo se, jak na ně budu reagovat.

Vrhl jsem se do díla. Přečetl jsem snad vše, co Masaryk knižně publikoval, samozřejmě s využitím děl, která tehdy nebyla v oficiálních knihovnách. Přečetl jsem si ovšem i ony doporučené brožurky. Jejich stupidita mnou otřásla natolik, že jsem v referátu věnoval speciální pasáž jejich kritice. A aby nebyl všem dnům konec, vyslovil jsem se s úctou o Masarykově náboženském cítění včetně jeho ideje osobního Boha.

Důsledky byly jednoduché. I když jsem byl nejlepším žákem ročníku, nebylo doporučeno mé přijetí na vysokou školu. Ředitel školy mi suše řekl, že mohu být rád, když se vůbec dostanu k maturitě.

Tento první vážnější střet s mocí v mém životě vedl nutně k úvahám o politice. Necítil jsem se zpočátku být *zoon politikon*³⁾, ale postupně jsem si uvědomoval, že nezajímáte-li se o politiku, neznamená to, že se politika nezajímá o vás. Pasivní skrývání hlavy do písku také moc nepomůže. Pocházel jsem z maloburžoazní rodiny (otec poštovní úředník, matka učitelka), tedy ze sociální skupiny, která byla existujícímu politickému systému podezřelá, ale sám jsem si ji nevybral. V nacistickém Německu jsem zase mohl být Židem nebo v Americe černochem. Hlásáte-li ideu rovných šancí, musíte bojovat současně proti spojitým nádobám diskriminace jedněch a privilegií druhých. Otázkou je, jak bojovat.

3) *zoon politikon* – člověk jako tvor společenský (podle Aristotela)

Prvních několik dnů po tomto konfliktu jsem se cítil být málem středoškolským Janem Husem. Nevnímám jsem příliš stav vnějšího prostředí, kdy Erenburgovo⁴⁾ *Tání* nezasáhlo Československo, tím méně Kolín. Liboval jsem si v mýtu osamělého hrdiny obětujícího se pro pravdu. Chtěl bych se však poradit se čtenářem, zda a do jaké míry byl i tento mýtus omyl.

Chybu, o níž zde mluvíme, jsem v životě ještě několikrát opakoval. Dá se popsat jako stav, kdy vyskočíte ze zákopu, rozhrnete si košili na hrudi a vykřiknete – jste-li Rus – „Streljaj!“. Protivník zamíří, vystřelí a vy padnete. Vaším úkolem ovšem není nechat se zastřelit, ale porazit protivníka. Pubertální heroismus může být naopak nejlepší cestou k tomu, aby protivník porazil vás.

Dáblův advokát může namítnout, že nemáte-li odvahu k heroickému gestu, můžete postupně sklouznout ke kolaboraci se zlem. Je tedy otázkou, podle jakého kritéria odlišit heroismus od pózy. Podle mého názoru je jediným takovým kritériem sebeúcta.

Styděl bych se sám před sebou, kdybych z obav z možného postihu vynechal v referátu o Čapkovi zmínku o *Hovorech s T. G. M.*? Styděl bych se sám před sebou, kdybych se v referátu o Masarykovi proti vlastnímu přesvědčení přiklonil k tehdy oficiálnímu pojetí? Odpověď v mém případě zní, že ano. Naproti tomu pózou bylo přihlašování se ke křesťanství, protože křesťanem jsem se ve skutečnosti

4) Erenburg, Ilja Grigorjevič (1891–1967), ruský sovětský spisovatel a publicista. Literární vývoj ovlivnil novelou *Tání* (čes. 1956), která se stala symbolem změn po roce 1956.

necítil a pouze jsem ostentativní náboženskostí chtěl zesílit svůj protest.

Sebeúcta je tichý vnitřní hlas, který se postupně rodí a sílí o to víc, čím více mu nasloucháme. Je protipólem hledání obdivu ve svém okolí. Ve skutečnosti není podstatné, zda si vás okolí váží, nebo neváží, důležité je, zda si můžete vážit sám sebe. Člověk ztrácí vše teprve tehdy, začne-li sebou pohrdat. Moje chyba tedy nespočívala v tom, že jsem poslechl hlas sebeúcty, ale v tom, že jsem do své reakce přimísil zbytečnou pózu. Mám-li se vrátit ke svému příkladu, pak – když už jsem ze zákopu vyskočil – nebudu ztrácet čas trháním košile a patetickými výkřiky, ale začnu strílet dříve a přesněji než můj soupeř.

První zaměstnání

Po maturitě jsem nastoupil jako úředník do strojíren Tatra Kolín. Pracoval jsem tam nejprve v plánovacím oddělení a později v účtárně. Práce mě naprosto nebavila, protože jsem v ní neviděl žádný skutečný smysl. Smyslem práce je něco užitečného za sebou zanechat. Není ani tak důležité, co to právě je. Nejsou práce vznešenější a méně vznešené. Před napsáním této stránky jsem na chalupě umyl a utřel nádobí a s potěšením přehlédl talíře a sklenice srovnané ve skříní. Vážím si toho, kdo zasadí strom, postaví dům, napíše knihu, sklídí úrodu. Vážím si práce dělníků i techniků, manažerů, učitelů či vědců. Jediný, jehož práce si při nejlepší vůli vážít nedovedu, je úředník.

Snad to souvisí s až otupující rutinností práce a absencí jakékoli tvůrčí složky. To by se mohlo

týkat i dělníků, ale rutinnost, tak kouzelně karikovaná Chaplinovou *Moderní dobou*, už byla do značné míry vytlačena automaty či roboty. Jako úředníci jsme občas ve strojírnách absolvovali brigády na pomoc dělníkům. Většinou však spočívaly v tom, že jsme šmirglpapírem odrezovali součástky, které někdo jiný nechal zreznout. Cítil jsem se nešťastný a snažil jsem se to napravit.

První pokus byl komický. Začal jsem na pracovišti k nelibosti svých nadřízených pěstovat pokojové rostliny. Každý úředník má nepsaný nárok na jednu dvě rostliny v květináčích, které během pracovní doby pečlivě zalévá. Když se ale kolem mého pracovního stolu začala rozrůstat džungle, pochopil jsem, že tudy cesta nevede. Pokoušel jsem se proto angažovat jinak. Ze zjištění, že v továrně formálně, nikoli fakticky, existuje mládežnická organizace, vyplynula moje snaha o její aktivizaci. Podařilo se mi prosadit v továrním občasníku rubriku, neinvenčně nazvanou *Mládí*, ale nebylo téměř čím ji naplnit. Rubrika nakonec zanikla, když jsem do ní umístil případ dívky, kterou nevzali na střední školu kvůli živnostenskému původu rodičů. Zlé jazyky tvrdily – možná právem – že jsem tím té dívce spíše uškodil, než pomohl, i když byla nakonec přijata.

Teprve třetí pokus se vydařil, začal jsem znovu usilovat o přijetí na vysokou školu. Trvalo to sice dva roky, ale nakonec jsem dosáhl s doporučením zaměstnavatele alespoň přijetí na národohospodářskou fakultu Vysoké školy ekonomické v dálkovém studiu. Snad toto doporučení bylo motivováno i tím, že „alespoň nám ten Zeman nebude dělat potíže a bouřit mladé lidi, když se teď bude muset věnovat studiu.“

Ztracené dva roky byly do jisté míry kompenzo-

vány tím, že mě nevzali na vojnu. V patnácti letech jsem totiž po sérii angín získal srdeční vadu, kterou se sice podařilo vyléčit, ale která byla dostatečným důvodem pro modrou knížku. Dodnes si vzpomínám, jak jsem musel zatínat zuby, abych se nerozesmál, když mi důstojník u odvodní komise vysvětloval, abych si z modré knížky nic nedělal, že i tak mohu být plnohodnotným členem společnosti.

Zkušenosti ze svého prvního zaměstnání jsem zúročil tím, že jsem se snažil podporovat informativní práci jako nástroj odstranění rutinní duševní práce. Dodnes si myslím, že úředníka v nižších funkcích a se snadno algoritmizovatelnými operacemi může nahradit počítač. Parkinsonovy zákony o narůstání byrokracie jsou ovšem největší brzdou prosazení této tendence. Armádě jsem se pak odvděčil tím, že jsem podporoval její profesionalizaci, aby na vojnu šli jenom ti, kdo to sami chtějí.

Za další dva roky, kdy pokračovalo „tání“ a já si něco našetřil, jsem přešel z dálkového studia na studium denní. Začal jsem se seznamovat se skutečnými společenskými vědami, nikoli s jejich propagandistickým odvarem. Imunizován Masarykovou *Otázkou sociální* jsem se nestal marxistou a ze všech Marxových prací – které jsem pečlivě přečetl – se mi nejvíce líbila jediná úvodní stránka spisu *Ke kritice politické ekonomie*, která se ovšem věnovala oslavě mého milovaného antického Řecka.

Mřížka, kterou jsem si zvolil pro začleňování svých literárních zážitků, začala postupně přetékat a bylo nutné se rozhodnout, kterým směrem se dále vydám. Oblíbil jsem si vědecko-fantastickou literaturu, a tím jsem vlastně vytvořil předstupeň pro svůj pozdější zájem o prognostiku. Dlužno dodat, že ko-

munistická cenzura, sama o sobě špatná, plnila v tomto žánru roli užitečného filtru. Bradbury⁵⁾ nebo Asimov⁶⁾ tímto filtrem procházeli, zatímco množství škváru, s nímž jsem se setkal později, zůstávalo tehdy před branami. Výjimky, jakými byli například Koestler⁷⁾ nebo Orwell⁸⁾, bylo ovšem nutné sehnat jiným způsobem.

Jaké základní chyby jsem se tedy dopustil ve fázi svého prvního zaměstnání? Se zpětným hodnocením se domnívám, že to byla tendence urážet spolupracovníky za něco, za co ve skutečnosti nemohli. Vzpomínám si, jak v době závěrek v účtárně, kdy se pracovalo přesčas, jsem hrdě odcházel ke konci řádné pracovní doby s tím, že přidělenou práci jsem zvládl bez přesčasů. Stíhán nevlídnými pohledy ostatních jsem si tehdy neuvědomoval, že vedoucí účtárny musí argumentovat přesčasy – ač byly opravdu zbytečné – proto, aby svým úředníkům vymohl alespoň drobné přilepšení na prémiech.

A tak bych se chtěl upřímně (nikoli ovšem grossovsky upřímně) omluvit těmto svým bývalým

5) Bradbury, Ray (Douglas) (1920), americký spisovatel, autor sci-fi próz. Vrcholným dílem je román *451 ° Fahrenheita* (čes. 1957).

6) Asimov, Isaac (1920–1992), americký spisovatel ruského původu, profesor biochemie na univerzitě v Bostonu. Autor sci-fi románů o Galaxii a o vztazích mezi lidmi a roboty (*Nadace*, čes. 1991; *Já, robot*, čes. 1981) a vědeckých děl. Formuloval tři zákony robotiky.

7) Koestler, Arthur (1905–1983), prozaik, novinář z maďarsko-rakouské židovské rodiny. Původně komunista, později se s KS ideově rozešel. V Anglii žil od r. 1940. Hl. dílo: román *Tma o polednách* (čes. 1992) o stalinských prověrkách a kriminálech.

8) Orwell, George, vl. jm. Eric Arthur Blair (1903–1950), anglický prozaik. V mládí anarchista a socialista, bojoval ve šp. obč. válce. Nejvýznamnější díla: *Farma zvířat* (čes. 1946) ve formě bajky je satirou na Stalinův režim a *1984* (čes. 1991) je antiutopií zobrazující marný zápas hrdiny s mocí v totalitním státě budoucnosti.

spolupracovníkům a poděkovat jim, že snášeli drzého fracka, který je tehdy pokládal za panoptikální figurky z díla Ignáta Herrmanna⁹⁾. Ve skutečnosti to byli slušní lidé, se starostí o své rodiny, kteří nemohli změnit poměry, v nichž se nacházeli. A urážka má v politice smysl pouze tehdy, dokáže-li vyburcovat lidi, aby změnili ty podmínky, které jsou jimi samotnými ovlivnitelné.

Vysoká škola

Na začátku denního studia jsem se chvíli otřepával z traumatu, které ve mně vyvolalo předchozí zaměstnání. Byla to jediná práce v mém životě, která mě nebavila. Představovala čistou ztrátu osmi hodin denně. To v situaci, kdy člověk potřebuje nasávat informace, není málo. V novém prostředí jsem však rychle přímo rozkvetl. Přestěhoval jsem se z Kolína do studentské koleje na pražském Jarově a začal jsem žít novým způsobem.

Znal jsem Prahu jen málo, a tak jsem část volného času věnoval jejímu důkladnému zkoumání – nejen historického centra, ale i pražských periferií. S odstupem času, kdy mě povinnosti přinutily procestovat půlku světa, mohu říci, že Prahu pokládám – vedle Paříže, Petrohradu a Chicaga – za jedno ze čtyř nejkrásnějších měst, která jsem poznal. Srdce mě však opět táhlo do přírody, kterou pražské parky nemohly nahradit, a tak jsem autobusy vyjížděl

9) Herrmann, Ignát (1854–1935), český prozaik, fejetonista a autor memoárů. Značné popularity dosáhly zejména humoristické romány kondelíkovského seriálu *Otec Kondelík a ženich Vějvara* (1898) a další satirická díla.

do okolí. Zamiloval jsem si brdské lesy, snad i pod vlivem dětské četby Káji Maříka¹⁰), prošel jsem okolím Berounky a vzpomínal na Otu Pavla¹¹), ale nikdy se neozvala žádná zasutá, zarezlá struna, která by mi řekla, že právě tady je místo, kde chci strávit celý zbytek života.

Zájem o science-fiction mě přivedl k objevení „vědy o budoucnosti“ – futurologie. Mezi oběma žánry neexistuje výrazná dělicí čára. Stačí si přečíst *Summu technologiae* Stanisława Lema¹²), klasika nejen polské, ale i světové sci-fi, abychom zjistili, že umělecké a vědecké ztvárnění alternativ možných budoucností se nevyklučuje, ale doplňuje. To ostatně vystihl francouzský futurolog Bertrand de Jouvenel¹³), když své nejdůležitější dílo nazval *L'Art de la Conjecture* (Umění předvídat).

Zakladatelem futurologie byl německý emigrant a naturalizovaný Američan Ossip Karl Flechtheim¹⁴), který v roce 1943 vydal knihu *History and Futurology*. Ústřední myšlenkou této knihy je pluralita možných budoucností na rozdíl od jednoznačnosti dějin.

10) Kája Mařík – populární hrdina dětských knížek v 1. pol. 20. st. (autor Felix Háj, vl. jm. Marie Wagnerová, 1887–1934)

11) Pavel, Ota, vl. jm. Otto Popper (1930–1973), čes. prozaik a novinář. Začínal jako sport. novinář a autor próz se sport. tematikou. Proslavil se jako autor povídek – *Smrt krásných srnců* (1971) a *Jak jsem potkal ryby* (1974).

12) Lem, Stanisław (*1921), polský prozaik, dramatik, esejista-futurolog a myslitel; nejvýznamnější světový autor science-fiction. Civilizačním problémům věnoval teoretické práce (*Summa technologiae*, čes. 1995; *Fantastika i futurologia 1–2*, 1970).

13) Jouvenel, Bertrand de (1903–1987), francouzský filozof, ekonom a futurolog

14) Flechtheim, Ossip Karl (1909–1998), německý vědec, jeden ze zakladatelů futurologie

Osobně nesouhlasím s myšlenkou, že „historie nezná kdyby“, a bavila mě i alternativní historie, ale to teď není podstatné. Pluralita budoucností je v přímém rozporu s myšlenkou „jediné přípustné cesty“, tak milované komunismem, ale v inverzní podobě sdílené i některými pravicovými fanatiky. Tuto myšlenku jsem přirovnával k situaci, kdy na mapě máme body A a B, spojené jedinou čarou, a ostatní krajina je z mapy prostě vymazána, takže chybí křižovatky, odlišné cesty a další body. Není náhodou, že většina futurologických časopisů akcentovala pluralitu možných budoucností už ve svém názvu (*Futures, Futuribles, Futuribili*), pouze Američané se přidržovali pojetí usilujícího sjednotit předvídaní technického rozvoje s předvídaním sociální změny (*Technological Forecasting and Social Change*).

Pluralita možných budoucností je zajímavá i tím, že včleňuje do futurologického uvažování moment svobodné vůle, relativně nezávislého rozhodování politického subjektu, a tím se vymyká mechanicištní představě¹⁵⁾ „železných zákonitostí dějin“, tak vlastní marxismu. Ostatně Flechtheim ve své knize poznamenal, že futurologie bude nejmocnějším nástrojem v boji proti bolševismu, což samozřejmě komunistické politruky náležitě rozlítlo.

Uznávám, že futurologie je ve společenskovědním spektru *soft science* právě tím, že kombinuje spíše umělecké přístupy (a v tomto smyslu čerpá například z utopií) s přístupy matematického modelová-

15) mechanicištní představa – 1. obecně: představa vycházející z nějakého ryze mechanicky (stereotypně) uplatňovaného hlediska; 2. sociologicky: představa vycházející z úhlu pohledu tzv. mechanické školy v sociologii.

ní. Koneckonců, všechny společenské vědy jsou „měkkými vědami“ ve srovnání s přírodními nebo technickými obory. To ovšem nijak nepopírá její užitečnost. Tím jsem získal nový předmět zájmu, což mi otevřelo i nové horizonty.

V té době jsem se i začal poněkud opožděně socializovat. Na vysoké škole jsem navázal některá přátelství, z nichž přinejmenším jedno vydrželo až do současnosti. Založili jsme také studentský Futurologický klub s hlavní náplní diskusí o možných budoucnostech – ať už šlo o budoucnost architektury, techniky, ekonomiky či dalších oblastí. Bavilo mě setkávat se s odlišnými, mnohdy inspirujícími názory, protože pravda se rodí v dialogu. Nikdy jsem netoužil mít kolem sebe kohortu věrných, kteří jen opakují moje mínění. Snad právě proto jsem se více setkával s lidmi o generaci staršími, a tedy daleko vyzrálejšími než já.

V roce 1967 jsem se stal nejmladším členem mezioborového týmu Radovana Richty¹⁶⁾, který zkoumal problematiku vědecko-technické revoluce. Setkal jsem se tam s mnoha významnými osobnostmi, na něž dodnes s úctou vzpomínám. Jen jako příklad bych uvedl filozofa Jiřího Hermacha¹⁷⁾, jemuž jsme vzhledem k jeho rétorickému talentu říkali Jan Zlatoústý¹⁸⁾. Pokud jde o osobnost samotného Radovana Richty, zanechala ve mně rozporné pocity. Na počátku to byl

16) Richta, Radovan (1924–1983), filozof a sociolog. Zabýval se teorií vědecko-technické revoluce. Je mj. autorem práce *Civilizace na rozcestí* (1967).

17) Hermach, Jiří (*1912), filozof a psycholog, signatář Charty 77

18) Jan Zlatoústý, svatý (354–407), právník a řečník, později poustevník a kazatel. Na základě strhujících kázání dostal přezdívku „Chryso-stomus“ – Zlatoústý.

nepochybně průkopník reforem, který v závěru útlé knížky *Člověk a technika v revoluci našich dnů* položil sugestivní otázku: Jsme ještě opravdu revolucionáři? Jeho nejznámější práce *Civilizace na rozcestí* otevírala prostor pro spojení inovativních procesů¹⁹⁾ ve vědě a technice s nezbytnými inovacemi ve společenské sféře. Bohužel se později, když se dostal pod tlak, projevil jako zbabělec. Delegát obou komunistických čtrnáctých sjezdů, toho revolučního a mimořádného v roce 1968 i toho normalizačního, zradil své přátele (mezi něž jsem nikdy nepatřil). Za cenu této zrady mohl dále vést již totálně zglajchšaltovaný²⁰⁾ Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV. Mnoho štěstí mu to však nepřineslo. Práce jeho nového týmu se stávaly obsahově stále prázdnější a nudnější. Zmizela souvislost vědecko-technických a společenských přeměn. Zatímco komunistický režim ze svého hlediska oprávněně hodnotil jako pro sebe nebezpečné ekonomické reformy navrhované týmem kolem Oty Šika²¹⁾ a především politické reformy navrhované týmem kolem Zdeňka Mlynáře²²⁾, Richta mu nevadil. Koneckonců stroje – ani automaty, roboty či počítače – se nemohly proti komunistickému režimu vzbouřit. Richtův tým se tak

19) inovativní procesy – obecně procesy, které směřují ke změně, jež představuje nový, dokonalejší stav dané věci či jevu.

20) zglajchšaltovaný – usměrněný, přizpůsobený (podmínkám)

21) Šik, Ota (1919–2004), čs. ekonom, polit. a státní činitel. Jeden ze zakladatelů čs. marxistické polit. ekonomie. Hlavní autor čs. ekon. reformy 60. let. Patřil k čelným představitelům progresivního proudu v KSČ a k vůdčím osobnostem „pražského jara“. Od roku 1970 žil ve Švýcarsku.

22) Mlynář, Zdeněk (1930–1997), čs. právník, politolog a politik. Jeden z reformátorů KSČ, autor politické části Akčního programu přijatého v dubnu 1968. Patřil k iniciátorům Charty 77, v červnu 1977 se vystěhoval do Rakouska.

stal jakýmsi fikovým listem, příkrývajícím nahotu pseudoreforem. A tak z celé jeho ideje zůstal jen hořký kreslený vtíp, v němž po schodech sestupuje do vinného sklípku chlapík a volá: „Vy si tady chlastáte, a venku zatím zuří vědecko-technická revoluce...“

Nesrovnatelně hlubší osobní vztah jsem navázal s profesorem Pavlem Hrubým²³⁾, jehož pomocnou vědeckou silou (neboli pomvědem) jsem se začátkem svého denního studia stal. Hrubý byl počátkem padesátých let v procesu s tzv. velkou trockistickou radou odsouzen na doživotí, odseděl si osm let, z toho čtyři roky v samovazbě. Obdivoval jsem jeho nezměrnou vitalitu a ptal jsem se sám sebe, zda bych dokázal něco podobného. V průběhu let jsme se přes generační rozdíl sprátelili a já jsem s ním absolvoval kromě dlouhých diskusí i pobyty v nejrůznějších lyžařských střediscích, ať už v Krušných horách, Jizerských horách, Krkonoších či Jeseníkách. Vděčím mu za mnohé, především za to, co se nepřesně překládá jako umění žít – *savoir vivre*. Přitom jsem nesdílel jeho marxistickou orientaci v ekonomii, ale chápal jsem, že každý z nás je svým způsobem předurčen doktrínou, s níž se setkal ve svém mládí.

Mou ekonomickou doktrínou bylo z tohoto hlediska jednoznačně dílo Johna Maynarda Keynese²⁴⁾. Vzpomínám si, jak jsem hltal jeho *General Theory*, kterou jsem si půjčil z americké knihovny. Pořizoval jsem si rozsáhlé výpisy rovnající se svým rozsá-

23) Hrubý, Pavel (1914–1994), národohospodář a prognostik. Zabýval se normativní teorií, ekonomicko-polit. prognostikou; za jeho hlavní objev je považováno zavedení ekonomického času do ekonomických věd. Z díla: *Základy marxistického myšlení* (s V. Vlčkem, 1946), *Metody ekonomického času* (1974).

hem téměř překladu. Přiznejme si, že naším guru se mnohdy stane ten, koho čteme prvního, a že posloupnost autorů alespoň trochu ovlivňuje jejich vnímání. To, že jsem nepodlehł například vlivu Milto-
na Friedmana²⁵), je do určité míry dáno i tím, že jsem před ním už četl Keynese. A naopak dovedu pochopit, že lidé, ovlivnění kupříkladu von Haye-
kem²⁶), jsou ke Keynesovi skeptičtí. Není to ovšem hlavní důvod. Rozhodujícím argumentem pro mne byla celosvětová ekonomická krize ve třicátých letech, kterou neoliberálové nedokázali vysvětlit (tím méně předpovědět) a vůči níž se keynesiánské recepty ukázaly být účinné.

Dalším člověkem, jehož jsem se postupně naučil si vážit, byl po Pavlu Hrubém rovněž Věněk Šilhán²⁷). Nikoli ovšem proto, že se stal mým nadřízeným jako ředitel Výzkumného ústavu ekonomiky průmyslu a stavebnictví při Vysoké škole ekonomické, kam jsem ještě před promocí nastoupil jako asistent s jediným úkolem – dokončit diplomovou práci. Měl

viz str. 24 24) Keynes, John Maynard, lord, (1883–1946), významný anglický ekonom, zakladatel novodobé britské finanční politiky a keynesismu. Jeho obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz položila nové základy ekonomickým vědám a hospodářské politice. Prosazoval státní zásahy do ekonomiky zejména podporou investic; zabýval se teorií efektivní poptávky.

25) Friedman, Milton (*1912), americký ekonom, hlavní představitel chicagské školy, zakladatel monetarismu, nositel Nobelovy ceny za ekonomii 1976; rozpracoval teorii lidského kapitálu, teorii peněz a koncepci přirozené míry nezaměstnanosti.

26) Hayek, Friedrich August von (1899–1992), britský ekonom rakouského původu. Zastáncé důsledného liberalismu, tvrdý kritik keynesismu a centrálního plánování v socialistických zemích, odpůrce stát. zásahů do působení trhu. Nositel Nobelovy ceny za ekonomii 1974.

27) Šilhán, Věněk, prof., ing., CSc. (*1927), čs. ekonom a politik. Čelný představitel reformního kurzu v ekonomice, jeden z představitelů „pražského jara“. Signatář Charty 77; v letech 1990–91 rektor VŠE.

jsem totiž už předem averzi vůči jakýmkoli nadřízeným. Když jsem v roce 1998 četl horoskop *Blesku*, podle něhož Váhy budou mít potíže s nadřízenými, zaradoval jsem se, že na mne jako předsedu vlády už tento horoskop neplatí. Osobnost Věňka Šilhána byla taková, že nepotřeboval být šéfem, aby vzbuzoval úctu. To ostatně později dokázal jako zástupce Alexandera Dubčeka²⁸⁾ v srpnových dnech 1968, tak jako signatář Charty 77.

Nástup do výzkumného ústavu měl jeden příjemný rys. Občas jsem si totiž mohl dovolit zajít na oběd do restaurace a trochu si vylepšit své oblečení. Nebylo to ale nic světoborného: Dodnes mám rád bufetová jídla, kterými jsem se živil ve studentských dobách. Nízká příjmová úroveň v těchto letech mé existence měla tu neocenitelnou vlastnost, že mě odnaučila snobismu.

Komunistický režim se začínal otrásat a bylo otázkou, jak se coby angažovaný vysokoškolský student zachovám. Dostal jsem nabídku, abych vstoupil do komunistické strany. Zeptal jsem se svého vnitřního hlasu sebeúcty a dostal jsem odpověď, že námitky nejsou. Nikdo mě nemohl podezírat, že do této strany vstupuji z prospěchářství. Na vysoké škole jsem už byl, práci jsem měl zajištěnou a sám vstup se kromě toho neodehrával z mé iniciativy. Padl Antonín Novotný²⁹⁾ a zdálo se, že se blýská na lepší časy.

28) Dubček, Alexander (1921–1992), čs. politik a státník. Byl jedním z hl. představitelů reformního proudu v KSČ v 60. letech, vůdčí osobností a symbolem „pražského jara“. V listopadu 1989 znovu vstoupil do politického života, podporoval OF a VPN. Od 28. 12. 1989 do června 1992 předseda Federálního shromáždění.

29) Novotný, Antonín (1904–1975), český politik. V letech 1957 až 1968 prezident ČSSR.

Proto tento vstup nezahrnuji do kategorie svých politických omylů. Je ostatně zábavné, jak dvouleté řadové členství v komunistické straně způsobilo, že jsem téměř dvacet let nemohl veřejně vykonávat svou prognostickou profesi a že po sametové revoluci jsem byl některými převlékači kabátů cejchován jako bývalý komunista. Podstatnější byly důvody, které k tomu vedly.

Leonid Brežněv³⁰⁾ kdysi prohlásil, že KSČ se v průběhu „pražského jara“ postupně přeměňovala na sociálnědemokratickou stranu. Je to jeden z mála Brežněvových výroků, s nímž mohu souhlasit. Bylo tu nepochybně riziko, že původní reformátoři se zaleknou své vlastní odvahy a – částečně i pod tlakem zvenčí – se vrátí na své výchozí pozice. Příkladem takové trajektorie byl Gomułka³¹⁾, který začal v roce 1956 jako liberální reformátor a v roce 1968 skončil jako tvrdý stalinista. Každé rozhodnutí s sebou nese svá rizika. Riziko stalinizace v Československu se po sjezdu spisovatelů a protestech studentů zdálo ovšem málo pravděpodobné.

Těm, kdo mě vyzvali ke vstupu, jsem jasně řekl, jaké názory chci uvnitř komunistické strany hájit. Některé z nich to zastrašilo a hlavní iniciátor nakonec hlasoval proti mému přijetí. Důležitější byl moment, který jsem tehdy pokládal za okrajový, ale

30) Brežněv, Leonid Iljič (1906–1982), sovětský politik, maršál SSSR. Od r. 1966 generální tajemník ÚV KSSS. Reprezentant tzv. Brežněvovy doktríny o kolektivní odpovědnosti států socialistické soustavy za „věc socialismu“, obhajující právo zasahovat (i vojensky) do vnitřních záležitostí socialistických států. V domácí politice razil silnou rusifikaci, tvrdě pronásledoval opozici.

31) Gomułka, Władysław (1905–1982), polský komunistický politik. V letech 1956–1970 první tajemník Polské sjednocené dělnické strany. Po dělnických nepokojích v prosinci 1970 odvolán, odešel do ústraní.

který se v mém dalším životě ještě několikrát opakoval. Mezi těmi, kdo hlasovali proti mému vstupu do KSČ, byla také nenápadná a poměrně zakřiknutá studentka. Nikdy jsem s ní neměl žádný konflikt, jen občas jsme spolu prohodili několik slov. Předpokládal jsem, že důvodem jejího hlasování byl nesouhlas s mými názory, skutečně se blížícími spíše sociálnědemokratickému než komunistickému pojetí levice. Jeden známý mi však později řekl, že tato dívka proti mně hlasovala proto, že má ze mne mindrák. Zasmál jsem se tomu, protože s komplexem méněcennosti jsem se ještě nesetkal. Spíše v žertu jsem jí o tomto podezření řekl. K mému údivu se dívka rozplakala a přiznala, že je tomu tak.

Nenudil bych čtenáře touto příhodou, kdyby se taková situace později ještě několikrát neopakovala, naposledy při prezidentské volbě. Dovedu pochopit, že jsem s někým v konfliktu, protože zastávám jiné řešení problému (případně vidím problém jinde) než můj partner, který je v tomto okamžiku mým protivníkem; současně však zůstává i mým partnerem, jehož argumentům bych měl ve vlastním zájmu naslouchat. Jestliže se však takového partnera obávám, protože ho pokládám za silnějšího a jeho sílu mu závidím, podkopávám si tím vlastní pozici. Zakomplexovanému člověku se před bitvou vždy roztrěsou kolena. Tím prohraje dříve, než bitva začala.

Mám četné nectnosti, jichž jsem si vědom, a možná i mnohé jiné, o nichž dosud nevím, ale komplex méněcennosti mezi ně nikdy nepatřil. Není důvodem k závisti, jestliže je někdo zdánlivě nebo skutečně lepší v oboru, v němž s ním soutěžím. Může to být způsobeno geny, které daly mému soupeři – vyjádřeno počítačovou terminologií – vyšší kapacitu pa-

měti a vyšší operační rychlost, i způsobem jeho přípravy. Každý náskok se dá dohnat. Ovšem nikoli stažením protivníka na svou úroveň, ale úsilím, abych se dostal nad úroveň jeho.

Připomíná mi to staříčkou anekdotu, podle níž se Čech modlí k Bohu: „Panebože, můj soused má kozu a ta mu hodně dojí.“ Bůh ho přerušil a říká vlídně: „A ty, můj synu, bys jistě chtěl mít také takovou kozu, že?“ A Čech odpoví: „Ne, Bože, já bych jenom chtěl, aby ta koza sousedovi chcipla.“

Mnohokrát jsem přemýšlel o tom, zda lze druhým ve vzniku komplexu méněcennosti zabránit, zda je možné se nějak odstínit, aby přišli o svůj mindrák. Pokaždé jsem však došel k závěru, že takové odstínění by jen utlumilo vyzařování energie, kterou musí mít každý vůdce jakéhokoli týmu, má-li strhávat svojí energií a svým úsilím ty ostatní. Byl jsem občas obviňován z toho, že zadupávám do země, ponižuji a urážím ty, kdo se mnou nesouhlasí. Je pravda, že tak jsem se choval k blbcům, které jsem považoval za škodlivý mor a rakovinu pro jakékoli společenské prostředí. Blbec není ten, kdo má odlišný názor, ale ten, kdo zpravidla žádný názor nemá, kromě představy, že by měl zastávat tu či onu funkci. Lidé s komplexem méněcennosti – jak dokazuje i uvedený příklad – nejsou frustrováni jakýmkoli ponižováním, ale tím, že nedokážou snést příliš velký rozdíl mezi sebou a těmi druhými. V jistém smyslu jsou společensky HIV pozitivní – ztratili ostatní obranné imunitní reflexy a zbyla jim jen závist. Až příliš pozdě jsem zjistil, že nutnou podmínkou úspěchu je nepřipustit takové lidi do týmu; jinak by jej rozložili. Nelze se k nim chovat pokrytecky. Machiavelli³²⁾ kdysi napsal, že ten, kdo se ne-

umí přetvařovat, neumí vládnout. Dobře, v takovém případě nechci vládnout.

Zatímco předchozí postup jsem za chyby nepovažoval, po několika málo měsících jsem se dopustil hned dvou chyb současně. V době, kdy vycházely na jaře 1968 najevo zločiny komunistického režimu, jsem napsal pro fakultní časopis *Ekonom* článek, v němž jsem srovnával komunismus a fašismus. Toto srovnání bylo založeno na některých vnějších podobnostech, například na zbožštění masy. Text však vznikl na základě „haló-efektu“, bez potřebného historického zázemí, strážlivé a věcné analýzy. Z hlediska svého současného poznání se domnívám, že ve skutečnosti byl komunismus horší než fašismus. Důvodem je pro mne paradoxně právě to, že komunismus měl ušlechtilé cíle, které jsem do značné míry sdílel. Hlásání těchto cílů zneužil pro svou – nejen stalinistickou – praxi. Fašismus byl naproti tomu i ideově daleko brutálnější, své nehumánní cíle nijak nezakrýval a jednota účelu a prostředků zde byla viditelnější. Také proto se s ním dalo rychleji a účinněji bojovat.

Za druhou chybu pak pokládám, že jsem článek stáhl pod tlakem argumentů, že by mohl být využit jako záminka proti obrodnému demokratizačnímu procesu. Zachoval jsem se jako zbabělec, protože účelem textů – včetně textů chybných – je být podrobován veřejné kritice. Kdo chce psa bít, vždycky si hůl najde, a v tehdejší společenském prostředí bylo mnohem více a daleko závažnějších záminek po-

32) Machiavelli, Niccolo (1469–1527), italský renesanční historik, politik, spisovatel a dramatik. Usiloval o teorii silného státu nezávislého na církvi. Hybnou silou dějin a politiky jsou zájmy a síly nezávislé na morálních principech; jednotlivec neumí patřičně prosazovat své zájmy, proto potřebuje silný stát s obratným panovníkem v čele.

dobného druhu. Snad jsem alespoň částečně tuto chybu napravil tím, že o dvacet let později jsem obdobné argumenty odmítl v případě svého článku, který vyšel v *Technickém magazínu*.

Rok 1968 přinesl konec iluzí o reformovatelnosti komunismu. Ještě v květnu jsme se na povinné tří-týdenní stáži studentů v Sovětském svazu přeli o charakter těchto reform, ještě počátkem srpna jsem svým přátelům v zahraničí rozesílal zoufalé dopisy upozorňující na riziko sovětské intervence. Vzpomínám si na odpověď jedné švýcarské novinářky, která mě utěšovala, že po bratislavských dohodách je nebezpečí zažehnáno a že v čele Československa stojí „kluge Leute“. Tito „chytrí lidé“ s výjimkou Františka Kriegela³³⁾ o měsíc později podepsali moskevské protokoly.

Život ale šel dál a já se musel soustředit na svou diplomovou práci. Napsal jsem pětisetstránkové kompendium s názvem *Futurologie a budoucnost* shrnující vše, co jsem o výzkumu budoucnosti přečetl. Byl to jen surový materiál s minimem přesahů k vlastním teoretickým úvahám, a když dnes s úsměvem hodnotím sebevědomí, s jakým jsem toto dílo předkládal, musím přiznat, že to byl v lepším případě jen první krok k samostatné výzkumné práci.

Zbývá dodat, že jsem si pohrával s myšlenkou napsat diplomovou práci *Teorie podhodnoty* jako protipól Marxovy teorie. I když šlo z větší míry o rece-

33) Kriegel, František (1908–1979), čs. lékař a politik. V období 1966–69 byl členem ÚV i předsednictva ÚV KSČ a r. 1968 předsedou ÚV Národní fronty. Jako jediný z čs. představitelů odmítl podepsat tzv. moskevské protokoly. V důsledku svých postojů byl vyloučen z KSČ a zbaven poslaneckého mandátu ve FS. Signatář Charty 77.

si, její racionální jádro možná spočívalo v tom, že opravdu existuje vcelku obtížně identifikovatelná sociální skupina vytvářející podhodnotu. Patřil do ní každý, kdo této záporné přidané hodnoty dosáhl tím, že promrhal materiál, vyrobil zmetky nebo produkty, které nikdo nechtěl. Protože mě na Marxově teorii pobuřovalo i rozlišení produktivní a neproduktivní práce (i když své milované úředníky bych v souladu s ním z větší části zařadil mezi neproduktivní), zdálo se mi vytyčení takové „kontraelity“ zajímavé. Nakonec jsem však dal přednost oboru, kterým jsem se již několik let zabýval.

Počátkem roku 1969 mě Věněk Šilhán poslal na můj první mezinárodní seminář, který se tehdy konal v jugoslávském Hercegu Novim a zabýval se právě futurologií. Seznámil jsem se tam mimo jiné s nestorem futurologie Rakušanem Robertem Jungkem³⁴). Čeští čtenáři ho znají spíše z jeho popularizačních děl (například *Jasnější než tisíc sluncí*), ale byl i trpělivým editorem rozsáhlých futurologických sborníků, které nesly název podle jedné Jungkovy práce – *Die Zukunft hat schon begonnen*. Budoucnost opravdu začala, ale nikoli u nás.

A tak jsem počátkem léta 1969 odpromoval, uspokojil svoji ješitnost červeným diplomem a pronesl patetickou promoční řeč, vyzývající všechny absolventy ke stání v poznané pravdě. Maminka mi pak s trochou smutku řekla: „A ani jsi nepoděkoval rodičům...“ Měla pravdu.

34) Jungk, Robert (1913–1994), rakouský futurolog, novinář a publicista. Odpůrce byt i mírového využití jaderné energie.

LÉTA
tovaryšská

Druhé zaměstnání

Jak jsem již uvedl, byl jsem před promocí zaměstnán ve Výzkumném ústavu ekonomiky průmyslu a stavebnictví při Vysoké škole ekonomické. Povýšil jsem z asistenta na odborného asistenta a čekala mě standardní kariéra vysokoškolského pedagoga a výzkumného pracovníka. Přesněji řečeno – čekala by mě, kdyby podmínky byly standardní.

Po podepsání moskevských protokolů klesla důvěra veřejnosti vůči vedoucím představitelům strany a státu. Tento pokles však stále ještě nebyl osudový, mnozí doufali, že se podaří uhájít alespoň základy demokratizačního procesu a že bude možné to, co se v Maďarsku nazývalo *kádárizace*¹⁾. Přiznávám, že i já jsem patřil mezi ty, kdo tuto možnost alespoň nevyučovali. Dokonce i nahrazení Alexandera Dubčeka Gustávem Husákem²⁾ nebylo absolutní negací této iluze. Koneckonců Husák byl deset let vězněn stalinistickým režimem, byl jedním z mála těch, kdo tehdy v padesátých letech neodvolali. Stejnou iluzi ostatně sdílel i Milan Hübl³⁾, který se krátce nato hořkou ironií dějin stal jedním z prvních politických vězňů Husákova režimu.

1) kádárizace – společenský a politický proces, který proběhl v Maďarsku po potlačení revoluce v 50. letech pod vedením komunistického politika Jánose Kádára (1912–1989); metoda cukru a biče – tvrdé potlačení odpůrců, obecně umírněná, „liberální“ politika vůči zbytku společnosti, tzv. gulášový socialismus.

2) Husák, Gustáv (1913–1991), čs. politik. Od 30. let 20. stol. činný v komunistickém hnutí na Slovensku; 1939–1944 vůdčí činitel komunistického odboje a později místopředseda povstalecké SNR a pověřenec vnitra. Počátkem 50. let 20. stol. obviněn ze „slov. buržoazního nacionalismu“, 1951 zatčen a 1954 odsouzen k doživotnímu žaláři, 1960 propuštěn, 1963 rehabilitován. V letech 1969–1987 první, později generální tajemník ÚV KSČ; 1975–1989 prezident ČSSR.

Konec těmto iluzím zasadil srpen 1969. Při prvním výročí okupace to byli vlastní lidé, kdo zasahovali proti demonstrantům. Byli to dřívější hrdinové národa, kteří podepisovali zákonná opatření proti demonstrujícím. Kdykoli jsem se ptal, proč se tak rychle zhroutil odpor proti sovětské okupaci, napadla mě jediná odpověď – zrada elit.

Nejprve se musíme vyrovnat s pojmem *elity*. Komunisté tento pojem odmítali a je paradoxní, že antielitářství se stalo heslem rovněž některých pravicových politiků. *Extremes touch*⁴⁾. Ve skutečnosti v každé společnosti existuje elita. Jsou to lidé, kteří dokázali předvést nadprůměrné výsledky ve své oblasti, ať už jde o vědu, umění, podnikání, politiku nebo jakoukoli řemeslnou zručnost. Tito lidé byli předmětem závisti, a nastala-li krizová situace, stávali se její první obětí. Nelze nezpomenout štvání proti elitám za druhé republiky, ale především několikerou nucenou emigraci českých elit, která pustila malému národu pořádně žilou.

Přiznávám, že jsem měl nejprve poněkud pohrdavý postoj k chování českého národa, který se sice dokázal na několik týdnů vyburcovat, aby pak pokorně sklonil hlavu. Tento postoj jsem v průběhu mnoha let postupně měnil, tak jak jsem si stále

viz str. 35 3) Hübl, Milan (1927–1989), historik, publicista a politik. Zabýval se zejm. historií dělnického hnutí (*Z dějin II. internacionály*, 1961), nejnovějšími dějinami střední Evropy a problematikou soudobého socialismu. V 60. letech patřil k představitelům intelektuálsko-reformního křídla KSČ, podílel se na přípravě polit. rehabilitací (mj. G. Husáka). V letech 1968–69 rektorem Vysoké školy politické ÚV KSČ, členem ÚV KSČ a poslancem ČNR. V roce 1969 zbaven všech funkcí, 1970 vyloučen z KSČ. Signatář Charty 77, spolutvořil samizdatovou literaturu. Posmrtně byla vydána jeho práce *Cesty k moci* (1990).

4) *extremes touch* – protivy se přitahují

více uvědomoval, že nelze svádět malost a zradu vůdců na malost vedených. Vůdčí osobnost má vždy nadprůměrnou odpovědnost. Selže-li, je její selhání téměř nenapravitelné. Byl jsem tedy stále tolerantnější k různým šedým zónám, usilujícím „pouze“ o přežití, třebaže jsem do nich fakticky nepatřil.

Psal se rok 1969 a bylo potřeba pracovat. Musel jsem se rozhodnout, jakým směrem ve futurologickém výzkumu se vydám a které jiné směry tedy opustím, byť se budu domnívat, že ze sochy jenom osekávám přebytečný kámen. Nabízelo se několik možností. Erich Jantsch⁵⁾ rozdělil futurologii na normativní a explorativní. Podstatou normativní futurologie bylo nejprve vytyčení žádoucího budoucího světa a až následně zpětné odvíjení cest, které měly k tomuto žádoucímu stavu vést. Explorativní futurologie naopak domýšlela důsledky v přítomnosti probíhajících vývojových tendencí, aniž je předem hodnotila.

Rozhodl jsem se pro explorativní směr, protože mi připadal obsahově bohatší. Na normativním směru mi vadilo riziko jisté utopičnosti a vnucování vlastních subjektivních hodnot ostatním. Místo utopií mě přitahovaly dystopie (negativní utopie), charakterizující to, co Kingsley Amis⁶⁾ nazval „nové mapy pekla“, tedy nežádoucí alternativy budoucího vývoje. Přitom jsem byl ochoten připustit, že co je pro

5) Jantsch, Erich (1929–1982), ekonom, sociolog, futurolog. Nejvýznamnější práce: *Technological Forecasting in Perspective* (1967).

6) Amis, Kingsley (1922–1995), anglický prozaik a básník. Proslul satirickými a komickými romány, často z vyšších spol. kruhů nebo z intelektuálního prostředí. Stal se zakladatelem tzv. univerzitního románu (campus novel).

někoho nežádoucí, může být pro jiného žádoucí. V mezní formě, kterou jsem nazýval pesimální trajektorie⁷⁾, však šlo o skutečné peklo, podobné polpotovské Kambodži⁸⁾. Mimochodem, Campanellův⁹⁾ *Sluneční stát*, který je obecně vnímán jako pozitivní utopie, měl s touto kambodžskou variantou le-dacos společného. Lze dokonce říci, že realizovaná utopie se snadno může stát dystopií, jak koneckonců dokazuje právě příklad komunismu. Více mě však přitahovaly explicitní dystopie, z nichž nejslavnější je asi Huxleyho¹⁰⁾ *The Brave New World*.

Kromě toho, že explorativní směr nevyklučoval možné nežádoucí budoucnosti, a tím měl širší záběr, jsem si právě v rámci něho ujasňoval společenskou funkci futurologie. Popisujete-li žádoucí budoucnost, bezesporu někoho stimulujete. Stejně tak však můžete stimulovat popisem (či spíše analýzou) nežádoucí budoucnosti. Ve veřejnosti tím vyvoláváte obrannou protireakci, která se snaží této nežádoucí alternativě zabránit. Robert Merton¹¹⁾ v této souvislosti psal o „sebevyvracejících se proroctvích“ (*self-defeating prophecies*), která se vyslovují právě proto, aby se

7) pesimální trajektorie – nejhorší možná dráha nebo nasměrování

8) polpotovská Kambodža – Kambodža v letech 1975–79, v době vlády diktátora Pol Pota (1925–1998).

9) Campanella, Thomasso, vl. jm. Giovanni Domenico Campanella (1568–1639), italský filozof, politický myslitel a sociální utopista; stoupenec renesanční přírodní filozofie.

10) Huxley, Aldous (Leonard) (1894–1963), anglický prozaik; od 1937 v USA. Nejznámějším románem je antiutopie *The Brave New World* (1932), čes. *Konec civilizace* (1933), otrěsný obraz zracionalizovaného, zmechanizovaného a odlidštěného budoucího světa.

11) Merton, Robert King (1910), americký sociolog, představitel funkcionalismu; tvůrce tzv. teorie středního dosahu nebo pojmů eufunkce a dysfunkce pro pozitivní a negativní důsledky lidského jednání ve spol. Z díla: *Social Theory and Social Structure* (1949).

neuskutečnila. Postupně jsem se tak propracovával k teorii varovných prognóz, na niž jsem se v budoucích letech specializoval.

Přiznejme si, že varovné předpovědi mají mimo jiné i ten půvab, že jsou atraktivní. I Dante¹²⁾ ve své *Božské komedii* sugestivně popisuje peklo, méně sugestivně očistec a jeho ráj je jen nudná selanka. Druhá strana mince zahrnuje riziko, že varovný prognostik se ze své neuskutečněné předpovědi může vyhat tvrzením, že právě on zabránil její realizaci. Do určité míry do této skupiny patřily práce Hermana Kahna¹³⁾, jako je *Přemýšlení o nemyslitelném* nebo popisy možných variant třetí světové války.

I v rámci explorativního přístupu jsem se mohl rozhodnout, zda se zaměřím na předvídaní technického rozvoje, nebo na předvídaní vývoje společnosti. V prvním případě bych se v podstatě vydal již zmíněnou cestou Radovana Richty. Bylo by to snad bezpečnější, ale nezdálo se mi rozumné vypreparovat z celospolečenského pohybu jeho vědecko-technickou dimenzi a zkoumat ji samostatně. Kromě toho by takový přístup byl v přímém rozporu s orientací na varovné prognózy: Technický rozvoj sám o sobě může být jen stěží varovný, varovné mohou být jeho společenské důsledky včetně možnosti jeho zneužití.

Rozhodl jsem se proto pro pojetí, které se někdy

12) Dante, Alighieri (1265–1321), italský básník. Jeden z nejvýznamnějších představitelů světové literatury.

13) Kahn, Herman (1922–1983), fyzik, ekonom, futurolog a vojenský stratég, který ve svých převratných pracích *On Thermonuclear War* (O termojaderné válce, 1961), *Thinking about the Unthinkable* (Přemýšlení o nemyslitelném, 1962) použil nové strategické metody založené na teorii her významného matematika Johna von Neumanna.

označuje jako komplexní, jindy jako interdisciplinární. To znamenalo snažit se nalézat styčné body více disciplín a nedopustit se disciplinární redukce. Později jsem napsal několik esejů proti ekonomistní redukci, spočívající v tezi, že ekonomické procesy se mohou vysvětlovat pouze ekonomickými faktory. Stejně tak ovšem může existovat i redukce sociologistní, ignorující ekonomické determinanty apod. Mám-li být upřímný, tehdy jsem si příliš neuvědomoval riziko interdisciplinárního přístupu, kterým je žvanivost a povrchnost. Renesanční polyhistorismus je při určité úrovni jednotlivých oborů nemyslitelný a ti, kdo se cestou komplexního přístupu vydají, potřebují pevný metodologický základ. Jinak jim hrozí osud typu „mezi politiky ekonom, mezi ekonomy politik“.

Takovým metodologickým základem byla podle mého názoru obecná teorie systémů a s ní těsně související kybernetika. Šlo však o takzvanou druhou kybernetiku, jejímž zakladatelem byl Magoroh Maruyama¹⁴). Zatímco první kybernetika založená Norbertem Wienerem¹⁵) měla své aplikační pole především v technických systémech, druhá kybernetika byla lépe aplikovatelná na společenské (někdy se zjednodušeně říkalo socioekonomické) systémy. Rozdíl byl způsoben tím, že wienerovská kybernetika operuje především s pojmem negativní

14) Maruyama, Magoroh, prof., americký psycholog japonského původu, ekonom, zakladatel paradigmologie. Působí jako profesor zahraničního obchodu na univerzitách v Montpellier a v Tokiu. Pracuje jako konzultant nadnárodních společností a mezinárodních organizací (Volvo, Michelin, Monsanto, NEC, OECD, NASA aj.).

15) Wiener, Norbert (1894–1964), americký matematik. Jeden ze zakladatelů kybernetiky. Zabýval se teorií komunikace.

(tlumivé) zpětné vazby, zatímco druhá kybernetika se soustřeďuje na pozitivní (zesilovací) zpětnou vazbu. S pozitivní zpětnou vazbou se v technických systémech setkáváme málokdy. Snad nejčastěji uváděným příkladem je řetězový most, který se může rozkmitat tak, že celá konstrukce spadne do řeky. Ve společenských systémech naopak pozitivní zpětná vazba převažuje. Karl Deutsch¹⁶⁾ v *Nervech vlády* tak například popisuje eskalační schémata, kdy se stupňují vzájemné provokace a urážky až do bodu, kdy vypukne válka.

Svůj kámen jsem tedy otesával takovým způsobem, že se z něho začaly nořit obrysy budoucí sochy. Bylo to snad nejklidnější období mého života. Při Socialistické akademii jsme založili Československou futurologickou společnost a začali pořádat semináře o předvídání budoucnosti. Začal jsem také přednášet na Vysoké škole ekonomické, především pro postgraduální studenty. Při popularizaci futurologie nám vydatně pomáhali rozhlasoví redaktori Ivo Budil¹⁷⁾ a Milan Bauman¹⁸⁾. Nevzdávali jsme se naděje, že demokratizační proces projde fází ponorné řeky a nakonec se opět vynoří na povrch. Všechno ale bylo jinak.

16) Deutsch, Karl Wolfgang (1912–1992), americký politolog. Zabýval se využitím teorie her, kybernetiky, obsahové analýzy. Věnoval se studiu nacionalismu (Deutschova formule). Z díla: *Nationalism and Social Communication* (1953).

17) Budil, Ivo (*1933), novinář a publicista. Zabývá se především publicistikou v oblasti vědy a techniky se zaměřením na astronomii, kosmonautiku a problematiku vztahů mezi vědou a společností.

18) Bauman, Milan (*1944), redaktor a publicista, propagátor vědy, spisovatel sci-fi (*Na prahu neznámých světů*, 1981).

Nezaměstnanost

Na jaře 1970 začaly v komunistické straně normalizační čistky. Jejich první obětí se stal ředitel našeho ústavu Věněk Šilhán a pak statisíce dalších lidí, mezi nimi já. Jedním z důvodů mého vyloučení z KSC vedle nesouhlasu s okupací byl i můj nepublikovaný, ale známý článek z *Ekonomu*. Znovu se tedy ukázalo, že jsem jej měl publikovat a že zbabělost se *in the long run*¹⁹⁾ nevyplácí: Škoda každé rány, která padne vedle. Prověřková komise mě ujistovala, že mohu pokračovat ve výzkumné práci, že pouze nesmím učit, abych nekazil mládež. Nebyl jsem tak naivní, abych tomu uvěřil.

Nezaměstnanost začala docela elegantně. Nebyli jsme propouštěni jednotlivě, ale „z důvodů reorganizace“ byl zrušen celý výzkumný ústav. Měl jsem tedy několik možností, jak se rozhodnout. Manuální práci bych se při své nešikovnosti těžko dokázal živit. K úředničíně, pokud by mě vůbec někde vzali, jsem měl zkušenostmi podložený odpor. Chtěl jsem pokračovat v práci, kterou jsem začal, a nezáleželo mi příliš na tom, kolik za to budu dostávat. Tak se otevřela cesta asi roční nezaměstnanosti, v níž jsem se živil smlouvami o dílo pro nejrůznější instituce.

Situaci mi usnadnilo to, že jsem si z Vysoké školy ekonomické nenechal dát propouštěcí razítko. Komunistický režim nebyl zvyklý na nezaměstnané, a tak nepředpokládal, že ten, kdo má v legitimaci razítko zaměstnavatele, u tohoto zaměstnavatele

19) *in the long run* – dlouhodobě, jak ukáže čas

již nepracuje. Jak vidět, už jsem si při výskoku ze zákopů netrhal košili, ale navlékl si maskovací oblek. Samozřejmě jsem pokládal za férové sdělit těm, kdo mě na smlouvu o dílo zaměstnávali, jak na tom skutečně jsem. K jejich cti musím uvést, že nikdo z nich mě nepráskl.

Mohl jsem dokonce publikovat v odborných časopisech, byť pod nejrůznějšími pseudonymy. Tento stav jsem si zpestřil jednou tím, že jsem na článek, který jsem pod jedním jménem publikoval v časopise X, napsal zdrcující kritiku do časopisu Y. Nelze říci, že se mi to příliš vyplatilo. V prvním případě na mne hleděli podezřívavě, když vyšla negativní recenze, ve druhém případě zase říkali, že ta recenze je nespravedlivá, protože kritizovaný článek je docela dobrý. Člověk však někdy potřebuje recesi, aby se ze všeho nezbláznil.

V té době jsem začal více publikovat v zahraničních odborných časopisech, pro změnu pod vlastním jménem. V důsledku toho jsem se o něco později stal i členem Světové prognostické (či futurologické) společnosti – v originálu *World Futures Research Society*. Nikdy jsem nebyl sběratelem titulů a hodností. Tuto skutečnost zde uvádím jen proto, že představovala jakési mimikry, které vydrželo zhruba dvacet let. Při svém prvním a posledním vystoupení v komunistické televizi v roce 1989 jsem byl totiž označen za člena této společnosti, což některým méně pozorným divákům vnuklo nesprávný dojem, že jsem pracovníkem tehdejšího Prognostického ústavu ČSAV. Mýtus, že jsem byl v tomto ústavu zaměstnán ještě před revolucí, ostatně přežívá dosud.

I když jsem už nemohl přednášet na vysoké škole, učil jsem v nejrůznějších kurzech podnikové

pracovníky základním prognostickým metodám a některé z nich jsem s nimi i aplikoval. Vzpomínám si například na desítky, ne-li stovky brainstormingových²⁰⁾ diskusí, v jejichž průběhu měl panel diskutujících stanovit nejdůležitější problémy daného podniku a navrhnout jejich řešení. Byla to tak trochu iluze, protože v tehdejší centralizovaném systému řízení měly podniky velice malou rozhodovací pravomoc. Nicméně, brainstorming je poměrně nenáročná heuristická metoda podněcující tvořivost účastníků. Ke vzniku některých nových myšlenek, resp. potlačených inovací, mohla přispět i tak. Její standardní pravidla jsem si vylepšoval různými novinkami. S oblibou jsem například do panelu posadil hezkou dívku (hrající roli „ženy z domácnosti“), která prakticky po celou dobu diskuse mlčela. Její přítomnost zejména starší členy panelu rozdráždila natolik, že exhibovali jako kuň, kterému cikán nalije do tlamy kořalku a obrousí mu zuby.

Třebaže jsem se v té době heuristickými metodami živil, choval jsem k nim výraznou skepsi. Jsou totiž založeny na více či méně formalizované výpovědi expertů, přičemž o spolehlivosti těchto expertů lze s úspěchem pochybovat. Olaf Helmer²¹⁾ například navrhl tzv. delfskou metodu, spočívající v tom, že panel expertů určí, kdy se uskuteční ta či ona inovace. Vítězí pak průměrný nebo nejčastější názor z této skupiny. Výsledky této metody však

20) brainstorming – metoda volné spontánní diskuse na dané téma, založená na hledání nových nápadů a návrhů a na jejich tvořivém kombinování a zlepšování

21) Helmer, Olaf (*1935), americký matematik a kybernetik německého původu, zakladatel delfské techniky.

byly v praxi poměrně tristní. Experti očekávali, že k řízené termonukleární fúzi, schopné praktického využití, dojde do dvaceti let. Na tom by nebylo nic špatného, nebýt toho, že to očekávali počátkem šedesátých, sedmdesátých i osmdesátých let. Ona dvacetiletá konstanta se tak pravidelně posunovala v čase jako mrkev před tlamou osla. Ostatně, tato fúze nemá zatím naději na praktickou realizaci ani v současnosti.

Úvahy expertů v duchu *wishful thinking*²²⁾ neznamenají, že jejich znalosti by nebyly zapotřebí. Jsou však užitečné pouze tam, kde selhávají jiné postupy, založené na analýze tvrdých dat. Expertní výpovědi mají charakter dat měkkých, a tak je třeba k nim přistupovat. Zajímavým výzkumným úkolem se proto jevila kombinace tvrdých a měkkých dat jako podklad pro předpovědi možných budoucností.

Pokračoval jsem proto v hledání metodologického základu komplexních prognostických výpovědí; toto hledání se dá ve zkratce vyjádřit jako cesta od Bertalanffyho²³⁾ k Forresterovi²⁴⁾. Bertalanffy byl bezesporu uznávaným klasikem obecné teorie systémů, ale jeho učení bylo natolik abstraktní, že neumožňovalo praktickou prognostickou realizaci. Jay Forrester z Massachusettského technologického

22) *wishful thinking* – zbožné přání

23) Bertalanffy, Ludwig von (1901–1972), teoretický biolog rakouského původu, od r. 1940 v Kanadě a USA. Jeho práce má filozofický a metodologický dosah, zvláště řešení vztahu celku a částí. Původní teorii otevřených systémů, popisující procesy systémů biologického charakteru, rozšířil jako obecnou teorii systému, blízkou kybernetice, které připisoval význam filozofie soudobé vědy.

24) Forrester, Jay (1918), původně elektroinženýr, kybernetik. Vedle oblastí zmíněných v textu se zaměřil rovněž na vzdělávací projekty ve školách.

institutu navrhl naproti tomu konkrétní modelový přístup, který označoval jako systémovou dynamiku. Vedle obecnějších prací, jako byly *Principles of Systems*, se snažil aplikovat svůj modelový přístup na světovou ekonomiku (*World Dynamics*), průmyslový podnik (*Industrial Dynamics*) nebo město (*Urban Dynamics*). Jeho žáci pak rozšířili tyto aplikace do dalších oblastí, například do zemědělství. Podnětná byla i Forresterova stať o antiintuitivním chování²⁵⁾ složitých systémů, tvrdící, že v těchto systémech je krátkodobá odpověď na vstupní podnět diametrálně odlišná od odpovědi dlouhodobé. Přitom se naše intuice pohybuje spíše v horizontu krátkodobé odpovědi. Jako kuřák jsem si tento přírůstek překládal do reakce lidského organismu na vykouření cigarety, kde krátkodobou odpovědí je požitok a dlouhodobou odpovědí rakovina plic. Zajímavější však byl fakt, že množina vstupních podnětů zahrnovala i politická rozhodnutí, takže bylo možné napodobovat jejich dlouhodobé, komplexní a větvící se důsledky. Právě zde došlo k výraznému setkání výzkumu budoucnosti s politikou.

I když jsem se, jak vidno, i v podmínkách neza městnanosti zabýval studiem, situace futurologické obce se s pokračující normalizací zhoršovala. Naše pravidelné úterní semináře sice pokračovaly, ale za stále obtížnějších podmínek. Československá futurologická společnost byla zrušena v roce 1971 a bylo jen hořkým zadostiučiněním, že vydržela bojovat o několik měsíců déle než ostatní organizace obdobného typu a padla jako poslední. Hledali jsme

25) antiintuitivní chování – obecně chování, které je v protikladu k intuitivnímu očekávání.

útočiště u „nezávadných“ střežových institucí, ale moc se nám to kvůli jejich obavám nedařilo. Jedním z posledních výkřiků byly schůzky futurologů u organizace zdravotně postižených. Bylo vskutku lehce ironické číst ormigovanou pozvánku zvučí k diskusím o budoucnosti do klubu nevidomých a hluchoněmých.

Myslím, že jsem se dopustil zbytečné chyby, když jsem do poslední chvíle bojoval za záchranu termínu „futuresologie“. Ano, byl to symbol, ale tento symbol se dal poměrně snadno nahradit symbolem jiným. Komunisté si všimli citovaného Flechtheimova výroku o futurologii jako nejmocnější zbrani v boji proti bolševismu a nebylo možné předpokládat, že je nechá chladnými. Do jisté míry tak pokračovali v tradici svého boje proti „buržoazním pseudovědám“, ať už to byla genetika, sociologie, kybernetika a nyní tedy futurologie. Nabízel se však ústupový manévr v podobě termínu „prognostika“, který neznamenal nic jiného a koneckonců byl čistší i z jazykového hlediska. Futuresologie je totiž latinsko-řecký hybrid.

Zdávalo se mi, že nejrozumnějším východiskem bude emigrace. Byl jsem připraven na to, že se první dobou budu živit jako umývač nádobí (to bych snad zvládl) a později se vrátím ke svému oboru. Využil jsem proto doslova posledního nekontrolovaného turistického výjezdu do Velké Británie, oficiálně organizovaného jako třítýdenní pobyt v King's School of English v jihoanglickém lázeňském městečku Bournemouth. Maminka mi zašila do trenýrek několik zlatých prstýnků pro začátek a já vyrazil do světa.

Průběh tohoto pobytu byl však pro mne dost překvapivý. Setkal jsem se s Jindřichem Scherme-

rem²⁶⁾, kterého jsem předtím znal z několika jeho prognostických publikací, nikoli však osobně. Schermer už před časem do Velké Británie emigroval a nabídl mi nezištnou pomoc. Díky němu jsem najednou zjistil, že bych mohl pracovat jako asistent na Sussex University, a dokonce mi sjednal v Londýně i podnájem. Dodnes si vzpomínám, že to bylo někde blízko Victoria Station.

Místo abych jásal, byl jsem stále zachmuřenější. Noc před plánovaným odletem našeho turistického zájezdu jsem strávil chozením po Queen's Park na břehu La Manche v Bournemouth. Měsíček svítil a já přemýšlel. Hledal jsem racionální argumenty, proč se vrátit domů, a podváděl jsem sám sebe. Kromě siláckých výroků typu „proč bych já odcházel, ať odejdou oni“ jsem si namlouval, že tehdejší československý režim se do pěti let zhroutí, a to se dá do té doby vydržet. Tato umělá racionalizace nebyla ani tak projevem revoluční netrpělivosti, jako spíše zoufalou snahou najít zástupné důvody pro rozhodnutí, které nevypadalo ani důstojně, ani přesvědčivě.

Často jsem přemýšlel o tom, jaké motivy mě vedly při rozhodování se o návratu. Bylo by dojemné vykládat o tom, že jsem nechtěl opustit své blízké, ale nebyla by to téměř pravda. Skutečnou příčinu málokdo pochopí: Byla to moje neschopnost opustit zemi, které jeden můj přítel s posměšnou láskou říkal „hrbatý Vaterland“. Krása české a moravské krajiny není reklamní heslo. V mém případě působila jako magnet, který převážil všechno ostatní.

26) Schermer, Jindřich, Dr., CSc., v 60. letech 20. st. asistent katedry filozofie VŠE Praha. Zabýval se plánováním (z díla: *Živelnost a plánovitost*, VŠE, Praha 1964, *Prognostika – věda – plánování*, Svoboda, Praha 1968).

Dnes mám za sebou politickou profesi, která mě přinutila projet zhruba půlku světa. S o to větší jistotou však mohu říci, že nikde není tak krásně jako u nás doma. Když jsem přelétal helikoptérou mezi Ostravou a Prahou, visel jsem celou dobu u okýnka a hltal magickou krásu krajiny. Když jsme cestou na mítinky projížděli nějakým krásným lesem, měl jsem chuť požádat řidiče, aby zastavil, spustit se na všechny čtyři a se štěkotem zmizet mezi stromy. Jsou to možná atavismy, ale atavismy, které uchvacují.

Co by se stalo, kdybych ve Velké Británii zůstal? Patrně bych se tam dále věnoval svému oboru, napsal bych a možná i vydal několik knížek, snad bych i založil rodinu. Po listopadové revoluci v roce 1989 bych se pak vrátil jako vnější pozorovatel a přátelsky komentoval probíhající dění. Měl bych klidnější, i když nudnější život. Na druhé straně bych se vyhnul dvaceti normalizačním letům. Ale jak zpívá Edith Piaf, ničeho nelituji.

Tělovýchova

„Ten blbec se vrátil,“ tak údajně reagoval Věněk Šilhán na můj návrat. I když to popírá, docela bych tomu věřil a nedivil se mu. Sám jsem měl velice rozporné pocity a neustále jsem se ptal, zda jsem udělal dobře. Moje sebeúcta zatím mlčela a zřejmě čekala na to, jak se věci budou dál vyvíjet.

Moji přátelé mezitím dospěli k názoru, že když už jsem tady, je třeba mi pomoci sehnat konečně nějaké zaměstnání. A tak jsem se díky Pavlovi Hrubému dostal na čtrnáct let do tělovýchovné organizace.

Zpočátku se jmenovala Noctua, účelové zařízení při TJ Slávia Vysoké školy. Zůstala tedy přece jenom jakási souvislost s předchozím vysokoškolským působením. Později se přejmenovala na Sportpropag, v němž bylo zřízeno středisko odborných služeb.

Hrdě jsem si došel na Vysokou školu ekonomickou a požádal o propouštěcí razítko, abych mohl dostat přijímací razítko tělovýchovné. Když kádrovák VŠE zjistil, že mezi jednou a druhou operací ve skutečnosti proběhl zhruba rok, pronesl cosi o příživnících na těle socialistické společnosti. Bylo to poprvé a doufám naposled v mém životě, kdy jsem měl chuť rozbít někomu hubu.

Středisko odborných služeb vedl Pavel Machonin – a díky tomu jsem se s ním seznámil. Byl to náš nejvýznamnější sociolog zabývající se stratifikací československé společnosti. Potkal ho podobný osud jako mě. S tím rozdílem, že po vyloučení z KSČ zakotvil v tělovýchově dříve. Rád uznávám, že pokud vůbec něco vím o sociologii, vím to především díky Pavlu Machoninovi. Pavel by ovšem namítl, že toho vím zatraceně málo, a měl by patrně pravdu.

Machoninovo středisko provádělo sociologické výzkumy členské základny Československého svazu tělesné výchovy, což byla ve své době masová organizace. Mým úkolem bylo doplnit tyto výzkumy prognózami budoucího vývoje ČSTV. Stejně jako v případě sociologie, i v případě prognostiky přitom platilo, že metodologie je vším, aplikační objekt²⁷⁾ je ničím. Neexistuje tělovýchovný, zemědělský nebo jakýkoli jiný prognostik, existuje pouze prognos-

27) aplikační objekt – obecně to může být 1. objekt určený k aplikaci, 2. objekt, na nějž je cosi aplikováno.

tik. Metodologie vzbuzovala jistou úctu i v těch, kdo jí nerozuměli. Tím se mnohdy stávala kouzelným pláštěm, schopným zakrýt fakt, že aplikační objekt je pouze pokusným králíkem – a mnohdy ani to ne. To, o co ve skutečnosti šlo, bylo ověřit platnost určitého paradigmatu²⁸). Říkám to proto, aby bylo jasné, že jsme se nehádali o to, zda volejbal je důležitější než košíková. Hádali jsme se – či vznešeněji řečeno diskutovali jsme – právě o onom paradigmatu.

Přál bych si, aby mi bylo dobře rozuměno: Za čtrnáct let, co jsem pracoval pro tělovýchovnou organizaci, jsem se naučil vážit si tělovýchovy a sportu. To však nic nemění na tom, že ti, jimž bylo odepřeno právo zabývat se svým vlastním oborem na určité úrovni obecnosti, se snaží o zevšeobecnění i tam, kde to od nich zadavatel nežadá. Zadavatel přitom je, či není tolerantní, chápe, nebo nechápe tuto potřebu. Tam, kde ji nechápe, je zapotřebí ho obelstít a tupému funkcionáři předstírat, že se o obecnější otázky nezajímáme. Tam, kde ji chápe, je zapotřebí uspokojit jeho potřeby, ale současně jej poctivě seznámit s tím, že sledujeme i obecnější cíl – v mém případě rozvoj prognostiky v nelehkých podmínkách normalizace.

Měl jsem veliké štěstí, že jsem narazil na tolerantního a inteligentního zadavatele. Byl jím vedoucí Kabinetu organizace a řízení ČSTV Vladimír Kožíšek. Řekl jsem mu zcela upřímně, že mu mohu

28) paradigma – příklad, vzor; (v teorii o vědách) souhrn všech pojetí vědní disciplíny v určitém časovém úseku; v ekonomii soubor všech předpokladů, na nichž je vybudována ekonomická teorie; způsob pohledu na hospodářské jevy z pozic ucelené teorie.

nabídnout zpracování prognózy ČSTV heuristickými metodami, tedy již citovaným brainstormingem a delfskou technikou²⁹⁾, ale také metodou psaní scénářů (*scenario-writing*). Současně jsem uvedl, že tyto metody pokládám za poněkud povrchní a subjektivní a že mu mohu nabídnout i pokus o aplikaci forresterovského modelu³⁰⁾ na problémy tělovýchovné organizace. Kožíšek zvolil druhou variantu a tím do značné míry spoluovlivnil moje další prognostické směřování. Kdyby se rozhodl jinak, možná že bych dodnes sepisoval spíše beletristické než prognostické scénáře (několik jsem jich ostatně i tak napsal), v čemž se dodnes vyžívají někteří jiní prognostici.

Vraťme se nyní k pojmu paradigmatu. Jeho autorem je již zmíněný otec druhé kybernetiky Maruyama, který jako první napsal stať o paradigmato-logii³¹⁾, širšího rozšíření však tento pojem dosáhl až ve známé Kuhnově³²⁾ práci o struktuře vědeckých revolucí. Paradigma můžeme přeložit jako konceptuální rámec nebo jako metateorii³³⁾. Příkladem

29) delfská technika – technika předpovídání založená na názorech expertů v dané oblasti. Expertům se rozešle předpověď vývoje a oni podle svých názorů tuto předpověď modifikují. Proces se opakuje, dokud se nedosáhne konsenzu o předpovědi.

30) forresterovský model – tzv. dynamické modelování, které vytváří hlavní metody ekonomického chování.

31) paradigmologie – obor, který zkoumá většinou neuvědomované ustálené způsoby myšlení a vnímání různých civilizací, ras, národů, sociálních skupin, profesí i jednotlivců a navrhuje způsoby, jak zlepšit vzájemné dorozumění mezi lidmi s odlišnými paradigmaty.

32) Kuhn, Thomas Samuel (1922–1996), americký filozof a teoretik vědy. Tvůrce teorie vědeckých revolucí, jimiž vrcholí cyklus vývoje vědeckého paradigmatu. Z díla: *Struktura vědeckých revolucí* (čes. 1997).

33) metateorie – termín z teorie vědy, teorie za všemi teoriemi (teorie teorií), teorie, která představuje dokonalý systém, jenž v sobě bezrozporně spojuje všechny ostatní, dílčí existující teorie.

změny paradigmat je přechod od newtonovské k relativistické a kvantové fyzice. Paradigma vytváří kontext, začleňuje věci do širších souvislostí a tím jim dává nový smysl.

V případě prognostiky existovala dvě základní paradigmata, zmíněná již rozlišením explorativního a normativního přístupu. Normativní přístup před nás klade otázku „co se má stát, aby...“, zatímco explorativní přístup se ptá „co se stane, když...“. V jistém smyslu je normativní přístup podmnožinou explorativního, je vlastně jeho inverzním řešením. Cíl však není vytčen předem, dospíváme k němu metodou postupných kroků, při nichž odhazujeme zdánlivě lákavé, ve skutečnosti však k dlouhodobým katastrofám vedoucí cesty. Toto paradigma je tedy pokornější, ale i zvědavější.

Začali jsme tedy připravovat systémově dynamický model československé tělovýchovy. Potřebovali jsme k tomu několik věcí. Zaprvé vědět, z čeho se vůbec tento systém skládá. Jistým vodítkem byla i organizační struktura instituce, ale vodítkem velmi nepřesným. Nechci zatěžovat čtenáře otázkami dekompozice jakéhokoli složitého společenského systému, pouze podotýkám, že toto rozčlenění musí především odpovědět na otázku, jaké problémy má tento systém řešit. V tomto smyslu se ukázaly užitečné heuristické metody, jmenovitě panely expertů, věnované problémové analýze. Nesnažil jsem se tedy heuristické metody vytěsnit, pouze je začlenit do širšího paradigmatu.

Druhou věcí byly časové řady, tedy historie systému. Je zajímavé, že Forrester pochyboval o nutnosti jakékoli datové báze pro své modely. Ztrácel tím však možnost ověřit si, do jaké míry tyto modely

adekvátně reprodukuje minulou realitu. Ukázalo se, že i jednoduché modelové vztahy umožňují prověřit konzistenci vstupních dat a opravit některé statistické chyby, případně homogenizovat časové řady (převést je na jednotnou definici ukazatele).

Konečně třetí záležitost se týkala neurčitých, „měkkých“ vztahů uvnitř systému, které můžeme přibližně připodobnit k hypotézám kauzálních zákonitostí³⁴). Forrester zde používal tzv. multiplikační funkce, jejichž parametry odhadovali experti. Protože každý sledovaný proces ovlivňuje více faktorů (například počet členů v daném sportovním odvětví závisí na vybavení trenéry, sportovními zařízeními, financemi atd.), účinky jednotlivých faktorů se v jeho rovnicích násobily. Bylo zajímavé, že tělovýchovní experti se zpočátku zdráhali tyto funkce odhadovat. Jakmile jsme však my, metodologičtí laici, navrhli zkusmý tvar těchto funkcí, začali nás opravovat, takže jsme se dobrali k požadovaným parametrům. Z toho plyne poučení, že expertům nikdy nemáte předkládat „bianco dotazník“, expert raději koriguje cizí představu, než by vytvářel představu vlastní.

Protože tělovýchovná organizace neměla vlastní počítač, obrátila se na Státní plánovací komisi, kde byl tehdy vrcholem techniky počítač IBM 360. Protože přes den se věnoval nesmyslným plánovacím výpočtům, mohli jsme počítat pouze občas v noci. Tak jsem se seznámil s matematikem Vladimírem Faifrem a programátorem Alešem Grimem. Spolupráce s nimi na vývoji matematického aparátu a progra-

34) kauzální zákonitost, též kauzální nexus – příčinná souvislost, zákonitá vazba, poslušnost příčiny a jejího následku

mového zabezpečení prognostických modelů se stala dlouhodobou. Mimochodem IBM 360 ještě pracoval s děrnými štítky a z té doby si odnáším zkušenost, že Popelčiny úlohy jsou ničím ve srovnání s rozsypanou krabicí děrných štítků.

Jedním z nejšťastnějších okamžiků v mém životě byla chvíle, kdy se náš model ČSTV poprvé rozběhl. Výsledky zapůsobily i na zadavatele, i když musím přiznat, že k tomu přispěla i magie počítačových sjetin, úhledné tabulky a později i grafické výstupy. Podařilo se vytvořit jakýsi „kapitál důvěry“, který se potom dal investovat do dalších výzkumných projektů.

Stali jsme se simulanty a vstoupili tak do československé simulační obce podle známého citátu ze Švejka: „*Das ganze tschechische Volk ist eine Simulantenbande*“.³⁵⁾ Simulace neboli napodobení vývojových procesů pomocí počítačového modelu se do té doby u nás omezovala převážně na technické systémy, u ekonometrických³⁶⁾ modelů na systémy ekonomické, zatímco my jsme se snažili rozšířit toto aplikační pole na celospolečenskou oblast. Začaly se konat každoroční semináře o simulaci systémů ve Valticích, kde docházelo k zajímavým diskusím technických, ekonomických a „komplexních“ simulantů. Ve Sportpropagu se podařilo obnovit pravidelné úterní diskuse o prognostice, a tak se zdálo, že poměry jsou přece jen trochu snesitelnější.

V roce 1974 však byl podniknut útok na tyto

35) *Das ganze tschechische Volk ist eine Simulantenbande* – Celý český národ je banda simulantů (výrok vrchního vojenského lékaře Bautze).

36) ekonometrický model – ekonomický pojem, nástroj ekonomické analýzy s využitím matematických a statistických metod, slouží k analýzám ekonomických jevů.

podezřelé aktivity. Kupodivu se soustředil na sociologické výzkumy a osobně na Pavla Machonina jako na jednu z nejvýznamnějších osobností „pražského jara“. Bylo rozhodnuto o zrušení střediska odborných služeb a já jsem byl pověřen jeho likvidací. Vybrali si kozla za zahradníka. Využil jsem zmíněného kapitálu důvěry a díky Vladimíru Kožíškovi se likvidaci střediska podařilo zabránit. Můj přítel Bohumil Prouza, o němž se ještě zmíním v následující kapitole, sehnal Machoninovi zaměstnání v jednom zemědělském podniku a sociologický výzkum tělovýchovy mohl pod jeho externím vedením pokračovat.

Náhle jsem se poprvé v životě ocitl v roli vedoucího, byť vedoucího miniaturního pracoviště. Na jedné straně jsme pokračovali ve vývoji prognostického modelování. Vznikla metoda, jejíž produkt jsem hrdě označil jako „komplexní prognostické modely“ (KPM), a napsal jsem o tom v rámci střediska tlustou publikací. Tato metoda se lišila od Forresterovy systémové dynamiky především tím, že více respektovala kvalitativní a intervalový charakter expertních odhadů, nenutila experty přímo tabelovat multiplikační funkce³⁷⁾ a poskytovala některé další statistické charakteristiky míry vysvětlitelnosti jednotlivých hypotéz. Tato kniha však není věnována prognostické metodologii – jak se zakrátko ukáže – a proto nebudu nudit čtenáře jejím podrobným popisem.

Metodou komplexního prognostického modelování byla zpracována i prognóza „Tělovýchova II“, která

37) tabelovat multiplikační funkce – sestavit tabulku funkčních hodnot přiřazených k argumentu funkce

byla daleko podrobnější a která umožňovala nejen expertům, ale i rozhodovatelům – tedy především tělovýchovným funkcionářům – hrát simulační hry, zadávat zamýšlená rozhodnutí a na obrazovce počítače sledovat jejich důsledky. Bohuslav Blažek, jeden z nových pracovníků střediska, mě podnítil k docenění významu herního principu, a to nejen v simulačních, ale i v analytických hrách. Napsal jsem dokonce studii s hrdým názvem *Hypotetika*, v níž jsem se pokoušel formalizovat testování hypotéz, inspirován Popperovou³⁸⁾ filozofií, podle níž se mají hypotézy spíše falzifikovat (vyvracet) než verifikovat.

Nová metoda našla své žáky a vyznavače. Na Slovensku mezi ně patřili například Fedor Gál a Michal Majtán, kteří tímto způsobem pro Výzkumný ústav životní úrovně zpracovali prognózu – čeho jiného než životní úrovně. Ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí s námi spolupracoval Josef Alan. Metodou KPM byla zpracována i prognóza vývoje Československé televize (pochopitelně po stránce technicko-ekonomických parametrů, nikoli programového obsahu), kde hlavní roli hrál Milan Bauman. Zdálo se, že jsme dovršili cestu vedoucí k originální prognostické metodě a že nezbývá než vyhodnocovat probíhající aplikace a na jejich základě metodu dále zdokonalovat.

38) Popper, Karl Raimund, sir (1902–1994), rakouský filozof, od r. 1945 v Londýně. Své teorie označil jako kritický racionalismus. Pravdivost vědeckých teorií nelze dokazovat, nýbrž pouze empiricky prověřovat do té doby, než se objeví empirický fakt, který v rámci dané teorie nelze vysvětlit. V takovém případě je teorie falzifikována a je nutno ji nahradit teorií jinou (obvykle obecnější), která by uspokojivě vysvětlila i nová fakta. Vědecké teorie proto nikdy nemohou mít definitivní platnost a vývoj vědy je neustálým procesem překonávání omylů.

Vnější společenské prostředí, v němž jsme se pohybovali, nám ovšem ukázalo naše limity. Prognostické simulace na zmíněném modelu životní úrovně například ukázaly, že při zachování dosavadního způsobu řízení dojde již počátkem osmdesátých let k výraznému zpomalení ekonomického růstu a stagnaci životní úrovně. Zametli s námi dokonale: Nejprve byla prognóza prohlášena za přísně tajnou a pak se začalo zjišťovat, zda autorský tým má oprávnění k práci s přísně tajnými daty. Samozřejmě neměl a vůbec nevadilo, že tato data sám vyrobil. Gálův tým se tak stal další obětí střetu prognostiky s politickou realitou, která vyžadovala jen oslavné, nikoli varovné prognózy. Odborným zadostiučiněním bylo nesporně to, že zhruba po pěti letech se tato prognóza naplnila.

Já jsem mezitím do střediska přijímal další zaměstnance, zpravidla ty, kdo měli potíže s uplatněním v oficiálních institucích. Poměrně slušné prostředky umožnily financovat i externí spolupráci, na níž se podílely desítky odborníků. Tato spolupráce nezahrnovala jen sociologický nebo prognostický výzkum a aplikace, ale měla podstatně širší přesah. Vzpomínám si, jak jeden nešťastný kantolog, který z politických důvodů neměl možnost léta napsat studii o svém milovaném filozofovi, vydal v interních materiálech Sportpropagu spis *Immanuel Kant a tělesná kultura*. Tělesná kultura se přitom vyskytovala pouze v názvu této studie, nikoli v jejím obsahu. Podobně jako Kant v životě neopustil Královec, nezaobýval se ani tělovýchovou nebo sportem.

Další impulz rozvoji mého střediska odborných služeb dalo jeho začlenění do státního programu ekonomického výzkumu. Řešili jsme v něm úkoly

týkající se rozvoje nevýrobní sféry (zdravotnictví, školství, kultury a tělovýchovy). Koordinátorkou tohoto programu byla Yvonne Strecková. Komunisté se o nevýrobní sféru příliš nezajímali, a tak jsme měli možnost rozšířit náš záběr na další témata bez valné pozornosti oficiální cenzury. Začalo se nám říkat „Slušovice výzkumu“. Semináře Sportpropagu se staly jakousi oázou svobodné diskuse, a i když na nás jistě přišlo mnoho udání, žádné z nich prozatím nevedlo k naší likvidaci.

Začali jsme se také propojovat se semináři a konferencemi probíhajícími v jiných organizacích. Zvláště zajímavé byly semináře o ekonomické problematice organizované Václavem Klausem ve Státní bance československé. Vzájemně jsme se na těchto seminářích navštěvovali a přednášeli a už tehdy se vyhraňovaly některé – alespoň pro mne inspirační – rozdíly, které daly vzniknout sváru našich paradigmat v pozdější době.

Jak praví pochodující mudrosloví, teta Kateřina v Saturninovi, tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne. Studie publikované v hojném množství Sportpropagem (dodnes si vzpomínám na ostře oranžové desky, ve kterých vycházely) se stávaly stále kritičtější a stále obecnější, tedy stále méně připomínající alespoň vzdálenou propagaci sportu. Vrcholem všeho byl sborník s nevinným názvem *Metodologické problémy společenského výzkumu budoucnosti*, vydaný v rámci řešení již zmíněného státního výzkumného programu. Přispělo do něho mnoho interních i externích spolupracovníků Sportpropagu (včetně Václava Klause) a představoval na tehdejší dobu asi nejodvážnější a nemarxistickou kritiku stavu společenských věd v tehdejších

Československu. Já sám jsem ve svém příspěvku formuloval některé teze, které se o pět let později staly základem mého poměrně známého článku v *Technickém magazínu* „Prognostika a přestavba“. Ostatní autoři ale nebyli o nic zdvořilejší.

Důsledky se dostavily. Sborník se četl s pohoršením na nejvyšších stranických místech, a to tak vydatně, že mi tehdejší ředitel Sportpropagu Michalíčka zavolal, abych na ÚV KSČ poslal „dalších“ (z čehož vyplývá, že už tam nějaké měli) pět výtisků. Protože bylo krátce před Vánocemi, slíbil jsem mu, že zásilku nechám zabalit do vánočního papíru. Z telefonu se ozvalo zoufalé zaúpění: „Do vánočního papíru ne...“

Když si to soudruzi přečetli, byl jsem zase bez práce a „Slušovice výzkumu“ skončily.

Zemědělství

Psal se rok 1984 a středisko odborných služeb Sportpropagu bylo zrušeno. Procházel jsem se po vyšehradských hradbách a přemýšlel jsem, co bude dál. Vybral jsem si pak zbytek dovolené a odjel na Vysočinu, kam jsem od počátku sedmdesátých let v létě i v zimě jezdil nabírat sílu. Když nevíte, co dělat, poradte se nejprve se stromy a teprve potom s lidmi.

Navázal jsem v životě jen málo skutečně přátelských vztahů. Jeden z nich byl s Bohumilem Prouzou, který pracoval do roku 1968 jako náměstek ministra zemědělství a navíc byl – což je důležitější – vynikající zemědělský odborník a skvělý člověk. Zajížděl jsem občas do jeho chaty v Kozojedech u Říčan, kde jsme vedli svalnaté řeči o tom, jak už

to nejpozději do roka praskne. Zmínil jsem se již, že pomohl Pavlu Machoninovi, a nyní, aniž jsem ho o to sám žádal, i mně.

Je třeba vědět, že normalizační československá společnost byla v podstatě společností kastovní. Na prvním stupni stáli straníci (samozřejmě ti z KSČ), na druhém nestraníci, na třetím vyškrtnutí a párii byli vyloučení. O to větší odvalu musel člověk mít, aby pomohl vyloučenému. Někdy si říkám, že krizové situace jsou užitečné, abychom rozlišili lidi slušné od neslušných; v nekrizových, klidných situacích se jako slušný člověk může jevit téměř každý.

A tak jsem nastoupil do podniku Agrodat s úkolem zpracovat – hádejte co – komplexní prognostický model zemědělství. Agrodat se zabýval zaváděním výpočetní techniky v zemědělství, a tak jsem neměl potíže s počítačovým zabezpečením, jaké byly v tělovýchově. Přesto jsem rozsáhlý model nejprve řešil na již novějším počítači IBM 370 Státní plánovací komise a teprve později, po převodu jeho programového vybavení na osobní počítače, jsme přešli na slušovické modely XT a později AT.

Čtenáři se nemusí obávat, že budu pokračovat ve výkladu o metodologických zákrutech komplexních prognostických modelů. Nudily by je diskuse o tom, zda realistické funkce senzitivity jsou konkávní, nebo logistické (s inflexním bodem), o rozloženém časovém zpoždění, o rozdílu mezi diferenciálními a diferenčními rovnicemi a z toho vyplývající velikosti integračního kroku s rizikem výpočetní nestability. Při modelování jsem se dopustil různých odborných chyb, které zde přiznávám. Tato kniha je však především o mých chybách politických.

Jedna tematika je však přece jen zajímavá a týká

se – byť zprostředkovaně – právě politiky. Z hlediska varovných prognóz bylo důležité simulovat, jak se může složitý společenský systém dostat na svou pesimální trajektorii. Byl to přímý protiklad proti již zmíněnému normativnímu pohledu vyživajícímu se v optimalizaci. Některé simulace ukazovaly, že postupná pesimalizace³⁹⁾ je možná dvojím způsobem. Jednak tím, že tento systém zcela ponecháme spontánní autoregulaci (například volné hře tržních sil), ale i tím, že řídicí zásahy do systému, byť mohou být i krátkodobě úspěšné, dlouhodobě systém „rozkmitají“ a přivedou jej do krize.

Modely obsahovaly tzv. decizní (řídicí, v podstatě politické) proměnné, jejichž hodnoty bylo možné dosazovat volným rozhodnutím. Příkladem decizní proměnné je distribuce disponibilních finančních prostředků mezi jednotlivé výdajové oblasti. Na to jsem častokrát později vzpomínal ve funkci předsedy rozpočtového výboru Federálního shromáždění. Simulační hra totiž mohla ukazovat politikům komplexní dlouhodobé důsledky jejich rozhodnutí. Jeden řídicí pracovník, jemuž jsem na modelu jeho oblasti přehrál takové důsledky jím navrhovaných opatření, se rozhorlil, že model z něho dělá idiota. Mýlil se, stal se jím již dříve.

Pesimalizace zpravidla probíhá zmíněným rozkmitáním. Pesimalizační trajektorie obsahuje narůstající výkyvy, tedy divergentní oscilace s rostoucí amplitudou. Je-li překročena kritická amplituda, systém zkolabuje, resp. projde degenerací. Představte si, že jedete autem na zledovatělé silnici

39) pesimalizace – opak optimalizace; vyhledání nejhorší možné varianty řízeného děje, rozhodnutí nebo postupu

a dostanete smyk. Jste-li zkušený řidič, smyk vyrovnáte opatrnými pohyby volantu. Ponecháte-li vůz osudu nebo nezvládnete-li řízení, budete na silnici opisovat právě divergentní oscilace. Kritická amplituda spočívá v tom, že skončíte ve škarpě, lhostejno zda v levé nebo pravé.

Z hlediska varovné prognostiky je daleko užitečnější – a také daleko nebezpečnější – upozorňovat politika na rizika, která se v budoucnosti rýsují, než mu malovat růžové vize. Říkal jsem tomu Kassandřin syndrom: Cassandra byla bohy nadána schopností proroctví, ale současně odsouzena k tomu, aby jí nikdo nevěřil, takže přes její varování Trojané vtáhli koně do města. Naproti tomu Pýthie poté, co se nafetovala kouřem z vonných bylin, pronášela dvojznačná proroctví (překročíš-li řeku Halys, zničíš velikou říši, ale už neřekla, že to může být i říše vlastní) a byla v obecné oblibě. Chtěl jsem být spíše Kassandrou, ovšem bez jejího prokletí, a vůbec se mi nelíbilo být Pýthií.

Studovat narůstající krizové jevy ve společenských systémech mě přivedlo k úvahám o sociální patologii, a dokonce o sociální teratologii. Teratologie je disciplína, která se zabývá zhoubnými novotvary. Takovým bujícím sociálním teratomem byly především totalitární společnosti. Z toho vyplýval můj rostoucí zájem o historii těchto společností, ať už fašismu (přesněji nacismu) nebo komunismu, a o zlomová období v jejich dějinách. Společenská rakovina není podle mého názoru něco nepříjemně nahodilého. Potenciální proces její geneze je nastartován uvnitř každého společenského systému, a z hlediska novotvaru jde dokonce o proces vysoce pozitivní, protože metastázy jsou prosperitou teratomu.

S těmito představami jsem si samozřejmě koledoval o další průšvihy, ale zároveň jsem mohl pokračovat dalším krokem ve své prognostické práci. Komplexní prognostické modely jsem považoval za prostředek, nikoli cíl, za metodologický nástroj, který se prozatím nedal aplikovat na celou československou společnost a její řízení. Ostatně nebyla ani naděje, že mi to ve stávajících podmínkách někdo povolí. Následující léta jsem proto věnoval varovné prognostice, byť často spíše verbální než modelově exaktní.

To samozřejmě neznamena, že bych se dále neživil komplexním prognostickým modelováním. Dokonce to došlo tak daleko, že po uvedení zemědělských modelů do provozu nás podnik zahraničního obchodu Polytechna začal vyvážet. V Sovětském svazu existovala unikátní dělba práce mezi svazovými republikami, podle níž gesci za simulační modely v zemědělství měl Tádžikistán. Léтали jsme tedy do Dušanbe (a tamní tým naopak na stáž k nám) a skutečně se během několika měsíců podařilo sestrojít model tádžického zemědělství. Dodnes si vzpomínám na funkční závislosti popisující působení faktorů na hektarové výnosy bavlny. Již zmíněná magie počítačových výstupů vedla k tomu, že jsme tyto modely předváděli na několika výstavách v Sovětském svazu. Nezapomenutelným zážitkem pro mne byla návštěva města Brežněv (dříve Naberežnyje Čelny, nyní opět Naberežnyje Čelny). Přijeli jsme tam na počátku přestavby, a tak nás u vchodu do města vítal obrovský transparent: „Brežněvcy za přestrojku!“ Větší ironii dějin si těžko dovedu představit. Současně Gorbačov zavedl suchý zákon, a tak na náměstí téhož města, nazvaném Ploščad' entuziastov,

se klikatila tisícíhlavá fronta ústící u stolku, kde muž v ušmudlaném, kdysi bílém plášti vydával buď jednu láhev vodky, nebo dvě láhve šampaňského. Byl jsem opravdu rád, že jsem mohl navštívit zemi, kde zítra znamenalo včera.

Kromě těchto exotických výletů se opět naplno rozeběhly prognostické úterky, tentokrát pod hlavičkou odborné sekce prognostiky Československé vědecko-technické společnosti. Na Novotného lávce, kde bylo centrum této společnosti, ale i na mnoha dalších místech, kde byly její pobočky, se stále otevřeněji diskutovalo o současnosti pod záminkou diskusí o budoucnosti. Na jednom z takových seminářů jsem přednesl referát s nevinným názvem *Perspektivy vývoje československé společnosti*, jehož hlavní tezí bylo tvrzení, že jediné, co se u nás prohlubuje, je naše zaostávání. Referát zaujal přítomného redaktora časopisu *Vesmír* a ten mne požádal, abych ho zpracoval do podoby článku. Přemýšlel jsem o tom, jaký krycí název článku dát, a nakonec, možná inspirován obyvateli města Brežněv, jsem se rozhodl pro název *Prognostika a přestavba*.

Článek nějakou dobu ležel ve *Vesmíru*, než si ho přečetl jeho šéfredaktor, akademik Prokop Málek⁴⁰), který prohlásil, že takový článek vyjde jen přes jeho mrtvolu. Redaktor *Vesmíru* poté článek odnesl do *Technického magazínu*. Redakce mě požádala, abych text upravil, aniž specifikovala formy této

40) Málek, Prokop (1915–1992), prof. chirurgie. Průkopník lymfologie, transplantologie a popularizátor vědy. V r. 1971 se stal prvním ředitelem Institutu klinické a experimentální medicíny. Společně s kolegy vytvořil základnu pro výzkumné programy v oblasti kardiovaskulárních chorob a transplantologie. Několik let byl šéfredaktorem časopisu *Vesmír*.

úpravy. Tož jsem se rozhodl, že ho ještě zostřím. Přesto článek vyšel, shodou okolností v létě 1989. Patrně proto, že cenzori měli dovolenou. Odvahu v nelehké době prokázal šéfredaktor *Technického magazínu* Vladimír Petřík, kterému muselo být jasné, jaké riziko na sebe bere.

Vzpomínám si, že jsem si *Technický magazín* koupal právě při pobytu na Prouzově chatě, a jak jsem zajásal, když jsem název článku uviděl na titulní straně. Moje dojetí bylo pochopitelné: Poprvé po téměř dvaceti letech – s výjimkou publikací Sportpropagu – vyšel v Československu nějaký můj text. Zakoupil jsem tedy hned dva zbývající výtisky a kochal jsem se či – což bylo mnou vynalezené sloveso – „problázoval“. Nicméně neočekával jsem, už vzhledem k poměrně malému nákladu *Technického magazínu*, že můj článek bude mít nějaký výrazný ohlas.

Skutečnost předčila očekávání. Během několika týdnů se článek začal masově kopírovat, přetiskly ho Pelikánovy *Listy*, vysílala ho Svobodná Evropa. Ještě dnes mi lidé připomínají, jak ho pokoutně množili. Pro pořádek musím uvést, že v článku byla jedna nemilá věcná chyba. Uváděl jsem, že v poměru vysokoškoláků k dospělé populaci jsme na sedmdesátém druhém místě za Nepálem. Pramenem byla ročenka UNESCO, agentury OSN pro vědu, vzdělávání a kulturu. Netušil jsem, že UNESCO pod dospělou populací rozumí dospělou gramotnou populaci, což v ostatních zemích nevadilo, ale Nepálu s vysokým podílem negramotnosti to přineslo nezasloužené body. Opravuji se tedy alespoň dnes. Po homogenizaci ukazatele jsme byli na sedmdesátém prvním místě ve světě.

Reakce ovšem přišla i z druhé strany. Okresní tajemníci KSČ začali ukládat pobočkám vědecko-technické společnosti, kde jsem měl mít přednášky, aby se tyto přednášky zrušily. Pobočky většinou poslušně vyhověly, ale byly i výjimky. Když v tehdejšímu Gottwaldově přišel okresní tajemník za předsedou JZD Slušovice Františkem Čubou s tímto požadavkem, Čuba ho vyhodil a na moji přednášku se ostentativně dostavil se všemi svými náměstky a řediteli. Po přednášce jsme pak dlouho diskutovali o tom, kdy to praskne. Čuba se domníval, že komunistický režim vydrží ještě pět let, já sázel na jaro 1990. Oba jsme se mylili.

Ještě před vyjitím mého článku začalo ustrašené vedení vědecko-technické společnosti omezovat naše semináře. Několikrát je jednorázově zakázalo, po protestech povolilo a pak opět zakázalo. Občas se stalo, že zhruba stovka lidí přišla do nejvyššího patra domu na Novotného lávce, aby našla sál zamčený bez udání důvodů. Tato taktika se změnila teprve krátce před listopadem 1989, kdy vedení přešlo do protiútoků a vyslalo na náš – výjimečně povolený – seminář své nejzkušenější borce, aby s námi diskutovali a vysvětlili nám naše ideologické omyly. Sál tehdy zaplnila klaka nám neznámých lidí, ale diskusní utkání přesto dopadlo podobně, jako by hrál Real Madrid s SK Dolní Hodkovičky.

Vstřícnost režimu opravdu neznala mezí. K mému úžasu mi televize nabídla krátké vystoupení v *Hospodářském zápisníku*. Bylo mi současně sděleno, že mám poslední možnost tímto televizním vystoupením odvolat svůj článek v *Technickém magazínu*, jinak že přijdu znovu o zaměstnání. Vystoupení jsem proto dále zostřil a doplnil varovnou

prognózou, že v nejbližší době hrozí manifestace, demonstrace a stávky. Prognóza se sice splnila do dvou měsíců, do té doby mě však ještě stačili vyhodit. Ne- ní nad to, když se plní sliby.

Moje první a poslední televizní vystoupení za komunistického režimu mělo opět své dohry. Pracovníci televize odpovědní za tento pořad tři měsíce nebrali prémie. Ideologický tajemník ÚV KSČ Fojtík označil moje názory za ideologickou diverzi. Miroslav Štěpán prohlásil, že si musíme dát pozor na prognostiky, kteří nám říkají, co bude ve vzdálené budoucnosti, zatímco „my potřebujeme vědět, co bude zítra, ve středu, ve čtvrtek a v pátek“. Odpověděl jsem mu článkem v tehdy samizdatových *Lidových novinách*. Nestal mě žalovat, protože padl v sobotu.

Zato jsem žaloval já. *Rudé právo* napadlo můj článek a já jsem poslal odpověď. Když nebyla otištěna, podal jsem na *Rudé právo* v říjnu 1989 žalobu. S jejím zpracováním mi pomáhal Pavel Rychetský, s nímž jsem se při této příležitosti poprvé seznámil. Než soud stačil žalobu projednat, vypukla revoluce. Nový šéfredaktor *Rudého práva* se mi veřejně omluvil a já žalobu stáhl, protože do mrtvol se nesluší kopat.

Útoky na ideologického diverzanta samozřejmě pokračovaly. Televize vyzvala pět ekonomů, aby mě vyvrátili. Čtyři odmítli, pátý přijal. Byl to Kamil Janáček, který proti mému tvrzení označil socialistickou ekonomiku za naprosto funkční. Proti článku se ozvala i *Tribuna*, což byl neostalinistický týdeník, a na jejích stránkách si se mnou vypořádal úcty vedoucí jejího ideologického oddělení Robert Dengler. Dnes je Kamil Janáček hlavním ekonomem

Komerční banky a Robert Dengler zástupcem šéfredaktora deníku *Právo*. Trochu mi to připomíná *Kladivo na čarodějnice*, v jehož závěru se hlavní inkvizitor Boblig bohatě oženil.

Ve výpovědní lhůtě jsem se připravoval na další nezaměstnanost tím, že jsem si koupil chalupu na Vysočině.

Po kroužení v oblasti Žďárských vrchů, kde mě zvláště lákala krásná vesnička Samotín, jsem pochopil, že mi finanční možnosti umožňují, abych koupil jen nějakou ruinu. V *Lidové demokracii* jsem si několikrát přečetl inzerát s podivuhodným textem „prodám domek ze šestnáctého století“. Když inzerát vyšel asi popáté, dospěl jsem k názoru, že to asi bude nějaká levná zřícenina. Byla. Šlo o šestinu staré tvrže v Novém Veselí, což je obec nacházející se mezi Žďárskými vrchy a nejmenším pohořím v České republice – Arnoleckými horami, pnoucími se do závratné výše sedmi set metrů nad mořem. Dnes si na stará kolena k této koupi blahopřeji, protože ruinu se podařilo postupně opravit a dvě obytné místnosti s příslušenstvím mi bohatě stačí. V obci je pošta, zdravotní středisko, obchody i dobré autobusové spojení, takže nemusím trpět vlastnictvím automobilu.

Zatím však je stále podzim 1989 a já ve výpovědní lhůtě usedám k osobnímu počítači, abych plnil své pracovní povinnosti a doladil jeden z komplexních prognostických modelů našeho zemědělství. Ukládám do direktoráře poslední soubor s datem 17. 11., 14.00 hod. Tehdy jsem netušil, že už se zřejmě počítače nedotknu.

Revoluce

Moje spojení s disentem bylo prakticky nulové. Nikdo mě nežádal, abych podepsal *Chartu 77* (obávám se, že moje sebeúcta by mě k tomu přinutila), když jsem už byl požádán, abych podepsal *Několik vět*, podepsal jsem je s jistou mírou lhostejnosti jako samozřejmou povinnost, stejně jako petici za propuštění Václava Havla z vězení. Na naše prognostické semináře začal docházet tehdejší redaktor *Svobodného slova* Petr Kučera, který se po revoluci stal jednou z významných osobností Občanského fóra. Ten mě pozval na demonstraci 28. října 1989. To byla také první demonstrace, které jsem se zúčastnil.

Bylo to docela zajímavé. Šli jsme v řídkých trojstupech po Václavském náměstí, poté nás vytlačili do přilehlých ulic a nakonec se demonstrace přenesla do uliček Starého Města. Policisté, a tím spíše členové Lidových milic, působili neohrabaně. Jejich velitel vždy zvolal: „Obušky k nasazení připravit.“ Policisté si tyto obušky dali nejprve na prsa a pak se na nás rozeběhli. Snadno jsme jim utekli a pak se shromáždili na jiném místě. Stačil jsem se dokonce pohodlně v jedné restauraci navečeřet (dodnes si vzpomínám, že jsem si dal svíčkovou) a pak se na Příkopech opět k demonstraci připojit.

Složitější to bylo 17. listopadu. Mnohdy se píše o tom, že to byla studentská demonstrace. Studenti jistě převažovali, ale viděl jsem tam mnoho osob ve starším věku. Protože demonstrace byla oficiálně povolena, účastnilo se jí na rozdíl od 28. října poměrně hodně lidí, což platilo zejména na trase z Albertova na Vyšehrad. Když jsme pak šli na Národní

třídu, bylo to už poněkud horší. Volali jsme do oken „Češi, pojďte s námi“, občas se některé otevřelo, občas někdo zamával, ale téměř nikdo se k nám nepřidával. Na Národní třídě nás vyzývali k rozchodu a těch, kdo neuposlechli, zůstaly zhruba dva tisíce. Nedostal jsem obuškem, neviděl jsem žádný zvláštní masakr a neměl jsem ani zvlášť heroický pocit, třebaže jsem zůstal mezi posledními. Očekával jsem, že další demonstrace bude 10. prosince na Den lidských práv, a byl jsem připraven se jí opět zúčastnit.

Podle mého názoru byla zlomem zpráva o fiktivní smrti studenta Martina Šmída. Ta se připojila ke zprávám o strašlivé reži na Národní třídě, které šířili zejména ti, kdo tam vůbec nebyli nebo kdo utekli před koncem. Je mi líto, že musím jako očitý svědek demytizovat tuto událost. Národ povstal na základě dezinformace, a bylo dobře, že povstal. Kdyby nepovstal, došlo by k revoluci stejně, jenom o několik týdnů či měsíců později a pod jinou záminkou.

Často jsem přemýšlel o tom, proč k sedmnáctému listopadu došlo. Co musím jednoznačně odmítnout, je tvrzení, že komunistický režim padl pod nápor lidových mas, nebo dokonce pod náporem disentu, jakkoli jsem si ho vážil. Nezapomeňte, že v té době se tento režim zhroutil v Polsku a Maďarsku, že padla berlínská zeď. Jakmile bylo jasné, že Gorbačov nebude intervenovat, ztratili domácí komunisté jakoukoli naději, a naplnění nedůvěrou k sobě samým podněcovanou svými ekonomickými a dalšími neúspěchy, hledali pouze cestu, jak se kultivovaně vzdát.

Nemám rád legendy. Představa, že v průběhu druhé světové války bojoval téměř celý národ v party-

zánských oddílech, mi připadala směšná. Stejně tak směšná však byla i představa, že komunistický režim svrhlo cinkání klíči. To už byla jen radostná oslava, finále tragédie, která začala únorem 1948. Jakmile domácí komunisté ztratili svoji zahraniční oporu, byli odsouzeni k porážce. Šlo jen o to, aby jejich ústupový boj netrval příliš dlouho a aby v něm nezískali příliš významné pozice. Nejsem si jist, zda se právě toto podařilo.

Stále hrozilo nebezpečí, že po několikadenním nadšení se lidé spokojí s málem a vrátí se předčasně ke každodennímu životu. Takové riziko existovalo zejména tehdy, když Adamec sestavil svou pověstnou vládu patnáct ku pěti a když v divadlech i na dalších shromážděních jsem u některých organizátorů demonstrací viděl vůli tento „kompromis“ přijmout. Stejně by nevydržel dlouho, ale byla by to zbytečná ztráta času. Vzpomínám si, jak po jednom divadelním setkání Svěrák se Smoljakem ohlašovali, že v pondělí začnou hrát jakousi pohádku, nebo jak režisér Macháček předpokládal ukončení studentské a divadelní stávky. Domníval jsem se, že jakmile by stávka byla ukončena, bylo by velmi obtížné ji obnovit. V dalším článku v *Lidových novinách* jsem se přimlouval i za generální stávku jako užitečnou investici tím, že odstraněním komunistického režimu se zvýší celková výkonnost ekonomiky.

Většinu času jsem však trávil tím, že jsem na pozvání studentských organizací a divadelníků jezdil po fakultách a divadlech a v podstatě opakoval své argumenty pro nutnost změny režimu – nikoli pouze pro kosmetické personální úpravy. Byly to hektické doby. Zpočátku nebyly ani mikrofony a bál jsem se, že mi každou chvíli odejdou hlasivky.

Někdy jsme absolvovali až pět divadel za den. Kumulovalo se zpoždění a dodnes se stydím za to, že do Smetanova divadla, které bylo ve šňůře poslední, jsem už přijel tak pozdě, že jsem viděl jen odcházející diváky.

Petr Kučera mě také pozval na demonstraci na Letné, které se účastnilo tři čtvrtě milionu lidí. Neřekl jsem tam nic nového, vzpomínám si však, jak při popisu naší zaostalosti lidé skandovali: „Nevadí, nevadí.“ Tehdy byla víra v budoucnost snad nejsilnější, i když – a možná právě proto, že – skoro nikdo nevěděl, jak vlastně ta budoucnost bude vypadat.

Revoluční dny v zásadě skončily koncem prosince 1989. Oddechl jsem si a těšil se na to, že zmizí vnější omezení (včetně publikačních), která dosud bránila mé práci. Znamenalo by to, že ve čtyřiceti pěti letech skončí i má léta tovaryšská.

Skončila, ale všechno bylo jinak.

LÉTA
mistrovská

Prognostický ústav

Nabídku pracovat v Prognostickém ústavu jsem dostal ještě před revolucí od Valtra Komárka, ředitele tohoto ústavu, po výpovědi z Agrodatu. Tlumočil mi ji Vladimír Dlouhý¹⁾, kterého jsem znal jako občasného účastníka našich prognostických seminářů. Přiznávám, že mě ta nabídka potěšila a zarazila současně. Potěšila proto, že bych měl konečně možnost oficiálně pracovat ve svém oboru, a zarazila proto, že Prognostický ústav ČSAV patřil do kategorie společenskovědních ústavů. Ty byly pod obzvlášť přísnou kuratelou KSČ a jejich kádrové obsazení schvalovala stranická nomenklatura. Připadalo mi proto téměř nemožné, aby tam vzali vyloučeného, nadto ještě ostrakizovaného nedávným článkem v *Technickém magazínu* a následným televizním vystoupením.

Na druhé straně se o Valtrovi Komárkovi říkalo, že dokáže i nemožné, že pronikl k některým stranickým špičkám a že si dokáže vynutit i to, co by jiným neprošlo. Tím trochu připomínal Františka Čubu ze Slušovic. Protože ale nastala revoluce, nebylo nutné podstoupit zkoušku ohněm a v lednu 1990 jsem do Prognostického ústavu spokojeně nastoupil. Zasmál jsem se tomu, jak rychle Agrodat po revoluci odvolal mou výpověď, kterou předtím poslušně schválila odborová organizace, ale o práci v tomto podniku jsem už pochopitelně neměl zájem.

1) Dlouhý, Vladimír (1953), český ekonom a politik. V letech 1984–89 byl vědeckým pracovníkem Prognostického ústavu ČSAV v Praze. V letech 1974–1989 člen KSČ. Byl ministrem v několika polistopadových vládách (od 10. 12. 1989 do 1997). Od září 1997 se stal poradcem a členem dozorčí rady pražské centrály mez. strojírensko-elektrotechnického koncernu Asea Brown Boveri (ABB).

Osobně jsem Valtra Komárka poznal až v revolučních dnech při setkání v bytě naší společné známé Dagmar Marhoulové. Dalších – pracovních i mimopracovních – setkání bylo mnoho a dodnes se při různých příležitostech přátelsky navštěvujeme. Komárek je renesanční, polyhistorická osobnost a dokáže zaujmout úžasným záběrem. Trochu ho zrazuje jeho neobyčejná výmluvnost, která ho nutí pronášet sáhodlouhé projevy s minimem vstupů těch ostatních. Kromě osobní čestnosti a odvahy, kterou prokázal i nabídkou mě zaměstnat, ho však v mých očích na piedestal staví jeho smysl pro humor, který mívají vědci i politici poměrně vzácně. Komárek mimo jiné miloval krátké satirické verše, které si v Anglii oblíbil například Winston Churchill a jimž se říkalo *limerick*²⁾. Snad nejkratší *limerick*, který Komárek napsal jako poslanec Federálního shromáždění, byl adresován jeho spoluposlancí Milanu Čičovi v době, kdy se jednalo o rozdělení Československa, a zněl: „Čiči, je to v píči!“

Bohužel, na sklonku své politické kariéry už Komárek nepsal *limericky*. Zachránil Václava Klause, který jako nestraník musel opustit Státní banku československou poté, kdy jeho semináře byly monitorovány a shledány nevhodnými Státní bezpečností. Mimochodem, mě potkalo něco podobného. Státní bezpečností jsem byl údajně evidován jako nepřátelská osoba, a dokonce jsem prý byl na jakémsi seznamu lidí určených v případě nepokojů k internaci. Valtr Komárek pomohl Vladimíru Dlouhému, který v jeho ústavu vedl stranickou buňku KSČ,

2) *limerick* – druh krátkého vtipného veršovaného útvaru

a prý dokonce udělil stranickou důtku Miloslavu Ransdorfovi³⁾ za revizionistické vystupování. Právě Vladimíru Dlouhému poté, co tento muž spolu s Václavem Klausem ukončil Komárkovo působení ve federální vládě, adresoval Valtr svůj poslední vzkaz, opakující Caesarův výkřik vůči Brutovi: „*Et tu, mi fili?*“⁴⁾ Vždy jsem považoval vděčnost za jednu z nejkrásnějších lidských vlastností vyjadřujících princip mezilidské solidarity. Valtr Komárek se od lidí, jimž v životě významně pomohl, vděčnosti nedočkal.

Do Prognostického ústavu jsem přišel proto, abych uskutečnil svůj dávný sen a realizoval své *opus magnum*⁵⁾ – komplexní prognostický model československé společnosti. Účelem tohoto modelu mělo být vytvořit jakýsi servis (*computer-aided management*) pro budoucí politiky a napodobit důsledky jimi navrhovaných rozhodnutí s tím, že si sami politici mohli transparentně prověřit, z jakých analytických předpokladů simulační výsledky vycházejí. Chtěl jsem tedy vytvořit herní nástroj pro politiky, nikoli se sám politikem stát.

Základní strukturu tohoto modelu jsem promýšlel asi deset let a využil jsem k tomu i účast Sportpropagu v již zmíněném programu ekonomického výzkumu. Synoptický model, jak jsme říkali kvalitativnímu schématu znázorňujícímu vazby mezi

3) Ransdorf, Miloslav (*1953), český politik, od r. 1993 místopředseda KSČM, od r. 2004 poslanec Evropského parlamentu. V letech 1984–1992 působil v prognostickém ústavu ČSAV, kde zpracovával koncept ekonomických a sociálních reforem.

4) „*Et tu, mi fili*“ – „I ty, můj synu“ – údajně poslední slova Caesara před smrtí, když mezi spiklenci, kteří na něho zosnovali atentát, spatřil M. Iunia Bruta.

5) *opus magnum* – velké dílo, životní dílo

jednotlivými subsystémy, do jisté míry připomínal životní cyklus. Začínal subsystémem populace, pokračoval subsystémem vzdělání, poté produkce, životní úrovně a způsobu života, měřeného především volnočasovými strukturami. Obsahoval ovšem i bloky životního prostředí a další subsystémy s naznačeným vzájemným působením a poměrně členitě strukturované vnější prostředí. Říkám-li, že synoptický model „začínal“ určitým subsystémem, je to velmi nepřesné. Právě vazby determinující chování jednotlivých subsystémů vytvářely uzavřené smyčky zpětné vazby. Impulz vyslaný jakýmkoli subsystémem se tedy po určitém počtu zprostředkování vracel ke svému východisku.

Půvabem modelu v jeho předpokládané počítačové realizaci mělo být zmíněné antiintuitivní chování spočívající v tom, že oněch zpětněvazebních smyček bylo při poměrně podrobné dezagregaci⁶⁾ modelu několik set. Vzájemně se křížily a pouhým expertním úsudkem se nedalo předem odhadnout, zda politikem propagované následky jeho rozhodnutí nebudou nakonec nežádoucí. To platilo především o pozitivních (zesilovacích) zpětných vazbách, pracujících v režimu „čím více, tím více“ nebo „čím méně, tím méně“, kde jiskra mohla zažehnout oheň. Nebylo tedy možné automaticky předpokládat, že masivních efektů dosáhneme pouze masivními vklady. Některé rozsáhlé investice se mohly ukázat jako bezúčelné, ale když se vědělo, „kam klepnout“, stačil poměrně malý impulz, aby rozpoutal řetězovou reakci.

6) dezagregace – v ekonomii rozklad celkových, souhrnných údajů o ekonomických jevech na údaje dílčí

viz str. 81 7) inkonzistence – nesoudržnost

Stovky proměnných v modelových rovnicích měly být ovlivňovány faktory vyplývajícími z obecně přijatých hypotéz. Tyto proměnné měly vyjadřovat intenzitu, nikoli rozsah procesů. Vedle stavových veličin (*stocks*) měly existovat tokové veličiny (*flows*), vedle extenzitních proměnných měřících rozsah jevu i intenzitní proměnné měřící jeho intenzitu. Tak například stavovou veličinou je rozsah české populace. Tokovými veličinami je počet živě narozených a počet zemřelých. Intenzitní veličinou je míra natality a míra mortality. Vztah mezi extenzitními a intenzitními proměnnými je vyjadřován tzv. definičními, jednoznačnými rovnicemi; deterministický vztah mezi faktory ovlivňujícími intenzitní proměnnou je vyjadřován „měkkými“ rovnicemi hypotéz. Ptejme se, co ovlivňuje natalitu. Je to životní úroveň, kvalifikační struktura, míra ekonomické aktivity a další a další faktory? Použitý modelový aparát umožnil stanovovat váhu těchto faktorů včetně váhy tzv. reziduální složky, tj. toho, co zůstává nevyvětleno, a ověřovat validitu této hypotézy na retrospektivních (minulých) datech.

Bohužel z tohoto *opus magnum* zůstal jen sen. Koncem ledna 1990 jsem byl kooptován do Federálního shromáždění a od té doby jsem se převážnou většinu svého času věnoval politice. V Prognostickém ústavu jsem nadále pracoval, vytvořil jsem tam tým, který se měl zabývat komplexním prognostickým modelem československé společnosti, dokonce jsem pro něj sehnal i nějaký grant, ale čas mi nedovolil pracovat v tomto týmu s plným nasazením. Vzhledem k náročnosti na vstupní data (modely někdy prokazují jejich inkonzistenci⁷⁾ na tvorbu hypotézy a na potřebné výpočty a simu-

lace zůstal tento úkol nedokončen. Dodnes toho želim.

Zbývá dodat, že model byl ovládán tzv. decizními (rozhodovacími) proměnnými. Těmito proměnnými se realizoval vstup rozhodovatele, tedy politika. Ten samozřejmě – zůstaneme-li u našeho příkladu – nemůže nařídít, jaká má být porodnost či úmrtnost. Řídící vstup se často uskutečňuje s vícenásobným zprostředkováním. Decizní proměnnou je např. podíl výdajů ze státního rozpočtu věnovaný na podporu rodin s dětmi, zdravotnictví, školství apod. Faktorem je objem těchto výdajů. Domnívám se dokonce, že většina decizních proměnných je ekonomické povahy – na rozdíl od komunistického, příkazového režimu nemůžete nařídít větru a dešti, ale musíte hledat hluboké, často mnohonásobně zprostředkované souvislosti, které vás teprve přivedou k žádoucím dlouhodobým efektům.

Při sestavování modelu jsem si uvědomoval i podstatnou setrvačnost společenského systému a nutnost opřít se o jeho dlouhodobou historii. Uvedu jediný příklad. Zdála by se nepodstatná souvislost našeho populačního vývoje s první světovou válkou. Data však prokázala hluboký vryp do počtu živě narozených dětí v letech 1914–18, který se pak se zhruba sedmdesátiletým zpožděním promítl i do počtu zemřelých. Model, který v těchto a dalších ohledech nerespektuje inercii⁸⁾ systému, je model nerealistický.

Omyl, jehož jsem se v této fázi svého života dopustil, spočíval v tom, že jsem se domníval, že zvládnou obojí – prognostiku i politiku. Ukázalo se však,

8) inercie – 1. fyzikálně setrvačnost, 2. knižně nečinnost, nepohyblivost

že politika je práce na plný úvazek, kterou nelze – chcete-li být úspěšný – vykonávat napolovic. Musel jsem se tedy rozhodnout: Chci být i nadále prognostikem, nebo politikem? Rozhodnutí mi usnadnila poněkud komická situace. Na počátku roku 1993 byl Prognostický ústav zrušen. Jestliže Milouš Jakeš krátce před listopadem 1989 uvažoval o zrušení Prognostického ústavu jako revizionistického centra, jeho vize se naplnila o čtyři roky později.

Nemusím dodávat, že toto rozhodnutí dosud považuji za hrubou chybu tehdejšího neoliberálního režimu, který se podobně jako komunisté domníval, že prognostiky nepotřebujeme. Ekonomičtí neoliberálové se svou vírou ve všespasitelnost volné hry tržních sil a s akcentováním krátkodobých efektů bez ohledu na ty dlouhodobé do jisté míry nápadně připomínají komunisty. To je také patrně důvodem, proč právě neoliberalismus první poloviny devadesátých let zachránil komunisty před jejich totálním úpadkem. Nastoupila opět ideologie „jediné přípustné cesty“, v níž se komunisté – tentokrát v opozici – mohli znovu cítit jako doma.

Nemohu vyloučit, že nebýt zrušení Prognostického ústavu, dal bych přednost práci na svém modelu před politickou angažovaností. Marně jsem se utěšoval tím, že politika – podobně jako šachy – je vlastně aplikovaná prognostika. Později jsem se alespoň snažil duch prognostického myšlení obnovit. Ve Federálním shromáždění jsem prosadil zřízení Parlamentního institutu a ministerstva pro strategické plánování, které bylo po vítězství Občanské demokratické strany ve volbách roku 1992 zrušeno. Jako předseda vlády jsem nechal zřídit Radu vlády pro sociální a ekonomickou strategii. Stále však

bolestně pocítuji hiát⁹⁾, spočívající v absenci prognostického (či snad futurologického?) centra ve struktuře našich společenských ústavů. Mám-li parafrázovat Santayana¹⁰⁾, pak ti, kdo se nezapovídají svou možnou budoucností, jsou odsouzeni žít v trvalé přítomnosti.

Vedle prací na společenském modelu jsem počátkem devadesátých let napsal dvě knížky. Jedna – s názvem *Naše posttotalitní krize a její možná východiska* – vyšla v roce 1991 v nakladatelství Alternativy. Druhá s názvem *Varovná prognostika* byla na přání nakladatelství Horizont napsána v roce 1991. Když však nakladatelství zjistilo, že jde o kritiku současného stavu, nebyla vydána. Totéž nakladatelství se pak ozvalo v roce 1998, že chce knihu konečně vydat. Opatřilo ji podtitulem *Knih, která v roce 1991 nevyšla*. Neudělal jsem v ní žádné změny, protože i prognostik se musí podrobit zkoušce času. Chci pouze věřit, že o jejím vydání nebylo rozhodnuto v důsledku toho, že jsem se mezitím stal ministerským předsedou.

Zejména první kniha, která nebyla metodologická, byla reflexí probíhajícího procesu po sametové

9) hiát – mezera

10) Santayana, George, vl. jm. Jorge Augustín Nicolás Ruiz de Santayana y Borrás (1863–1952), americký filozof a spisovatel španělského původu. Z pozic platonismu a hegelianismu hledal základy ideálního světa. Zabýval se teorií vědy a kultury.

viz str. 85 11) Montaigne, Michel de (1533–1592), francouzský filozof a esejista; představitel pozdní renesance a humanismu. Zastánc tolerance ve francouzských náboženských válkách 16. stol. Stoupenec skepticismu; východisko ze skepse spatřoval ve vnitřní sebereflexi, v níž lze nahlédnout lidskou přirozenost a na jejím základě dosáhnout plného a radostného života. Svě názory rozvedl a zhodnotil v proslulých *Esejích* (čes. 1966), udivujících přirozeností, vtípem i sebeironií.

revoluci. Uvedl jsem ji citátem Michela de Montaigne¹¹⁾: „Je iluzí se domnívat, že po zlu musí nutně přijít dobro. Může přijít jiné zlo.“ Poměrně rychle jsem si uvědomil, že komunismus svým vypjatým egalitářstvím¹²⁾ vzbudil alespoň v některých politických protipohyb, který může být ve svých dlouhodobých důsledcích stejně nebezpečný jako ono egalitářství. Proti teorii rovných žaludků byla postavena výrazná sociální diference, která mohla ohrozit sociální soudržnost (kohezi) československé společnosti. Kyvadlo politiky, fixované po čtyřicet let v extrémně levicové poloze, se zdálo zhoupnout do polohy extrémně pravicové.

Nebyl jsem v těchto obavách sám. Vzpomínám si na výrok Paula Samuelsona¹³⁾, jednoho z nositelů Nobelovy ceny za ekonomii, v němž tvrdil, že proti všemu očekávání se vracíme do dob primitivního kapitalismu Charlese Dickense¹⁴⁾. Bylo to snadné a bylo to v té době i bezbolestné. Oslavovali jsme to, co jsme neznali. Zapomínali jsme, že právě toto paradigma generovalo celosvětovou ekonomickou krizi, která paradoxně otevřela dveře komunismu a nacismu. Náhle nastoupili tuneláři s igelitkami, v nichž přenášeli miliony k zakoupení svých budoucích podniků, a nikdo se jich neptal, odkud je

12) egalitářství – rovnostářství

13) Samuelson, Paul Anthony (*1915), americký ekonom. Zabýval se matematickými nástroji ekonomické analýzy, teorií ekonomického růstu, teorií chování spotřebitele, teorií hospodářského cyklu. Z díla: *Ekonomie* (čes. 1991). V r. 1970 získal Nobelovu cenu za ekonomii.

14) Dickens, Charles (1812–1870), anglický romanopisec, povídkář a publicista. Klasik anglického realismu 19. století s hlubokým sociálním cítěním a znamenitým talentem pro charakteristiku postav, dramatickostí, humor a grotesku. Z díla: *Kronika Pickwickova klubu, Oliver Twist, Mikuláš Nickleby, Starožitníkův krám.*

vzali. Oficiální vládní politika o něco později tvrdila, že „potřebujeme více Kožených“. Já jsem namítal, že potřebujeme více Baťů.

Rozhodně to nebyla cesta, jak být populární. Byl jsem autorem zásady o utahování si opasků, ale měl jsem tím na mysli, že máme méně spotřebovávat proto, abychom více investovali. Ve skutečnosti jsme méně spotřebovávali proto, aby se zde objevili „noví Češi“ (ve smyslu analogie „nových Rusů“), tedy lidé, kteří nezbohatli poctivou podnikatelskou prací, ale podvody. Přiznám se, že jsem dodnes nepochopil, jak mohl někdo během několika málo let nabýt standardním způsobem miliardového majetku, bez ohledu na to, zda šlo o bývalé komunistické nomenklaturní kádry nebo absolventa bakalářského studia na Harvardu, který k nám podle vlastního tvrzení přijel se třemi tisíci dolarů v kapse.

Pokračoval jsem sice v psaní do *Lidových novin* i do *Technického magazínu*, ale kritičnost mých článků mě postupně odcizovala od tehdy hlavního proudu nekritického nadšení nad probíhající ekonomickou transformací. Někdy jsem se cítil jako hlas volajícího na poušti a Kassandřin syndrom opět zařadil. Za komunistického režimu jsem se domníval, že hlavním nepřítelem je blbost tehdy vládnoucích politiků. Teprve v nových podmínkách jsem postupně pochopil, že nepřítelem je blbost obecně.

Dvě překrývající se dějová pásma, prognostické a politické, se tedy řízením osudu rozdělila. Prokázal jsem platnost jedné z prognostických tezí, že individuální osudy jsou na rozdíl od osudů vyšších celků nepředvídatelné. Byl jsem bez jakékoli zvláštní přípravy vržen do politiky. To mi samozřejmě dalo příležitost dopustit se zcela nových a neotřelých chyb.

Občanské fórum

Nikdy jsem nebyl v galerii U Řečických, v Činoherním klubu, v Laterně magice a na dalších místech, kde se scházelo tehdy začínající Občanské fórum. Jednak mě tam nikdo nepozval, a sebeúcta nedovoluje se někam sám cpát, jednak jsem chtěl být prognostikem, a nikoli politikem. Přesto jsem se do činnosti Občanského fóra na jeho vyzvání postupně zapojil, a to především z úcty k jeho zakladateli Václavu Havlovi.

S Havlem jsem se na jeho žádost měl poprvé setkat krátce před revolucí v bytě Petra Kučery v Nebušicích. Když jsem do Nebušic přijel, volala právě Olga Havlová, že Václava Havla zadržela Státní bezpečnost. Tak jsme se krátce setkali až při demonstraci na Letné a poté ještě při mnoha jiných příležitostech.

Mám-li hodnotit Václava Havla obecně (a každé hodnocení je nutně subjektivní), řekl bych, že byl vynikajícím disidentem, ale že během své politické kariéry neprokázal schopnosti skutečného státníka. Jinými slovy, kdo je schopen účinně bořit, není nutně schopen účinně stavět. To se samozřejmě týká i některých dalších disidentů. Když jsem se stal předsedou vlády, jmenoval jsem Petra Uhla do funkce vládního zmocněnce pro lidská práva. V této funkci však Uhl naprosto selhal, dokázal se postupně se všemi rozhádat. Vrcholem tohoto selhání byla jeho neschopnost vyřešit známý spor o zeď v Matiční ulici, když s ním odmítly jednat všechny zúčastněné strany. Nakonec jsem do Ústí nad Labem poslal náměstka ministra vnitra Zářeckého, který spor vyřešil za tři dny.

Tím netvrdím, že disidentský osud je handicapem pro budování státu. Jako protipříklad mohu uvést Pavla Rychetského, který se v mé vládě skvěle osvědčil jako předseda legislativní rady a významnou měrou tak přispěl k přiblížení naší legislativy k legislativě Evropské unie. Pokouším se pouze naznačit, že mýtus, jímž je obestřena disidentská minulost, nesmí vést k nekritickému posuzování toho či onoho člověka pro schopnosti zastávat pozitivní funkce.

Nebudu zde opakovat omlété – byť podle mého názoru oprávněné – kritiky Václava Havla, jako bylo jeho rozhodnutí o rozsáhlé amnestii (nikoli politických, ale kriminálních vězňů) počátkem roku 1990 nebo jeho omluva sudetským Němcům. Moje subjektivní a přímá zkušenost s Havlovými politickými postupy se poprvé objevila v době tzv. pomlčkové války, která předznamenala rozdělení Československa.

Tehdy bylo nejjednodušším a snad všemi očekávaným řešením zrušení adjektiva „socialistická“ v názvu všech tří států, vrácení korunky na hlavu českého lva a trojramenného kříže na symbol slovenských hor ve státním znaku. Havel přišel s různými heraldickými nesmysly, čímž otevřel cestu především slovenským nacionalistům k diskusi nejen o státním znaku, ale i o názvu státu samotného. Navíc projevil naprostou neznalost jednacního řádu Federálního shromáždění, když chtěl, aby parlament jeho návrhy projednal okamžitě. Rozlítil tím zcela zbytečně poslance a svým naivním amatérismem přispěl k následné krizi.

Vzpomínám si, jak Václav Havel tehdy přijel do Federálního shromáždění po operaci kýly, třebaže mu mnozí doporučovali, aby nejezdil a nerozjížďoval

beztak napjatou atmosféru. Sešel se s několika z nás (byl jsem tehdy určen zpravodajem k projednávanému problému), bolestně vzdychal, hladil si ránu po operaci a všemožně se snažil vzbudit soucit. Bylo mi to trochu trapné, a tehdy můj revoluční ideál dostal první trhlinu. Nicméně roli zpravodaje podle mého mínění k nesmyslnému tématu jsem loajálně splnil, byť jsem při tom zatínal zuby.

Již zjevný konflikt nastal tehdy, když Havel vystoupil s kritikou „temných slušovických nitek“ či žilek. Byl jsem naopak zastáncem názoru, že Slušovice jsou příkladem pro reformu národního hospodářství. Připadalo mi neuvěřitelné, že podnik, který byl komunisty obviňován z restaurace kapitalismu, by měl být náhle obětován fanatismu Stanislava Devátého, případně dalších Havlových poradců. Ještě poněkud nesměle jsem tyto námitky vznesl na jednom setkání ekonomů, které se konalo na Hrádečku, ale neseťkal jsem se s odezvou.

Jsme-li u Havlových poradců, překvapilo mě, jak málo z nich – ať už levicových nebo pravicových – pocházelo z emigrantských kruhů. Česká, resp. československá emigrace hrála významnou roli po roce 1918 i po roce 1945. Po roce 1989 však její role byla téměř zanedbatelná. Neměl jsem nic proti Karlu Schwarzenbergovi v úřadu kancléře (zde mi vadily spíše jeho pozdější rozsáhlé restituční šlechtického majetku) ani proti Pavlu Tigridovi, jehož knihy i *Svědectví* jsem za totalitního režimu s obdivem čítával. Udivilo mě ale, že se neprosadil například Jiří Pelikán, vydavatel *Listů* a svého času jediný československý poslanec (byť zvolený v Itálii) Evropského parlamentu. Vysvětluji si to tím, že domácí disident – a nejen on – si žárlivě střežil své výsadní

postavení. Myslím, že je to škoda, protože zahraniční zkušenosti jsme většinou neměli, a to vedlo k jistému mesianismu¹⁵⁾ v úvahách o „české cestě“. Vždy jsem opakoval, že po čtyřiceti letech totality se musíme spíše učit než poučovat druhé.

Později se střídaly okamžiky srozumění a konfliktů. Ocenil jsem, když Václav Havel odmítl podezírání, že sociální demokracie pod mým vedením chce zavléci zemi před listopad 1989, rozuměli jsme si i později v kauze Investiční a poštovní banky. Na druhé straně se s Havlovou nelibostí setkala jak opoziční smlouva, tak například návrh na guvernéra České národní banky. Každý premiér, a tím jsem tehdy byl, si přeje centrální banku podporující program ekonomického růstu, což v daných podmínkách znamenalo nízké úrokové sazby. Třebaže návrh na guvernéra (O. Dědka) byl shodným míněním nejen mým, ale i tehdejšího ministra financí Mertlíka a bývalého guvernéra Tošovského, Havel ho téměř hystericky odmítl a veřejně nás obvinil z vydírání. Ač sám nijak nepolíben múzou ekonomie, dosadil svého kandidáta, což mu ovšem ústava bohužel umožňovala. Když jsem se Havla později ptal, proč mluvil o vydírání, usmál se a řekl: „Víš, Miloši, to byla jen taková metafora...“ Mám metafory rád, ale pro některé situace mi připadají nevhodné.

Na druhé straně je třeba uznat, že zejména v zahraničí představoval Václav Havel pro Českou republiku obrovský kapitál. Na svých četných cestách jsem se nejednou setkal se slovy úcty a obdivu

15) mesianismus – víra v mimořádné poslání jedince

vůči němu. Z tohoto hlediska jsem přistupoval i k prezidentským volbám v roce 1998, kdy Václav Havel ve druhém kole prošel většinou jediného hlasu, tedy i hlasu mého. Přesto si myslím, že kdyby byl splnil svůj slib, že bude prezidentem jen do prvních svobodných voleb, a dále by byl působil pouze jako nesporná morální autorita, kritik a pozorovatel, vyhnul by se pozdějšímu zbytečnému sebezpečování a vstoupil by do dlouhodobých dějin důstojnějším způsobem.

Počátkem roku 1990 požádalo Občanské fórum Daniela Kroupu, Josefa Vavrouška a mě, abychom připravili návrh volebního programu OF pro červnové volby. Odjel jsem tedy na vysočinskou chalupu a na svém starém pracím stroji (který sepsal článek v *Technickém magazínu*, program OF, opoziční smlouvu i tuto knihu) jsem během necelého týdne vytukal asi dvacet programových stránek. Poté jsme se sešli v bytě Josefa Vavrouška s předpokladem, že své tři podklady vzájemně zkombinujeme. K mému překvapení se ukázalo, že Kroupa i Vavroušek byli v tu dobu natolik zaměstnáni různými politickými poradami, že na přípravu programového dokumentu neměli čas. Stalo se tedy to, co je v našich krajích dosti obvyklé: Jeden dokument píše a ostatní ho připomínají. Právě v souvislosti s přípravou programu jsem poprvé vstoupil i do Špalíčku, kde se k mému textu vyjadřovaly a doplňovaly jej odborné komise Občanského fóra.

Nechci v žádném případě vystupovat jako jediný a snad ani jako hlavní autor volebního programu OF; hluboce si vážím všech věcných připomínek, které do něho byly zapracovány. Některé ovšem moc věcný charakter neměly. Vzpomínám si například,

jak Miroslav Tyl¹⁶⁾ vyžadoval, aby v kapitole o zemědělství byla věta, že „půda je svatá“. Odpověděl jsem mu, že jsem proti patetickým výkřikům, nehledě na to, že náboženství by nemělo zasahovat do agrární politiky.

Ústřední myšlenkou volebního programu byla obnova zchátralého domu. Nešlo přitom jen o kritiku této zchátralosti, kde jsem navazoval na předchozí popis našeho zaostávání, ale i o víru v historickou kontinuitu, nepřetržitost dějin. Byl to stále náš dům, s hlubokými základy a bytelnými zdmi. Dům, který nebylo možné obrazoborecky zbourat a na jeho místě postavit nějaký módní výkřik. Přeli jsme se samozřejmě o charakter rekonstrukce, i když některé věci byly samozřejmé – návrat k pluralitní politické demokracii, odstranění komunistické byrokracie, důraz na tržní ekonomiku.

Již tehdy se však rozhořel spor, zda má jít o sociálně a ekologicky orientovanou tržní ekonomiku, či o tržní ekonomiku bez přívlastků. Tehdy se ještě v programu podařilo uhájit spíše první pojetí. Snažil jsem se do něho zabudovat i myšlenku ekonomické demokracie v podobě zaměstnaneckého spoluvlastnictví, které se později stalo předmětem nesčetných bitev ve Federálním shromáždění i jinde. Šlo mi o to, že demokracie vyžaduje trvalou a aktivní spoluúčasť občanů ve všech oblastech lidského života, že ji nemůžeme redukovat na to, jít jednou za čtyři roky k volbám. Zaměstnanecké spoluvlastnictví navazovalo na baťovské i slušovické tradice,

16) Tyl, Miroslav (1943), zemědělský odborník, dlouholetý poslanec Parlamentu ČR za ODS

paradoxně se prosazovalo ve Spojených státech právě za Reaganovy éry, a mohlo tak být základem „demokracie s přívlastky“, kterou jsem označoval jako participativní demokracii¹⁷⁾.

Je zajímavé, že participativní demokracie se objevuje v programových dokumentech téměř všech západoevropských sociálnědemokratických stran, což jsem ovšem v té době ještě netušil. Později tuto myšlenku zesílil Tony Blair, když v programu Labour Party prosadil jako programový cíl *stakeholder's society*. Na rozdíl od akcionáře (*shareholder*) by se výraz *stakeholder* dal snad nejlépe přeložit jako „podílník“. Podílet se na ekonomickém rozvoji své firmy nejrůznějšími formami (ať už podílem na zisku nebo zaměstnaneckými akciemi) by podle mého přesvědčení vedlo k podchycení proudu obecného nadšení sametové revoluce a jeho využití k rozvoji země. Později jsem ironicky poznamenal, že Občanské fórum vlastně vyhrálo volby v roce 1990 se sociálnědemokratickým programem, což vyvolalo značnou nelibost našich neoliberalů.

V březnu 1990 jsem se v hostinci U pomníku na Palackého náměstí snad poprvé zúčastnil diskuse o budoucnosti Občanského fóra po volbách. Bylo nás tam asi třicet, někteří navrhovali OF po volbách rozpustit, jiní rozdělit do několika politických stran, případně přeměnit na standardní politickou stranu. Pokud jde o můj názor, dost nešetrně jsem kritizoval pojem „politické hnutí“ jako něco rozbředlého, neuchopitelného a dlouhodobě akce neschopného. Přimlouval jsem se za standardní pravolevou strukturu

17) participativní demokracie – demokracie trvalé spoluúčasti

politických stran. Proti tomu emotivně vystoupil Rudolf Battěk¹⁸⁾, který pronesl oslavný projev o novém fenoménu politického hnutí, jež je československým specifikem a které se ostatní od nás učí. Václav Havel prakticky celou dobu této diskuse mlčel.

Nu což, volby se konaly a Občanské fórum v nich zvítězilo tak drtivě, že to nečekal ani největší optimista. Přiznám se, že mě zamrzela jeden podraz vůči lidové straně, který se udál těsně před volbami za aktivní účasti Václava Havla, Jana Rumla a dalších. Šlo o známou Bartončikovu aféru, kdy tehdejší předseda lidovců byl těsně před volbami diskreditován nařčením ze spolupráce s StB, aniž se mohl vzhledem k času jakkoli bránit. Jako tolerantní ateista se necítím být křesťanským demokratem, ale podrazy by se neměly právě kvůli dlouhodobému efektu v politice pěstovat. V čestném boji soupeř uzná vaše férové vítězství a může se stát i vašim budoucím partnerem; ale byli-li v soutěži podrazeni faulem, hned tak vám to nezapomene.

Ve volbách jsem vystupoval jako lídr kandidátky OF ve Středočeském kraji. Opět se vrátila atmosféra revolučních mítinků, měl jsem však usnadněnou pozici, protože jsem mohl vystupovat se znalostí konkrétního volebního programu. Trochu mě zarazili někteří další kandidáti na středočeské volební listině, kteří se jen schovávali za lídra nebo vyslovili jen jednu, neustále opakovanou větu. Později jsem pochopil, že

18) Battěk, Rudolf (*1924), čs. sociolog, politik a esejista. V letech 1965–69 pracovník Sociologického ústavu ČSAV. Roku 1968 spoluzaložil a byl čelným představitelem Klubu angažovaných nestraníků. V letech 1969–1970, 1971–74 a 1980–85 z politických důvodů vězněn. Signatář a mluvčí Charty 77. Spoluzakladatel Hnutí za občanskou svobodu (1988), v listopadu 1989 stál u zrodu OF.

taková personální bída při poměrném volebním systému existuje snad ve všech politických uskupeních.

Byl jsem považován za významnějšího, než jsem ve skutečnosti byl. Václav Klaus se například pohoršoval, že jsem ho údajně poslal do Severomoravského kraje, abych ho znemožnil. To bylo hluboké, ale opravdu hluboké nedorozumění. Sám jsem se o své středočeské nominaci dozvěděl z úst Zdeňka Jičínského a Petra Kučery, kteří v té době představovali jakýsi vedoucí tandem. Neměl jsem příležitost ani chuť ovlivňovat, kdo bude volebním lídrem v jiných krajích.

Výrazné vítězství Občanského fóra mělo vedle nesporných pozitivních výsledků i jeden negativní. Zatímco na předních místech jeho kandidátek byli lidé, kteří něco znamenali a prokázali se svými dosavadními výsledky, na zadních, zdánlivě nevolitelných místech se umístili lidé, o nichž téměř nikdo nic nevěděl. Právě tito lidé, částečně zatížení komplexem méněcennosti, se později začali shlukovat a propadli pravicovému fanatismu (v padesátých letech by při svém intelektuálním potenciálu patrně propadli komunistickému fanatismu). Říkal jsem jim spolu s Bertoltem Brechtem „nízkočelí“, a tehdy jsem ke škodě věci podceňoval jejich význam. Teprve později jsem pochopil kouzlo formulací o pravicových bolševicích či o pravicové straně leninského typu a říkal jsem si s Adamem Michnikiem¹⁹⁾: „Nebyl jsem s vámi v minulosti zbabělý, a proto dnes s vámi nepotřebuji být statečný.“

19) Michnik, Adam (*1946), polský historik, novinář, publicista. Jeden ze zakladatelů hnutí Solidarita. Od r. 1989 šéfredaktor deníku *Gazeta Wyborcza*.

Mám rád konkrétní příklady, a proto trochu popoběhnu do budoucnosti. Jedním z lidí, který byl některými považován za téměř dementního, byl jistý Igor Němec. Ve Federálním shromáždění byla dokonce zavedena jednotka debility „jeden igor“ (později „ignor“). Tento muž se stal posléze ministrem a nakonec pražským primátorem. Jeho poslední vystoupení v době povodní v roce 2002 před televizními kamerami znělo: „Situace je přímo výtečná!“ O tři hodiny později zaplavila voda pražské metro. Pro objektivitu dodávám, že debilita není vlastní jen některým pravicovým politikům, že stejně tak může zasáhnout i některé politiky levice či středu. K tomu se ostatně ještě vrátím.

Mám-li si tedy vzít poučení ze svých minulých omylů a předat je ostatním, mohu říci, že je nebezpečné spojovat se s blbci, byť by stáli na vaší straně. Trochu cynicky to vyjádřil Ludvík XIV.²⁰⁾ „Bože, chraň mě od přátel, od nepřátel se uchráním sám.“ To samozřejmě neznamená, že v politice nepotřebujete přátele. Měli by to však být lidé, na jejichž intelekt se můžete spolehnout.

Pozdější vývoj Občanského fóra je notoricky znám. Proto budu pouze konstatovat, že pokus zachovat je pod předsednictvím Václava Klause (a upřímně řečeno, pod jakýmkoli jiným předsednictvím) musel nutně skončit neúspěchem, neboť tento spolek byl tak heterogenní a tak radikalizovaný „odspodu“, že se nutně musel rozpadnout. Skončila sláva Battěkova unikátního československého

20) Ludvík XIV. (1638–1715), francouzský král od r. 1643; z rodu Bourbonů. Vládl absolutisticky, za jeho vlády byla Francie nejvýznamnější evropskou mocností.

experimentu, nicméně vzpomínejme na tento experiment s láskou. Byl to *booster*²¹⁾, který nás katapultoval do politiky a umožnil nám žít dobrodružně.

Federální shromáždění

Jestliže jsem začal své vzpomínky na Občanské fórum Václavem Havlem, musím nutně začít vzpomínky na Federální shromáždění Alexanderem Dubčekem. Měl jsem možnost s ním, byť okrajově, spolupracovat, protože po volbách v roce 1990 jsem byl zvolen do předsednictva Federálního shromáždění, které Alexander Dubček vedl.

Rád bych oddělil dvě roviny osobnosti Alexandra Dubčeka. Ta první byla lidská. Byl to nepochybně hodný, příjemný člověk, v rozhovorech s ním nevznikaly žádné konflikty, pronášel obecné teze, s nimiž se nedalo nesouhlasit – a nic víc. Vznikala otázka, zda se setkávám s již vyhaslou sopkou, nebo zda ta hora sopkou nikdy nebyla. Zhruba po dvou letech naší spolupráce jsem došel k názoru, že druhá odpověď je správná.

Nebyl jsem samozřejmě u událostí, které vedly ke zvolení Dubčeka do čela KSČ v roce 1968. Nicméně troufám si tvrdit, že tehdy byl vybrán jako člověk, který nikomu nevadil. S takovými situacemi se bohužel setkáváme mnohokrát. Stojí-li proti sobě dvě nebo více kontroverzních osobností, vzájemně se anihilují²²⁾, a je zvolen ten, kdo právě nikomu nevadí.

21) *booster* – přen. raketový motor

22) anihilovat – fyzikálně přeměna částice na jiné částice

Postupem doby jsem došel k závěru, že Dubček byl maskot – ovšem maskot v tom dobrém slova smyslu, symbol sportovního družstva, který sám samozřejmě nehraje. A maskotem zůstal i po listopadové revoluci.

Nechci rozebírat vývojové peripetie Alexandera Dubčeka. Samozřejmě mu neprospěl podpis moskevských protokolů, a ještě méně souhlas s pendrekovými zákony v roce 1969 (mimořádně autorem obdobných pendrekových zákonů v roce 1988 byl údajně Marián Čalfa; přesto jej Havel ponechal ve funkci premiéra, byť jen proto, že mu zajistil zvolení prezidentem). Zarazila mě i informace, že Dubček v roce 1987 požádal o vrácení členství v KSČ. Jeho pasivita v době normalizace byla obecně známá. Na druhé straně oceňuji, že přijal pozvání na demonstraci 17. listopadu 1989, kdy byl na Vyšehradě Státní bezpečností zadržen.

Co by se stalo, kdyby byl Dubček místo Havla zvolen prezidentem? V každém případě by to byl prezident slabý, ve vleku událostí, a musel by být opět někým dirigován. Možná že by slovenský prezident trochu zchladil slovenský nacionalismus. Vzhledem k tomu, že ústavní kompetence prezidenta jsou podstatně nižší než například kompetence ministerského předsedy, nebyl by to podle mého názoru velký rozdíl. Preceňování Alexandera Dubčeka osmašedesátíky však podle mého názoru byla politická chyba. Koneckonců ani jeho vliv na Slovensku nebyl příliš výrazný. Když se postavil do čela slovenské sociální demokracie, nijak dramaticky to nezvýšilo její volební úspěch.

Druhou, a tentokrát skutečnou osobností, u níž se musím zastavit, byl ve Federálním shromáždění

Zdeněk Jičínský. Vykonával zde funkci prvního místopředsedy, ale vzhledem k Dubčekově slabosti byl fakticky *spiritus agens*²³⁾ parlamentu. Víím, že jako právník byl jedním z mnoha těch, kdo připravovali komunistickou ústavu, ale tento hřích byl více než zahlazen jeho statečnou činností v roce 1968 i v Chartě 77. Proto jsem s opovržením odmítal názory některých představitelů šedé zóny, kteří o něm mluvili jako o „soudruhu Jičínském“.

Neříkám to proto, že bych s Jičínským vždy souhlasil. Mezi mnohé názorové neshody, které jsme měli, patřil i odlišný postoj k mé volbě předsedou Poslanecké sněmovny v roce 1996. Jičínský tehdy jako mnozí jiní argumentoval, že úkolem šéfa opozice není tukat předsednickým kladívkem. K velikosti osobnosti však patří i změna názorů, pokud realita ukáže, že jsem se mýlil. Názory Jičínského jsem vždy pozorně poslouchal, lhostejno, zda jsem s nimi souhlasil či nikoli. Jsem rád, že to mohu říci i v současné době.

Jako každý kooptovaný poslanec jsem se ve Federálním shromáždění nejdříve rozkoukával. Netrvalo to příliš dlouho. Víím událostí, kromě již zmíněné pomlčkové války, se tehdy točil zejména kolem lustračního zákona. Musím se přiznat, že zpočátku jsem byl přívržencem lustrací a navrhoval jsem jejich aplikaci dokonce i na úrovni komunálních voleb. Později jsem svůj názor změnil poté, co jsem se dověděl, že bylo údajně skartováno asi patnáct tisíc tzv. živých svazků nejvýznamnějších agentů Státní bezpečnosti. Uvědomil jsem si, že od této chvíle

23) *spiritus agens* – řídicí, vůdčí duch, hybatel, iniciátor

půjde jen o malé ryby a že není vyloučeno, že se mezi ně pohrobci Státní bezpečnosti pokusí propašovat i ty, které budou chtít diskreditovat. Mnohé případy – například Jana Kavana nebo Karla Srpa – které očistil až soud, mi daly za pravdu.

Někdy při tom docházelo až ke komickým situacím. Navštívila mě skupina našich čechošvýcarských exulantů a sdělila mi, že jeden z neaktivnějších disidentů byl ve skutečnosti agentem StB pod krycím jménem Konrád. Požádal jsem je, aby mi dodali důkazy, ale žádné jsem nedostal. Jen z legrace jsem tohoto muže při jednom zasedání Federálního shromáždění oslovil „Ahoj, Konráde!“ a s překvapením jsem pozoroval, jak sebou trhl a zbledl.

Vcelku se mi však lustrační šilenství protivilo. Nejel jsem ani do Pardubic, kde byl údajně uložen můj spis jako státu nepřátelské osoby, abych se nedozvěděl, kdo mě udával, a neztratil jsem tak zbytečně iluze o některém z těch několika málo přátel, jež jsem v té době měl.

Ve Federálním shromáždění jsem svedl celkem pět bitev. Po zkušenostech se svými spolukandidáty jsem pocítoval potřebu systematické informovanosti poslanců, a proto jsem prosadil založení Parlamentního institutu. Podářilo se. S potěšením zjišťuji, že i po zániku Federálního shromáždění Parlamentní institut existuje a pracuje. Není o něm sice moc slyšet, ale to je možná v naší neklidné a na skandály těhotné době jen dobře.

Druhou, rovněž vcelku okrajovou bitvou, byl můj návrh na posunutí státního svátku z 9. na 8. května. Důvodem bylo, že se mi protivila politická účelovost ignorující historické reálie. Kapitulace hitlevského Německa proběhla v Remeši a wehrmacht

složil zbraně osmého května 1945. Pouze Stalinova megalomanie vedla k tomu, že se kapitulací akt ještě jednou opakoval v Berlíně devátého května. Zatímco demokratický svět tedy vcelku logicky slavil den osvobození od fašismu v Evropě osmého května, země sovětského bloku trvaly na květnu devátém. Zdánlivě nepatrný posun o jediný den tak měl trochu symbolický význam.

Musím dodat, že podobně jako se mi protivilo tvrzení, že Československo osvobodila pouze Rudá armáda, znechucoval mě i opačný extrém, kdy se na rudoarmějce zapomínalo a oslavy osvobození se soustřeďovaly jenom do Plzně. Znovu se projevilo, že levicový a pravicový fanatismus mají společného jmenovatele – neschopnost komplexního vidění světa. Nicméně zákon o státním svátku byl změněn, a každého osmého května si na to vzpomenu. Někteří moji levicoví přátelé tím nebyli nadšeni, snad nejhlasitěji protestoval jeden z tehdejších významných představitelů Občanského fóra Ivan Fišera.

Po volbách 1990 mi Zdeněk Jičínský suše sdělil, že z rozhodnutí Občanského fóra se mám stát spolupředsedou rozpočtového výboru Federálního shromáždění. Předtím jsem dostal neformální nabídku, abych vykonával funkci ministra školství. Tu jsem odmítl se zdůvodněním, že české školství již dostatečně zdevastoval Zdeněk Nejedlý²⁴). Funkci předsedy rozpočtového výboru jsem však přijal, protože lépe odpovídala mé ekonomicko-prognostické profesi. Dalším

24) Nejedlý, Zdeněk (1878–1962), český hudební vědec, kritik a politik levicové orientace. Ve 40.–50. letech významně ovlivňoval a spoluvytvářel komunistickou ideologicko-politickou linii v oblasti školství, vědy a kultury.

spolupředsedou (protože Federální shromáždění se skládalo ze Sněmovny lidu a Sněmovny národů) byl reprezentant Strany demokratické levice Michal Borgula. Po chvíli vzájemného očuchávání jsme se doce-la sprátelili a vytvořili jsme funkční tandem.

I v osobním životě zastávám protestantskou, tedy šetrnou etiku Maxe Webera²⁵⁾ a šetřit jsem se snažil i v rozpočtovém výboru. Jen jeden příklad za mnohé: Do parlamentu přišel tehdejší ministr obrany Luboš Dobrovský a požadoval uvolnění 1,5 miliardy korun na nový protiletadlový raketový systém. Když jsem se ho zeptal, čím zdůvodňuje tuto potřebu, odpověděl mi, že vzhledem k nestabilní situaci v Rusku nám hrozí invaze ruských běženců. Zeptal jsem se ho tedy, zda se domnívá, že případní běženci se na naše území budou dopravovat v letadlech a zda pokládá za humánní tato letadla sestřelovat. Parlament se rozesmál, Dobrovský musel svůj návrh stáhnout. Věc měla ještě dohru. Když jsem odcházel z jednání s Dobrovským a šestici jeho generálů, zapomněl jsem si v jednacím síni brýle. Okamžitě jsem se pro ně vrátil, ale už tam nebyly. Byly to patrně nejdražší brýle v historii, stály půldruhé miliardy.

Ironie a sarkasmus se občas vyplácely i při jiných příležitostech. Například jeden bláznivý poslanec navrhl zákon, podle něhož měly být zakázány organizace, v jejichž názvu by se „v jakémkoli tvaru“

25) Weber, Max (1864–1920), německý ekonom, sociolog, historik, zakladatel sociologické školy a sociologie chápající. Sociologii pojímá jako vědu o sociálním jednání jedinců. Vypracoval koncept tzv. ideálního typu, myšlenkové konstrukce, kterou má badatel porovnávat s empirickou realitou.

objevovalo slovo komunismus. Upozornil jsem ho, že v případě přijetí jeho zákona by byla zakázána i případná Liga proti komunismu. Tyto nástroje jsem však přeceňoval, což byla další z mých četných politických chyb; naopak provokovaly ty, kdo jim nerozuměli nebo se jimi cítili přímo postížení.

To jsem poznal i při svém vystupování v Semaforu. Jednou za mnou do Federálního shromáždění přišel Jiří Suchý a nabídl mi, abych se se svými komentáři účastnil přímých televizních přenosů semaforových večírků. „Budou to vaše *Hovory z Lán*,“ pravil vemlouvavě. Nic zlého netuše jsem přijal. Po sérii vystoupení jsme došli k bodu, kdy jsem se v přímém přenosu podivil nad tím, že předsedou Občanského fóra byl zvolen právě člověk, který odmítl podepsat petici za propuštění zakladatele Občanského fóra z vězení. Krátce poté byly (jistě bez jakékoli souvislosti) televizní přenosy zrušeny. Na Semafor jsem ovšem nezanevřel, obdivoval jsem, jak dokázal navázat na Osvobozené divadlo, a rád jsem chodil na jeho představení, tentokrát už naštěstí bez mé účasti.

Je třeba přiznat, že v době, kdy do společnosti byly vlévány byť fiktivní naděje a pěstována umělá euforie, působily ironie a sarkasmus stále nepatřičněji. Tato společnost tehdy nechtěla kritického komentátora, ale silného a srozumitelného vůdce, který dokáže svým charismatem strhnout davy, byť by na něj platil jeden z Murphyho zákonů: „Na každou složitou otázku existuje jasná, srozumitelná, stručná, nesprávná odpověď.“ Tuto skutečnost jsem měl na vlastní kůži poznat v době, kdy jsem se na půdě Federálního shromáždění pustil do tří bitev, z nichž jsem všechny tři prohrál.

Strategické plánování

Krátce po volbách 1990 byl přijat nový kompetenční zákon, v jehož rámci bylo zřízeno i ministerstvo strategického plánování, které vedl sympatický Slovák Palo Hofman. Na přípravě zákona jsem se trochu podílel, protože mi záleželo na tom, aby naše země měla dlouhodobou propracovanou vizi a nekmítala ode zdi ke zdi. Vycházel jsem při tom z tradic plánování ve vyspělých zemích, které byly diametrálně odlišné od komunistického plánování. Upřímně řečeno, komunisté vůbec neuměli plánovat, a proto se jim každý pětiletý plán rozpadl po třech letech své existence.

Plánovaly země, firmy i organizace. Ve Francii dokonce existovala instituce s polobolševickým názvem *Commissariat Général du Plan*²⁶⁾, v Japonsku měli odpovídající ministerstvo, ve Spojených státech zase prezidentskou komisi Daniela Bella²⁷⁾. Strategické plány sestavovala firma IBM, stejně tak jako NATO (na deset let) nebo Evropská unie (na čtyři roky). Považoval jsem proto za přirozené, že se k těmto zemím přidáme, a připravil jsem návrh zákona o strategickém plánování, který měl přesněji vymezit náplň činnosti příslušného ministerstva.

Odborníkům je zbytečné zdůrazňovat, že strategické plánování nemělo nic společného s komunistickým direktivním „plánováním“. Opíralo se totiž o dlouhodobé prognózy, nevyžadovalo, aby se jakýkoli

26) *Commissariat Général du Plan* – francouzská vládní instituce, obdoba ministerstva plánování

27) Bell, Daniel (1919), americký politolog a sociolog, univerzitní profesor. Autor knihy *The End of Ideology* (1960).

subjekt plánem řídil, ale poskytovalo mu informace o možnostech budoucího vývoje. Pokud je subjekt nerespektoval, měl na to plné právo, ovšem na vlastní riziko. Naproti tomu komunisté považovali ukazatele plánu za závazné, nehledě na to, že k nim dospívali těmi nejprimitivnějšími metodami, jako byla extrapolace trendů a takzvané indexové propočty (stručně řečeno, minulá změna je předobrazem změny budoucí).

Inspirativní byla zejména francouzská zkušenost takzvaného indikativního plánování. Strategické plánování však šlo ještě dál – vyžadovalo participaci jednotlivých subjektů. Představy o budoucnosti vznikaly v dialogu aktérů procesů, které budoucnost spoluvytvářely. Krátce řečeno šlo o to, zmapovat prostor možných budoucností a zakotvit státní politiku v co nejpříjemnější dlouhodobé vizi. Jinak hrozilo riziko každodennosti, že se budeme pohybovat pouze v rámci systémové autoregulace tržních sil, které jsou skvělým nástrojem pro vyrovnání krátkodobých odchylek, ale naprosto selhávají při strategických, strukturálních změnách.

Proti tomuto návrhu zákona se poprvé artikulovaně zvedl odpor tržních komsomolců představujících českou pravici. Snad nejvýrazněji tento odpor vyjádřil Pavel Bratinka z Občanské demokratické aliance, který zákon označil za „dračí vejce komunismu“. Mimochodem diskreditace jakéhokoli návrhu odkazem na jeho komunistický původ byla oblíbeným nástrojem v tehdejších diskusích. Projevila se například v pravicovém odporu proti referendu, kde se argumentovalo, že referendum je komunistický vynález. Ti idioti si vůbec neuvědomili, že v žádné komunistické zemi se referenda neaplikovala

a že podle jejich logiky je tedy nejkomunističtější zemí na světě Švýcarsko, kde jsou referenda na denním pořádku.

Pod nízkými čely jsem viděl nadšené tváře potěšené tím, že tomu protivnému Zemanovi mohou konečně zamítnout nějaký návrh. Vzpomněl jsem si na *Vzpouru davů* Ortegy y Gasset²⁸⁾ (i když ta kniha je v podstatě o něčem jiném) i na Horatiovo „*odi profanum vulgus*“²⁹⁾. V té době jsem poprvé docenil *Coriolana*³⁰⁾ jako nejinspirativnější Shakespearovo politické drama. Nicméně osud byl naplněn. Zamítnutím zákona o strategickém plánování ztratily nadlouho reálný základ představy politiků, kteří volali po inspirativních vizích, dlouhodobých koncepcích nebo programech.

Zbývá otázka, proč k této situaci došlo tehdy, kdy ve vedoucích pozicích bylo několik bývalých pracovníků Prognostického ústavu. Odpověď je prostá: Dlouhý a Klaus nikdy nebyli prognostiky (a ani se za ně nepokládali), byli ekonomy vyznávajícími

28) Ortega y Gasset, José (1883–1955), španělský filozof a esejista. Kritik soudobé společnosti, rozvíjející se pod nadvládou racionality a charakteristické malostí a odcizeností. Odmítal vizi jediného hlediska (jediné perspektivy) a skutečnost se snažil zachytit z hlediska perspektivismu (uchopení z různých úhlů a hledisek). Zabýval se dějinami kultury a umění. Z díla: *Vzpouza davů* (čes. 1993).

29) „*odi profanum vulgus*“ (*et arceo*) – Horatius: „Zášť chovám k všedním davům“ (jich straním se).

30) *Coriolanus* – jedno z vrcholných dramát W. Shakespeara o tragédii politiky a politika

viz str. 107 31) Smith, Adam (1723–1790), skotský filozof, ekonom. Zabýval se morální filozofií; byl ovlivněn fr. encyklopedisty; důsledný představitel liberalismu. Byl přesvědčen, že konkurence na trhu zabezpečuje nejefektivnější využívání existujících výrobních možností. Definoval úlohu státu ve vztahu k ekonomice (stát smí do hospodářství zasahovat jen ve veřejných záležitostech, např. pokud jde o činnost armády, soudů, vzdělávání).

neviditelnou ruku trhu Adama Smithe³¹). Já jsem naopak patřil k těm, kteří si přáli dvouruký systém, kde se vzájemně doplňoval tržní mechanismus a na něm založený soukromý sektor se sektorem veřejných služeb (např. zdravotnictví, školství, veřejná doprava apod.). Jsem rád, že tato idea smíšené ekonomiky našla dnes svůj výraz například v programech PPP (*Public-Private-Partnership*)³²). Tehdy však v očích některých poslanců Federálního shromáždění bylo vše veřejné od ďábla, a tak jsem na této půdě prohrál svou první závažnou bitvu. Další prohrané bitvy měly přijít.

Ekonomická transformace

Používám zde výraz transformace, nikoli reforma. Transformace znamená systémovou změnu, zatímco reforma je změna nižšího řádu, jež se může odehrát v rámci téhož systému. Při přechodu od komunistického k demokratickému systému šlo bezesporu o systémovou změnu, tedy o transformaci. Otázkou ovšem bylo, jak by tato transformace měla vypadat.

Zpočátku všechno vypadalo slibně a s prvními kroky ekonomické transformace jsem bezvýhradně souhlasil. Chmury na obzoru začaly vyvstávat až tehdy, kdy na přetřes přišla otázka restitucí. Je třeba připomenout, že tehdejší Československo uskutečnilo nejrozsáhlejší restituce ze všech postkomunistických zemí. Považoval jsem to a považuji i dnes za

32) *Public-Private-Partnership* – v ekonomice partnerství veřejného a soukromého sektoru

chybu. Neměl jsem naprosto nic proti tomu, aby byl vrácen majetek majitelům drobných provozoven; vyžadoval jsem pouze, aby se zavázali, že s tímto majetkem budou určitou dobu (například deset let) podnikat a že jej obratem ruky neprodají. Vlna restitucí se však postupně začala týkat i velkých podniků a především šlechtického a církevního majetku. To už jsem považoval téměř za návrat do feudalismu.

Musím připomenout, že můj ekonomický guru Keynes už ve třicátých letech mluvil o nutnosti „eutanasie rentiérů“. Rentiéry samozřejmě nemyslím starobní důchodce, ale osoby v produktivním věku, které žijí z výnosu svého kapitálu, nepodnikají ani jinak nepracují a tím snižují ekonomický potenciál své země. Ve skutečnosti bohužel restituční kroky vedly ke vzniku rentiérské vrstvy, oněch „nových Čechů“, která pak postupně zahrnovala i pozdější tuneláře. Byl jsem zastáncem alespoň majetkové daně (ve Švýcarsku je jednoprocentní daň z majetku), aby se kapitál pohyboval, souhlasil jsem i s návrhem jednoho z nositelů Nobelovy ceny za ekonomii Tobina na daň z finančních spekulací. Všechno marně.

Jan Ruml, Pavel Bratinka a někteří další přispěli k udělení státního občanství šlechticům, kteří se pak na základě toho mohli domáhat vrácení rozsáhlých majetků. Katolická církev opustila úvahy o křesťanském milosrdenství a začala se domáhat polí a lesů. Klasickým příkladem byla situace, kdy administrativním omylem Federální shromáždění přiřklo řádu voršilek restaurační budovu Národního divadla. Milé voršilky začaly s touto budovou čile kšeftovat a nakonec ji – omyl neomyl – prodaly firmě Themos. Marně jsem ve Federálním

shromáždění i jinde promlouval na téma apoštolské chudoby, citoval slova Písma – „spíše projde velbloud uchem jehly, nežli bohatec vstoupí do království nebeského“ – a připomínal Františka z Assisi. Církevní preláti raději sloužili mamonu než Bohu.

To nejhorší ale mělo teprve přijít. Restituční nároky – přes jejich značný rozsah – byly přece jen omezené. Na pořad dne proto přišla otázka privatizace zbývajících podniků. Zde proti sobě stály v zásadě tři koncepty. Prvním byl pokus převést tyto podniky na samosprávnou bázi, druhým pak byl koncept jejich privatizace metodou zaměstnaneckého spoluvlastnictví. Třetím a později vítězným konceptem byla forma kuponové privatizace. První pokus mi připadal příliš levicový, nebo – abych nepoužíval ideologických nálepek – „perestrojkový“, připomínající v zásadě neúspěšný jugoslávský model samosprávných podniků. Ke druhé variantě jsem se přikláněl, neboť plně odpovídala mé představě participativní ekonomické demokracie, třetí variantu zastávala parlamentní pravice v čele s Václavem Klausem.

V rozpočtovém výboru jsem sice zorganizoval několik seminářů o různých variantách privatizace, ale i kdyby jejich zastánci mluvili jako Jan Zlatoustý, bylo by to celkem jedno. Rozhodovala politická síla vyjádřená počtem poslaneckých mandátů a ta byla tehdy na straně pravice. Pokusme se porovnat, v čem spočívala argumentace zastánců druhého a třetího přístupu.

Moje argumentace pro zaměstnanecké spoluvlastnictví byla založena především na zkušenostech s americkým systémem ESOP (*Employee Stock*

Ownership Plan)³³⁾. ESOP původně začal v jedné polygrafické firmě, která stála před bankrotem a kterou koupili její zaměstnanci v obavách ze ztráty práce. Když se ukázalo, že firma začala prosperovat, systém se rozšířil a největší podpory se mu paradoxně dostalo za Reaganovy administrativy, kdy byla přijata řada „esopovských“ zákonů. Zaměstnanec-ké spoluvlastnictví (pozor, nikoli úplné vlastnictví) v té době existovalo asi v deseti procentech amerických firem (například Rank Xerox, United Airlines nebo Procter and Gamble). V době, kdy píšu tuto knihu, stoupl podle dostupných údajů tento podíl asi na dvacet tři procent firem. V Evropě přitom obdobný podíl dnes dosahuje padesáti dvou procent.

Jak už jsem uvedl, viděl jsem zde návaznost na baťovské či slušovické tradice. Především mě ale zajímalo, zda tato forma privatizace zvýší budoucí výkonnost podniku. Nechci nijak odmítat družstevní formu soukromého vlastnictví (skopové hlavy občas považují družstva za cosi jako státní vlastnictví), třebaže u nás byla zdiskreditována komunismem. V družstvu však má každý podílník jeden hlas, zatímco v akciové společnosti je jeho váha dána podílem akcií, které drží. Vtip spočívá v tom, že zaměstnanec jako akcionář je přímo zainteresován na prosperitě svého podniku a může být drobnými, ale zato četnými inovacemi tuto prosperitu zvyšovat. Zbývá dodat, že tento systém i tlumí nadměrné mzdové nároky, protože co získává zaměstnanec na zvýšení mezd, ztrácí na svém podílu ze zisku firmy.

33) *Employee Stock Ownership Plan* – systém majetkové účasti zaměstnanců na vlastnictví podniku a rozhodování

Klasická Keynesova rovnice o vztazích mezi úsporami a investicemi v našich podmínkách znamenala, že máme šanci využít poměrně rozsáhlého domácího kapitálu představujícího několik set miliard v podobě úspor a tento kapitál konvertovat do investic. Podobně jako ve zmíněné polygrafické firmě by tato konverze mohla být usnadněna i obavami ze ztráty zaměstnání.

Verze kuponové privatizace naopak vycházela z předpokladu, že domácí kapitál prakticky neexistuje. Její centrální heslo pak elegantním bonmotem říkalo „když to nemůžeme prodat, dáme to zadarmo“. Kuponové knížky za tisíc třicet pět korun (což zhruba krylo administrativní náklady) pak byly skutečně přidělením akcií zadarmo, přičemž tyto akcie se přidělovaly každému občanovi, nikoli tedy pouze zaměstnancům nebo jejich rodinným příslušníkům. Je poctivé dodat, že ani autoři kuponové privatizace nepředpokládali, že prvotní vlastník bude vlastníkem konečným, a očekávali jistou centralizaci původně rozptýlených akcionářů, například v podobě investičních fondů.

Jaké námitky lze proti této verzi vznést? Především tu, že rozptýlený, drobný akcionář nemá na rozdíl od zaměstnance sledujícího ostržím zrakem dění ve svém podniku praktickou možnost ovlivňovat vývoj firmy, jejíž akcie zadarmo získal. Vlastnictví tak ve skutečnosti absentuje (*absentee ownership*). Za druhé, že toho, co získáme zadarmo, si obvykle příliš nevážíme a snadno se toho zbavíme v iluzi, že jsme vlastně vydělali. Jestliže například za svých tisíc korun dostanu akcie v reálné hodnotě sta tisíc a prodám je za dvacet tisíc, nebudu mít pocit, že jsem osmdesát tisíc korun prodělal, ale naopak budu

jásat, že jsem devatenáct tisíc korun vydělal. A už vůbec se nebudu ptát, komu těch zbývajících osmdesát tisíc připadlo.

To bylo také důvodem, proč jsem kuponovou privatizaci označil mnohokrát za „podvod století“. Vypráví se, že když autor myšlenky kuponové privatizace Dušan Tríska poprvé přišel s tímto námětem za Václavem Klausem, dočkal se odpovědi „větší blbost jsem v životě neslyšel“. Tehdy Václav Klaus uvažoval jako ekonom. Později začal uvažovat jako politik a uvědomil si, že jeho podpis coby ministra financí na kuponové knížce zajistí Občanské demokratické straně vítězství ve volbách roku 1992.

A to se také skutečně stalo. Opět se projevil rozpor mezi krátkodobou a dlouhodobou odpovědí složitěho systému. Natěšený volič, málem si sebe sám představující s cylindrem na hlavě a s doutníkem v ústech, jak stříhá akciové kupony, ochotně hodil svůj hlas ODS. O čtyři roky později, rozzuřen nad svou vlastní naivitou, svůj hlas převedl sociálnědemokratické straně, která byla osvědčeným kritikem kuponové privatizace.

Ještě důležitější než chování voličů však bylo to, co se s kuponovou privatizací skutečně ekonomicky stalo. Analýzy prokázaly, že z hlediska výkonnosti mají nejvyšší produktivitu práce a rentabilitu podniky se zahraničními vlastníky, na druhém místě se překvapivě umístily státní podniky a teprve na chvostu skončily kuponově privatizované firmy. To samozřejmě není argument pro efektivitu státního vlastnictví, je to ale silný argument proti kuponové privatizaci.

Jestliže jsem vytrvale zdůrazňoval, že se při přechodu od komunistického k demokratickému

systemu máme spíše učit než poučovat druhé, platilo to i v tomto případě. Svět zná široké spektrum privatizačních metod (Velká Británie za Margaret Thatcherové provedla rozsáhlou privatizaci, kdy stát nejprve své podniky restrukturalizoval a teprve poté prodal). Kuponová privatizace v něm nikdy nefigurovala. Jedinou výjimkou snad byl případ Britské Kolumbie, kde náhle vytryskly naftové prameny a akcie firmy na jejich vytěžení byly zdarma rozdány občanům. Pokud je mi známo, u nás žádné naftové prameny nevytryskly.

Vlastně teprve ve fázi boje o techniku privatizace (nikoli o privatizaci jako takovou) jsem se definitivně názorově rozešel s Václavem Klausem a stáli jsme proti sobě jako nesmiřitelní protivníci. Tehdy byl ovšem nepoměr sil značný: Na jedné straně předseda vlády (předtím ministr financí) a předseda Občanské demokratické strany, na druhé straně bezvýznamný poslanec. Prognostická sázka na dlouhodobou budoucnost se však začínala vyplácet a poměr sil se tak postupně obracel.

Zbývá dodat, že později se myšlenka zaměstnaneckého spoluvlastnictví objevila v pokřivené formě, kterou podporovaly pravicové vlády, a sice v podobě takzvaného vlastnictví manažerů (*management buy out*). Autoři této myšlenky si sice možná přečetli Burnhamovu³⁴) *Manažerskou revoluci*. Neuvědomili si ovšem, že manažer, který se stal bez vlastního kapitálu vlastníkem, si nejdříve půjčí od banky (nejlépe vlastněné státem), vysaje podniková aktiva

34) Burnham, James (1905–1987), americký sociolog a politolog; kritik komunismu. Předvídal přechod kapitalistického systému k vládě manažerů. Z díla: *Managerial Revolution* (1941).

a pasiva ponechá správci konkurzní podstaty. Začalo se tomu říkat tunel. Naproti tomu kombinace zaměstnaneckých a manažerských akcií by umožnila spojení efektivity schopných manažerů s kontrolou zaměstnanci. Především by z jejich úspor přivedla do podniků kapitál, tolik potřebný na jejich modernizaci a rekonstrukci.

Nemá ale cenu plakat nad rozlitym mlékem. Dnes u nás existuje jen velice málo podniků, v nichž by se zaměstnanecké spoluvlastnictví prosadilo (například Preciosa, Kostelecké uzeniny). Budeme muset začít znovu, tentokrát v daleko těžších podmínkách a v situaci, kdy tento způsob privatizace bude záchranou podniků před krachem, takže je zaměstnanci budou moci koupit za levnou cenu. S prvními vlastovkami tohoto typu jsem se již setkal. Nicméně počátkem devadesátých let jsem prohrál bitvu o participativní ekonomickou demokracii³⁵⁾ a kuponoví akcionáři tomu radostně tleskali.

Rozpad Československa

Do své třetí a poslední prohrané bitvy na půdě Federálního shromáždění jsem již nastoupil ve značně oslabené pozici. Do parlamentu jsem se sice dostal, jsa zvolen za sociální demokracii, ale ta byla slabou a v podstatě okrajovou politickou stranou, která naprosto neurčovala běh dění. Ten si mezi sebou rozdělily dvě vítězné strany – v Česku Občanská

35) participativní ekonomická demokracie – demokracie trvalé ekonomické spoluúčasti zaměstnanců

demokratická strana a na Slovensku Hnutí za demokratické Slovensko.

Tyto dvě strany se přely o podobu budoucí federace, přičemž žádná z nich neměla ve svém volebním programu rozbití republiky. Protože však v jejich čele stáli v obou případech autokratičtí vůdci, bylo pro ně výhodné, aby každý kohout ovládal své vlastní smetišť. Jediný zájem, který je tak fakticky spojoval, byl právě zájem na rozdělení Československa.

Formálním beranidlem rozbití Československa byla na české straně Občanská demokratická aliance, na slovenské straně Slovenská národní strana, která jako jediná měla samostatnost Slovenska ve svém volebním programu. Zatímco ODA představovala standardní pravicovou stranu, poslanci SNS, které jsem ve Federálním shromáždění poznal, se nedali zařadit ani na pravici, ani na levičičku a připomínali mi ze všeho nejvíce pacienty psychiatrické kliniky. Některé jejich návrhy (například dvě emisní banky) podle toho také vypadaly.

Snažil jsem se vypracovat projekt, který by vyšel vstříc emancipačním snahám Slováků, ale současně přerušil penězovod vedoucí z českých zemí na Slovensko tím, že obě země budou mít své samostatné rozpočty, bez dotací z druhé země. Tím jsem ostatně vycházel vstříc i slovenským tvrzením, že na českou ekonomiku doplácí, třebaže opak byl pravdou. Tento projekt jsem nazval Česko-Slovenská unie.

Důvody mého odporu k rozbití Československa nebyly jen sentimentální, ale i ekonomické a politické. Ekonomickým důvodem bylo především to, že se rozbíjel jednotný trh včetně určité komplementarity³⁶⁾ českých a slovenských podniků. Kromě

toho přirozeně rostly i náklady na provoz státu. Jednoduchým příkladem byla situace, kdy Česká i Slovenská republika po rozdělení musely mít v jedné a téže zemi vlastní vyslanectví. Politické důvody pak spočívaly v tom, že se rozdělením oslabovala naše geopolitická pozice, což mohlo vést (a také vedlo) k zesíleným tlakům jak sudetských Němců, tak i Maďarska na dva menší nástupnické státy.

Racionální důvody se však stávají málo podstatnými, když planou emoce. Přesto se na okamžik zdálo, že se unijní projekt podaří prosadit, když Federální shromáždění oběma komorami přijalo návrh na ustavení komise pro jeho přípravu a devět bodů vymezujících náplň práce této komise. V pozdější fázi však byl na poslance vyvinut enormní nátlak, aby hlasovali pro rozdělení včetně hrozeb, že jinak rozdělení vyhlásí národní rady obou republik. S lítostí konstatuji, že tomuto nátlaku podlehl i dva poslanci tehdejšího sociálnědemokratického klubu.

Cynicky řečeno, hlavní skutečnou příčinou ochabnutí odporu některých poslanců proti rozbití Československa bylo takzvané přeprasení. Zootechnici tento termín používají při převodu vepřů z jednoho prasečince do druhého. V daném případě šlo o slib, že poslanci Federálního shromáždění se stanou senátory v senátech obou republik, takže si zachovají svá korýtka. Tento slib nebyl nikdy dodržen, protože poslanci národních rad, cítící se být (zpravidla oprávněně) druhou ligou proti federálním poslancům, takový přesun později zamítli. Jidáši tedy ani nevyfasovali svých třicet stříbrných.

Sliby, že rozdělení ani nepoznáme a že nebude

bolet, se samozřejmě nenaplnily. Na hranicích vyrostly celnice, začaly nekonečné spory o majetek a česká a slovenská kultura se začaly postupně vzdalovat. Na druhé straně musím objektivně uznat, že zastavení penězovodu na Slovensko prospělo české ekonomice a částečně tak kompenzovalo ztráty vzniklé rozbitím jednotného trhu. To, že na rozdělení více doplatilo Slovensko, není zapotřebí prokázat: Stačí podívat se například na poměr kurzů české a slovenské koruny.

Říká se, že v politice neexistuje vděčnost. Sám jsem nikdy nežádal, aby vděčnost byla prokazována mně, ale považoval jsem za svou povinnost být vděčný druhým. Přesto mě bolela určitá nevděčnost Slováků, jimž Češi pomohli doslova zachránit národní existenci a kteří byli při vyrovnávání české a slovenské ekonomické úrovně podporováni z českých zdrojů. Když jsem se však později stal ministerským předsedou, na všechny tyto resentimenty jsem zapomněl a upřímně jsem usiloval o lepší porozumění se Slovenskou republikou v její postmečiarovské éře. Snad se mi to – s malou výjimkou popradského piva, jehož špatnou chuť jsem oprávněně kritizoval – i podařilo.

Dnes jsou obě republiky součástí Evropské unie a vrátily se tak do společné, dokonce širší rodiny. To částečně napravilo rozbití společného státu, za který zemřely tisíce Čechů i Slováků. Rozbití, které nadto proběhlo s pohrdáním vůči občanům, protože se neuskutečnilo na základě referenda.

Sociální demokracie

Dostanete-li třikrát přes hubu, je nejvyšší čas přemýšlet o tom, co děláte špatně. Mým největším omylem v této fázi mého politického života bylo to, že jsem se prohlašoval za nezávislého prognostika a odmítal jsem být pevnou součástí jakéhokoli politického uskupení. Jak známo, Občanské fórum takovým uskupením nebylo a v jedné z jeho nástupnických organizací, Občanském hnutí, jsem nebyl registrovaným členem, třebaže jsem zůstal v poslaneckém klubu OH.

Konečně jsem pochopil, že hájíte-li určitý názor, nestačí mít pravdu, ale je zapotřebí mít za sebou organizovanou sílu, s jejíž pomocí tuto pravdu teprve prosadíte. Zbývalo se rozhodnout, která síla to bude. Před volbami roku 1992 jsem dostal nabídku, abych se stal celostátním lídrem Liberálně sociální unie. Dokonce jsem pro ni napsal i volební manifest, který se jmenoval Program pro tři generace. LSU mi však připadala příliš nesoudržná, tak trochu podobná Občanskému fóru, a proto jsem se obával možnosti jejího rozpadu (což se také později stalo).

Občanské hnutí bylo klubem diskutérů. To není nic špatného, pokud diskuse má svůj konec a většinově přijaté rozhodnutí je soudržně prosazováno. Jiří Dientsbier, příjemný bonviván a populární politik, však nebyl typem člověka, který dokáže o něčem rozhodnout a jít za svým cílem. Byl to tak právě on, kdo přivedl ke krachu toto hnutí, které se odmítalo transformovat na standardní (v daném případě liberální) politickou stranu. Nebyl v tom sám. Občanské hnutí si najalo jako hlavního volebního manažera Ivana Gabala, který dokázal téměř

nemožné. Politický subjekt, který měl šestnáct ministrů v obou vládách (federální a české) a asi šedesát poslanců v obou parlamentech, totiž nepřekročil pětiprocentní hranici, a nedostal se tak po volbách do parlamentu.

Ze sentimentální loajality jsem i nadále navštěvoval schůze klubu poslanců Občanského hnutí, až mě právě Ivan Galal z této situace vysvobodil. Označil mě totiž za sociálního demokrata, který do OH nepatří, protože je příliš levicový. Pokrčil jsem rameny a rozhodl se odejít, protože nikdy nechci být tam, kam mě nezdou. To mě však přimělo k přemýšlení, zda náhodou opravdu nejsem sociální demokrat.

Se sociální demokracií jsem se poprvé zběžně seznámil v červnu nebo v červenci 1968, kdy mi jeden známý na malém lístku dal předběžnou přihlášku do obnovující se sociální demokracie. Přihlášku jsem vyplnil a odevzdal, protože jsem se vzhledem ke svým tehdejším politickým postojům už cítil být více sociálním demokratem než komunistou. Možná že ještě někde leží v archivu. Po srpnové okupaci ovšem sociální demokracie nebyla obnovena, já byl vyloučen z KSČ a normalizační režim postupně proměňoval mé postoje směrem k pravici.

Když jsem se ve Federálním shromáždění seznámil s tím, jak vypadá autentická česká pravice, začal pohyb opačným směrem. V době, o které teď píšu, jsem byl někde ve středu. V knížce o posttotalitní krizi, která vyšla v roce 1991, jsem napsal, že být v Německu, volím FDP, tedy středovou stranu. První náznaky lákání od sociálních demokratů jsem odmítl s tím, že se pokládám za levicového liberála a že levicový liberál stojí napravo od pravicových

sociálních demokratů. To jsem řekl i tehdejšímu předsedovi ČSSD Jiřímu Horákovi na pracovním obědě, při němž jsme si oba pochutnali na kachně.

Jiří Horák byl docela zajímavá osobnost. Dlouhá léta – od roku 1948 – působil v exilu, konkrétně v Radě svobodného Československa. Do emigrace odešel jako jeden z vedoucích představitelů mládežnického hnutí sociální demokracie. V exilu se spolu s Janýrem³⁷⁾ a Lužou³⁸⁾ odchýlili od hlavního proudu, což nakonec vedlo k určité Horákově exkomunikaci a k tomu, že exilová ČSSD odmítala s domácí sociální demokracií spolupracovat. To platilo zejména po Horákově zvolení předsedou ČSSD na břevnovském sjezdu v roce 1990. Kandidátem exilu byl tehdy Rudolf Battěk, jehož však Horák na tomto sjezdu porazil. V ČSSD jsem tehdy ještě nebyl, a tak mohu pouze vycházet ze sjezdových protokolů a vzpomínek pamětníků. Zdá se, že Horák oslnil delegáty sjezdu právě svým postavením bývalého emigranta a samozřejmě i různými sliby, například o založení vlastní cestovní kanceláře. Mnozí v něm také viděli milionáře a doufali, že chudé straně jako předseda finančně pomůže.

První neúspěch zaznamenal Jiří Horák ve volbách v roce 1990. Odmítl, aby sociální demokraté byli na

37) Janýr, Přemysl (1926–1998), novinář, informatik. V letech 1978 až 1989 žil ve Vídni. Věnoval se česko-rakouským vztahům (Fórum pro česko-rakouský dialog), národnostní a regionální problematice (sdružení Národy Podyjí) a zpracování historie (sdružení Archivy).

38) Luža, Radomír (*1922), historik, publicista a politický činitel. Za nacistické okupace byl účastníkem domácího odboje. V roce 1948 emigroval do Francie, později do USA. Od roku 1967 působil jako profesor moderních střeoevropských dějin na Tulane University v New Orleansu. Zabývá se zejména novějšími dějinami.

společné kandidátce Občanského fóra, a kandidoval samostatně. Tím se rozešel s Rudolfem Battěkem, který naopak v OF zůstal, byl zvolen, a do roku 1992 dokonce zastával funkci předsedy Sněmovny lidu Federálního shromáždění. Horákova ČSSD naopak ve volbách propadla, protože nepřekročila pětiprocentní limit a do parlamentu se nedostala. Jiří Horák na to reagoval tím, že nechal Battěka vyloučit ze sociální demokracie. Objektivně však měl Battěk pravdu, protože po rozpadu Občanského fóra z něho mohla sociální demokracie odejít jako jedna z nástupnických částí ve formě demokratické levice a posílila by tak svou výchozí pozici.

Tím se Horákovo postavení v čele ČSSD podstatně oslabilo. Ačkoli byl ještě znovu zvolen předsedou na následujícím ostravském sjezdu, bylo jasné, že příští sjezd už nepřežije. Jako protikandidáti se rýsovali poslanci klubu sociálnědemokratické orientace, který se postupně konstituoval uvnitř Federálního shromáždění. Patřili tam například Pavel Dostál, Ivan Fišera nebo Jozef Wagner. Posledně jmenovaný po ostravském sjezdu zastával funkci ústředního tajemníka strany, později se s Horákem nepohodl a byl jím z funkce odvolán.

Za této situace jsem dostal nabídku od volebního manažera jihočeského kraje Václava Svobody, abych v tomto kraji ve volbách 1992 vedl kandidátku ČSSD. Dal jsem mu svou knížku o posttotalitní krizi a požádal jihočeské sociální demokraty, aby řekli, zda s touto knihou souhlasí. Když souhlasili, kandidaturu jsem přijal.

Jihočeskou volební kampaň jsem samozřejmě vedl s plným nasazením a potěšilo mě, že podle procent získaných hlasů jsme v rámci ČSSD skončili na

prvním místě ze všech volebních krajů. Jako jediní jsme tehdy překročili nyní směšně vypadající hranici deseti procent. Jako druhý se umístil Valtr Komárek, lídr ČSSD na jižní Moravě, který skončil těsně pod deseti procenty. V jiných krajích byla situace daleko horší, a ze všeho nejvíce v Praze.

Jsem občas označován pravicovými novináři za populistu, ale v jihočeské volební kampani jsem spíše dodržoval Jiménezovo heslo o psaní napříč. V ovzduší převládající euforie z kuponové privatizace jsem vysvětloval voličům, že to je podvod století a budování kapitalismu bez kapitálu. Do volební kampaně výrazně zasáhla kauza pana Marečka z Kyjova, který v té době vyhlásil hladovku proti riziku návratu komunistické totality. Pokládal jsem takové nebezpečí za fiktivní a pan Mareček mi připadal jako hysterická, exhibicionistická, zkrátka psychopatická osobnost. Jiní však tento názor nesdíleli. Mareček byl skoro každý den na televizních obrazovkách. Navštívil ho Jan Ruml, mnozí kandidáti pravice se jím ve volební kampani oháněli. Když se mě posluchači na volebních mítincích ptali, co si myslím o panu Marečkovi, suše jsem jim odpovídal, že podle mého názoru to je cvok. Jak sami uznáte, toto plutí proti proudu příliš populistické nebylo.

Po relativním úspěchu v jižních Čechách jsem vstoupil do sociální demokracie, za niž jsem předtím kandidoval jako nezávislý. Odmítal jsem vstoupit dříve, protože jsem se domníval, že nejdříve musím prokázat, že za něco stojím. Když se tak stalo, přemýšlel jsem, co dál. V roce 1991 jsem v bazaru prodal svou starou ojetou škodovku, a bez vlastního auta bych se do jižních Čech těžko pravidelně dostával. Dostal jsem však nabídku, abych

kandidoval – tentokrát pro změnu na stranickou funkci – v Praze, kde tamní předseda pražské organizace ČSSD po totálním volebním propadu rezignoval.

Autorkou této nabídky byla Jana Volfová, další zajímavá osobnost tehdejší sociální demokracie. Vyvolávala pozornost již svými rozměry, ale ještě více neobyčejnou výmluvností a fascinujícími organizačními schopnostmi. Později, již po zvolení předsedou ČSSD, jsem ji proto navrhl na organizační tajemnici strany, kde působila mnoho let.

Jana Volfová rovněž dlouhodobě stála v čele organizace sociálnědemokratických žen, a poté, co jsem do své vlády nevezl jedinou příslušnici něžného pohlaví, se vzdorovitě postavila do čela stínové ženské vlády. Přesto jsme spolu skvěle vycházeli. Vždy mě totiž zajímali spíše oponenti s myšlenkami než přísluhovači bez myšlenek. Jako organizační tajemnice byla později i volební manažerkou pro senátní volby v roce 1996, kdy jsme i její zásluhou získali dvacet šest senátorů. Nyní, v roce 2005, máme senátorů jen sedm. Protože skvěle znala naši organizační strukturu, byla obecně neoblíbená mezi zaměstnanci stranického aparátu, neboť je nutila ke stále vyšším výkonům. Proto se po mém odchodu ve funkci dlouho neudržela. Závist neschopných se projevila i tím, že ji havlíckobrodská organizace vyzvala k odchodu ze strany a Jana samozřejmě odešla.

Nevzpomínám si už přesně, kdo všechno byli mí protikandidáti v soutěži o předsedu pražské ČSSD. Jen jedno jméno mi utkvělo v paměti i v srdci. Byl to Ivan Havlíček, který se na pražskou konferenci dostavil v anarchisticko-socialistickém širokém klobouku a moudře pronášel svou kandidátskou řeč. Po jeho porážce jsme se brzo spřátelili a jako předseda

ČSSD jsem ho navrhl na hospodářského tajemníka strany. Vykonával tuto funkci se sebezapřením a se zaťatými zuby. Byl si vědom, že hospodářského tajemníka všichni straníci nenávidí, protože jim podle jejich názoru přiděluje málo peněz. Havlíčkova situace byla nadto ztížena tím, že ČSSD byla po pokusech o konfiskaci Lidového domu v zoufalé ekonomické pozici. Přesto vytrval a do značné míry se v této složité době přičinil o záchranu sociální demokracie. Později byl zvolen senátorem, stal se i prvním místopředsedou Senátu, ale po mém odchodu se pod tlakem závistivé druhé ligy postupně stáhl z politického života.

Když jsem se stal předsedou pražské organizace ČSSD, považoval jsem za svůj základní úkol před blížícím se sjezdem připravit návrh nového programu sociální demokracie. Mohl jsem při tom vyjít ze zkušeností, které jsem měl se zpracováním volebního programu Občanského fóra i zmíněného programu Liberálně sociální unie (mimořádně, snad i kvůli tomuto programu se LSU dostala do parlamentu). Tak vznikl „pražský program“, i když pro úplnost musím říci, že nebyl sdílen těmi členy pražské organizace, kteří byli přáteli starých pořádků.

V čem byla specifika pražského programu? Už jsem se naučil, že i složité myšlenky se dají vyjádřit heslem či bonmotem, který se zadírá pod kůži. Takovým heslem, které jsem vyjádřil v rozhovoru pro deník *Právo*, bylo „jít vládě po krku“. Heslo vzbudilo obecné pohoršení a také si ho každý zapamatoval. Ti političtí ignoranti je srovnávali s Gottwaldovou představou o zakroucení buržoazii krkem a vůbec nevěděli, že jde o původní heslo britské Labour Party, které před mnoha lety formuloval její

dnešní místopředseda John Prescott – *to go on the throat*. Souznělo i s českou politickou tradicí. Vzpomeňme, jak v roce 1926 F. X. Šalda³⁹⁾ tvrdil, že „opozice musí být radikální ve všem“.

A právě radikalismus nebo spíše razantnost byly jádrem našeho programu, na jehož zpracování se podílely desítky lidí, takže by nebylo spravedlivé, abych si veškeré zásluhy přisuzoval sám. Tehdejší Horákovovo vedení ČSSD bylo v zásadě vnímáno jako „ODS s lidskou tváří“, jako ti, kdo říkají „dělali bychom to v podstatě stejně jako vy, ale o něco lépe, jemněji, citlivěji“. Já jsem v našem programu říkal „dělali bychom to jinak“ a pokoušel jsem se popsat jak. Ve stranické veřejnosti měl tento program úspěch, protože už byla znechucena „drobečkovou politikou“ oficiálního vedení, tj. politikou sbírající drobečky spadlé ze stolu vládnoucí moci. Horák například navrhoval, aby sociální demokraté usilovali o místa velvyslanců, ředitelů pojišťoven a o další funkce. Zrada dvou sociálnědemokratických poslanců při hlasování o rozpadu Československa byla dokonce údajně spojena s příslibem jednomu z nich, že se stane velvyslancem v jedné latinskoamerické zemi. Ani toto „přeprasezení“ však nevyšlo. Sociální demokrat byl sice ředitelem Hornické pojišťovny, ale ta – patrně jeho vlastní vinou – zkrachovala, a ČSSD tak spíše zdiskreditovala, než by jí pomohla.

Nastalo předsjezdové období. Horák s tehdejším ekonomickým tajemníkem Juliem Lopatou objížděl jednotlivé okresní organizace a údajně jim nabízel,

39) Šalda, František Xaver (1867–1937), český spisovatel, literární kritik a vědec; profesor UK v Praze. Vůdčí osobnost českého kulturního života konce 19. století. Tvůrce moderního českého eseje o umění.

že když podpoří Pavla Nováka⁴⁰⁾, jím doporučeného kandidáta na předsedu, uvolní jím peníze na koupi místního „lidového domu“, tedy okresního centra strany. Když měl takto prý zkorumpovat dostatečný počet okresních předsedů, pokládal za vyloučené, aby byl jiný kandidát úspěšný. Já jsem nemohl nabízet peníze, jenom program. Okresy jsem rovněž objížděl, ale místo působení na stávající funkcionáře jsem se na desítkách setkání spíše snažil komunikovat s řadovými sociálními demokraty.

Která taktika nakonec slavila úspěch, je známo. Nebylo to samozřejmě bez boje a beze ztrát. V prvním kole předsednické volby jsem na sjezdu dostal relativně nejvyšší počet hlasů. Druhý byl reprezentant pravicového křídla ČSSD Jiří Paroubek a teprve třetí Horákův centristický kandidát Pavel Novák. Ve druhém kole, před nímž odstoupil Paroubek ve prospěch Nováka, mnozí očekávali jeho jasné vítězství, ale stal se pravý opak. Počet hlasů pro mne ještě vzrostl a už chybělo málo k dosažení potřebného kvóra. Tehdy za mnou přišel Pavel Novák se žádostí, abych se vzdal kandidatury v jeho prospěch. Odmítl jsem, protože bych zradil své příznivce a protože bitva se nevzdává uprostřed jejího průběhu.

Ve třetím kole jsem byl těsnou většinou zvolen předsedou ČSSD. Přispěli k tomu i mladí sociální demokraté v čele se Stanislavem Grossem, kteří byli původně pro Václava Grulichy. I já jsem ostatně ve svém nominačním projevu řekl, že neprojdou-li, v další volbě Grulichy podpořím, protože mi jeho

40) Novák, Pavel, ing. (1943–1997), první místopředseda ČSSD, poslanec SN FS

názory připadaly velmi podobné mým. Asi patnáct dodatečných hlasů mladých sociálních demokratů vzniklo podle svědků trochu kuriózním způsobem. Gross vyzval své delegáty, aby ti, kdo mě chtějí volit, vystoupili z řady. Jako první vystoupil Karel Březina, asi v polovině Gross a nakonec zůstal jen Richard Dolejš, nyníjší Grossova pravá ruka.

Uplynulo tedy zhruba tři čtvrtě roku od doby, co jsem vstoupil do ČSSD, než jsem se stal jejím předsedou. Pokládejte to prosím za důkaz, že sociální demokracie je moderní otevřená strana, jejíž vertikální mobilitní kanály⁴¹⁾ nejsou zdaleka nepropustné.

Budování strany

Budování nové sociální demokracie (snad i ve smyslu Blairovy *New Labour*) začalo minutu po mé volbě. Nejprve jsem ve svém děkovacím projevu nabídl funkci prvního místopředsedy svému protikandidátovi Pavlu Novákovi. Ten nejprve odmítl, ale přes noc se nechal svými stoupenci přesvědčit, druhý den kandidoval a byl zvolen. Pak jsem místo bujarých oslav se svými příznivci seděl do čtyř do rána v hotelovém pokoji Jiřího Horáka u láhve whisky. Horák byl zdrcen, zhroutil jsem mu svět, a neustále mě varoval, že se nyní sociální demokracie stane hříčkou v rukou komunistické strany. S klidným svědomím jsem ho utěšoval, že za mého předsednictví tomu tak určitě nebude.

41) vertikální mobilitní kanály – postup směrem vzhůru (někdy i dolů)

Jiří Horák byl druhý den s mou podporou zvolen čestným předsedou ČSSD. Po několika měsících však sám na tuto funkci rezignoval, když se přesvědčil, že nezabrání obratu české sociální demokracie směrem k razantní opoziční politice. V několika člancích před touto politikou varoval, nejhlasitěji před volbami v roce 1996, kdy předvídal naši volební katastrofu. Kvůli tomu také po volbách 1996 Ústřední výkonný výbor ČSSD konstatoval, že Jiří Horák poškodil stranu, aniž proti němu vyvodil jakékoli sankce. Na druhé straně Horák svým svědectvím podstatně pomohl sociální demokracii ve sporu o Lidový dům. Později se z politiky v podstatě stáhl a žil převážně ve Spojených státech, kde také zemřel.

Pavel Novák se stal po revoluci 1989 šéfem jihlavského okresu. Byl to nesmírně čestný člověk, snad s trochu nevyhraněnými názory, ale postupem času jsme se docela spřátelili. To samozřejmě neznamená, že jsme se občas nelišili v názorech. V průběhu ekonomické krize ČSSD, vzniklé pokusem o konfiskaci Lidového domu, Pavel například navrhol zrušení okresních sekretariátů strany a ponechání pouze sekretariátů krajských. Namítal jsem, že se tím předem odsuzujeme k volební porážce, protože okresní sekretariáty byly a jsou přirozeným místem setkávání členů a sympatizantů sociální demokracie. Nakonec jsme si – uznávám, že riskantně – vzali úvěr a činnost okresních sekretariátů pokračovala. Onemocnění rakovinou bohužel Pavla Nováka postupně vyřazovalo z činnosti. Naposledy byl se svou paní na mé vysočinské chalupě asi čtrnáct dní před svou smrtí a stále věřil, že se do politiky opět vrátí. Je opravdová škoda, že se tak nestalo.

Jedním z mých nejbližších spolupracovníků v té době byl Petr Miller, bývalý ministr práce a sociálních věcí. Při své kandidatuře na předsedu ČSSD dostal asi jen sedm hlasů. Uvítal bych, kdyby se stal místopředsedou, ale i tehdy v tajných volbách dostal jen zanedbatelný počet hlasů. Těžce to nesl, ale pokud jsem nechtěl být autokrat, musel jsem respektovat vůli delegátů sjezdu. Snažil jsem se mu vytvořit podmínky, aby se uvnitř sociální demokracie jako stínový ministr mohl dále věnovat svému rezortu, ale tento běh na dlouhou trať Petra Millera neuspokojoval. Naposledy jsem ho viděl před několika lety na náměstí v Ústí nad Labem, kde kandidoval do senátu jako nezávislý. Věnoval mi krabičku zápalek se svým portrétem a dostal asi dvě procenta hlasů. Kdyby vydržel, mohl být opět ministrem práce a sociálních věcí v mé vládě.

Politika však není jenom nebo převážně o osobních vztazích, sympatiích nebo antipatiích mezi politiky, jak se domnívají někteří pavlačoví komentátoři (k nimž podle mého názoru patří například Alexander Mitrofanov z deníku *Právo*), i když i oni mohou mít někdy pravdu. Uvědomil jsem si, že musím své osobní chutě a nechutě zapomenout a vystupovat jako sjednotitel ČSSD, protože straně reálně hrozilo rozštěpení. Odpůrci mé volby předsedou se začínali shlukovat zejména v severních Čechách a bylo jen otázkou času, kdy se přihlásí o slovo.

Velice mi pomohlo, že měsíc po mém zvolení v únoru 1993 stouply preference ČSSD ze sedmi na jedenáct procent, a za další měsíc dokonce na čtrnáct procent. Zdvojnásobení stranických preferencí během dvou měsíců vzalo mým oponentům dech. I když jsem krajně skeptický k těmto průzkumům

(mohou být omezeně zajímavé z hlediska trendů, nikoli však z hlediska absolutních hodnot), tentokrát jsem jim blahořečil. Přesto jsem v šíleném tempu během několika málo měsíců objel všechny okresy, abych se představil jako nově zvolený předseda, seznámil členy se svými názory a především vyslechl jejich názory.

Nesnažil jsem se zadupat do země své stranické oponenty. Loajálně jsem v komunální volební kampani podpořil Jiřího Paroubka, stejně jako později Petra Kučeru, když se ucházel o senátorský mandát. Vycházel jsem při tom z principu, že koho podpoří místní stranické organizace, toho musí podpořit i předseda strany.

Důležitější však bylo napravit i rozštěpení, které vzniklo v minulosti. Šlo tehdy jednak o vztah k Battěkově asociaci sociálních demokratů jako formálně druhé sociálnědemokratické straně v českém politickém spektru, jednak o vztah k exilovým sociálním demokratům. V prvním případě jsem předložil ÚVV ČSSD návrh, aby bylo zrušeno vyloučení Rudolfa Battěka. Tento návrh byl poměrně výraznou většinou přijat. Poté začala jednání s asociací sociálních demokratů, kteří však odmítli návrat a doufali v samostatný úspěch v dalších volbách. Marně jsem jim vysvětloval, že každý subjekt, který nemá naději na překonání pětiprocentní hranice, je subjektem, pro něhož odevzdané hlasy jen propadnou do kanálu. Neměl jsem naštěstí možnost korumpovat funkcemi nebo penězi (stejně bych to nedělal) a argumenty, které jsem pokládal za racionální, nevedly k úspěchu. Mnozí členové asociace – s výjimkou vedoucích funkcionářů – se však postupně do ČSSD stejně vrátili a zbytek samospádem zanikl. Nyní,

pokud vím, byla tato organizace i formálně vymazána ze seznamu českých politických stran.

Úspěšnější, i když poměrně dlouhodobé, bylo jednání s exilovými sociálními demokraty. Jejich vedoucí osobností byl Jiří Loewy⁴²⁾, vydavatel exilového *Práva lidu*. V životě jsem nepotkal člověka, na něhož by se tak dokonale hodilo krásné anglické slovo *gentleman*. V mnoha věcech jsme se výrazně neshodovali, ale spojoval nás zájem o silnou roli obnovené sociální demokracie. Nakonec jednání skončila úspěchem a exiloví sociální demokraté byli začleněni do členské základny jako samostatný region.

Přes razantní kritiku oficiální vládní politiky, která nabývala na síle, bylo jasné, že musíme až do detailů propracovat vlastní pozitivní alternativu. Rozvinula se činnost jednotlivých odborných komisí, jejichž mluvčí byli předurčeni do role budoucích ministrů – i když tomu většina z nich sama nevěřila. Do těchto odborných komisí, ale i do Masarykovy dělnické akademie, jsem se snažil přitáhnout dosud mlčící levicové intelektuály, kteří byli elitou sociální demokracie v dobách první republiky, a vytvořit v obou těchto institucích soutěživé prostředí odborníků.

Rychlý rozvoj vnitrostranického života vážně narušila událost, která se odehrála na podzim roku 1993. Zhruba půl roku po mém zvolení podalo

42) Loewy, Jiří (1930–2004), novinář, publicista a politik. V r. 1948 odmítl sloučení sociální demokracie s KSČ; 1948 zatčen a odsouzen k šesti letům vězení, 1953 amnestován. Od srpna 1968 v exilu, od r. 1975 člen předsednictva, od 1989 ústřední tajemník Čs. sociální demokracie v exilu, 1978–1989 vydavatel a šéfredaktor exilového *Práva lidu* v SRN, v letech 1990–91 vydavatel revue *Pól* v Praze.

ministerstvo financí vedené Ivanem Kočárníkem⁴³⁾ z Občanské demokratické strany žádost o vrácení Lidového domu. Tento tradiční majetek sociální demokracie (nehledě na místní lidové domy, o něž za komunistické diktatury přišla a které jí nikdy nebyly vráceny) jí byl bez jakýchkoli námitek užíván po listopadové revoluci. Horákova umírněná ČSSD tehdy nepředstavovala žádné vážné nebezpečí pro tehdejší vládní garnituru. Jakmile se však situace obrátila, tehdy vedoucí politická síla sáhla ke kroku, který považuji za největší podlost, s jakou jsem se ve svém politickém životě setkal. Poté, co nad námi nebyla schopna zvítězit argumenty a otevřenou diskusí, pokusila se nás ODS ekonomicky zlikvidovat.

Ti, kdo užívali Lidový dům, přestali platit ČSSD nájemné a odváděli je na vázaný účet ministerstva financí. Paradoxní přitom bylo, že z tohoto nájemného jakožto příjmu jsme museli platit daně. Nejenže jsme tedy neměli k dispozici vlastní prostředky (sponzoři se ČSSD vyhýbali), ale ještě nám vzrostly výdaje. Ekonomická smyčka se svírala a zdánlivě nebylo kam uniknout.

Zmínil jsem se již o tom, že ve sporu s Pavlem Novákem jsem odmítl zrušit naše okresní sekretariáty a zvolil riskantní cestu bankovních úvěrů. Musím přiznat, že kdyby strana prohrála spor o Lidový dům, její existence by byla více než ohrožena.

43) Kočárník, Ivan (*1944), český ekonom a politik. V letech 1975–1985 přednášel na VŠE v Praze, 1985–1990 ředitel výzkumného odboru federálního ministerstva financí. V letech 1990–97 postupně náměstek ministra financí ČSFR, místopředseda vlády a ministr financí ČR. Od r. 1991 člen ODS. Od června 1997 předseda dozorčí rady České pojišťovny, a. s.

Zdvihla se však ohromná vlna sympatií, lidé – včetně významných osobností – podepisovali petice za zachování Lidového domu sociální demokracii, protože věděli, že na počátku dvacátého stolení vznikl z haléřových sbírek českých dělníků. Vždy když jsme vyhráli nějaký soud, ministerstvo financí se odvolalo, třebaže původně tvrdilo, že se odvolávat nebude. Nakonec po mnoha letech věc skončila u ústavního soudu, který definitivně rozhodl v náš prospěch.

Pozorují-li dnešní sociálnědemokratické funkcionáře, kteří mohou být ekonomicky bezstarostní a vydávají ohromné prostředky za často stupidní a neefektivní volební kampaně, musím se usmívat. Tehdy jsme museli pracovat s minimem, zadlužovali jsme se a to nás nutilo k vynalézání daleko účinnějších a levnějších forem práce než dnes. Musíte uznat, že zmíněná podlost nijak nepřispěla k tomu, aby se můj vztah vůči Občanské demokratické straně stal laskavější.

Když se ukazovalo, že se sociální demokracie zvolna začíná stávat hegemonelem levice místo dříve převažujícího vlivu komunistické strany, začali o spolupráci s námi projevovat zájem i představitelé malých levicových stran. V hotelu Klepáč v Hřensku jsem se například z iniciativy svého dobrého přítele, chartisty a disidenta Ladislava Lise, sešel s představiteli Levého bloku Mlynářem a Ortmanem. Nic jsem jim však nenabídl, protože zastávám názor, že zrada zůstává zradou a kdo zradil jednou, zradí vždycky. Paradoxní na celé situaci bylo to, že poslanci Levého bloku zradili komunistickou stranu, za kterou byli původně zvoleni, a já bych se tedy měl z této zrady radovat. Říkal jsem si však s Horatiem: „Miluji zradu, ale pohrdám zrádci.“

Levobločníci nebyli zvoleni díky své osobní genialitě, ale díky straně, která je kandidovala, byť to v tomto případě byla strana komunistická. Opuštit z kariéristických – nikoli ideologických – důvodů tuto stranu a odnést s sebou i její peníze jsem pokládal za podraz. Proto jsem pouze suše doporučil Ortmanovi s Mlynářem, aby se rozpustili a vyzvali své potenciální voliče, aby v nadcházejících volbách volili sociální demokracii.

Ne všichni v sociální demokracii měli podobný názor. Přemysl Janýr, jeden z členů bývalé Horákovy skupiny, dokonce krátce před volbami nepřimo vyzval v deníku *Právo* sociální demokraty, aby volili Levý blok. Po volbách ho proto ÚV ČSSD vyzval, aby opustil stranu. Janýr odmítl, tak jsem mu umožnil pracovat v komisi pro bytovou problematiku, kde měl nepopíratelné věcné znalosti. Krátce nato však zemřel. Levý blok zemřel též.

Nejzávažnější omyl, jehož jsem se v této fázi své politické trajektorie dopustil, se jmenoval Realistický blok. Byla to koalice tehdy opozičních stran, přesněji koalice mezi ČSSD a Liberálně sociální unií za účasti několika menších subjektů (například křesťansko-sociální unie). Doufal jsem, že se vytvoří přátelská spolupráce na bázi podobného programu. Možná že u mne přežívaly sentimenty z doby, kdy jsem sice odmítl nabídku LSU stát se jejím volebním lídrem, ale napsal jsem pro ni program – a tím i zárodek budoucí vládní koalice. Bohužel LSU se začala postupně rozpadat a připomínala pověstnou biblickou třtinu, o kterou nebylo možné se opřít, neboť by protnula vaši ruku. Šéf LSU František Trnka byl bezesporu vynikající zemědělský odborník, ale nebyl to politik. Tak jen bezmocně pozoroval, jak se mu

jeho unie rozkládá na prvočinitele. Zejména národní socialisté, kteří tvořili její součást, se pod vedením Pavla Hirše posouvali stále více doprava. Hirš sám ostatně později vstoupil do ODS, kde zanikl. Poté, co jsme začali být v této koalici neprávem obviňováni z imperiálních ambicí, jsem spolupráci ukončil.

Po této chybě jsem konečně pochopil, že jedinou cestou, jak vybudovat silnou sociální demokracii, je zničit všechny strany v okolí. To bylo možné provést dvěma způsoby. Prvním byly různé slučovací sjezdy, při nichž by však do ČSSD našli i nevykonní členové a právě ti by se nejvíce drali o funkce. Proto jsem zvolil druhou cestu, a sice vysát z konkurenčních politických stran schopné jedince a zbytek ponechat jejich osudu. V průběhu několika málo let tak zaniklo nebo se stalo prakticky bezvýznamnými asi osm politických stran.

Toto postupné dobývání půdy bylo mimořádně komplikováno vnitrostranickými problémy, které měly jednoho společného jmenovatele: nízkou osobnostní úroveň jejich protagonistů. Při každém zakolísání preferencí se znovu a znovu objevoval požadavek na „pragmatický posun“ sociální demokracie do středu, tedy ke středovému voliči. Trpělivě jsem vysvětloval, že se jezdí buď vlevo, nebo vpravo a středem se pouze předjíždí. Poukazoval jsem na tragický osud politických subjektů, které zamířily do středu – ať to bylo Občanské hnutí nebo třeba Českomoravská unie středu. Vyvozoval jsem z toho, že střed je vlastně politické propadliště. Středový volič *sensu stricto*⁴⁴⁾ vlastně ani neexistuje, je to

44) *sensu stricto* – v užším slova smyslu

geometrická chiméra nebo fakticky nerozhodnutý volič, který se pak přikloní buď nalevo, nebo napravo, podle toho, která strana je přesvědčivější. Dělat důsledně levicovou politiku je však těžká práce (stejně tak jako dělat důsledně pravicovou politiku) a střed lákal jako bažina. K této myšlence se přikláněli různí ubožáčci, jejichž intelekt ani pracovitost nestačily na to, aby byli rybou, nebo rakem. Dnes se občas i vracejí, jako od panstva odložené šatstvo.

Nespornou potíží byly i osobní spory, které jsou sice obvyklé v každé politické straně, ale v české sociální demokracii nabývaly někdy až komických poloh. Klasickým příkladem byla takzvaná podsedická facka. Ve vesnici Podsedice, která má sympatického sociálnědemokratického starostu Roberta Kopeckého, totiž dal Jozef Wagner facku Václavu Grulichovi. Tisk to zcela oprávněně rozmázl a my vypadali jako banda blbců.

Konečně to bublalo i ve stranickém aparátu. Při tíživé ekonomické situaci, kterou jsem již popsál, jsme pracovníkům tohoto aparátu mohli platit jen velice nízké mzdy. Apelovali jsme tak spíše na jejich sociálnědemokratické uvědomění než na materiální zainteresovanost. Některé zaměstnance to přestalo bavit. Právě na vrcholu našich hospodářských potíží vyvolaných faktickou konfiskací Lidového domu a před startem do volební kampaně vyhlásili stávkovou pohotovost. Do jejího čela se jako odborářský předák postavil Martin Starec. Mám odbory a odboráře rád, ale za tehdejší situace se jejich požadavkům prostě nedalo vyhovět. Proto jsem nechal Martina Starce vyhodit, podobně jako jsem v souvislosti s „pragmatickým posunem“⁴⁵⁾ vyhodil svého bývalého poradce Otu Novotného.

Demokracie je krásná věc, ale jste-li ve válce, je občas nutná i tvrdá ruka, máte-li přežít. Dnes ostatně Ota Novotný vykonává funkci poradce Stanislava Grosse a Martin Starec je místopředsedou pro řízení strany. Byl také hlavním manažerem ČSSD v evropských volbách 2004, kde jsme získali necelých devět procent.

V té době jsem osmdesát procent své energie věnoval tomu, abych hasil vnitřní konflikty, a mohl jsem tak uvolnit jen dvacet procent na to, abych bojoval s vnějším protivníkem. Proto každému přítomnému i budoucímu předsedovi jakékoli politické strany mohou odkázat poznání, že nejhorsím nepřítelem vlastní strany jsou někteří její členové. Říkal jsem to otevřeně i na mnoha našich schůzích: Jediní, kdo dokážou porazit sociální demokracii, jsou sami sociální demokraté.

Přes všechny tyto komplikace je celková bilance našťestí pozitivní. Za mého předsednictví se sice počet členů ČSSD zvýšil jen o sedmdesát procent (z deseti na sedmnáct tisíc), ale počet voličů vzrostl pětinásobně (z 6,5 % při volbách do České národní rady v roce 1992 na více než třicet dva procent při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 1998). Naši zahraniční přátelé dokonce konstatovali, že česká sociální demokracie se stala nejrychleji rostoucí evropskou sociálnědemokratickou stranou ve dvacátém století.

Jsou-li výsledky z devadesáti procent pozitivní a ze zbývajících deseti procent neuspokojivé, soustřeďte se na oněch deset procent. Z tohoto hlediska jsem vnímal jako podstatný problém narůstající

napětí mezi pomalu rostoucí členskou základnou a rychle rostoucí přízní voličů. Skutečnost, že se nám nepodařilo přelit voličský zájem do růstu počtu členů (především kvůli zapouzdřenosti některých místních funkcionářů, kteří se obávali, že by je noví členové připravili o jejich pozice), jsem považoval za svou vážnou chybu.

Osoby a obsazení

Kdybych měl shrnout předchozí úvahy, řekl bych, že úkolem bylo spojit stranu (téměř) bez osobností s osobnostmi (téměř) beze stran. Prosím, aby se na mne nezlobili ti, kdo při prvním dojmu budou tento výrok pokládat za urážlivý. Samozřejmě si vážím všech poctivých členů sociální demokracie, kteří bez nároků na odměnu oddřeli neskutečný kus práce při volebních kampaních, získávání nových členů i při běžné komunální politice. Osobností je ale vždy málo. Politická osobnost musí umět přitáhnout voliče. Že to mnozí z nás neumí, to se naposledy (nikoli poprvé) prokázalo při sérii tří volebních porážek ČSSD v roce 2004. Poté, co z čela konzervativní strany odešla Margaret Thatcherová, se nenašel bohužel nikdo, kdo by ji plnohodnotně nahradil. Labouristé se dostali k moci, až když se do jejich čela postavil Tony Blair. Není to apoteóza⁴⁶⁾ politických hrdinů, je to jen suché konstatování skutečnosti – a to platí nejenom na centrální, ale i na regionální a komunální úrovni.

46) apoteóza – zbožňování, obdiv

Nejdříve jsem se musel porozhlédnout, jaké místo předsedy mi v roce 1993 hradecký sjezd nadělil. Vedle Pavla Nováka, o němž jsem se již zmínil, byli místopředsedy zvoleni Petr Morávek, Václav Grulich a Petra Buzková.

Petr Morávek byl místopředsedou ČSSD již před hradeckým sjezdem. Patřil tedy do jisté míry k Horákovu křídlu. Bylo však obtížné ho zaškatulkovat: Nebyl ani levicový, ani pravicový, ani umírněný, ani radikální, byl to především notorický alkoholik. Právě proto byl nejobtížnějším z mých místopředsedů. Vzpomínám si na situaci, kdy se konala první schůzka politického grémia ČSSD (předseda plus místopředsedové). Řešil se nějaký složitý problém a Petr Morávek přeskakujícím hlasem vyzval Pavla Nováka, aby se s ním v zákulisí poradil. Pavel Novák to razantně odmítl a řekl památnou větu: „Teď jsme tým.“ Petr Morávek však týmovým hráčem nebyl. Mohl být dobrým odborníkem na česko-německé vztahy v rámci naší zahraničněpolitické komise, ale na místopředsedu prostě neměl. Vzpomínám si na Laurence J. Petera⁴⁷⁾ a na jeho *Princip nekompetence*: Každý stoupá vzhůru až do té doby, než dosáhne pozice, v níž je nekompetentní. Tragédií Petra Morávka bylo to, že vystoupal do funkce, kde sociální demokracii spíše škodil než prospíval. Projevilo se to i v Senátu, kam byl v Chebu (příznávám se, že s mou loajální podporou) zvolen, kde mnohokrát v alkoholickém deliriu kopal do dveří a způsoboval nám jen ostudu. Od té doby jsem mnoha svým

47) Peter, Laurence J. (1919–1990), kanadský sociolog a publicista, autor aforismů

spolupracovníkům, když se příliš napili, říkal káravě: „Morávku, Morávku...“

Dovolte mi teď cimrmanovský krok stranou. Uvědomuji si, že když mluvím o alkoholismu druhých, musím se vyrovnat s tvrzením některých našich publicistů o alkoholismu vlastním. Konstatuji tedy, že alkohol v jakékoli požitelné formě mám rád, ale že jsem se nikdy v životě neopil. Podnapil jsem se pouze jednou. Bylo to v červenci 1993, v den mé druhé svatby. Po svatebním obřadu jsme zašli na americké velvyslanectví, kde se konaly oslavy Dne nezávislosti. V horkém letním dnu se mimo jiné podávala whisky v plastových kelímcích, a ten nápoj byl zrádný. Pak jsme se přesunuli do Lidového domu, kde se konala bujará oslava mé svatby. Prošel jsem dlouhý projev, v němž jsem se neustále opakoval. Nechal jsem ho nahrát na video, a kdykoli jsem měl pocit, že jsem příliš zpychl, ten záznam jsem si pustil. S touto výjimkou jsem se však neopil z toho prostého důvodu, že jsem z každé skleňičky rozvážně a pomalu usrkával, a tělo tak stačilo spálit alkohol dříve, než by to mohlo způsobit problémy.

Václav Grulich, jak jsem se již zmínil, patřil do stejné názorové skupiny jako já a jsem přesvědčen, že kdyby byl na hradeckém sjezdu zvolen, byl by dobrým předsedou sociální demokracie. Ze záhadných důvodů ho však podstatná část delegátů považovala za ještě radikálnějšího než mě a řídili se paradoxním heslem „Lepší Zeman než Grulich“. Sám nekandidoval, choval se naprosto korektně a vyjadřoval mi podporu. Byl jsem velice rád, že se stal místopředsedou. Dobře jsme spolupracovali i při ovlivňování našeho poslaneckého klubu, který se

postupně získáváním nových členů rozrostl před volbami 1996 ze šestnácti na dvacet čtyři členů. Vykonával i obrovský kus práce při budování ČSSD na jižní Moravě.

Na základě všech těchto pozitivních zkušeností jsem si jej při sestavování vlády v roce 1998 vybral za ministra vnitra. I zde odvedl téměř neuvěřitelnou práci, zejména při dodnes nedoceněné reformě veřejné správy. Bohužel onemocněl a jeho pozdější výkonnost byla touto nemocí poněkud poznamenána. Nenutil jsem ho k rezignaci, rezignoval sám, ale stalo se tak s lidsky pochopitelnou zatrpklostí. I když mi někteří říkali, že mu tato rezignace zachránila život (léčil se pak asi půl roku), chápu, že mu to bylo líto. Kdyby na zdech Lidového domu někdy visela deska se jmény lidí, kteří se významně zasloužili o ČSSD, Václav Grulich by tam měl čestné místo.

S Petrou Buzkovou jsem se seznámil v jižních Čechách, kde kandidovala do České národní rady. Jiří Horák ji tehdy chtěl vyškrtnout z kandidátky pro podezření ze spolupráce se Státní bezpečností. Jako jihočeský lídr ČSSD jsem to odmítl. Nebylo to kvůli osobním sympatiím – jsem vysazený na štíhlé tmavovlásky, a kypré blondýny mě proto nelákají. Již tehdy jsem však měl své negativní zkušenosti s lustračním šílenstvím.

ČSSD měla ve stanovách, že alespoň jedním z místopředsedů musí být žena, a na hradeckém sjezdu se jí stala Petra Buzková. Na zasedáních politického grémia ČSSD byla vcelku pasivní, pokud se ho vůbec účastnila, ale dobře se vyjímala na plakátech. Před volbami 1996 jsme tak spolu se Stanislavem Grossem tvořili billboardové trio, kterému v Lidovém

domě přezdívali „svatá trojice“. Voličský lid si našel možná přiléhavější popis „táta s mámou vedou kluka do školy“. Po volbách se stala i místopředsdkyní Poslanecké sněmovny. Jako předseda sněmovny jsem jí dal tehdy jediný hlavní úkol: připravit návrh zákona o styku obou komor (sněmovny a senátu). Petra mě celé dva roky ujišťovala, že zákon už je na spadnutí, ale nakonec nic připraveno nebylo.

Když jsme zvítězili ve volbách 1998, projevila Petra Buzková zájem o ministerské křeslo téměř v jakémkoli rezortu (školství, spravedlnost, životní prostředí). Uvítal bych ve vládě ženu, ale ženu, která umí systematicky a tvrdě pracovat. Řekl jsem i poněkud nezdvořilou větu, že žádný trenér nepouští maskota svého družstva na hřiště. Od té doby mě Petra Buzková příliš nemiluje.

Někteří puritánští členové ČSSD kritizovali Buzkovou pro její údajnou sexuální promiskuitu. Nejsem puritán a jen jsem s pobavením poslouchal příběhy několika kolegů, jak překonali vzdálenost mezi kunderovskou registráží, kontaktáží a konzumáží během jediného dne. Shodně s Markem Twainem⁴⁸⁾ bych jen dodal, že hodnota této trofeje byla poněkud devalvována četností jejich údajných výskytů.

Můj navrhovaný nástupce Vladimír Špidla puritán byl. Když jsme spolu krátce před volbami 2002 diskutovali o možném složení jeho budoucí vlády, resolutně prohlásil, že Buzková v jeho vládě nebude, „protože je to coura“. Namítl jsem, že rozhodujícím

48) Twain, Mark, vl. jm. Samuel Langhorne Clemens (1835–1910), americký prozaik a satirik. Ovlivnil moderní americkou literaturu.

důvodem jejího negativního hodnocení by měla být její příšerná lenost. Když se po volbách Petra ve vládě objevila, zeptal jsem se na to Špidly, který mi odpověděl svou univerzální větou: „Situace se změnila.“

Vzpomínku na Petru Buzkovou bych ukončil jednou úsměvnou historkou. Začal s námi spolupracovat Karel Kryl, který vystupoval na našich koncertech k 28. říjnu a vynikal drsnou upřímností. Jednou jsem se svou ženou (štíhlou to tmavovláskou) a Karlem Krylem seděl v pražském kulturním domě Eden a přisedla si k nám Petra Buzková. Kryl se k ní otočil, změřil si ji lehce zamlženým pohledem a pronesl: „Milostivá, vy jste se ráčila prošoustat až na místopředsedkyni sociální demokracie?“ A tím přecházím k podstatně zajímavější postavě – Karlu Krylovi samotnému.

Mám rád protestsongy a nepoznal jsem jejich lepšího českého autora než Karla Kryla. Zpočátku jsme se jen očuchávali a byli známí, nikoli přátelé. Kryl mě dokonce ve svém *Půlkacíři* poctil jedovatou poznámkou, že „Zeman by kvůli bonmotu zavraždil vlastní babičku“. Později jsme se sblížili a dohodli jsme se, že Kryl bude pro ČSSD zpívat v naší komunální kampani v roce 1994. Naposledy jsme se setkali v Lidovém domě, kam nám z Bratislavy přivezl nahrávku svého posledního protestsongu *Demokracie rozkvétá*. Bylo to vyjádření nesouhlasu s něčím, čemu se někdy říkalo demokracie, s manipulací, korytářstvím, „šmelinářským šmejdem“. Když zemřel, rozhodli jsme se tuto píseň alespoň zahrát z reproduktorů našeho volebního autobusu, který začal jezdit v roce 1996.

Proto jsme někdy byli obviňováni ze zneužití Krylovy památky. Chtěl bych saturninovsky tento

příběh uvést na pravou míru a opravit obecně rozšířené omyly. Krylova památka v té době – třikrát bohužel – téměř neexistovala. Zájem o jeho koncerty opadal již na konci jeho života a vzpomínám si, jak jsem si kupoval jeho elpíčko za pět korun ve výprodeji. Cílem použití Krylovy písně ve volební kampani (přes odpor některých konzervativních členů ČSSD) bylo naopak tuto památku oživit, protože si to více než zasloužila.

Kolem Karla Kryla bylo vůbec mnoho pokrytectví. Na jeho pohřbu hřimal tehdejší ministr kultury Pavel Tigrid: „Karle, mnoho ti dlužíme!“ Krátce nato se konal koncert k uctění Karla Kryla pod názvem *Jedna židle přebývá*. Vedle mnoha jiných byla ke sponzorskému daru vyzvána i sociální demokracie. Smrděli jsme tehdy doslova každou korunou, ale na tento účel jsme rádi přispěli. Ministerstvo kultury nedalo nic. Když jsem to později Tigridovi vyčítal, řekl jen: „Vidím, že u vás mám černý bod.“ Patrně již tehdy začal senilnět.

Vraťme se nyní k získávání dalších osobností pro sociální demokracii. Z Občanského hnutí k nám postupně přestoupili Pavel Rychetský, Květa Kořínková, Vlasta Štěpová, Lubomír Zaorálek a mnozí další. Pavel Rychetský se osvědčil jako skvělý legislativec v mé vládě a svou „legislativní smršť“ významně přispěl k tomu, že jsme dohnali zpoždění minulých vlád z hlediska harmonizace našeho zákonodárství s legislativou Evropské unie. Na tom nic neměnilo, že jsme se občas pohádali, jako například v otázce Temelína, kde Pavel vystupoval jako odpůrce jaderné energetiky. Květa Kořínková začala dobře v oblasti přípravy reformy veřejné správy, a byla dokonce na dalším sjezdu zvolena jednou

z místopředsedkyň ČSSD. V této funkci však za ní příliš hluboká brázda vidět nebyla. Vlasta Štěpová se osvědčila jako jeden z našich nejvýznamnějších zahraničněpolitických expertů. Výrazem a uznáním její práce bylo mimo jiné i to, že se stala místopředsedkyní sociálnědemokratické frakce Rady Evropy. Bohužel, malost některých jejích závistivých a intrikujících kolegů v jejím volebním kraji vedla k tomu, že ve volbách 2002 již nekandidovala, třebaže byla nesporně nejvýznamnější sociálnědemokratickou osobností Liberecka. Lubomír Zaorálek byl úspěšný diskutér v televizních pořadech a dost jsem si ho oblíbil. Když se však stal předsedou zahraničního výboru, ukázalo se, že tuto funkci nezvládá. Na výzvy, aby konečně začal pracovat, nereagoval, a tak jsme se rozešli.

Liberálně sociální unie mnoho významných osobností neměla – jinak by se ostatně nerozpadla tak rychle. Přesla k nám poslankyně Hana Orgoníková, která je dodnes poslankyní za ČSSD, a jisté přesuny proběhly i na krajské a místní úrovni. Již před mým zvolením předsedou – abych se nechlubil cizím peřím – do ČSSD od národních socialistů přešli Jiří Paroubek a Stanislav Křeček. Zemědělská strana prakticky přestala existovat a se skutečnými zemědělci mimo tuto stranu jsem jednal samostatně. Již krátce po svém zvolení jsem předal přihlášku do ČSSD Františku Čubovi ze Slušovic, ale bohužel zdravotní problémy mu zabránily v širší politické angažovanosti. Opravdovým úlovkem však pro mne byl Jan Fencl.

Jan Fencl byl předsedou Svazu zemědělců (nezaměňovat se zemědělskou stranou). Na sjezdu tohoto svazu za účasti asi tisíce pěti set delegátů obhájil

někdy v polovině devadesátých let svůj předsednický post v tajných volbách úctyhodným skóre devadesáti sedmi procent hlasů. Dlouho jsem ho lámal, aby vstoupil do sociální demokracie, až se to nakonec podařilo, a nadto – což není v politice obvyklé – jsem v něm získal jednoho ze svých nejlepších a skutečných přátel. Důkazem toho jest, že toto přátelství vydrželo i po mém odchodu z politiky.

Daleko méně úspěšný jsem byl při lámání tehdejšího předsedy odborů Richarda Falbra. Přitom by to teoreticky mělo být snazší: Falbr byl svého času místopředsedou obnovené sociální demokracie, ale rozešel se s Horákem a funkci opustil. Snažil jsem se ho přesvědčit, aby podporoval vstup odborářů do ČSSD a abychom tak překonali zmíněný rozpor mezi pomalým růstem členské základny a rychlým růstem voličů. I britská Labour Party konečkonců vznikla právě na bázi odborů a odboráři mohli být našimi nejplatnějšími novými členy. I když někteří odboroví funkcionáři do ČSSD skutečně vstoupili – například Zdeněk Škromach – Falbr jako předseda odborů zastával stanovisko, že odbory mají být apolitické nebo alespoň „nad stranami“. Nakonec se mu jeho vlastní odborové hnutí začalo rozklížovat. Vystoupili z něj železničáři a zemědělci a došlo k výrazným ztrátám na odborovém majetku.

Když jsem byl předsedou Poslanecké sněmovny, moje rezidence a Falbrova vila byly těsně vedle sebe. Falbr mě často navštěvoval a k mému údivu vedl mnohahodinové diskuse o vcelku pavlačových tématech (chtělo by se říci drbech), které postrádaly jakoukoli myšlenkovou hloubku a především koncepčnost. Věděl jsem, že byl evidován jako agent

Státní bezpečnosti, ale při mém lustračním skepticismu mi to příliš nevadilo; rozčilil jsem se teprve tehdy, když s tímto Kainovým znamením označil své sociálnědemokratické kolegy v Senátu jako „bolševické mozky“. Přitom byl senátorem zvolen s výraznou podporou sociální demokracie. Proto jsem mu v závěru jeho odborářské kariéry s lehkou ironií popřál, aby se raději nadále věnoval svému oblíbenému včelaření.

Moravistické strany po smrti svého charismatického vůdce Boleslava Barty žádnou výraznou osobnost neměly. Tuším, že předseda jedné z těchto stran Kryčer vstoupil později do sociální demokracie. V zásadě se i zde přesuny odehrávaly jen na krajské a místní úrovni. Křesťanské sociály jsem po zkušenostech z Realistického bloku už nechtěl; to nejdvořilejší, co by se dalo říci o jejich intelektuální úrovni, je mlčení.

Pokud jde o Stranu zelených, přesvědčil jsem jejího tehdejšího předsedu Jaroslava Vlčka, místopředsedkyni Hanu Zelenkovou a další, aby vstoupili do sociální demokracie. Jaroslav Vlček byl zajímavý člověk, jehož základní chybou bylo to, že se snažil dělat ještě zajímavějším. Měl bezesporu podstatné znalosti v bezpečnostní problematice (což bylo poněkud bizarní u předsedy ekologické strany) a nebylo možné vyloučit, že se jednou bude ucházet o post ministra vnitra. Jeho účast v bamberské aféře, k níž se dostaneme později, ho však z této hry zcela vyřadila.

Gravitační síla sociální demokracie v té době už byla taková, že strhávala i některé reprezentanty pravicových politických stran. Klasickým příkladem byl František Ringo Čech, který k nám přišel

z Klubu angažovaných nestraníků. V divadle Se-
mafor i jinde jsme měli velmi ostré střety, a přitom
jsme se poměrně rychle spřátelili. Ringo vyhrál praž-
ské primární volby, stal se poslancem, zabýval se
bezpečnostní problematikou a odvedl velký kus poc-
tivé práce.

Nakonec jsem si nechal komunisty. Měli jsme ide-
ální příležitost, jak je „podříznout“, když o vstup do
sociální demokracie projevil zájem bývalý předseda
KSČM Jiří Svoboda, jehož jsem si vážil i jako fil-
mového režiséra. Získat tohoto člověka, ověčeného
nadto gloriolou oběti politického atentátu, by bylo
terno. Bohužel stupidní skupina politických analfa-
betů, tuším že na Praze 3, se proti jeho vstupu
postavila, a propásli jsme tak největší šanci, jak ko-
munistickou stranu oslabit. Opět platilo, že největ-
ším podporovatelem bolševiků jsou často ti, kdo se
z vlastní idiocie považují za antibolševiky.

Jednoho skoropředsedu komunistické strany
jsme nakonec do ČSSD přece jen dostali. Byl to Mi-
chal Kraus, služebně nejstarší poslanec parlamen-
tu, který na olomouckém sjezdu KSČM kandidoval
v roce 1990 na jejího předsedu, ale neprošel ani do
druhého kola. Poté tuto stranu opustil, prošel ně-
kolika dalšími stranami (moravisté, Demokratická
strana práce), až nakonec zakotvil u nás. Třebaže
se původně zabýval problematikou sportu, chtěl pra-
covat v rozpočtovém výboru. Stalo se, ale jeho pra-
covní výsledky – jemně řečeno – nebyly oslnivé.
Podobně jako Zaorálka jsem si Krause pozval do
kanceláře a sdělil mu, co si myslím o míře jeho
nasazení. Odešel mlčky, ale o to hlasitěji se pak pro-
jevoval při kritice jakýchkoli mých dalších činů.
Pracovat bohužel nezačal.

Z Levého bloku se k nám dostali někteří bývalí poslanci a další členové, například Jaroslav Palas a Zdeněk Vorlíček. Palas později odvedl velmi slušnou práci jako předseda zemědělského výboru, Vorlíček byl úspěšným náměstkem ministra průmyslu a obchodu. Je vidět, že bez ohledu na původní stranické zařazení záleží především na osobních kvalitách.

Sešel jsem se rovněž s Mariánem Čalfou. Několik dní po našem setkání v Lidovém domě jsem si s údivem přečetl rozhovor, v němž se Čalfa deklaroval jako optimální budoucí premiér. Myslím, že se značně přecenil, a přerušil jsem s ním potom další kontakty. Byl bezpochyby schopný administrátor ve federální vládě, kterou do roku 1992 vedl, ale my jsme potřebovali co nejvíce výrazných politických osobností, a to Čalfa nebyl.

Nejúspěšnější akvizicí, kterou jsem získal z komunistické strany, byl Miroslav Šlouf. Před sametovou revolucí byl předsedou české mládežnické organizace a předsedou ONV Prahy 7. Po revoluci ho Občanské fórum jako jediného z pražských obvodů na tisícíhlavém shromáždění v této funkci potvrdilo. V zimě 1990 byl dokonce zvolen prvním místopředsedou České národní rady. V roce 1991 z komunistické strany odešel se zdůvodněním, že „ta partaj není reformovatelná“.

Poprvé mě Šlouf zaujal svým návrhem, abychom po vzoru Kwaśniewského⁴⁹⁾, ale i dalších politiků, založili volební kampaň roku 1996 na volebním autobusu. Zpočátku jsem váhal, ale nakonec jsem se nechal přesvědčit. To nejlepší ale mělo teprve

49) Kwaśniewski, Aleksander (*1954), polský politik, ekonom a novinář. Od r. 1995 prezident Polska.

přijít. Při přípravě a průběhu volební kampaně jsem se setkal s tryskající manažerskou energií, jakou jsem předtím v životě nezažil. Autobus Zemák projel celou republiku, zajížděl dokonce i do míst, kam normální autobusové linky vůbec nejezdily. Tisíce mítinků, statisíce oslovených – to vše vyžadovalo dokonalý servis. Sdělovací prostředky, které většinou sledovaly Zemák s posměchem, by nesporně využily každé chybičky. Žádná se nestala a šestnáct hodin denně pracující parta Zemáku v čele se Šloufem má na tom nehynoucí zásluhu.

Ústřední výkonný výbor sociální demokracie vyslovil po volbách Šloufovi poděkování a já jsem se rozhodl zaměstnat ho jako vedoucího svého sekretariátu v Poslanecké sněmovně. Věděl jsem, že mu bude vyčítána komunistická minulost, ale znal jsem také názory svých přátel disidentů – Pavla Dostála, Ladislava Lise nebo Karla Srpa z Jazzové sekce – jimž Šlouf tehdy pomohl. Známý „disident“ a cenzor Miroslav Sládek také skutečně navrhl v Poslanecké sněmovně, aby se tento orgán mým rozhodnutím zabýval, a k jeho republikánským poslancům se přidala téměř celá zbývající pravice. Kultivovanější pravicoví poslanci však návrh nepodpořili, a já jsem se tak mohl po následující dva roky opět spolehnout na perfektní servis.

Po vítězných volbách v roce 1998 se Miroslav Šlouf ve Strakově akademii stal šéfem mých poradců. Vytvořil efektivní, asi patnáctičlenný tým, kde měl každý přesně rozdělené úkoly a odpovídal za určitou odbornou oblast. Úkolem poradců samozřejmě nebylo rozhodovat, ale připravit podklady pro rozhodnutí. Podstatnou součástí těchto podkladů musel být výčet všech alternativ, které přicházely v úvahu.

Uvážíme-li, že vláda každý týden projednávala v průměru asi čtyřicet bodů, šlo o obrovský objem práce. Nezajímaly mě politické názory poradců, ale jejich odbornost. Tak například poradcem pro dopravní problematiku byl Karel Staněk, který byl současně místopředsedou dopravní komise Občanské demokratické strany. Daleko důležitější však bylo to, že byl jedním ze dvou doktorů věd, jimž byla v této specializaci v České republice udělena tato vědecká hodnost. Základní tým poradců pak doplňovalo několik desítek *ad hoc* konzultantů z výzkumných ústavů a vysokých škol.

U poradců se musím ještě chvíli zastavit. Základní manažerské pravidlo říká, že šéf se má obklopit lidmi, kteří jsou v určitém aspektu odborně zdatnější než on sám. Snažil jsem se dodržet toto pravidlo i při sestavování vlády – Jan Kavan bezesporu lépe rozuměl zahraniční politice než já, stejně tak Mirek Grégr byl podstatně zběhlejší v průmyslové politice nebo Jan Fencel v otázkách zemědělství. Totéž samozřejmě platilo i o poradcích. Na druhé straně se šéf nesmí nechat svými poradci vláčet. Konečné rozhodnutí je jen a pouze na něm a je v jeho vlastním zájmu, aby měl pro kvalitní rozhodnutí co nejvíce informací. Jestliže si naopak šéf vybírá spolupracovníky, kteří jsou ještě hloupější než on, stávají se z těchto spolupracovníků ustrašení sluhové, kteří sice podporují jeho skrytý komplex méněcennosti, ale reálně mu v ničem nepomohou.

Je pochopitelné, že každý schopný manažer se stane terčem útoků nejen opozice, ale i závistivých im-potentů uvnitř vlastní strany. Nikdy jsem nenechal odstřelovat schopné lidi jen proto, že na ně útočila média nebo jiní blbci. Po mém odchodu potkal

tento osud – jako mnoho jiných – i Mirka Šloufa a česká sociální demokracie tak přišla o nejschopnějšího manažera, jakého jsem kdy poznal. Někdy byl označován jako „Zemanův Čalfa“; myslím si však, že toto srovnání Čalfovi příliš lichotí. Vybírám si vnitřní okruh svých přátel na základě velmi náročných kritérií a jsem rád, že Mirek Šlouf i dnes – kdy trávím spokojený a šťastný důchod na Vysočině – do tohoto okruhu stále patří.

Závěrem této kapitoly bych se snad měl zamyslet nad tím, jaké byly mé nejpodstatnější omyly při výběru mých spolupracovníků. Myslím si, že to vyplývá z popisu jednotlivých osobností, někdy však pouze osob, které se za osobnosti neprávem považovaly. Dodal bych, že jsme ještě stále nevyřešili problém, co s lidmi, kteří podle Peterova principu⁵⁰⁾ dosáhnou hranic své nekompetence. Snad i pro ně by se mohla najít jakási nika⁵¹⁾, kde by neškodili a která by odpovídala jejich reálným schopnostem. Bohužel je nesmírně těžké přesvědčit člověka, u nějž se prokázalo, že na svou funkci nemá, že by měl přijmout jinou, nižší funkci. A tak nezbývá než uplatňovat metodu tvrdé rotace kádrů, chcete-li být v politice úspěšní. Jinými slovy, je menší chybou dosadit do funkce člověka, který se později projeví, že na tuto funkci nestačí, než ho v této funkci – třeba i proto, abych nemusel přiznat vlastní omyl – ponechat.

50) Peterův princip – Každý pracovník postupuje po služebním žebříčku tak dlouho, dokud se neoctne na místě, které není schopen zastávat.

51) nika – začlenění organismu do struktury a funkce ekosystému
viz str. 153 52) *differentia specifica* – druhové zvláštnosti

Poslanecká sněmovna

S poměrně nesourodou armádou, kterou jsem během necelých tří let posbíral, jsem se pustil do volebního boje. Vzpomínám si na jeden krásný příklad Napoleonova maršála, jenž v bitvě u Slavkova zděšeně hlásil svému vrchnímu veliteli, že útočí proti desetinásobné přesile. Napoleon mu odpověděl: „Útočte dál, než si vás stačí spočítat.“ Útočili jsme tedy dál.

Třebaže se personální struktura sociální demokracie akvizicemi z jiných stran poněkud vylepšila, stále nabídka osobností nebyla tím faktorem, který by nás přivedl k úspěchu. Koneckonců ti, kdo kandidovali v minulých volbách například za Občanské hnutí, byli poraženi již tehdy. Nebyl důvod předpokládat, že v rámci sociální demokracie by sami o sobě mohli být úspěšnější. Hlavním tahem na branku tedy musel být program a kampaň, která s ním seznámí veřejnost.

Volební program ČSSD musel nutně vycházet ze světového a především evropského sociálnědemokratického hnutí. Tři základní hodnoty – svoboda, spravedlnost, solidarita – s nimiž toto hnutí operovalo, se mi však zdály poněkud neprůrazné. Svoboda: Nesporně ano, ale máme právo tvrdit, že konkurenční politické strany svobodu nechtějí? To se snad dalo použít proti komunistům, ale rozhodně ne proti Občanské demokratické straně, která byla naším hlavním soupeřem. Spravedlnost: Pokud šlo o spravedlnost rovných šancí, ani zde neexistovaly podstatné rozdíly mezi demokratickými stranami. A tak *differentia specifica*⁵²⁾ pro sociální demokracii představovala pouze poslední hodnota – hodnota mezilidské solidarity.

Navrhl jsem proto program, jehož centrální heslo znělo „Lidskost proti sobectví“. Uznávám, že toto heslo bylo poněkud vyhraněné, jak je ostatně ve volebním souboji zvykem. Přesto mělo své racionální jádro. Každý z nás se totiž na základě svých životních zkušeností i své sociální pozice musí rozhodnout mezi dvěma základními hodnotovými orientacemi. Tou první, sociálnědemokratickou, je právě preference mezilidské solidarity. Jde o solidaritu mladších se staršími, bohatších s chudšími, zdravých s nemocnými, zaměstnaných s nezaměstnanými a podobně. Je jasné, že něco takového budou vyznávat spíše starší, chudší, nemocní nebo nezaměstnaní. Nebyl jsem ani jedno, ani druhé, ani třetí. Cítil jsem ale, že smyslem života je spíše dávat než brát. Je to něco, o čem nemůžeme přesvědčovat, kázat nebo někoho obracet na víru. Existuje prostě určitá voličská skupina, která tyto hodnoty sdílí, a jiná, která je odmítá.

Druhou hodnotovou orientací je hodnota individuálního úspěchu. Přiznávám se, že jsem jejím stoupcem, pokud je spojena právě s mezilidskou solidaritou. Dějiny dělají úspěšní, krácející po dlažbě neúspěšných. Úspěch za každou cenu, úspěch vykoupený zradou, podvodem, podražením těch druhých, je však podle mého názoru antihodnotou. Rozkládá společnost, vede ke ztrátě její soudržnosti, k nepřetržitému řetězu konfliktů a v mezním případě i studených nebo horkých občanských válek. Přitom úspěšní mají ve volebním souboji nespornou výhodu: Mají sice relativně málo voličů, ale mohou si zaplatit média a tak ovlivňovat veřejnost vábníčkou, že i ostatní se mohou stát stejně úspěšnými jako oni. Naplno to ostatně řekl Miroslav

Macek⁵³⁾, když privatizoval Knižní velkoobchod: Každý občan starší osmnácti let měl stejnou možnost. Samozřejmě neměl.

Nic se nemá přehánět. Rozumná, demokratická levice nemůže zavrhnout individuální úspěch, musí pouze prosazovat přísné podmínky k jeho dosažení. To jsem ostatně sledoval zmíněnou zásadou „potřebujeme více Baťů, nikoli více Kožených“. Vzpomeňme si, kam vedla závist až nenávist k individuálnímu úspěchu – jen k tomu, že jsme nakonec – kromě hrstky vyvolených – všichni zchudli. Domnívám se ale, že stejně tak rozumná a demokratická pravice musí postavit hodnotu solidarity hned na druhé místo za individuální úspěch. Příliš velká distance mezi oběma hodnotami se i zde stane základem sociálního roztržnění, polarizace, která je ostatně daleko výraznější v chudších zemích než v bohatších. Právě proto jsem usiloval, aby sociální demokracie byla „stranou pro dolních deset milionů“, aby nepodlehla klientelistickému pokušení a aby i v okamžiku, kdy se stane stranou vládní, nesloužila jen horní stovce tisíc.

Heslo samo ovšem nestačilo. Vznikl proto volební program s názvem „Společnost vzdělání, spoluúčasti a solidarity“. Při jeho zpracování jsem samozřejmě vyšel ze všech zkušeností, které jsem měl s dosavadními programovými dokumenty. Hlásáte-li preferenci investic před spotřebou (což není zvláště populární zásada), musíte umět jasně říci, o jaké

53) Macek, Miroslav (1944), český politik, původním povoláním zubní lékař. V r. 1991 spoluzaložil ODS, v letech 1991–92 místopředseda vlády ČSFR. Po r. 1996 kritik politické linie ODS; v době vnitrostranické krize 1997–98 plně podpořil Václava Klause. Překladatel anglické poezie (W. Shakespeare, J. Keats, P. B. Shelley aj.).

investice jde. Jinak byste mohli budovat nikomu nepotřebné památníky včetně pozlacených soch velkých vůdců. Jako keynesián jsem samozřejmě preferoval investice s nejvyšším multiplikačním efektem, což byly především investice do infrastruktury a do bytové výstavby. Multiplikační efekt znamená, že poptávka v jednom oboru vyvolá poptávku v oboru navazujícím (například výstavba bytů vyvolá poptávku po produktech nábytkářského průmyslu).

Ze všech futurologických studií však vyplývalo, že zcela nejdůležitější investicí budou investice do „lidského kapitálu“, tedy do vzdělání. To bylo mimo jiné i důvodem mého ostrého odporu proti zavádění školného, jež navrhovala pravice. Školné by znesnadňovalo dětem z chudších rodin přístup zejména k vysokoškolskému vzdělání (které je už bez školného finančně náročné) a tím plýtvalo potenciálními talenty. Měl jsem představu, že historickým úkolem sociální demokracie je reformovat školský systém, výrazně zvýšit podíl středoškolsky a vysokoškolsky vzdělané populace a předpokládat, že s takto získanou kvalifikací budou lépe schopni sehnat si dobře placená místa s vysokou produktivitou práce.

O spoluúčasti při vlastnictví podniků už jsem psal v jedné z předchozích kapitol. Mělo to být naplnění vágních hesel o „občanské společnosti“ s důrazem na ekonomickou demokracii. Očekával jsem, že po vzoru Ronalda Reagana⁵⁴⁾ prosadíme i v České republice „esopovské“ zákony o zaměstnaneckém

54) Reagan, Ronald Wilson (1911–2004), americký politik, původně herec. Představitel Republikánské strany. 1967–1974 guvernér Kalifornie, 1981–89 prezident USA. Stoupenec neoliberalismu, zvýšil zbrojní výdaje a snížil daně.

spoluvlastnictví. Solidarita vyžadovala, aby nedocházelo k rapidnímu poklesu daní, protože jinak by nebylo z čeho financovat solidární programy. Vždy jsem tvrdil, že bez solidarity mohou přežít bohatí, nemůže však přežít celá společnost. Bohatí nepotřebují státní policii; jejich bodyguardi je ochrání ve střežených vilových čtvrtích. Bohatí nepotřebují funkční veřejné školství nebo veřejné zdravotnictví. Léčí se v luxusních soukromých sanatoriích a děti posílají do drahých soukromých škol. Bohatí samozřejmě nepotřebují ani veřejnou dopravu – do vlaku, autobusu nebo tramvaje si jejich představitelé sednou jen při volební kampani.

Přerozdělování bylo pro pravici sprosté slovo. Byl jsem však pro výrazné přerozdělování založené zejména na progresivních přímých daních, tedy daních z příjmu, resp. ze zisku. A konečně jsem byl i pro silnou regulativní úlohu státu, zatímco pravice volala po státě malém. Někdy jsem komentoval boj pravice proti regulaci – například návrh jistého pravicového poslance, který je v době psaní této knihy ministrem spravedlnosti, aby byla zrušena maximální rychlost na dálnicích, a já jsem říkal, že chce zavést zákony džungle. Se stejnou logikou by mohl chtít zrušit i semaforey na křižovatkách.

Seznamování veřejnosti s naším volebním programem většinou probíhalo interaktivním způsobem, tj. s možností věcného dialogu a se zpětnou vazbou na voliče na nesčetných mítincích. Nejsem zrovna přívržencem billboardové kampaně právě proto, že nemá přímou odezvu od voličů. Navíc se na billboardech při případné nízké inteligenci kandidátů mohou objevit i stupidní hesla, která stranu ve skutečnosti zesměšňují.

Jak už jsem uvedl, uvítal jsem proto návrh na volební autobus. V kampani roku 1998 jsme k němu přidali i krajské mikrobusey „zemáčky“ a vlak.

Musím ovšem kriticky podotknout, že dialog s voliči vyžaduje vysokou kvalitu kandidátů, nikoli nutně voličů. Právě proto, že nejsou hloupé otázky, ale jen hloupé odpovědi. Proto museli být naši kandidáti připraveni vysvětlit jednotlivé body našeho volebního programu, a to samozřejmě vyžadovalo jej znát. Ne vždy to tak bylo. Někteří kandidáti se báli promluvit a schovávali se za autobus, jiní sice mluvili, ale plácali hrozné nesmysly. V autobuse jsem si pak vztekle mumlal, jakéže kretény to tahám do parlamentu. Obávám se, že moje mumlání bylo někdy hlasitější a někteří budoucí poslanci je jistě zaslechli.

V jednotlivých okresech jsme se většinou setkávali s perfektní přípravou našich spanilých jízd. Znovu jsem ocenil, co znamená nadšení řadových členů a místních funkcionářů. Byly ovšem i výjimky, které se vryjí do paměti více než pravidla. Vzpomínám proto, jak jsem zuřil nad neschopností funkcionářů mělnické sociální demokracie připravit kvalitní program trasy autobusu. Nebo na to, jak na Valašsku místní volební manažer zapomněl vyplakátovat tři města, jimiž jsme proto projeli bez povšimnutí. Po zkušenostech s jinak plnými náměstími byl takový zážitek tristní. Manažerovi jsem promluvil do duše a on na jedné lesní zastávce autobusu vystoupil a tiše se vydal k horizontu. Snad po těch Beskydech ještě bloudí.

Po skončení volební kampaně, která pro mne byla nejjistější cestou k infarktu, jsme s posádkou autobusu strávili dva dny, kdy už bylo zakázáno

agitovat, na horské chatě Paprsek v Jeseníkách. Pak jsme se přesunuli do Prahy a napjatě čekali na výsledky. Před volbami jsem zarytě tvrdil, že dostaneme dvacet pět procent. Mohl jsem tedy být poměrně spokojen, když se při prvních volebních odhadech na televizních obrazovkách objevilo dvacet tři procent pro ČSSD. Jenomže náš hlavní soupeř, ODS, před námi podle týchž odhadů měl desetiprocentní náskok. Ten se však postupně srovnával, jak docházely první skutečné výsledky. Jednu chvíli se dokonce zdálo, že ODS předstihneme. Bohužel nadšení bylo předčasné. I tak volby 1996 skončily nepopiratelným úspěchem, mimo jiné i proto, že opoziční strany měly o dva poslance více než strany bývalé vládní koalice.

Václav Klaus navštívil Václava Havla v jeho vile. Ten mu doporučil, aby sociální demokracie po volbách kontrolovala parlament. Neměl jsem zásadní námitky – koneckonců byl to předobraz uspořádání, které se v obráceném gardu o dva roky později nazývalo opoziční smlouva. V minulém funkčním období parlament poslouchal vládu, a já jsem vždy tvrdil, že máme žít v parlamentní demokracii, nikoli v demokracii vládní. Když jsem se později stal premiérem, už jsem tento výrok zase tak často nepřipomínal.

Bylo zde samozřejmě pokušení, abychom sestavili vládu sami. To však bylo zcela nerealistické, a to především kvůli volebnímu zisku extrémně praviceové republikánské strany. Spolehnout se na republikány mohl jen šílenec, už i kvůli tomu, že v minulosti mnoho jejich poslanců svou stranu opustilo. Za dané situace by tak stačilo, kdyby zradili dva, a nesourodá vláda by rychle šla do kyticěk. Tehdy

jsem netušil, že dva poslanci skutečně zradí, ale že to budou poslanci sociální demokracie.

Po tvrdém vyjednávání jsem byl zvolen předsedou Poslanecké sněmovny. Petra Buzková se stala místopředsedkyní a další sociální demokraté byli předsedy čtyř parlamentních výborů, stejný počet měla ODS. Vrátil-li se k podsedické facce, kolovala anekdota, že její autoři byli po zásluze odměněni. Ten, kdo facku dal – Jozef Wagner – se stal předsedou rozpočtového výboru. Ten, který facku dostal – Václav Grulich – se stal předsedou regionálního výboru a ten, kdo to všechno vynesl – Karel Machovec – předsedou výboru zemědělského. Pro pořádek je ještě třeba doplnit, že posledním předsedou výboru se stal budoucí předseda vyšetřovací komise k podsedické facce – Vladimír Špidla, který zaujal pozici v čele sociálního výboru.

Proti mé kandidatuře na funkci předsedy sněmovny zaznívaly četné námitky. Chci věřit, že byly myšleny upřímně. Jejich podstatou byla obava, že šéf parlamentu pouze ťuká kladívkem a že je čímisi jako slavík ve zlaté kleci. Ve skutečnosti je ovšem předseda Poslanecké sněmovny druhým nebo třetím nejvyšším ústavním činitelem a jeho role může být dominantní právě v krizových situacích – jakými se s určitou prognostickou erudicí zdály být předčasné volby. To byl také důvod, proč jsem se rozhodl tuto funkci přijmout. Nechtěl jsem svěřit tuto klíčovou roli do rukou lidí, z nichž jednu jsem pokládal za línou husu a druhého za sice nadějného, ale stále ještě nezralého klučika. Zdeněk Nejedlý v roce 1946 pravil, že ho chtějí odsunout na vedlejší kolej, ale on jim z té vedlejší koleje udělá hlavní nádraží. Ač nemiluji Zdeňka Nejedlého, vzpomněl jsem si na toto

železničářské srovnání a rozhodl jsem se, že z parlamentu udělám hlavní nádraží české politiky.

Oponenty vůči tomuto projektu byli zejména Zdeněk Jičínský, Pavel Dostál a mnozí další. Oceňuji, že Zdeněk Jičínský se mi později za svůj původní názor omluvil. Daleko vyšším oceněním však bylo pozdější zahořklé konstatování jednoho z mých politických odpůrců, Jana Rumla, který prohlásil, že Zeman „obratně využil“ své funkce předsedy sněmovny k prosazení záměrů sociální demokracie. Chválí-li vás – byť nechtěně – váš protivník, docela to zahřeje.

Parlament zahájil svou práci v atmosféře mírné převahy opozice, kterou se dařilo sjednocovat v boji proti některým záměrům vládních návrhů zákonů. Brzy se však situace měla změnit. Blížil se totiž zákon o státním rozpočtu, který je vždy nejdůležitějším zákonem roku, na němž se láme chléb. Čekal jsem s napětím, zda a koho si občanská demokratická strana „koupí“. Jak jsem již uvedl, počítal jsem s několika republikány. K mému překvapení – což je další ze zde evidovaných politických chyb – se pro rozpočet vyslovili dva sociální demokraté, a sice Tomáš Teplík a Jozef Wagner. Další dva – Karel Machovec a Michal Kuneš – se v prvním čtení hlasování zdrželi.

Pro ty, kdo nevědí, co to je hlasování o státním rozpočtu, je třeba uvést, že případné zamítnutí v prvním čtení není žádnou tragédií. Následuje totiž druhá varianta, v níž vláda navrhuje rozpočet více vyhoví požadavkům opozice. Vydat rozpočet bez boje tak může buď hlupák, nebo zrádce. Pokud jde o Tomáše Teplíka, přikláněl bych se spíše k první možnosti, protože jsem ho v nerozlučné dvojici

s Richardem Dolejšem pokládal za jednoho z největších trumberů v sociální demokracii. Teplík přestoupil do ODS a dodnes spokojeně vykonává funkci poslance. Nebyl to natolik zajímavý člověk, aby bylo nutné ztrácet o něm další slova.

Složitější byla situace s Jozefem Wagnerem. ODS souhlasila s tím, aby sociální demokrat byl předsedou rozpočtového výboru za podmínky, že to bude Jozef Wagner. Tehdy jsem se naivně domníval, že je to ocenění odborných schopností tohoto poslance. Pak jsem vyslechl projev, v němž Wagner prohlásil, že celý svět se dívá na tři lidi – na předsedu vlády, ministra financí a předsedu rozpočtového výboru. Neměl jsem rád republikány, ale docela jsem ocenil, když na to jejich poslanec Krejsa reagoval slovy „moc si fandíš, prcku“.

Jozef Wagner byl pracovitý a inteligentní cholerik. Téměř se zdálo, že nalézá potěšení ve vytváření si nepřátel. Po tomto rozpočtovém hlasování jsem navrhl ústřednímu výkonnému výboru sociální demokracie vyloučit Wagnera z ČSSD, což se také stalo. Později se pokoušel založit vlastní politickou stranu, která nabízela svým potenciálním voličům soutěž o osobní automobily Twingo. Půvab soutěže, v níž měli soutěžící odhadnout volební výsledek Wagneřovy strany, spočíval v tom, že odhad musel být vyšší než pět procent a že soutěž neplatila, pokud tato strana pět procent – nutných pro vstup do parlamentu – nedosáhla. Tak se stalo, že auta zůstala v garáži. Později jsem Wagnera letmo zahlédl na televizní obrazovce v roli pražského lídra duchodcovské strany, kde prohrál rovněž.

Bylo něco dobrého na tom, v této situaci ztratit možnost, a tím i pokušení svrhnout vládu. Vláda se

totiž musela svrhnout sama. Byli jsme opět čistou opozicí, která neodmítala vládě pomoci tam, kde to bylo nezbytné. Když například zkrachovala Agrobanka, sešel jsem se s premiérem Klausem a vydal prohlášení, že když teče do lodi, musíme všichni k pumpám. Klaus na oplátku souhlasil se zřízením parlamentní vyšetřovací komise k této kauze, což opět posílilo roli parlamentu. Musím však sebekriticky dodat, že roli parlamentních vyšetřovacích komisí jsem zpočátku značně přeceňoval a jejich výsledky neodpovídaly mým očekáváním. Snad to bylo proto, že neměly k dispozici příslušný vyšetřovací aparát.

Blížilo se období, kdy nesprávně pojatá ekonomická transformace začala přinášet své negativní plody. Hospodářský růst se začínal zpomalovat, zvyšovala se nezaměstnanost, stále více podniků privatizovaných kuponovou metodou se dostávalo do potíží. Vláda na jaře 1997 reagovala dvěma úspornými „balíčky“ rozpočtových škrtů, které však podle mého názoru hospodářské komplikace ještě prohloubily. Restriktivní politika je v podstatě stejně zhoubná jako šoková terapie. Lékaři dokonce říkají, že po šokové terapii mnozí pacienti zblbnou, ale nikdo se neuzdraví.

Z vlády odešli dva ministři – Kočárník a Dlouhý – nesoucí odpovědnost za hospodářskou politiku. Do věci se vmísila i centrální banka, která již předtím snad až příliš razantně šlápla na brzdu. To však nic neměnilo na tom, že ekonomický neúspěch nebylo možné alibisticky svádět na chování centrální banky. Koalice se začínala rozklížovat a dvě menší strany jen hledaly vhodnou záminku, jak z vlády odejít.

Takovou záminkou se nakonec stala sponzorská aféra ODS. Kauzy, o nichž se většinou vědělo již dříve (mrtvý Maďar, Pepa z Hongkongu, fiktivní dárcce z Mauricia), se oprášily a doplnily podezřením o švýcarských kontech Občanské demokratické strany. Z té odešel její místopředseda a ministr zahraničí Zieleniec. Po Klausově odletu do Sarajeva našli Jan Ruml, Jindřich Vodička a Ivan Pilip odvalu vyzvat ho k demisi. Bylo ironií dějin, že to byli právě ti ministři, proti jejichž účasti v Klausově vládě jsme v roce 1996 nejvíce protestovali.

Nechci skandály tohoto typu nijak zlehčovat. Tvrdím jen, že nebyly podstatou vládní krize na podzim 1997, při níž obě menší koaliční strany nakonec opustily vládu a tím ji přinutily podat demisi. Podle mého názoru byl touto podstatou začínající ekonomický úpadek projevující se poklesem výkonu hospodářství i snižováním životní úrovně. Za tento úpadek – který byl ovšem časově zpožděný v důsledku předchozí hospodářské politiky, zejména pak způsobu privatizace – nechtěl najednou nikdo nést odpovědnost.

Po sérii jednání, jichž jsem se jako předseda sněmovny aktivně účastnil, byla vytvořena přechodná vláda Josefa Tošovského, tehdejšího guvernéra centrální banky. V sociální demokracii se tehdy vytvořily dva směry. První, vedený Vladimírem Špidlou, který naléhal na vyslovení nedůvěry Tošovského vládě, a druhý, vedený mnou, který podmiňoval důvěru Tošovského vládě vypsáním předčasných voleb. Nakonec jsem poměrně těsně zvítězil a bylo to dobře. Kdyby Tošovského vláda padla, mohla být jmenována vláda druhá a třetí a hrozilo by riziko, že se pravice dá mezitím opět dohromady a bude vládnout až do roku 2000.

Je pravda, že jsem zde do určité míry spoléhal i na slovo Josefa Tošovského, že jeho vláda k vypsání předčasných voleb v roce 1998 sama přispěje. Je mou trvalou chybou, že někdy na dané slovo až příliš spoléhám. Rád však konstatuji, že Josef Tošovský své slovo dodržel a zachoval se tak jako chlap.

Bylo tedy nutné vytáhnout z garáže volební autobus a ostatní propriety a pustit se znovu do boje. Zůstal jsem sice na kandidátce Severomoravského kraje (zatímco Klaus se po porážce v tomto kraji stáhl do Prahy), ale jako celostátní volební lídr ČSSD jsem samozřejmě opět musel projet celou republiku. Mezitím mi však bylo dáno zažít celou řadu afér.

Aféry

Všechny aféry, jichž jsem se přímo nebo nepřímo zúčastnil, měly na rozdíl od sponzorských afér ODS a dalších politických stran jeden podstatný rys: Nepřinesly do stranické pokladny ani korunu. Vzhledem k tomu, že se v této pokladně proháněl vítr, protože nám stále ještě nebyl vrácen Lidový dům, to hospodářského tajemníka možná nepotěšilo. Alespoň nám nikdo nemohl vyčítat, že se nezákonně obohacujeme. To ovšem neznamená, že by se tvůrci těchto afér nesnažili zasadit sociální demokracii co nejcitelnější ránu.

Asi nejvýraznější aféra vypukla počátkem roku 1998, třebaže její věcný základ se odehrál zhruba tři roky před tímto datem. Jmenovala se bamberšská podle města Bambergu, kde jsem se tehdy spolu s dalšími sešel s Čechošvýcarem Vízkem. Vízek

předem signalizoval, že chce spolu se skupinou švýcarských podnikatelů nabídnout ČSSD výhodný úvěr. To by pro nás samozřejmě byl v naší tehdejší ekonomické situaci, kdy nám kvůli Lidovému domu stále hrozila exekuce, přímo dar z nebes. Ověřil jsem si Vízkovy reference. Doporučoval ho bývalý (poli-stopadový) československý velvyslanec ve Švýcarsku Kočárek, kromě toho byl Vízek přítelem tehdejšího prezidentského kancléře Dobrovského. Nebyl tedy důvod do Bambergu nejet.

Vzal jsem s sebou tehdejšího místopředsedu ČSSD Karla Machovce, odpovědného za hospodaření strany, a již zmíněného Jaroslava Vlčka, který spolu s Kočárkem (nezaměňovat s Kočárníkem) celý kontakt vyvolal. Při jednání jsme se dočkali zklamání. Vízek nám totiž předložil návrh dokumentu, v němž jsme se měli zavázat, že v případě volebního vítězství (šlo o volby v roce 1996) obsadíme významné hospodářské funkce – například ve Fondu národního majetku – jeho lidmi. To jsme samozřejmě odmítli se zdůvodněním, že kdybychom něco takového podepsali, jsme vydíratelní a spáchali bychom politickou sebevraždu. Nabídli jsme pouze, že v rámci našich odborných skupin budeme rádi využívat i ekonomické experty z čechošvýcarského exilu. Vízek náhle změnil taktiku a dožadoval se alespoň podepsání nezávazného komuniké o naší schůzce, které ručně napsal Machovec. V tom komuniké byly obvyklé věty o tom, že jsme se sešli a vyjádřili zájem na další spolupráci – nic víc. Proto jsme takové komuniké s Machovcem bezelstně podepsali.

Vízek spolu s dalším svým známým, kterého vydával za švýcarského bankéře, nám nakonec opravdu

úvěr nabídl. Na důkaz své dobré vůle nám dokonce předal bankovní garance, o nichž se později ukázalo, že jsou falešné. O neúspěchu jednání jsme informovali hospodářského tajemníka. Styděli jsme se, že jsme naletěli podvodníkovi, ale stále jsme nechápali, proč nás do toho Bambergu tahal. Pravda vyšla najevo asi až po třech letech, čirou náhodou v rámci volební kampaně 1998.

Ukázalo se, že Vízek naše původní podpisy z onoho komuniké přeskenoval na jím původně navrhovaný dokument. Ten pak ukázal českým televizním novinářům, kteří za ním na jakousi záhadnou objednávku přijeli, a aféra byla na světě. Vyšetřování trvalo poměrně dlouho, padělatelský talent Vízka a jeho společníků se jasně prokázal. Údajný švýcarský bankéř byl později odsouzen k šesti letům za podvody a Vízek sám se ukryl do blázince kdesi v Bernu nebo v Curychu.

Čeští novináři se vrátili ze Švýcarska poměrně zklamaní, Vízek se i jim jevil jako psychopat. Přijímal je na odlehlém místě, vyzbrojen dvěma pistolemi. Setkali se se mnou a snažil jsem se jim vysvětlit, oč vlastně šlo, nebo spíše nešlo. Zdálo se, že celá věc skončí v autu, když se ještě zeptali Karla Machovce. Ten jim k jejich úžasu potvrdil, že jsme podvržené memorandum skutečně podepsali. Aféra byla pochopitelně na světě a vypuklo mediální šílenství provázené obviněním, že jsme chtěli českou ekonomiku zaprodat Švýcarům. Zpočátku jsem tuto aféru nebral vážně a vtipkoval jsem, že prodat Českou republiku do Švýcarska by byl výborný obchod, teprve později jsem pochopil, oč se vlastně jedná.

Karel Machovec byl na předchozím sjezdu zvolen prvním místopředsedou a měl významné postavení

v hierarchii ČSSD. Byl to bezpochyby uznávaný zemědělský odborník a v případě našeho volebního vítězství mohl být jedním z aspirantů na ministra zemědělství. O to více mě překvapilo, že lhal. Tuto lež později dementoval a zmizel do Moskvy, kde se zdržoval asi týden. Mezitím Česká televize v pořadu *Nadoraz* odvysílala celé Machovcovo vystoupení, z něhož jasně vyplývalo, že jeho dementi bylo nepravdivé. Machovec se z Moskvy vrátil a odvolal to, co odvolal předtím. Připomínalo to trochu Werichovu pohádku – odvolávám, co jsem slíbil, a slibuji, co jsem odvolal.

Nemohl jsem přijmout jiné vysvětlení, než že Machovec byl někým získán, aby těsně před volbami ČSSD poškodil. Aféra totiž potřebovala významného funkcionáře sociální demokracie, který by alespoň zpočátku potvrdil zfalšovaný dokument, jinak byla bezcenná. Podezíral jsem z tohoto nákupu Unii svobody, která tehdy v preferencích vedla nad ODS a jejíž námluvy jsem odmítal podle zmíněné Horatiovy zásady o zradě a zrádcích. Na zasedání ÚVV ČSSD jsem případ podrobně vyložil, nabídl svou rezignaci (pro kterou však v tajné volbě hlasovalo jen asi deset členů) a prosadil usnesení, že sociální demokracie nemá vstupovat do vládní koalice s Uníí svobody.

Machovec byl na základě těchto skutečností vyškrtnut ze středočeské kandidátky sociální demokracie, a nestal se tedy poslancem. Později, zejména po mém odchodu, začala jeho hvězda opět stoupat, a v roce 2004 dokonce kandidoval na krajského hejtmana, ale neuspěl. Je nepochybné, že celá aféra zanechala stín podezření a připravila tak sociální demokracii o dvě až tři procenta. Nyní už

nikdo nepochybuje o zfalšování našich podpisů, ke stejnému závěru dospělo i vyšetřování BIS (která nám rozhodně nebyla nakloněna) i stanovisko prezidenta republiky.

Druhou aférou byl takzvaný Zemanův kufřík. Časově se odehrála po bamberském setkání, ale vypukla před jeho medializací. Poté, co Jan Kalvoda z ODA a Josef Lux z KDU-ČSL vystoupili s obviněním Bezpečnostní a informační služby, že sleduje politické strany, přidal jsem se jako třetí s obdobným obviněním i já. Podkladem – a obsahem onoho kufříku – byly materiály, které mi předal především Mikuláš Tomin, bývalý šéf inspekce ministerstva vnitra za Jana Rumla, poté poradce Stanislava Grosse a nakonec opět dlouholetý šéf inspekce ministerstva vnitra. Většina materiálů se opírala o výpovědi jakéhosi Demetera, jehož jsem neznal. Tomin mi však předal své notářsky ověřené místopřísežné prohlášení, v němž uváděl, že Demeterova i další tvrzení jsou pravdivá. Kufřík s těmito materiály jsem poté předal prezidentu republiky. Dnes – s odstupem času – si pravdivostí těchto materiálů vůbec nejsem jist. Demeter byl později uvězněn, a pokud vím, sedí dodnes. Nedávno se vynořily i publikované zprávy, že celá věc s kufříkem byla diskreditační provokací tehdejší BIS. Ponechávám na čtenáři, aby si na základě uvedených faktů učinil úsudek sám. Cítím však pachutí celé aféry a musím nerad přiznat, že jsem se zřejmě stal objektem manipulace. Lehkomyslnost a důvěřivost nejsou vlastnosti, jimiž by se měl politik chlubit, má se za ně naopak kát.

To pro mne ještě ve větší míře platilo ve třetí aféře. Při jedné zahraniční cestě mi v letadle tehdejší ministr zahraničí Jan Kavan sdělil, že na

jeho ministerstvu je padesát dva smluv bývalého ministra zahraničí Zieleniece o spolupráci s novináři. Považoval jsem to za zajímavou ilustraci ovlivňování médií a při jednom televizním vystoupení jsem tento příklad uvedl. Když se Zieleniec ohradil, požádal jsem Kavana, aby ony smlouvy publikoval. Ukázalo se, že šlo o neověřenou informaci od jednoho z jeho náměstků. Mám Honzu Kavana rád a nesmírně si vážím obrovské práce, kterou jako ministr zahraničí v mé vládě vykonal. Přiznávám však, že v tomto případě jsem nebyl nadšen a ze všeho nejméně jsem mohl být nadšen sám sebou. Jednou z podstatných chyb, která mě provázela po celou mou politickou dráhu, bylo to, že jsem často rychleji mluvil, než myslel, neprověřoval si dostatečně předložené informace a střílel od boku. Cena, kterou jsem za to zaplatil, byla v tomto případě naprosto opodstatněná kritika ze strany médií.

Opoziční smlouva

Vzdor nejrůznějším aférám se blížily mimořádné volby v roce 1998. Bylo třeba se rozhodnout, jakou strategii v těchto volbách zvolíme. Tentokrát už nešlo jen o to, stát se nejsilnější opoziční stranou a hegemonelem levicového spektra (tento cíl se podařilo splnit již v roce 1996), ale zvítězit a vstoupit do sídla vlády ve Strakově akademii hlavním vchodem.

Nabízel se přirozený přístup, podle něhož bychom měli hlavní palbu zaměřit na ODS. Byla oslabena sponzorskými skandály, její poslanecký klub se nejprve rozdělil na dvě zhruba stejné poloviny a následně vznikla nová pravicová strana, Unie svobody,

vedená Janem Rumlem. Neudělal jsem to. Jak už jsem řekl v souvislosti s Levým blokem, odmítám se spojovat s lidmi, kteří zradili svou vlastní stranu. Jak už jsem několikrát uvedl, kdo zradil jednou, zradí vždycky. Zrádce tak nikdy není spolehlivý a dlouhodobý partner. Pochopil bych, kdyby unionisté zůstali v Občanské demokratické straně a snažili se ji férovým způsobem změnit zevnitř (a že ty změny sakra potřebovala!). Opustit však vlastní stranu ve chvíli, kdy jí hrozí volební porážka, není podle mého názoru *salonfähig*⁵⁵).

K úžasu zúčastněných se tak sociální demokracie nepřipojila ke štvanicím těch, kteří dříve ODS nezřízeně velebili, třebaže – a právě proto, že – byla tehdy jejím nejvýraznějším a mnohdy jediným kritikem. Zůstali jsme stát s puškou u nohy, zastavili jsme palbu (povšimněte si, jak jako nevoják s rozkoší používám militárních analogií) a čekali jsme, až náš soupeř sebere meč, který mu dočasně vypadl z ruky, abychom ho pak mohli ve volebním souboji zepředu propíchnout. Koneckonců tato krátkodobá prognóza se naplnila: Zvítězili jsme s třiceti dvěma procenty, ODS však vstala z mrtvých, umístila se s poměrně malým odstupem za námi a nafouknuté preference Unie svobody se zdaleka nepotvrdily. Mimochodem stálo by konečně za to udělat seriózní a nezávislý výzkum tzv. předvolebních průzkumů a zdokumentovat naprosto nesmyslné odhady agentur právě v konfrontaci s reálnými volebními výsledky. Tito obchodníci s deštěm či s teplou vodou nás každý měsíc krmí dezinformacemi a s drzým

55) *salonfähig* – společensky přijatelné, odpovídající dobrým mravům

čelem nezalezou ani tehdy, když vůle voličů prokáže, že byli totálně vedle.

Považoval jsem proto za rozumné zopakovat stejný postup, jaký navrhl Václav Havel v roce 1996, tentokrát ovšem v obráceném gardu. To znamenalo, že ČSSD jako nejsilnější strana bude mít předsedu vlády a ODS jako nejsilnější opoziční strana předsedu Poslanecké sněmovny. Uvážíme-li, že pravice měla ve sněmovně 102 poslanců a levice jen 98, byl to úkol téměř nadlidský. Ze sněmovny totiž – bohudík – vymizeli republikáni.

Za jeden z důvodů vymizíkování republikánské strany pokládám i naši razantní rétoriku včetně tolikrát proklínaného sloganu o „spálené zemi“. Převzal jsem tvrzení svého jihočeského kolegy Eduarda Zemana o tom, že voliči republikánů jsou vlastně zdivočelí sociální demokraté, a snažil jsem se tyto voliče přetáhnout na naši stranu. Razantní rétorika však ještě neznamená populismus. Proti populistickým republikánským heslům bylo naopak nutné bojovat jasnou a přitom srozumitelnou argumentací. Tak například jejich – veřejností většinou sdílený – návrh na obnovení trestu smrti jsem odmítal s poukazem na riziko justičních omylů a přimlouval jsem se za doživotní nucené práce bez možnosti podmíněného propuštění (s výjimkou právě onoho justičního omylu). Podobně u republikánské protiromské kampaně jsem jako alternativu navrhoval rozšíření výchovných programů pro romské děti (včetně možnosti částečného vzdělávání v jejich jazyce), i když se přiznávám, že mě chování mnoha dospělých Romů také nijak nenadchlo. Zcela jsem se vyhnul vulgární antiněmecké kampani, tak vlastní Sládkovi a jeho družině, třebaže jsem později jako

premiér jasně prokázal, že si od sudetských Němců nemusíme nechat všechno líbit. Ostatně, již v roce 1996 významný německý sociální demokrat Günther Verheugen veřejně konstatoval, že „kdyby Zeman hrál německou kartou, byl by dnes premiérem“. Tak jsem si dva roky počkal.

Hlavní zásluhu na tom, že republikáni zanikli do bezvýznamnosti, má ovšem inteligence českých a moravských voličů. Všimli si, že jejich poslanci v minulém funkčním období v parlamentu prakticky nic nepředvedli, a dali jim za vyučenou. Díky voličům nemáme na rozdíl od Francie, kde řádí Le Pen, ale i dalších zemí, silnou extrémně pravicovou stranu, podporovanou skinheady a dalšími idioty. Ostatně proto soudím, že průměrný český volič je podstatně inteligentnější než významná část českých politiků.

Kdyby v Poslanecké sněmovně republikáni byli, jistě by nepodpořili případnou Klausovu vládu. Tím méně by ovšem podpořili případnou vládu moji. Reálné riziko pro sociální demokracii však spočívalo v tom, že mohla být vytvořena středopravá vláda právě s oněmi sto dvěma poslanci. My bychom zůstali v opozici, takže bychom neměli praktickou možnost naplňovat náš volební program. Bylo tedy nutné začít promýšlet varianty různých koalic a dohod.

Ještě před volbami 1998 jsem se několikrát sešel s Václavem Klausem. Nediskutovali jsme ovšem budoucí opoziční smlouvu, která v té době ještě ani neexistovala, ale obecnou politickou situaci v naší zemi. Shodli jsme se na nebezpečnosti malých stran, které jsou tak trochu politickými prostitutkami, protože jdou téměř s každým, a mají velký vydírací potenciál, kterému se eufemisticky říká potenciál koalici. Musím se přiznat, že dojít k tomuto názoru

mi trvalo podstatně déle než Klausovi, který už měl bolestné zkušenosti s menšími koaličními partnery ve svých dvou předchozích vládách.

Když jsem vstupoval do politiky, hájil jsem v této oblasti zásady tzv. kontinentálního modelu, který je založen na poměrně vysokém počtu politických stran. Situace ve Spojených státech, kde jsou prakticky jen republikáni a demokraté, mi tak trochu připadala jako anomálie. Očekával jsem, že ve Velké Británii se vedle dvou hlavních stran brzy prosadí i liberální strana. Jak říkal Winston Churchill, jen hlupák nemění své názory. Nebyl jsem tak primitivní, abych tvrdil, že země s osmi politickými stranami má čtyřikrát více demokracie než země se stranami dvěma, ale znepokojovala mě zpočátku otázka zastoupení menšin, které je slabší ve většinovém než v poměrném systému. Později jsem se však začal ptát, o jaké že menšiny se to vlastně jedná.

Voleb se účastnilo několik desítek politických stran. Na počátku mezi nimi byla i Strana přátel piva, se kterou jsme se později přátelsky dohodli a místo ní utvořili Klub přátel piva uvnitř sociální demokracie. Tehdy však kandidovala a já jsem se musel ptát, zda její necelá dvě procenta skutečně reprezentují „menšinu“ pivních pijáků. Ještě horší situace byla s Nezávislou erotickou iniciativou: Kdyby byla skutečně reprezentantem sexuálně aktivních obyvatel, pak její jednoprocentní volební výsledek znamenal, že brzy vymřeme. Dá se říci, že tyto quasimenšinové strany vznikají hlavně kvůli uspokojení ambicí nejrůznějších kverulantů, kteří touží být předsedou nebo alespoň místopředsedou čehokoli. Jejich program je partikulární, a právě proto

nerealizovatelný. Skutečně oprávněné sociální, ekologické nebo další požadavky lze prosazovat pouze v rámci komplexního programu velké politické strany.

Tento závěr jsem si upevnil při jednání s představiteli menších politických subjektů, které jsme postupně pohlcovali. Jen zcela výjimečně se mezi nimi vyskytla skutečná politická osobnost. Asi nejhorší zážitek jsem měl při jednání s reprezentanty strany důchodců. Když imbecilní průzkumy veřejného mínění signalizovaly preference této strany ve výši jedenácti procent, krátce jsem zakolísal ve svém odporu vůči partikulárním stranám a sešel se s vedením DŽJ. Jistě, programově byli sociální demokracii velmi blízcí, protože ochrana důstojnosti stáří je integrální součástí solidaristického programu sociální demokracie. Z těch lidí však vyzařovala tak totální neznalost politického řemesla, že jsem se zděsil. Nakonec vstoupili do dějin jenom tím, že jejich tehdejší předseda snědl po neúspěšných volbách ži-
vého brouka potemníka.

Vývoji mých názorů napomáhala vedle domácích zkušeností i zkušenost zahraniční. Politické spektrum se totiž postupně projasňovalo i v kontinentální Evropě a rozestupovalo se směrem k dvěma blokům, ne-li stranám – levicové a pravicové. Ve Francii zvládl na levici tento úkol François Mitterand (mimo jiné i tím, že vzal komunisty do vlády) a na pravici gaullisté. Ve Španělsku dokázal Gonzales sjednotit levici a Aznar později pravici, čímž byl potlačen význam menších regionálních stran. V Itálii vznikl levicový Olivovník a proti němu se postavilo Berlusconiho pravicové uskupení. Těchto příkladů levicové i pravicové integrace lze jenom v Evropě

uvádět desítky. I geneze „protestních“ stran, jako byli například Haiderovi Svobodní v Rakousku, je podle mého názoru jen krátkodobou oscilací.

Existovala-li tedy zásadní shoda na potřebě zjednodušení politického spektra, neznamenalo to samozřejmě, že se s ODS dohodneme i na dalších bodech. Bylo nutné vyčkat výsledků voleb 1998, které přinesly vítězství nám, satisfakci ODS, stabilitu lidovcům a komunistům a hluboké zklamání Unii svobody. Z hlediska politické aritmetiky bylo možné vytvořit několik koalic. Byla to již zmíněná středopravá koalice, koalice ČSSD a ODS a konečně koalice ČSSD s lidovci a Unii svobody.

Chápu Václava Klause, že příliš neprahnul po tom, jít do koalice s lidmi, kteří ho ještě nedávno zradili. Já bych také ve své vládě neviděl rád Wagnera s Teplíkem. Velká koalice dvou nejsilnějších stran nepřicházela v úvahu pro zásadní programové rozdíly a byla by tak oboustrannou zradou voličů. Třetí varianta znamenala kočkopsa, a to zejména vzhledem k participaci Unie svobody na potenciální středolevicové vládě.

Politik musí umět jednat se všemi stranami. Průprava v Poslanecké sněmovně mě to trochu naučila. Po volbách jsem navrhl Václavu Klausovi, abychom v obráceném gardu zopakovali model 1996, a on se stal jako šéf nejsilnější opoziční strany předsedou Poslanecké sněmovny. Později jsem mu předložil návrh několika bodů, které se pak staly základem tzv. opoziční smlouvy. Nabídl jsem, aby člen ODS vykonával i funkci předsedy Senátu a předsedy Nejvyššího kontrolního úřadu. Považoval jsem totiž za nezbytné, aby právě opozice realizovala kontrolní funkce. Kromě toho jsem měl výborné vztahy

s tehdejším prezidentem NKÚ Lubomírem Voleníkem, jehož jsem si neobyčejně vážil.

Mezitím souběžně pokračovala i jednání s předse-
dy dalších parlamentních stran. Každé z nich mělo
tři kola a uskutečňovalo se s týdenním odstupem. Jed-
nání s předsedou komunistické strany Miroslavem
Grebeníčkem bylo korektní. Oběma stranám však by-
lo jasné, že za současného rozložení sil v Poslanecké
sněmovně komunistická strana zůstane mimo hru.

Mimořádně zajímavé bylo jednání s předsedou
křesťanských demokratů Josefem Luxem. Zdůraz-
nil jsem, že si dovedu představit těsnou spolupráci
křesťanských a sociálních demokratů, jejichž pro-
gramová východiska nejsou neslučitelná, že však ne-
vidím důvod, proč by se křesťanští demokraté měli
vázat na Unii svobody. Josef Lux však nepovažoval
za možné vytvořit menšinovou vládu ČSSD a KDU-
-ČSL, tolerovanou napříč politickým spektrem. Vá-
zal svá stanoviska na postoje Unie svobody, ale sou-
časně se snažil tlačit Jana Rumla k pozitivním
posunům.

Josefa Luxe jsem poznal ještě ve Federálním shro-
máždění, kde vystupoval téměř výlučně k zemědě-
lské problematice. Zpočátku jsem ho podezíral, že
prosazuje podle mého názoru zastaralou koncepci ro-
dinných farem, které s několika výjimkami nemoh-
ly přežít v konkurenci efektivnějších zemědělských
velkopodniků. Později se však ukázalo, že tuto ro-
mantickou vizi prosazuje spíše ODS (známá trojice
Tyl–Tomášek–Tlustý), a s Josefem Luxem jsme se
naopak sešli na konferenci věnované stému výročí
zemědělského družstevnictví. Zvolna, ale vytrvale
jsem začínal oceňovat jeho politický talent, a v zá-
věru jeho života jsme se i osobně sblížili.

Proto jsem také byl ochoten uvažovat i o variantě, že by se právě Josef Lux stal ministerským předsedou. Když jsem však tuto variantu nabídl tehdejšímu předsedovi nejmenší parlamentní strany Janu Rumlovi, postavil se zásadně proti a ve svém odporu přes naléhání Josefa Luxe vytrval. Byl jsem mu za to upřímně vděčen.

S Janem Rumlem jsem neměl dobré osobní vztahy, protože jsem ho na základě jeho působení na ministerstvu vnitra považoval za nekompetentního fanatika. Na jednání se dostavil spolu s Vladimírem Mlynářem a jakýmsi Matějů, o němž jsem věděl jen to, že v období nejtuzší normalizace byl bez problémů přijat do nejprokádrovanějšího společenskovedního ústavu. Musím poctivě přiznat, že o Rumlově negativním postoji jsem byl z jiných kruhů předem informován a přizpůsobil jsem tomu svou taktiku. Napoleon kdysi řekl, že s hloupostí rakouských generálů se má počítat jako s konstantou. Jako s konstantou jsem počítal i s Rumlovou hloupostí a nezmýlil jsem se, i když to byla největší hra vabank mého života. Dodnes si vzpomínám na naši společnou tiskovou konferenci, kdy jsem suše oznámil, že jednání byla ukončena bez výsledku přes moje velkorysé nabídky. Jan Ruml stál vedle mne a nechápal, proč se na něj najednou mile usmívám.

S tím se ovšem nechtěli smířit další političtí hráči, především Václav Havel. Ten si mě zval každý týden do Lán a sledoval tím zcela jednoznačný plán: Přispět k tomu, aby nejdříve ztroskotalo moje pověření k jednáním o sestavení vlády, následně aby rovněž ztroskotalo pověření Václava Klause. Konečně by tedy mohl sestavit vládu sám ze sobě oddaných lidí z nejruznějších politických stran, bez

ohledu na výsledky voleb a vůli těchto stran. Havel mě dokonce vybidl, abych ho oficiálně informoval o tom, že se svého pověření vzdávám. Tak naivní jsem ale ani já nebyl. A když jsem si přečetl titulky v *Lidových novinách* „Ruml zabouchl Zemanovi dveře do Strakovky“, zasmál jsem se.

Paralelně pokračovala jednání o opoziční smlouvě. Václav Klaus vnesl do těchto jednání významný dynamizující prvek, když požadoval, aby se obě strany zavázaly, že budou usilovat o posílení většinových prvků v systému poměrného zastoupení. Můj původní návrh byl naproti tomu poměrně statický: Předpokládal jsem, že obě strany se budou prostě chovat, jako by zde většinový systém již byl. Proto jsem neměl s přijetím tohoto požadavku podstatné problémy. Na druhé straně se mi nelíbilo, že si ODS vymínila právo nesouhlasu se všemi zákony včetně státního rozpočtu. Ale protože politika je kompromis, ustoupil jsem. Prosadil jsem naopak závazek ODS, že během funkčního období vlády nevyvolá hlasování o nedůvěře ani se k takovému návrhu nepřipojí.

Znění, parafované oběma předsedy, jsme pak postoupili svým politickým grémiím. V sociální demokracii prošlo bez potíží, v ODS zřejmě dostal tuto smlouvu k dopracování její tehdejší místopředseda Miroslav Macek, který ji opatřil názvem „Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí“. Proti takovému názvu jsem neměl námitky, zdál se mi vcelku výstižný. Paradoxem bylo, že Klaus začal používat výrazu „opoziční smlouva“, který – podobně jako v jiném kontextu moje „spálená země“ – rychle zdomácněl.

Když už jsem u Miroslava Macka, zaznamenal jsem, že si zpočátku v jakémisi rozhovoru přisvojil

autorství opoziční smlouvy. Později přiznal, že jsem tuto smlouvu napsal na jakémisi (tomto) psacím stroji. Ve skutečnosti je opoziční smlouva společným a rovnocenným dílem dvou předsedů nejsilnějších parlamentních stran. Některé navrhované úpravy ze strany ODS (například místa náměstků některých ministrů) později Klaus prozíravě odmítl a vyhnul se tak pasti spoluodpovědnosti, protože opoziční smlouva by se tak proměnila ve skrytou či tichou koalici. Dodávám pouze, že do této pasti jsem ho nelákal já, ale jeho spolustraníci.

Mám-li s odstupem let hodnotit vyznění opoziční smlouvy, myslím si, že byla pro obě zúčastněné strany pozitivní. Na tom nic nemění stanoviska různých zakomplexovaných bytostí, které střídavě tvrdily, že je výhodná jen pro jednu, nebo druhou stranu. Mezi nimi zvláště vynikal Jiří Pehe, tehdejší poradce Václava Havla, který se z pro mne záhadných důvodů pokládal za politologa. Koneckonců o všem rozhodli voliči ve volbách roku 2002, když své hlasy vcelku rovnoměrně rozdělili mezi dvě strany, jež tuto smlouvu uzavřely. Naopak koalice lidovců a unionistů, která po celou dobu proti opoziční smlouvě nejsilněji vystupovala, skončila v těchto volbách mezi parlamentními stranami na zahanbujícím posledním místě.

Voliči tak ocenili, že se konečně někdo v rozhádaném českém politickém prostředí dokáže dohodnout. Mediální řev Dostojevského „uražených a ponížených“ je přitom příliš nezajímavý. Lze pochopit, že ti, kdo neuspěli, protestovali, protože byli najednou odstrčeni od korytek, o nichž se domnívali, že na ně mají vysezené právo. Vytvořil se najednou jakýsi „blok neschopných“, jejichž jediným společným

jmenovatelem byla právě nenávist vůči opoziční smlouvě. Marně jsem jim vysvětloval, že i malí se mohou stát velkými, a dokládal jsem to právě na příkladu růstu české sociální demokracie. Chtěli zůstat malými, a také jimi zůstali.

Lituji toho, že Ústavní soud z podnětu Václava Havla (připomeňme, že soudci tohoto soudu byli Havlem jmenováni) nakonec rozhodl o zrušení později přijatého volebního zákona, který z opoziční smlouvy vyplýval. Kdyby toho nebylo, nebyla by dnes v parlamentu Unie svobody, kterou pokládám za slepé střevo české politické scény; ČSSD, která získala ve volbách 2002 třicet procent hlasů, by nebyla případnou koalicí s touto stranou svázána na ruku i na nohou a věci se mohly vyvíjet jinak. Ale jak říkají Angličané, nemá se plakat nad rozlitym mlékem.

Vláda

V letech 1997 i 1998 došlo k poklesu hrubého domácího produktu i životní úrovně, měřené reálnými mzdami. Uzanční ekonomická definice říká, že ekonomická krize se objevuje tehdy, jestliže hrubý domácí produkt klesá tři čtvrtletí za sebou. Tato podmínka byla naplněna, a do voleb 1998 jsme tak šli s centrálním heslem „Vyvedeme zemi z krize“. Současně jsme dodávali, že nám to bude trvat dva roky. Soudě podle statisticky zjišťovaných ekonomických parametrů, zvládli jsme to za rok a půl.

Neměl jsem žádný pocit škodolibého zadostiučinění z toho, že na moje prognózy došlo a že zejména kuponová privatizace byla hlavní příčinou toho,

proč se hospodářství propadlo. Uvědomoval jsem si tíhu odpovědnosti, a když jsme opravdu vstupovali do Strakovy akademie hlavním vchodem, označil jsem svou vládu za vládu sebevrahů. Toto označení, jehož původním autorem byl Pavel Rychetský, vycházelo z toho, že budeme hasit požáry, které jsme nezaložili, že však alespoň zpočátku lidé z těchto požárů budou obviňovat nás.

Jednobarevná menšinová vláda sociální demokracie vyžadovala, abych z jednotlivých krajů stáhl téměř všechny schopné lidi. Nešlo samozřejmě jenom o ministry a jejich náměstky, ale i o sociální demokraty, kteří měli zastávat další politické funkce. Zadělal jsem si tím na problém v budoucích krajských volbách o dva roky později, protože na krajích skutečně zůstala jen druhá liga. Na druhé straně šlo o to vládu udržet a posléze prokázat, že je úspěšná. Při sestavování vlády jsem přitom především přihlížel k výkonům stínových ministrů, resp. odborných mluvčích ČSSD. Řekl jsem jim sice jednoznačně, že své místo nemají propachtováno na celé funkční období vlády, ale vycházel jsem z toho, že jejich práce v odborných skupinách jim dává šanci. Ostatní kandidáti, kteří předtím příliš nepracovali, to nesli dosti těžce.

Nedávno jsem v televizi (noviny nečtu) viděl zajímavé srovnání. Zatímco všechny předchozí i následné vlády byly po půl roce své existence hodnoceny lépe než po dvou letech, moje vláda na tom byla jako jediná opačně. Museli jsme se smířit s tím, že ještě budou přezívat resentimenty à la „vrátíme zemi před rok 1989“, obavy investorů (spíše domácích než zahraničních) a především neutuchající mediální kampaň novinářského póvlu. Týden po instalaci mé

vlády například v *Lidových novinách* vyšel komentář s názvem „Vláda ještě nic nedokázala“. O sto dnech hájení jsme si mohli nechat jenom zdát.

Napsal jsem, že hospodářská politika vlády je základem její celkové politiky, a touto zásadou jsem se také řídil. Ekonomický propad jsme chtěli překonat keynesiánskými recepty, tedy deficitním financováním. Často se zapomíná, že Keynes doporučoval rozpočtový deficit pro překonání krize nebo recese, ale současně žádal, aby ve fázích hospodářského růstu byl rozpočet naopak přebytkový. Proto jsem se vysmíval návrhům zákonů o věčně vyrovnaném státním rozpočtu, které jsem přirovnával k doporučení řidiči, aby neuhýbal volantem svého auta vlevo ani vpravo.

Byli jsme připraveni uskutečnit náš dlouhodobý program společnosti vzdělání, spoluúčasti a solidarity. Jeden z prvních kroků mé vlády spočíval ve zvýšení tarifních mezd učitelů o sedmnáct procent. Brzy jsme však byli konfrontováni s něčím, co nám bylo jako opoziční straně zatajováno, a sice se skutečným stavem naší ekonomiky. Zjistil jsem, že naše země je daleko spálenější, než jsem i ve volebních sloganech tvrdil.

Tak závažné tvrzení je samozřejmě nutné dokázat. Bankovní tajemství v podstatě znemožňuje seznámit se se skutečnou situací českých bank, alespoň do doby, než je vydán oficiální audit. I tyto audity byly ostatně často zkreslovány. Třebaže již zkrachovalo asi patnáct menších bank, velké banky vypadaly jako neprůstřelné. Ukázalo se však, že podíl nesplatitelných úvěrů v jejich úvěrovém portfoliu přesahuje třicet procent. Pro srovnání: Ve standardních ekonomikách se tento podíl pohybuje

mezi jedním a třemi procenty. Banky tedy prakticky stály před krachem.

Je dobré zmínit se o tom, co vedlo k této situaci. Velké banky byly bankami státními a s odstupem času musím uznat, že termín Občanské demokratické aliance o „bankovním socialismu“ byl až překvapivě výstižný. Sám jsem mnohokrát kritizoval privatizační schéma i tím, že privatizace má znamenat odstátnění. Ve skutečnosti však podniky byly převážně privatizovány prostřednictvím investičních fondů. Tyto fondy vlastnily banky a banky vlastnil stát. Privatizace tedy znamenala pouze přesun z jedné do druhé formy státního vlastnictví.

Státní banky poskytovaly rozsáhlé privatizační úvěry podvodníkům, kteří tyto úvěry nespláceli. Jinak by ostatně nedošlo ke zmíněnému více než třicetiprocentnímu podílu nesplacitelných úvěrů. To nemůže přežít žádná skutečně komerční banka. Pod politickým tlakem však byla tímto způsobem projídána naše budoucnost. Připomenu jen jediný příklad. V televizní diskusi s tehdejší generálním ředitelem Komerční banky (a pozdějším senátorem za ODS) Richardem Salzmannem jsem upozorňoval na to, že pan Stehlík, který privatizoval ocelárny Poldi Kladno, je nedůvěryhodný dlužník. Pan Salzmann protiargumentoval, že pan Stehlík je naopak seriózní klient jeho banky. Jak to nakonec dopadlo, si mnozí pamatují.

Výkladní skříň zdánlivě úspěšné transformace, onoho Dybova⁵⁶⁾ „středoevropského tygra“ tak byla

56) Dyba, Karel (*1940), český ekonom. V letech 1972–1984 vědecký pracovník Ekonomického ústavu ČSAV, 1984–1990 Prognostického ústavu ČSAV (problematika vnějších ekonomických vztahů); 1990 krátce ředitel Ekonomického ústavu ČSAV. V letech 1990–96 ministr vlády ČR.

sycena rozkladem bankovního sektoru. Úvěry se neinvestovaly, ale projídaly, čímž se uměle udržovala vysoká zaměstnanost, přesněji řečeno přezaměstnanost (*overemployment*). Budování kapitalismu bez kapitálu, spojené s odsáváním disponibilních prostředků tuneláři v mizerném právním prostředí, vedlo k tomu, že budoucnost byla obětována na oltář přítomnosti.

V této situaci jsme převzali vládu. Úkolem skutečného politika přitom je nejen přivést svou stranu do vládních lavic, ale především prokázat, že jeho vláda umí být úspěšná. *Hic Rhodus, hic salta!*⁵⁷⁾. Stál jsem před nejobtížnějším úkolem svého života a musel jsem se s ním umět vyrovnat. Bylo to bolestné. Tvrdil jsem – a tvrdím stále – že škola, a nikoli banka má být nejdůležitější institucí v obci, že učitel, nikoli bankéř má být nejprestižnějším povoláním. A nejednou jsem byl přinucen uvažovat o záchraně bankovního sektoru – nikoli samozřejmě v zájmu bankéřů, ale v zájmu střadatelů, podniků a obcí, kteří měli své úspory a vklady v těchto bankách uloženy. Teprve tehdy jsem pochopil, co myslel Miroslav Macek svou ironickou poznámkou, že se sociální demokracie u vlády „historicky znemožní“.

Bylo možné nechat banky zkrachovat (při třetině nesplacitelných úvěrů by v normálním tržním prostředí zkrachovala každá) a vysvětlovat lidem, že stav těchto bank je důsledkem hospodářské politiky předchozích vlád. Obávám se však, že střadatelům, kteří by tak přišli o své úspory, by to bylo

57) *Hic Rhodus, hic salta!* – „Zde je Rhodos, zde skákej!“ – přen. situace či místo, které vyžadují podávání mimořádných výkonů.

vcelku jedno. Proto jsme přijali program postupné sanace bankovního sektoru, jeho očistění od nesplacitelných úvěrů, a prodeje seriózním zahraničním investorům. Dnes mohu konstatovat, že se tento manévř podařil, že český bankovní sektor je zdravý a stabilizovaný a že se lidé nemusí obávat o své úspory. Byla to však jedna z nejtěžších a nejnevěděnějších prací, které jsme museli podniknout, protože většina lidí tomuto manévřu nerozuměla. A ti, kdo mu rozuměli až příliš dobře, si naopak přáli, aby nám nevyšel.

Musím ještě dodat, že poskytování úvěrů státními bankami bylo nejen – mírně řečeno – lehkomyšlné, ale vyvolávalo i přinejmenším podezření z korupce. Hovořilo se o úvěrových provizích, které měly dosahovat pěti až deseti procent z poskytnutého úvěru. Je samozřejmě mimořádně obtížné tuto korupci prokázat, protože korupce je jediný trestný čin, kde ani jedna ze zúčastněných stran nemá zájem na tom, aby se přiznala. Pozdější vyšetřování v rámci akce Čisté ruce některé kauzy otevřelo s různorodými výsledky. Zmíním alespoň osmimiliardový tunel v Komerční bance, na který zmíněný senátor Salzman reagoval slovy, že on za nic nemůže, on byl jenom generální ředitel. Je jisté, že renomovaný soukromý vlastník by si své manažery ohlídal lépe než český stát.

Uskutečnila se privatizace Československé obchodní banky do rukou belgické bankovní skupiny KBC, privatizace Komerční banky do rukou francouzské Societé Général a privatizace České spořitelny do rukou rakouské Erste Bank. Řídili jsme se v zásadě kritériem nejvyšší cenové nabídky. Někdy bylo dosti obtížné přimět zahraniční partnery, aby původně nabídnutou cenu zvýšili, ale zpravidla se

to podařilo při velmi tvrdých vyjednáváních. Kromě toho se privatizující banky musely zavázat k dalším opatřením: Tak například Die Erste (která měla u České spořitelny exkluzivitu, přičemž jsme příliš nezdůrazňovali, že byla jediným zájemcem) poskytla dva desetimiliardové úvěrové rámce pro podporu hypotečních úvěrů a úvěrů malým a středním podnikům.

Nejsložitější situace nastala v Investiční a poštovní bance. Ta byla privatizována již dříve Tošovského vládou v době, kdy ministrem financí byl Ivan Filip. Cena byla asi desetinová ve srovnání se zmíněnými privatizacemi tří bank. Objektivně však dodávám, že to bylo proto, že banka nebyla očištěna od špatných úvěrů. Nabyvatel – japonská společnost Nomura – se zavázal, že navýší základní jmění této banky a vyvede ji z krize. To se nepodařilo. Napopak Nomura se ziskem prodala některé výnosné podniky, které IPB ovládala, například pivovary do Jižní Afriky. Krize banky – údajného lva ve světě financí – tak narůstala. Dá se říci, že předváděla, co se stane, ponechá-li se její osud volné hře tržních sil. Když nám tehdejší guvernér centrální banky Tošovský oznámil, že podle předběžných výsledků auditu klesla kapitálová přiměřenost IPB pod osm procent a že jí tedy podle platných pravidel bude muset odebrat licenci, rozhodla se vláda jednat. Pasivita vlády by totiž znamenala krach banky, která přímo či nepřímo ovlivňovala asi třetinu české ekonomiky, a nutnost poskytnutí mimořádně vysokých státních záruk.

Vláda proto rozhodla o zavedení nucené správy a o prodeji IPB zahraničnímu investorovi, aniž tohoto investora sama určila. Dnes, s odstupem času,

mohu zavedení nucené správy s čistým svědomím plně hájit jako nutný krok, který zabránil výraznému propadu české ekonomiky. Postupně se mě však zmocňovaly stále větší pochybnosti nad navazujícími kroky týkajícími se bleskového prodeje IPB a rozsahu poskytnutých státních záruk. To, že jsem tyto operace plně ponechal v rukou tehdejšího ministra financí Pavla Mertlíka, byla moje osobní chyba. Vcelku zbytečně bylo také násilné převzetí IPB doprovázeno zásahem těžkooděnců, aniž k tomu dala vláda pokyn. Tato westernová operace však byla spíše komická než podstatná.

Pavel Mertlík byl – a věřím, že stále ještě je – talentovaný, poměrně mladý ekonom, jehož jsem nejprve navrhl na místopředsedu vlády pro ekonomickou politiku a později na ministra financí. Naše vztahy však postupně chladly z mnoha důvodů. Problém IPB byl pouze jedním z nich. Pavel Mertlík z toho později vyvodil odpovídající závěry a rezignoval se zdůvodněním, že ztratil důvěru ministerského předsedy.

Na ministry financí jsem vůbec neměl velké štěstí. Prvního z nich, Iva Svobodu, jsem musel zhruba po roce odvolat v souvislosti s jeho trestním stíháním ve věci šesti milionů korun, údajně zpronevěřených v jakési továrně na výrobu kočárků. I když dodnes nejsem subjektivně přesvědčen o jeho vině, zastávám názor, že u politiků neplatí presumpce neviny, ale presumpce viny, má-li být politika jako celek důvěryhodná. To samozřejmě neznamená, že každé trestní oznámení je důvodem k odvolání příslušného ministra, protože takové oznámení může podat kdokoli bez pádných důkazů. Je-li však již zahájeno trestní stíhání, lze předpokládat, že

relevantní důkazy existují. Přesto mohu konstatovat, že Ivo Svoboda z odborného hlediska nebyl špatný ministr financí. Trochu mě ovšem mrzelo, že více nespolupracoval s křesťanskými demokraty při přípravě státního rozpočtu a rozpočtových reforem. Po zkušenostech s Pavlem Mertlíkem se vedení rezortu ministerstva ujal Jiří Rusnok, s nímž jsem již byl plně spokojen.

Kacířsky by se přitom dalo říci, že v každé vládě – lhostejno, zda levicové nebo pravicové – musí být ministr financí poněkud napravo od průměru této vlády, stejně tak jako ministr práce a sociálních věcí musí být poněkud nalevo. S výjimkou námořního důstojníka Vodičky⁵⁸⁾ se ostatně toto pravidlo osvědčilo. Stejně tak ministr životního prostředí musí být ekologičtější než průměr vlády, a proto jsem přes jeho četné konflikty s většinou jeho kolegů rád ve vládě po celou dobu ponechal Miloše Kužvarta jako schopného ekologa. Snaha sevřít všechny členy vlády do Prokrustova lože⁵⁹⁾ jakési názorové uniformity vytváří z vlády nefunkční a nežijící organismus.

Sotva jsme se vyhnuli pasti, připravené pro náš stavem bankovního sektoru, nastoupil druhý útok na vládu. Tentokrát byl veden již zmíněnou skupinou nespokojených a odstavených, kteří se rozhodli svrhnout vládu mimoparlamentní cestou. Když nepomohly různé výzvy, jako byl například Impuls 99,

58) Vodička, Jindřich (*1952), absolvent VŠ námořní v Oděse; 1977–1990 palubní inženýr a palubní důstojník na čs. námořních obchodních lodích, 1990–91 první náměstek ředitele Úřadu na ochranu ústavních činitelů, 1991–92 ředitel Úřadu práce Praha-západ. Od r. 1991 člen ODS; 1992–97 ministr práce a sociálních věcí ČR, 1997–98 ministr vnitra ČR.

59) Prokrustovo lože – obtížné postavení či mučivý stav

svolali na Václavské náměstí demonstraci pod názvem *Děkujeme, odejděte*, kde dav vyzýval k odstoupení Václava Klause i mne. Neměl jsem s tím osobní problém, protože několik měsíců předtím jsem na sjezdu sociální demokracie oznámil, že kandiduji na předsedu strany naposled. Rozčilila mě ovšem drzost samozvaných organizátorů této akce, mezi nimiž snad nebyl nikdo, koho bych si vážil. Občanské protesty jsou plně namístě v diktátorských režimech. Ale v zemích, kde se pravidelně konají svobodné volby, mají občané možnost vyjádřit se jako celek, nejen v hulákajících skupinkách. Ostatně když po nezdaru své akce hnutí *Děkujeme, odejděte* svolalo po jednom roce obdobnou demonstraci, přišla na Václavské náměstí již jen zanedbatelná hrstka několika desítek lidí.

Tvůrci virtuální reality v českých médiích se pak pokusili něco podobného později zopakovat při takzvané televizní krizi, kdy se vydávali za jediné povolané obhájce svobody slova. Podle mého názoru, který jsem poměrně podrobně vyjádřil v dlouhém parlamentním projevu, šlo ve skutečnosti pouze o konflikt různých zájmových skupin na téma, kdo získá větší podíl na honorářích vyplácených Českou televizí. Tak nízké téma by ovšem nemohlo nikoho oslovit, a proto se celý konflikt maskoval obavami ze zavádění jakési cenzury. I když si nelze představit společnost, kde by média unisono a bez jakýchkoli námitek svobodněji útočila proti vládě, než byla česká společnost koncem devadesátých let.

Napsal jsem článek s názvem *Tři U-křivky*, kde jsem uklidňoval malověrné tím, že naši voliči někdy očekávali nemožné na počkání a zázraky do tří dnů. Nejprve však bylo nutné překonat propad

ekonomické krize (první U-křivka), poté zvýšit na základě zvýšeného výkonu ekonomiky životní úroveň (druhá křivka) a s příslušným časovým posunem dojde i ke zvýšení důvěry ve vládu. Tak se i stalo.

Každý premiér mění zhruba v polovině funkčního období své vlády část ministrů, nikoli nutně proto, že by byli neschopní, ale proto, že vláda potřebuje oživení novými tvářemi. Personální obměny, které proběhly v mé vládě, byly o to snadnější, že to byla vláda jednobarevná a že tedy nebylo nutné dohadování s koaličními partnery. Chtěl bych všem členům své vlády za jejich práci poděkovat.

Model, který jsem zpočátku zvolil a který spočíval v několika místopředsedech vlády bez vlastního ministerského křesla, se v praxi neosvědčil a pokládám jej za další ze svých politických omylů. Ukázalo se, že nestojí-li za příslušným místopředsedou vlády ministerský aparát, nemá dostatečnou oporu a koordinační pravomoc. Proto jsem postupně spojil funkci místopředsedy vlády pro zahraniční politiku s ministrem zahraničí a místopředsedy vlády pro hospodářskou politiku s ministrem průmyslu a obchodu; místopředsedou vlády pro sociální politiku byl již od počátku ministr práce a sociálních věcí. Jedinou výjimkou tak zůstal místopředseda vlády pro legislativu, který řídil práci legislativní rady vlády. Byl to kolektiv dvaceti čtyř špičkových právníků, který z hlediska právní čistoty posuzoval každý vládní i jiný návrh zákona.

Měla-li být překonána ekonomická krize, bylo nutné provést tři související základní kroky. Prvním byla již zmíněná stabilizace bankovního sektoru, druhým přilákání zahraničních investic a třetím, každoročně se opakujícím, prosazení takového státního

rozpočtu, který by oživení ekonomiky napomáhal. Rozpočtové bitvy bývají nejtěžší a nejnápadnější. Za ještě důležitější jsem však považoval zvýšení přílivu zahraničních investic, které nepřímou indikovaly⁶⁰⁾ i důvěryhodnost české ekonomiky. To se podařilo, tyto investice stouply ze dvou miliard dolarů ročně na začátku mé vlády na devět miliard v posledním roce jejího funkčního období.

Hlavním strategem podpory zahraničních investic v mé vládě byl ministr průmyslu a obchodu Miroslav Grégr. Ten mimo jiné prosadil i zákon o investičních pobídkách (který se ovšem týkal i domácích investorů, pokud byli vybaveni dostatečným vlastním kapitálem) a osobně sledoval jednání o všech velkých investičních akcích, které směřovaly na naše území. Rovněž se zasloužil i o výraznou podporu proexportní politiky a pronikání na trhy, které jsme v minulosti zbytečně opustili, především trh ruský a čínský. Kromě toho to byl jediný ministr průmyslu, který dokázal dostavět temelínskou atomovou elektrárnu, kde železnou rukou zvládl jak dodržení časového harmonogramu, tak nepřekročení rozpočtu.

Mirek Grégr měl pohnutý životní osud, a to jak za války, tak i v padesátých letech. V šedesátých letech, kdy začalo tání, se stal nejmladším generálním ředitelem průmyslového podniku Desto Děčín. V té době, v letech 1962–69, byl také reformním členem KSČ. V sedmdesátých letech byl, na základě své výrazné aktivní účasti jak v obrodném procesu, tak i po sovětské okupaci, v důsledku obvinění vykon-

60) indikovat – určovat, dokazovat

struovaného StB, jedním z prvních „politických“ vězňů Husákova normalizačního režimu (takže ho pracovní novinářští tulpasové houfně označovali za komunistu). Po revoluci krátký čas vykonával funkci ministra strojírenství a elektrotechniky a rozhodující měrou se zasloužil o privatizaci Škody Mladá Boleslav. Pro nesouhlas s kuponovou privatizací a šokovou terapií musel z vlády odejít, stejně jako ekonom František Vlasák, jehož slabošský Petr Pithart nedokázal udržet. Vrátil se do podniku Destu Děčín, který vedl až do roku 1996, kdy se stal poslancem. Po jeho odchodu z funkce šéfa převzali Destu dva slovenští třicátníci, kteří ji během dvou let zlikvidovali. Není to ostatně jediný případ, kdy i pečlivě a dlouhodobě budovaný projekt dokážou dva neumětelové během dvou let zbortit.

Snažil jsem se ve své vládě vytvářet soutěživé prostředí a dát všem ministrům šanci, aby vynikli nadprůměrnými výkony. Z tohoto hlediska mohu jednoznačně konstatovat, že Miroslav Grégr se svými konkrétními výsledky stal nejúspěšnějším členem mé vlády.

Nemohu vyloučit, že ODS doufala v pád mé vlády hned při projednávání prvního návrhu státního rozpočtu. Protitahem byla dohoda s křesťanskými demokraty a komunisty, kteří rozpočet na rok 1999 podpořili. Bylo nesmyslné očekávat, že půjdeme proti vlastní filozofii deficitního financování. Důležité bylo pouze to, aby rozpočet byl prorůstový a aby výdaje nebyly projedeny. Jsem rád, že dohodnutý deficit nebyl překročen, a naopak lituji toho, že spolupráce s křesťanskými demokraty – možná i naší vlastní vinou – stejně intenzivně nepokračovala i v dalších letech.

Občanská demokratická strana pochopila, že je nutné prohloubit opoziční smlouvu a dohodnout se i na parametrech státního rozpočtu. Jejím základním požadavkem bylo snižování rozpočtového deficitu. V prvním roce své vlády jsem takový požadavek nemohl přijmout, protože prvořadým úkolem bylo oživit ekonomický růst. Když však tato situace nastala, snižování rozpočtového deficitu jsem se principiálně nebránil. Na tomto základě ODS nakonec podpořila všechny tři další rozpočty sociálně-demokratické vlády a udělala dobře. Petra Buzková tehdy odstoupila z funkce místopředsedkyně ČSSD se zdůvodněním, že dodatky k opoziční smlouvě sociální demokracii výrazně poškodí. Jako obvykle se mýlila.

Snižovat rozpočtový deficit můžete dvěma způsoby. První spočívá v tom, že seškrátáte výdaje určené těm, kteří se nemohou bránit – například důchodcům, nezaměstnaným nebo nemocným. Druhý způsob pak spočívá v tom, že šetříte především na výdajích státního aparátu. Zvolil jsem druhou cestu, která byla sice obtížnější, ale více odpovídala sociálnědemokratickému programu. Ministři pochopitelně protestovali, protože žádnému z nich se nechtělo redukovat vlastní výdaje. Vzpomínám si, jak jsem odpověděl ministru kultury Pavlu Dostálovi na jeho stesky, že s dostatkem prostředků dokáže jeho rezort řídit i cvičený foxteriér a že úspěšný ministr se pozná právě za situace s nedostatkem financí. Totéž samozřejmě platilo i o ostatních rezortech.

Nechci unavovat čtenáře složitými úvahami o bobtnání státní byrokracie, daleko lépe je popsal profesor Parkinson. Je známo, že britské ministerstvo kolonií mělo nejvíce zaměstnanců právě v době,

kdy britská koloniální říše prakticky zanikla, nebo že úřad pro správu vodovodů v italské východní Africe byl zrušen teprve v roce 1957, třebaže Itálie přišla o své východoafrické kolonie již v roce 1942. Mohl bych ještě doplnit Kornaiův sací reflex⁶¹⁾ či teorii záklopky nebo měkkého rozpočtového omezení – z toho všeho však vyplývá jen jediné: Potřeby nejsou nikdy omezené, a ministerstva dokážou utratit jakýkoli objem prostředků. V redukci státních výdajů, která vedla k tomu, že běžný rozpočtový deficit (bez ztrát Konsolidační agentury) dosáhl v roce 2002 jen deseti miliard korun, jsme byli úspěšní i proto, že si každý ministr po předchozích personálních změnách dvakrát rozmyslel, zda i on nechce opustit svou funkci. Pro srovnání, dnes (v roce 2005) je běžný rozpočtový deficit více než osminásobně vyšší.

Zabránit ministrům plýtvat mělo i zřízení dvou mimorozpočtových fondů – fondu dopravní infrastruktury a fondu bydlení. Do těchto fondů podle prosazeného zákona plynuly především výnosy z privatizace. Šlo de facto o investiční, resp. kapitálové fondy, kde se dal předpokládat nejvyšší multiplikační efekt. Snad nikdo nepochybuje o tom, že máme zaostalou dopravní infrastrukturu a že jsou u nás bytové problémy.

Nechtěl jsem, abychom privatizační výnosy prodjedli, a tak jsme odkázali budoucí vládě v těchto fondech obrovský objem privatizačních výnosů. Jen privatizace podniku Transgas v rozsahu 130 miliard korun (kterou opět vyjednal Miroslav Grégr)

61) Kornaiův sací reflex – teorie, podle níž státní orgány čerpají finance, pokud je odkud (podle maďarského ekonoma Jánose Kornaije).

představovala nesmírné věno budoucí vládě. Proto ti, kdo tvrdí, že privatizační výnosy vstupovaly jako podstatné příjmy do běžného státního rozpočtu, neznají ani elementární fakta a měli by žádat o vrácení školného.

Během prvních dvou let naší vlády klesla inflace (míra zdražování) z jedenácti na čtyři procenta, reálná mzda (míra životní úrovně) se zvýšila asi o deset procent, přitom o něco rychleji rostla produktivita práce. Dalo se tedy říci, že jsme z nejhorsího venku. Ministři ve svých rozpočtových výdajích nebyli puštěni z řetězu, a přesto (nebo právě proto) jsme mohli pohodlně valorizovat starobní důchody nebo uvolňovat potřebné prostředky na armádu. Banky snížily úrokové sazby z úvěrů z dvaceti tří na devět procent, což umožnilo snadnější přístup k těmto úvěrům. To samozřejmě neznamená, že všechno bylo v pořádku.

Snažili jsme se více postihovat ekonomickou kriminalitu v rámci akce Čisté ruce. Jestliže v roce 1998 činil počet trestních stíhání v oblasti ekonomické kriminality čtyři tisíce případů ročně, v roce 2002 již stoupl na 22 500 případů ročně. Přitom nikdo nemůže tvrdit, že došlo k téměř šestinásobnému růstu této kriminality, došlo pouze k daleko výraznějšímu tlaku na její sledování. Uvolnili jsme sto padesát milionů korun na zřízení specializovaných státních zastupitelství, která hospodářskou kriminalitu stíhala. Zřídili jsme Vládní výbor na ochranu ekonomických zájmů, v němž pod řízením ministerského předsedy zasedali ministři financí, vnitra, nejvyšší státní zástupkyně a šéf Bezpečnostní a informační služby spolu s ministrem spravedlnosti a předsedou Legislativní rady vlády. Napravili jsme tak omyl, který spočíval v počáteční kampaňovitosti akce Čisté ruce.

Byl jsem spokojen s prací nejvyšší státní zástupkyně Marie Benešové. Naproti tomu práci BIS jsem považoval za zcela neproduktivní. Prozradím čtenáři jedno sladké tajemství: Čte-li o vlivu tajných služeb na politiku, je pravý opak pravdou. O německém kancléři Kohlovi se říkalo, že hází zprávy své zpravodajské služby nečtené do koše. Já jsem si takové zprávy předtím přečetl a mohu konstatovat, že kdybychom naše zpravodajské služby zrušili, ušetřili bychom významné prostředky, aniž by to jakkoli ohrozilo bezpečnost státu.

Špunt, brzdicí razantnější vyznění akce proti ekonomické kriminalitě, se jmenoval soudy. Jednou jsem řekl Pavlu Rychetskému, že neznám línější a neschopnější bandu, než jsou čeští soudci, beroucí horentní mzdy za (čest výjimkám) nicnedělání. Jsem si vědom toho, že naši soudci mi toto tvrzení jistě přičtou k dobru, až se po vydání této knihy na mne začnou valit žaloby za nactiutrhání. Nicméně trvám na tom, že ten, kdo nechá řadu let ležet bez povšimnutí miliardové rozkrádání, to dělá – řečeno s Werichem – buď z blbosti, nebo za peníze, a že korupci (jak nedávno prokázal případ Berka) nelze vyloučit ani u soudů. Respektuji nezávislost soudů a nemluví jim do jejich rozhodnutí. Jestliže však mnoho let v závažných případech nerozhodují vůbec, jsou to lemplové, které zbytečně platíme z našich daní.

V hospodářské politice jsem se jistě dopustil četných chyb, jednu z nich zde však musím zmínit se zvláštním důrazem. Podlehl jsem tlaku Unie svobody, která mi nabídla výměnný obchod spočívající v tom, že za snížení přímých daní bude souhlasit se zvýšením spotřební daně na alkohol, cigarety a pohonné hmoty. To druhé jsme potřebovali už proto,

že není důvod podporovat kuřáky a alkoholiky, nehledě na to, že sociální demokracie vždy preferovala veřejnou hromadnou dopravu před dopravou individuální. Cena, kterou jsme však za to zaplatili v podobě snížení přímých daní, byla příliš vysoká a dodnes se za to stydím.

V oblasti výstavby dopravní sítě jsme zkoušeli pilotní projekty zmíněného *Public-Private-Partnership*. V čele rozvoje těchto projektů v rámci Evropské unie je zejména Velká Británie a Irsko (např. most West-link na dálnici D50 západně od Dublinu). Dále je to Nizozemsko (např. vysokorychlostní železnice mezi Belgií a Amsterdamem) a mohu jmenovat několik dalších zemí EU. U nás jedním z nich byl i projekt dálnice D47, spojující severní Moravu se zbytkem republiky. Při přípravě tohoto projektu mi pomáhal Jaromír Kuča. Byl to bývalý místopředseda ČSSD, který musel ze své funkce odejít poté, co zavinil dopravní nehodu. Přijal jsem ho jako svého poslaneckého asistenta, kde se plně osvědčil. Bohužel Špidlova vláda tento projekt zrušila, čímž odsoudila severní Moravu k dalšímu zaostávání.

Severní Moravě a severním Čechám, kde byla nejvyšší míra nezaměstnanosti, jsme se snažili pomoci i jiným způsobem. Při úvahách o modernizaci našeho vojenského letectva jsme dávali přednost takovému partnerovi, který nabídne nejvyšší hodnotu offsetů (kompenzačních plateb). Offsetem se v daném případě rozuměla situace, kdy zahraniční investor umístí své investice právě do těchto oblastí, kam by jinak sám nešel, například z důvodů nevyhovující dopravní infrastruktury. Při jednání s britsko-švédským konsorciem BAE Systems jsme se dohodli na sto padesáti procentech offsetů

z hodnoty dodávky, což by zejména pro severní Moravu a severní Čechy znamenalo asi osmdesátimiliardovou investiční injekci. Bohužel v Poslanecké sněmovně tento návrh neprošel o jediný hlas.

Úspěšně se rozvíjelo i zemědělství. Za ministrování Jana Fencla se podařilo převést zemědělský sektor ve všech vlastnických formách ze ztráty do zisku, mimo jiné i díky jeho úpornému prosazování dotací pro zemědělce. Pokládal jsem to však za přiměřené, už proto, že zemědělství nemá jen produkční, ale i krajinotvorné funkce, a v tomto smyslu si zaslouhuje veřejnou podporu.

Horší byla situace v sociální oblasti. Nárůst nezaměstnanosti se sice zpočátku podařilo zbrzdit, ale později začala opět růst, vzdor masivnímu přílivu zahraničních investic a tím i vytváření nových pracovních míst. Ve svém rozlučkovém projevu před Poslaneckou sněmovnou v roce 2002 jsem také přiznal, že vysokou míru nezaměstnanosti pokládám za největší neúspěch své vlády. Projednávali jsme nejruznější akční plány zaměstnanosti, ale byla to spíše papírová vojna než konkrétní politická práce. Podle mého dnešního názoru by nezaměstnanost měla být řešena především programem veřejně prospěšných prací, odpovídajícím tak trochu rooseveltovskému New Dealu⁶²), přičemž ti, kdo účast v tomto programu odmítnou, by na podporu v nezaměstnanosti ztratili nárok.

Politika je o zájmech a v bytové politice, konkrétně v otázce deregulace nájemného, proti sobě stály

62) New Deal – Nový úděl, vnitropolitický program prezidenta F. D. Roosevelta, 1933–39 usilující o překonání důsledků světové hospodářské krize za pomoci státní intervencionistické hospodářské politiky.

zájmy majitelů domů a nájemníků. Pokládal bych za absurdní, aby sociální demokracie nestála na straně nájemníků. Proto jsme odmítali plošnou deregulaci (čti zdražení) nájemného, připouštěli jsme pouze jeho mírný růst těsně nad míru snižující se inflace. Ti, kdo namítali, že tento postup brzdí novou bytovou výstavbu, si zřejmě nevšimli, že v nově postavených bytech je nájemné bez regulace.

I ve zdravotnictví existují zájmové skupiny, a sice zájmy pacientů, zdravotnického personálu (nejhlasitěji artikulované lékaři), pojišťoven a farmaceutických firem. Nebyli jsme proti rozumnému zlepšení platových podmínek zdravotníků, ale jako sociální demokraté jsme museli hájit především zájmy pacientů, což někdy znamenalo šlápnout na kuří oko ostatním zájmovým skupinám. Vzpomínám si, jakou bouři vyvolalo, když tehdejší ministr zdravotnictví Ivan David prosadil snížení ziskové marže lékárníků. Ti tvrdili, že do roka zkrachuje polovina lékáren v důsledku tohoto opatření. Pokud vím, nezkrachovala snad ani jedna. Dlouhodobě bych však doporučoval více šlapat na kuří oka zahraničním farmaceutickým firmám, které prodávají často předražené léky, a u banálních onemocnění se více soustřeďovat na doma vyráběná generika (léky, kde se již nemusí platit patentové poplatky). Šéfka Všeobecné zdravotní pojišťovny Jiřina Musílková mi řekla, že jen tímto způsobem bychom ve zdravotnictví mohli ročně ušetřit asi pět miliard korun.

Ve školství jsem ocenil snahu svého jmenovce (nikoli příbuzného) Eduarda Zemana, pokud šlo o projekt Internet do škol, nebo Bílou knihu obsahující koncepci školství. Jako každý, kdo něco dělá, se sice stal objektem kritiky pablů, ale podle mého

názoru byl z takzvaných sociálních ministrů nejproduktivnější.

Do voleb jsme šli s programem sociálně a ekologicky orientované tržní ekonomiky. Bylo proto jen přirozené, že jsme očekávali těsnou spolupráci s ekology. Bohužel k tomu nedošlo. Hlavní příčinou byla podle mého názoru atomová elektrárna Temelín. Tu jsme převzali v určitém stupni rozestavěnosti a museli jsme se rozhodnout co dál. Sám jsem zastával názor, že již vynaložené prostředky nelze promrhat. Kromě toho jsem i jako prognostik zastáncem jaderné energetiky, mimo jiné právě z ekologických důvodů (neprodukuje skleníkové plyny a znečišťuje ovzduší podstatně méně než hnědouchelné elektrárny). Hlasování ve vládě skončilo po komplexní analýze jedenáct ku osmi pro zastánce dostavby Temelína.

Vypukl skandál. Proti nám se postavili všichni ti, kdo se domnívali, že Temelín představuje potenciální nový Černobyl. Nechci křivdit poctivým ekologům, ale obávám se, že mnozí si na této kauze přihřívají i svou politickou polívčičku, konkrétně ve Straně zelených. Zatímco jednoho z jejích představitelů Beránka jsem pokládal za nevzdělance, Jakub Patočka mi rovnou připadal jako šílenec. Zvláště komický byl spolek Jihočeské matky, které jsem podezíral z toho, že se v boji proti nukleární energetice seberealizují jen proto, že přirozenější formy ženské seberealizace jim byly odepřeny.

Ekologové brojili i proti dálnicím, a pranic jim nevadilo, že kamiony, které kvůli jejich odporu musí jezdit po okreskách, znečišťují životní prostředí daleko více. Naproti tomu jsem se s ochránci životního prostředí shodoval v takových věcech, jako byl zákaz těžby zlata kyanidovým loužením, zákaz

vodních skútrů na přehradách nebo ochrana ptáků úpravou stožárů vysokého napětí. Celkově jsem si však stále více uvědomoval, že jedním z druhů fanatismu či fundamentalismu může být i fundamentalismus ekologický.

V oblasti obrany a bezpečnosti jsme především prosadili profesionalizaci armády a z toho vyplývající reformu. Nebylo to lehké rozhodnutí. Tradiční sociálnědemokratický přístup byl v celé Evropě spíše založen na koncepci lidové armády. Nakonec se však ukázalo, že tato koncepce již neodpovídá změněným podmínkám, především proto, že moderní vojenská technika vyžaduje náročný výcvik, který by se ale nevyplatil za předpokladu krátké prezenční služby. Podporoval jsem – i s motivací srpna 1968 – náš vstup do NATO, ale litoval jsem, že neproběhl (podobně, jako se tak nestalo ani v případě rozdělení Československa) formou referenda. Pohrdání občanů se tak opět projevilo. Například tehdejší pravicová vláda v Maďarsku referendum o vstupu do NATO uspořádala a zvítězila v něm souhlasem asi osmdesáti procent zúčastněných.

Růst kriminality je problémem pro každou vládu. Po odchodu Václava Grulichy jsem váhal, zda novým ministrem vnitra jmenovat Stanislava Grosse, nebo Marii Benešovou. Úkol se zjednodušil, když Marie Benešová mou předběžnou nabídku odmítla se zdůvodněním, že jako nejvyšší státní zástupkyně nechce opustit rozdělanou práci. Stanislav Gross se jako ministr vnitra zpočátku osvědčil. Kriminalita začala mírně klesat a zvyšovala se i míra objasněnosti závažných případů. Později se bohužel věnoval více stranickým hrátkám než vlastnímu ministerstvu; snad i proto začala ve veřejnosti klesat důvěra v policii.

Reforma veřejné správy byla zejména dílem Václava Grulichy a pokládám ji přes všechny dílčí problémy za úspěšnou. Nebyla však dotažena do konce, především proto, že po vytvoření krajských samospráv nedošlo k redukci přebujelého státního aparátu. Ministerstva se měla přeměnit v malé koncepční útvary, místo toho podle zmíněných Parkinsonových zákonů dále bujela. Vláda alespoň zrušila okresní úřady, okresní školské úřady a další instituce.

V roce 2000 se konaly první krajské volby. Přistupoval jsem k nim s hlubokým optimismem, který byl generován několika faktory. Prvním z nich byl fakt, že to byla právě sociální demokracie, která prosadila krajskou samosprávu vzdor odporu ODS. Druhým byl fakt, že v září 2000, tedy dva měsíce před konáním krajských voleb, preference ČSSD opět poprvé předstihly preference ODS a teorie tří U-křivek se tak začala naplňovat. Předpokládal jsem, že krajské volby budou analogií voleb celostátních. Hluboce jsem se mýlil.

V krajských volbách jsme utrpěli významnou porážku. Převzal jsem za ni veřejně plnou odpovědnost jako předseda své strany. Za normálních okolností bych rezignoval. Protože jsem však ještě před volbami prohlásil, že už nebudu znovu kandidovat, považoval jsem to krátce před sjezdem ČSSD za zbytečné gesto. Bylo však nutné prozkoumat, proč k této porážce došlo. Podle mého názoru byl hlavní příčinou fakt, že krajské volby se ukázaly být analogií voleb komunálních, nikoli celostátních, a v komunálních volbách voliči volí spíše osobnosti než stranické programy. Jinými slovy, nevolili Zemana ani Klause, ale místní osobnosti víceméně spjaté

s regiony. A těch osobností měla bohužel sociální demokracie zatraceně málo.

Zmínil jsem se již o tom, že při vytvoření menšinové jednobarevné vlády jsem v zájmu jejího udržení stáhl do centra téměř všechny sociální demokraty, kteří dokázali kvalitně vykonávat celostátní funkce. Na krajích tedy zůstala „druhá liga“ (což v některých krajích ovšem neznamenal, že tam předtím byla liga první). Personální deficit na nás dolehl s plnou silou. Ti, kdo se mohli zaštitovat celostátně úspěšnou sociální demokracií, nepřesvědčili jako lokální kandidáti svými vlastními kvalitami. Nebyli jsme stranou starostů jako lidovci a nepřesvědčili jsme veřejnost o tom, že dokážeme řídit nově vzniklé kraje lépe než ti, koho voliči lépe znali z minulého období.

Znovu jsem zalitoval, že nebyl přijat volební zákon, který předpokládal zhruba třicet pět volebních krajů. V nich by se totiž mohli reálně ucházet o funkce pouze ti kandidáti, kteří by byli samostatnými individualitami a neschovávali se pouze za záda svých lídrů. Přes tuto volební porážku jsem přesvědčen, že reforma veřejné správy byla oprávněná, protože krajská zastupitelstva se přiblížila občanům více než centrální ministerstva a umožňovala – bez ohledu na to, která politická strana je řídí – rozhodovat s větší znalostí věci.

Posledním tématem, týkajícím se činnosti vlády, je zahraniční politika. Její základní kontury byly jasné a spočívaly v úsilí, aby se Česká republika stala plnoprávným členem Evropské unie. V tom se většinou naše politické strany shodovaly, lišily se ovšem v tom, jaká má být současná a především budoucí podoba Evropské unie. Na jedné straně stáli

takzvaní euroskeptici, označující se však spíše za eurorealisty, kteří chtěli, aby Evropská unie byla především zónou volného obchodu. Na druhé straně stáli eurofederalisté, mezi něž jsem sám patřil, kteří si přáli jednotnou zahraniční, obrannou, sociální a ekonomickou politiku Evropské unie. Mezi těmito vyhraněnými krajními póly kmitali ti, kdo hledali jejich syntézu, resp. kompromis mezi nimi.

Nechci podrobněji rozebírat tyto spory. V době mé vlády jsme dosud nebyli členskou zemí EU a usilovali jsme o harmonizaci naší legislativy s evropským právem tak, abychom se co nejdříve těmito členy stali. Bylo pak na další vládě, jakou orientaci zaujme. Jsem rád, že se nám – především již zmíněnou zásluhou Pavla Rychetského – podařilo v legislativní smršti tento úkol zvládnout. Chtěl bych poděkovat i našemu parlamentu, který v historicky krátké době přijal prakticky všechny potřebné evropské zákony.

Ríká se, že dobrý manažer se pozná podle toho, že se obklopuje lidmi moudřejšími, než je on sám. Vedle mnoha svých personálních chyb proto naopak pokládám za šťastnou volbu, že jsem si jako ministra zahraničí vybral Jana Kavana, který nepochybně rozuměl zahraniční politice mnohem více než já.

Jan Kavan žil asi dvacet let v emigraci ve Velké Británii. Pomáhal disidentům svou agenturou Palach Press, která distribuovala do Československa desítky kamionů s exilovou literaturou. Byl i členem britské labouristické strany a osobním přítelem mnoha čelných labouristů. České sociální demokracii poskytl neocenitelnou pomoc svými zahraničními kontakty a především propracováním naší zahraničněpolitické koncepce. Jako obvykle se stal

předmětem útoku těch, kdo přes noc změnili kabát a z komunistických přísluhovačů se stali hledači agentů Státní bezpečnosti. Svou čest však dokázal obhájit před nezávislým soudem. Významnou poctou pro Českou republiku bylo i to, že po svém odchodu z funkce ministra zahraničí předsedal Valnému shromáždění Organizace spojených národů.

Kromě vstupu do Evropské unie jsme měli v zahraniční politice samozřejmě i další úkoly. Jedním z nich bylo rozvíjet vztahy s bezprostředními sousedy. To se dařilo zejména se Slovenskem, kde významnou pomoc tomuto úsilí mé vlády poskytoval i tehdejší velvyslanec Slovenska v Praze Jozef Stank. Vcelku bezproblémové byly i vztahy s Polskem, bez ohledu na to, jaká vláda byla v Polsku právě u moci. Pomáhaly tomu i kontakty v rámci obnovené spolupráce tzv. visegrádské čtyřky (Česko, Slovensko, Maďarsko a Polsko).

Po vstupu Haiderovy strany do rakouské vlády se zhoršily naše vztahy s Rakouskem. Přispěl k tomu spor o Benešovy dekrety a zejména otázka temelínské elektrárny, kterou zvláště haiderovci pilně využívali. Byl jsem spíše zastáncem konfrontační linie, zatímco Jan Kavan nabádal k umírněnějšímu postupu. Následná setkání s rakouským kancléřem v Židlochovicích, Melku a Bruselu (tam za aktivní zprostředkovatelské účasti evropského komisaře Günthera Verheugena) prokázala, že Kavan měl pravdu, a problémy se podařilo urovnat.

Benešovy dekrety hrály roli i ve vztazích s Německem. Považoval jsem je za platnou část českého právního řádu, ale současně za historicky vyhaslé, protože nebyl důvod používat je v současnosti. Toto stanovisko zpočátku našlo pochopení i u německého

kancléře. Pozdější rostoucí agresivita sudetoněmeckého landsmanšaftu vyvolala určité napětí. Když jsem označil sudetské Němce za pátou kolonu Adolfa Hitlera, spustil náš tisk v rukou německých vlastníků povyk. Vzdělání mladofrontovních a dalších novinářů prostě nedosahovalo ani té elementární úrovně, aby si povšimli, že jde o notoriety⁶³⁾, kterou jako první použil již holandský historik de Jong v roce 1946. Ekonomické vztahy mezi Německem a Českou republikou však tímto incidentem nijak neutrply.

Při četných návštěvách v zahraničí jsem se snažil o takzvanou ekonomickou diplomacii a jezdil jsem výlučně do zemí, které pro nás byly zajímavé jako zdroj investic, trh pro naše výrobky nebo obojí. Často se proto usmívám nad cestami politiků, kteří s oblibou objíždějí exotické země, a podezírám je z politické turistiky. Vozil jsem s sebou početné delegace podnikatelů a snažil jsem se jim otevírat dveře s tím, že vstoupit do nich už musí sami.

Při všech těchto cestách i přijetích zahraničních hostů u nás jsem oceňoval vysokou úroveň svých partnerů, a snadno jsem s nimi proto navazoval leckdy až osobně přátelské vztahy. Jen na jednu výjimku si vzpomínám. Při návštěvě Ruska (snad ještě jako předseda Poslanecké sněmovny) jsem se sešel s tehdejší prvním vicepremiérem Ruské federace Němcovem. Jako obvykle jsem se na toto setkání připravil tím, že jsem si přečetl jeho knížku, v níž názvy jednotlivých kapitol zněly „Jak jsem se setkal s Bushem“, „Jak jsem se setkal s Thatcherovou“, „Co si

63) notorieta – všeobecně známá skutečnost, kterou není třeba dokazovat

myslím o Bohu“ a podobně. Nevydržel jsem to a při setkání jsem (samozřejmě rusky) řekl: „Pane Němcove, doporučil bych změnit názvy některých kapitol. Například – „Jak se Bush setkal s Němcovem“, „Jak se Thatcherová setkala s Němcovem“, „Co si Bůh myslí o Němcovovi“ a tak dál. Němcov zčervenal a asi po půl hodině pod nějakou záminkou opustil jednání.

Laskavý čtenář si už z předchozího textu jistě povšiml, že trpím alergií na blbce. Zdůrazňuji na blbce, nikoli na názorové oponenty. Je proto příjemné zjištění, že tento alergický záchvat jsem dostal jen jednou. Němcov ostatně později z ruské vlády odešel, postavil se do čela Bloku pravicových sil a ve volbách totálně propadl, takže se nedostal ani do ruského parlamentu. Opravdu si nemyslím, že si ruská pravice zasloužila být vedena sebevědomým hejskem, jehož ambice výrazně převažovaly nad jeho schopnostmi.

Jediný případ, kdy jsem se názorově výrazně rozešel – a dosud rozcháším – s Janem Kavanem, byl vztah k islámským zemím. Nesdílím Fukuyamův⁶⁴) názor o konci dějin a daleko spíše se přikláním k Huntingtonově⁶⁵) představě střetu civilizací. To byl také důvod, proč jsem byl výrazně proti bombardování Jugoslávie Severoatlantickou aliancí. Samozřejmě to nebylo z nějakých sympatií vůči Miloševićovi, ale proto, že takzvaná Kosovská osvobozenická armáda (UCK) byla podle mého názoru

64) Fukuyama, Francis (*1952), americký filozof a politolog. Autor teze o „konci dějin“ jako definitivním prosazení se liberalismu

65) Huntington, Samuel P. (*1927), profesor Harvardovy univerzity, sociolog, politog a vojenský stratég

terroristická a fundamentalistická organizace, nadto financovaná narkomafiemi a představující proniknutí militantního islámu na Balkán. „Krvavé hranice islámu“, o nichž mluví Huntington, mě také vedly k podpoře boje proti terorismu včetně souhlasu s preventivní válkou v Iráku a včetně podpory Izraele jako jediné demokratické země na Blízkém východě.

Ať tak či onak, když vláda v roce 2002 sečetla své plusy a minusy, vyšlo kladné saldo. Jediný, kdo byl oprávněn vystavit vládě účet, byli totiž voliči. Základní politologické pravidlo říká, že volebním štábem vládní strany je vláda, a proto jsem se volebního výsledku sociální demokracie v roce 2002 neobával. Byl jsem trochu zklamán, když jsme ze třiceti dvou procent, dosažených v roce 1998, nepatrně klesli na třicet procent v roce 2002, ale přičítal jsem to mdlé volební kampani. V každém případě se podařilo splnit druhý a poslední základní cíl, který jsem si vytyčil v roce 1993 jako nový předseda sociální demokracie: Vybudovali jsme z malé, opomíjené a vysmívané strany nejsilnější parlamentní stranu v České republice, vstoupili jsme do Strakovy akademie hlavním vchodem a přes všechny problémy prokázali, že umíme vládnout úspěšně.

Tři stupně hlouposti

Teze, kterou bych chtěl v této kapitole prokázat, zní: Politika je především bojem proti blbosti, a to včetně blbosti vlastní. To se jistě nebude líbit těm, kdo definují politiku jinak. Nepopírám, že politická činnost má mnoho aspektů, ale obávám se, že boj

proti blbosti v ní dominuje, třebaže z pochopitelných důvodů není příliš zmiňován.

Mám-li dostát pozitivistickému kánonu, musíme si blbost především definovat. Domnívám se, že bychom měli rozlišovat tři stupně lidské hlouposti.

První, nejnižší, bych nazval nevědomost. V tomto smyslu jsme nevědomí všichni, protože každý z nás něco neví. Uvědomění si této skutečnosti nás vede k pokoře i ke snaze, abychom hranice svých vědomostí rozšířili. Brilantní Sokratův bonmot „vím, že nic nevím“ mnozí rozšířili. Například můj oblíbený Michel de Montaigne říká: „Člověk potřebuje několik stupňů inteligence, aby poznal, co neví.“ V tomto smyslu je reflektovaná nevědomost dokonce nejvyšším a obtížně dosažitelným stupněm inteligence.

Druhý stupeň hlouposti bych uzančně označil jako pitomost. To je nereflektovaná nevědomost, duchovní stav člověka, který neví, že neví. Jde o jakousi přechodovou, byť početnou, ale nestabilní kategorii, která ve svém dalším vývoji může zamířit buď k sebepoznávání, nebo naopak k dále zmíněné blbosti. Nejstarší psaná kulturní památka, sumerská klínopisná tabulka, obsahuje jedinou větu: „Kamkoli kolem sebe pohlédnu, všude je příliš mnoho pitomců.“ Toto věčně platné konstatování nás však nemusí vzrušovat. Také dítě neví, že neví. Záleží jenom na nás, zda chceme zůstat v tomto infantilním stadiu.

Kdysi jsem v parlamentu označil české novináře za nejpitomější socioprofesní skupinu v naší společnosti. Chtěl bych se jim touto cestou omluvit, protože se nyní domnívám, že jde o skupinu nejbližší. Blbost se od pitomosti liší tím, že blbec nejen že neví, že neví, ale domnívá se, že ví, a je ochoten to všemi prostředky hlásat. Kdysi jsem za exemplární

příklad blbosti – ještě za totalitního režimu – uváděl jednoho komunistického funkcionáře, který na výzvy k urychlenému zavádění polovodičů odpověděl: „Soudruzí, počkáme si až na celovodiče.“ V tomto výroku se kondenzuje lidská blbost – nejen že nevím, co jsou to polovodiče, ale dokonce se domnívám, že znám imaginární fenomén zvaný celovodiče. Bohužel očekávání, že blbost se soustřeďuje u funkcionářů bývalého režimu, se ukázalo být omylem.

Jedna moje známá, matematicka Dagmar Harmancová, mi snad ještě ve Sportpropagu řekla: „Miloši, normální člověk se blbci vyhne. Ale ty, jakmile ho uvidíš, k němu přiběhneš a říkáš mu: Pane, takového kreténa jsem ještě neviděl. Kdybyste se ráčil laskavě natočit do profilu – ano, opravdu, exemplární debil.“ Přiznávám se k této své alergii, která je staršího data a nevznikla teprve mým vstupem do politiky. Přivodila mi mnoho katastrof. Koneckonců, i polský satirik Sławomir Mrożek říká, že největší havárie, která vás v životě může potkat, je srážka s blbcem. Alergie se dokonce změnila v nenávisť, kterou by se jinak nemělo plýtvat. Přiznávám se, že nenávidím blbce, teroristy, tuneláře a skinheady, přičemž se domnívám, že poslední tři kategorie se dají úspěšně subsumovat pod kategorii první.

Jeden z nejčastějších omylů, který se při zkoumání lidské blbosti objevuje, je představa, že blbec musí být nutně ignorant, jemuž vytéká slina z koutku úst, cosi jako Pepek Vyskoč z Putimi. Blbec ale může být i člověk s vysokoškolským diplomem, pokud jeho aspirace jsou podstatně vyšší než jeho schopnosti. Hlupák sám o sobě není nebezpečný: Nebezpečný je pouze ten hlupák, který se pokládá za génia.

Je pozoruhodné, s jak málo blbci jsem se setkal v české politice, i když i tam by se našly některé příklady. S daleko větším procentem blbců jsem se setkal mezi těmi, kdo komentují českou politiku. Kdybych chtěl být laskavý, připomněl bych Čapkovu definici literárního kritika: Je to ten, kdo vysvětluje spisovateli, jak by on napsal knihu, kdyby to uměl. Ale já nechci být laskavý.

Kdo je tedy ten, kdo vysvětluje politikovi, jak by on dělal politiku, kdyby to uměl? Některé komentátory jsem označoval jako póvl nebo hnůj, přičemž se zde musím omluvit hnoji, který je koneckonců výživnou látkou. Nadávky ovšem nejsou argumentem, a já jsem proto povinen svá stanoviska blíže vysvětlit. Pokusím se proto uvést několik konkrétních příkladů.

Mnozí z těch, kteří nyní komentují současnou politiku, sami bývali politiky. Na tom by nebylo nic špatného, kdyby to byli politici úspěšní. Ve skutečnosti neodolatelnou vášní k takovému komentování planou především ti, kdo sami v praktické politice neuspěli. Naším nejčastěji citovaným „politologem“ (*if any*⁶⁶⁾) je jistý Bohumil Doležal. Tento člověk byl místopředsedou Liberálně demokratické strany, která totálně zkrachovala, tedy zanikla. Místopředseda bezesporu nese za tento zánik spoluodpovědnost, a měl by tedy chodit kanály, případně se věnovat profesi, v níž by mohl být úspěšnější. Ne tak Bohumil Doležal. Ten rozdává rady napravo i nalevo, co máme v politice dělat, aniž něco pozitivního dokázal sám. Kdykoli proto vidím na

66) *if any* – pokud vůbec

televizní obrazovce tohoto zapšklého mužíka, vzpomenu si na krásný výrok básníka Oldřicha Mikuláška: „Rád budu chodit bos, když nechám botu v řiti blbce.“

Doležal samozřejmě nebyl sám. Sklon ke komentování měli zejména někteří bývalí funkcionáři Občanského hnutí, které tak totálně propadlo, včetně jeho již zaniklé mládežnické organizace Mladí liberálové. Vyznačovali se jím i neúspěšní poradci, kteří byli vyhozeni pro neschopnost. Představte si chirurga, jemuž na operačním stole umírá jeden pacient za druhým a který na to reaguje tím, že začne na medicíně přednášet na téma Jak správně operovat. Co je nemožné v chirurgii, je zřejmě možné v české publicistice.

Dalším příkladem, který mě zaujal, je současný pravicový šéfkomentátor *Mladé fronty Dnes* Martin Komárek. V Poslanecké sněmovně jsem kdysi citoval jeho výroky z *Mladé fronty* (včera) z roku 1987: „Nový sovětský volební zákon dává občanům Sovětského svazu daleko širší práva, než mají občané jakékoli kapitalistické země.“ – „Imperialisté opět odmítli rozumné návrhy Varšavské smlouvy.“ – „Kapitalisté se snaží zneužít černobylskou havárii.“ Proto mám jisté pochybnosti o upřímnosti jeho pravicového přesvědčení. Jestliže bývalý komunista přejde k sociální demokracii, je to názorový posun daleko logičtější, než když se stane pravičákem. Zavdává to dokonce podezření o prostituci, která není jen fyzická, ale i duševní. Proto jsem novináře tohoto typu vlídně označoval jako špinavé kurvičky.

Před rokem 1996 jsem se v televizních diskusích musel utkávat i s dosti podřadnými partnery. Jedním z nich byl jakýsi Ševčík, který je dnes

ředitelem Liberálního institutu a ostře pravicovým ekonomickým „analytikem“ (opět *if any*), zapleवलujícíím televizní zpravodajství. Zdvořile jsem mu vytknul, že před sametovou revolucí učil dějiny ekonomických učení na Ústavu marxismu-leninismu Vysoké školy ekonomické a zkoušel své studenty mj. i z děl Vladimíra Iljiče Lenina. Ševčík to rozhořčeně odmítl. Asi tak za měsíc jdu znovu do televize a redaktor Jan Martinec mi povídá: „Pane předsedo, po vaší diskusi se Ševčíkem jsem dostal několik set dopisů od jeho bývalých studentů, a několik dokonce poslalo fotokopie svých indexů na důkaz, že jste s tím Leninem měl pravdu.“ A to jsem ještě tehdy netušil, že Ševčík byl delegátem mimořádného sjezdu Komunistické strany Československa v prosinci 1989.

Konec příkladů, protože by byly téměř nekonečné. Chápu, že novináři často mění téma a musí psát o všem – jednou o jaderných elektrárnách, podruhé o stíhačkách, potřetí o zemědělství, aniž čemukoli z toho rozumějí. Rád si přečtu zasvěcený článek odborníka, který jedno, druhé či třetí vystudoval a zažil. Číst však povrchní a plytké plesky novinářského blbce mi připadá jako ztráta času. Dával jsem jim za příklad skutečně velké novináře – u nás Havlíčka a Peroutku, v zahraničí třeba Alsopy⁶⁷⁾, Lippmanna⁶⁸⁾ nebo Falaciovou⁶⁹⁾. Ale obávám se, že ani

67) Alsop, 1. Joseph (1910–1989), novinář, publicista (*New York Herald Tribune*) a spisovatel; 2. Stewart (1914–1974), novinář, publicista (*Saturday Evening Post* a *Newsweek*)

68) Lippmann, Walter (1889–1974), novinář, publicista, politický komentátor (*New York Herald Tribune*)

69) Falaciová, Oriana – italská novinářka, válečná reportérka a spisovatelka

nevěděli, o kom mluvím. A tak pro mne bylo úlevou, když jsem kromě těchto domýšlivých (aniž měli na co) fracků občas narazil na skutečného novináře, například na Martina Hekrdlu. V zahraničí jsem se naopak setkával téměř výlučně s profesionály. Nezapomenutelné pro mne bylo setkání s Adamem Michnikem, jehož slavnou větu – „Nebyl jsem s vámi v minulosti zbabělý, a proto s vámi dnes nepotřebuji být statečný“ – jsem si často opakoval.

Závist neschopných mi nakonec zlhostejněla, takže jsem různé Chuchmy, Krause nebo Rejžky a další vnímal dokonce se soucitem, třebaže jsem je pokládal za intelektuální exkrementy české společnosti či – řečeno Napoleonovými slovy Fouchému – za „hovna v hedvábných punčochách“. Soucit někdy dokonce přerostl v sympatie. Vzpomínám si, že když jsem se dozvěděl, že jeden komentátor, specializující se na sociální demokracii, je údajně občas bit svou přítelkyní, a proto pak píše tak zatrpklé komentáře, vzedmula se ve mně vlna mužské solidarity a mnohé jsem mu odpustil. Koneckonců však, je-li tato pověst pravdivá, i on se řadí do galerie neúspěšných, kteří svou neschopnost kompenzují publicistikou...

Česká média vytvářejí stereotypy, proti nimž jsou křivá zrcadla na Petříně věrným zobrazením reality. Václavu Klausovi už nikdo neodpáře větu o utahování si opasků, třebaže on sám mnohokrát právem uváděl, že není autorem tohoto bonmotu. V mém případě budu vždy spojován s předlistopadovým Prognostickým ústavem, protože tupí čeští žurnalisté neznají ani elementární fakta. Podobně Jan Kavan bude agentem Státní bezpečnosti, Miroslav Grégr normalizačním komunistou, a naopak

Ševčík nebo Martin Komárek zasloužilými komunistobijci. Trochu to připomíná jeden Čapkův apokryf, nazvaný *Referát divadelního zpravodaje*: „Navštívil jsem hru jménem Hamlet. Obecenstvo bylo oslněno skvělými výkony osobnosti, která se jmenovala Polonius. Jako ukázkou jeho brilantní rétoriky mohu uvést výroky jako ‚Ano, můj princí. Zajiště, můj princí. Ten mrak opravdu vypadá jako kolčava. Ne, máte pravdu, můj princí, ten mrak vypadá jako velbloud.‘ Když byl v polovině hry Polonius zákeřně probodnut za záclonou, hra ztratila jakýkoli spád a diváci houfně opouštěli hlediště, nedbajíce toho, že na jevišti se potácí jakýsi dánský princ, blekotající cosi o tom, zda být, či nebýt.“

Stálo by možná za to, uplatnit některé ekologické kategorie i na českou publicistiku. Mohli bychom pak mluvit o kontaminaci informačního prostředí dezinformacemi, o informačních polutantech a podobně. Naši publicisté většinou nerozlišují zprávu a komentář, a pokud ano, zajímá je spíše jejich vlastní názor než fakta. Proto si nekupují noviny, neboť jejich cena je zpravidla vyšší než cena informací v nich obsažených.

Jako aktivní politik jsem musel číst domácí monitory, protože jsem si uvědomoval, že tisk působí na veřejnost a na každou dezinformaci je třeba reagovat. Postupně jsem však od pohrdání přecházel k pobavené lhostejnosti založené na poznání, že český čtenář je zpravidla inteligentnější než český novinář a rozhoduje se na základě vlastních komentářů, a přemýšlí tak vlastní hlavou. Jinak by nebylo možné, aby právě ty politické strany, které jsou nejostřejším cílem útoků našich médií, ve volbách vítězily, a naopak strany, jež jsou těmito médii

podporovány, hanebně prohrávaly, jak v poslední době dokázal i příklad takzvané čtyř- (později troj- a dvoj-) koalice. Novináři vždy adorují⁷⁰⁾ v politice slabochy, protože jim připomínají sebe samé, a závidí těm, kdo jsou úspěšnější než oni. Proto bych rádil budoucím politikům, aby se řídili zásadou, že není nic staršího než včerejší noviny. Jistě, nějakému ministrovi se může stát, že si vybere za tiskového mluvčího sviňku, která o něm po svém propuštění napíše pamflet. To však patří k řemeslu a je to zapotřebí brát s humorem.

Voltaire kdysi napsal, že je třeba zničit hanebnost. Přitom dobře věděl, že hanebnost je nezničitelná, je však třeba proti ní permanentně bojovat, podobně jako *Candide* vytrhává plevel na své zahrádce. Podobně nezničitelná je lidská blbost koncentrovaná v politické dimenzi našeho života do závistí prýštících, samolibých a nevzdělaných komentátorů – znovu opakuji – čest výjimkám. Važme si našich názorových oponentů a čerpejme z nich inspiraci. Nesnažme se však podlézat byť částečně vlivným blbcům. Ptejme se, co v životě dokázali, a odpovědí nám bude hluboké mlčení. A snažme se i pochopit – třebaže je to těžké – smutek kibice, který se pro svou neschopnost nikdy nestal hráčem.

70) adorovat – zbožňovat, uctívat

Odchod

V letech 1995 a 1997 jsem byl znovu zvolen předsedou ČSSD, aniž jsem měl protikandidáta. V roce 1999 jsem se již mohl ohlédnout dozadu a konstatovat, že jsem dodržel svůj slib o tom, že se ze sociální demokracie stane nejsilnější parlamentní strana a že vstoupíme do vládní Strakovy akademie hlavním vchodem. Byl jsem také ještě natolik prognostik, abych si uvědomil, že moje vláda poté, co přežila první hlasování o rozpočtu, má na to, aby vyvedla zemi z krize a ještě svou hospodářskou politikou položila základy, které alespoň ve střednědobém horizontu zajistí stabilní růst české ekonomiky. Proto jsem na sjezdu v roce 1999 k překvapení mnohých oznámil, že kandiduji naposled a že po ukončení svého funkčního období v roce 2002 odejdu i z funkce premiéra.

Důvody, které mě k tomu vedly, málokdo pochopí, ale přesto se je pokusím vysvětlit. Uvědomoval jsem si, že předchozí úspěchy, které byly spojeny s riskantními rozhodnutími, už nebude možné zopakovat. Další zpětinásobení volebních výsledků ČSSD by znamenalo, že dosáhneme sto šedesáti procent, a to je možné snad jenom v Severní Koreji. Vyvést zemi z krize se mi už také podruhé nepodaří, protože krize byla zažehnána. Při stabilním bankovním sektoru, růstových programech, zajišťovaných mimorozpočtovými fondy, a dalších opatřeních mé vlády nehrozilo nebezpečí, že se krize znovu vrátí. A tak se z mé premiérské činnosti postupně stávala spíše unavující rutina s klesajícím počtem významných problémů, které bylo třeba řešit. Krátce řečeno, už to nebyla tak atraktivní, dobrodružná a nebezpečná profese jako kdysi.

To však byl jen jeden důvod. Říká se, že politika je droga a že ten, kdo jí propadne, trpí drogovou závislostí. Nechci předstírat, že tomu tak v mém případě nebylo. Proti droze se však dá bojovat jinou drogou a tou byla v mém případě vrozená, i když celý pracovní život pečlivě zakrývaná lenost. Míjel den za dnem, kdy jsem ráno odjel do práce, v noci se vrátil do Kramářovy vily, usnul spánkem podobným mdlobě, další ráno mě exhumovali a tak to šlo dál a dál. Říkal jsem si, že snad jednou umřu na infarkt za pracovním stolem nebo v letadle, a to se mi zrovna nechtělo. Jako introvert (což ovšem téměř nikdo nevěděl) jsem se musel denně scházet s desítkami lidí a studovat jejich problémy, zatímco o moje problémy se téměř nikdo nezajímal.

Mezi problémy patřilo především to, že jsem byl odříznut od své počáteční drogy, kterou byly knihy. Byly týdny, kdy jsem knihu nemohl vzít do ruky, protože na mne útočila horda materiálů, které bylo třeba prostudovat. Je třeba říci, že to byly převážně materiály příšerně nudné a kouzlo literárních skvostů zdaleka nemohly nahradit. Nechával jsem si sice z těch nejtlustších z nich dělat výtahy, ale na druhé straně mi to nedalo a vyžadoval jsem expertizy a variantní stanoviska i tam, kde snad bylo možné se spokojit s jednoznačným řešením. Před každým setkáním se zahraniční delegací jsem si musel prostudovat dějiny příslušné země, takže jsem se tak trochu stával chodící encyklopedií, ale sám sebe jsem už nedokázal přečíst.

Dalším problémem byla absence další drogy, jíž je pro mne pobyt v přírodě. Letní i zimní dovolenou jsem sice zpravidla trávil na své vysočinské chalupě, ale času bylo málo. Když jsem odjížděl z Vysočiny,

trhalo mi to srdce a jen jsem si opakoval s Halasem: Já se tam jednou vrátím...

A tak jsem se rozhodl, že i politik má právo na odpočinek a že drogu moci nahradím drogou lenosti, abych konečně také udělal něco pro sebe. Předtím jsem ovšem musel vyřešit poslední úkol, kterým bylo zajistit hladký přechod ve vedení sociální demokracie a – jak jsem optimisticky předpokládal v souvislosti s volbami 2002 – i ve vedení státu. A právě při řešení tohoto zdánlivě nejsnazšího úkolu jsem hanebně selhal.

Měl jsem dva roky na to, abych zformuloval svá doporučení, kdo mne má v roce 2001 nahradit ve funkci předsedy ČSSD a v roce 2002 ve funkci předsedy vlády. Aniž jsem jakkoli přeceňoval svoji autoritu, věděl jsem, že toto doporučení bude rozhodující, pokud vyberu osobnost jen trochu přijatelnou pro členskou základnu, resp. pro delegáty sjezdu. Můj nejzávažnější politický omyl spočíval v tom, že jsem dal přednost quasimonarchickému gestu výběru svého nástupce před pečlivým zkoumáním a formulováním mechanismů, jež by měly skutečně zajistit výběr toho nejlepšího.

Poté co Karel Machovec v důsledku zmíněné bavorské aféry přestal připadat v úvahu, volba se zjednodušila na dva kandidáty: Stanislava Grosse a Vladimíra Špidlu. Měl jsem dva roky času, abych je pozoroval a učinil konečné rozhodnutí. Pokusím se popsat, jaké motivy mě při tomto rozhodování vedly. Současně však nezakrývám, že jsem se od počátku vydal na špatnou cestu – nikoli jen tím, že jsem vybral konkrétní osobu, ale především tím, že jsem si vůbec přisvojil právo takového výběru.

Stanislav Gross i Vladimír Špidla byli přítomni

v sociální demokracii prakticky od jejího obnovení a byli členy Horákova vedení ČSSD. Gross politicky vyrůstal v prostředí Mladých sociálních demokratů, které vedl. Stal se poslancem a posléze i předsedou našeho poslaneckého klubu, což byl vzhledem k jeho mládí obdivuhodný výkon. Protože mám z prvního manželství syna ve zhruba stejném věku, měl jsem vůči Grossovi tak trochu otcovský vztah – dokonce jsem mu byl za svědka na jeho svatbě. Při setkání s tehdejší předsedou SPD Oskarem Lafontainem jsem mu Grosse položertem, polovážně představil jako korunního prince sociální demokracie v České republice. Postupně se mne však začaly zmocňovat pochybnosti.

Tyto pochybnosti nesouvisely s výkonem Grosse vy funkce jako šéfa našeho poslaneckého klubu. Naopak, zde si vedl znamenitě, dokázal klub integrovat a vytvořil si neformální autoritu. Stejně tak jako s pozdějšími předsedy klubu jsem s ním měl pravidelné týdenní porady, kde jsme probírali naše zákonodárné aktivity i reakce na legislativní činnost našich politických protivníků. Byl dobře informovaný, vnímavý a přinášel zajímavé náměty. Dobře se mi s ním spolupracovalo, ostatně stejně jako s pozdějšími předsedy klubu Zdeňkem Škromachem nebo Bohuslavem Sobotkou. Mohu dodat, že při spolupráci poslaneckého klubu s vedením strany tehdy neexistovaly vážné problémy.

První pochybnost se vynořila v souvislosti s jednáním vedení Mladých sociálních demokratů na Kladně. Účastnil jsem se tohoto jednání jako nestranný pozorovatel a nezasahoval jsem do něho. Zarazilo mě však, s jakou vynalézavostí se Gross zbavuje svých politických oponentů uvnitř naší

mládežnické organizace, a co horšího, jak je nahrazuje naprosto beztvarymi a neschopnými pochlebovači, kteří pomalu nevyloodili jednu souvislou větu. Vzpomínám si, že šlo o Bohuslava Sobotku a Karla Březinu, kteří v časopise MSD *Ventil* vedli s Grosse vzrušené polemiky. V tomto textu jsem už mnohokrát zdůraznil, že na politikovi oceňuji především jeho schopnost vytvořit tým, v němž jsou zastoupeny nejrůznější názory. Gross mě několikrát, počínaje tímto prvním případem, přesvědčil, že takový vícebarevný a o to akčnější tým vytvořit nedokáže.

Druhou námitkou byl Grossův klientelismus, pochopitelný v Občanské demokratické straně, ale málo nosný v ČSSD. Několikrát jsem mu doporučil, aby přerušil nebo alespoň omezil své styky s finančními spekulanty (Felegi), zbrojařskými magnáty (Musela), severočeskými uhlobarony (Koláček) a dalšími a dalšími. Vždy mi to slíbil, ale nejsem si ani zdaleka jist, zda tento slib dodržel. Politik se pochopitelně má stýkat i s podnikatelskou sférou, ale nesmí jí být zavázán, nemá-li se ocitnout v jejím vleku. Zdá se, že Grosse oslňovalo bohatství druhých a snažil se mu alespoň částečně přiblížit, aniž si uvědomoval, že se tím vzdává části své sociálnědemokratické identity.

To se projevovalo i v drobných podvodech a podvůdcích (od mobilního telefonu k obecnímu bytu), které Gross přiznával jen opožděně. Považoval jsem za poněkud snobské vybavit si na Barrandově byt bazénem či dávat dítě do školky se stotisícovým školným, jestliže sociální demokracie tvrdí, že podporuje veřejné školství proti soukromému. Také záliba ve vztazích se showbusinessem se mi zdála být kontraproduktivní, vymetání recepí pak dokonce jako

ztráta času. Mohu mít jistě přátelské vztahy s někým z umělecké sféry, neměl bych je však zneužívat pro politické účely. Během své politické dráhy jsem například nikdy nezveřejňoval své přátelství s houslistou Václavem Hudečkem a jeho ženou Evou právě proto, že si tohoto přátelství vážím.

Chtěl jsem si ověřit, zda Gross tyto nedostatky dokáže překonat, a po odmítnutí Marie Benešové stát se ministryní vnitra jsem ho navrhl za nového ministra vnitra. Na námitky, že dělám kozla zahradníkem, jsem odpovídal tím, že na ministerstvu vnitra je příležitostí ke korupci podstatně méně než například na hospodářských ministerstvech a že Gross bude mít příležitost prokázat, zda dokáže akcelarovat naši protikorupční akci Čisté ruce. Jako ministr si nevedl špatně, oceňuji zejména jeho rozhodný zásah proti antiglobalistickým demonstrantům v době tzv. finanční spartakiády, tj. zasedání Mezinárodního měnového fondu a Světové banky v Praze.

Gross se dlouhodobě specializoval na bezpečnostní problematiku, vedl na toto téma i jednu z našich odborných komisí a doufal jsem, že ho odpovědná funkce poněkud odpoutá od jeho dosavadních zvyků. Oceňoval jsem, že za jeho ministrování kriminalita začala klesat a zvyšovala se objasněnost případů, v pozdější Špidlově vládě se však vymkl kontrole a tyto trendy se obrátily. Na druhé straně jsem nebyl zcela spokojen s jeho prací ve Vládním výboru na ochranu ekonomických zájmů (našimi odpůrci nazývaném „ekonomická Čeka“), který měl bojovat proti nejzávažnějším případům velké hospodářské kriminality. Zdálo se mi, že některé případy zde Gross spíše brzdí.

Poslední kapkou do číše mého rozhodnutí byla Grossova vzdělanost, či spíše nevzdělanost. Naléhal jsem na to, aby si dokončil právnickou fakultu, ale setkal jsem se s tím, že jeho čtyřicetistránková diplomová práce byla v podstatě převzata ze zpráv České národní banky, které dostával k dispozici. Když jsem přijímal bývalého amerického ministra zahraničí Henryho Kissingera, doporučil jsem mu, aby se setkal s některým z mladých sociálnědemokratických politiků, konkrétně s Grosse. Když však Gross přišel do předpokoje jednací místnosti, zeptal se udiveně, kdo je to Kissinger. Grossova znalost literatury se omezovala na příručky typu *Jak zbohatnout* či *Jak mít úspěch* a nebylo možné se s ním bavit o myšlenkových proudech ve světě. Kdysi jsem ho přátelsky upozornil, že příručky o zbohatnutí píšší spíše chudí a příručky o úspěchu spíše neúspěšní, ale nezabralo to.

Později, již po mém odchodu, Gross v této orientaci pokračoval. Když se ho redaktorka *Lidových novin* Renata Kalenská zeptala, co soudí o Špidlově kritice jedné poslankyně, že je infantilní, udiveně opáčil, že není žádný intelektuál a že neví, co slovo infantilní znamená. Hra na bodrého chlapce z lidu se však nevyplatila. Gross po prohraných eurovolbách sice svrhl Špidlu a stal se premiérem, ale prohrál krajské i senátní volby. Jeho billboardová kampaň „Jsem sociální demokrat a myslím to upřímně“ se stala terčem posměchu. Politik může být milován, politik může být nenáviděn, ale politik se nikdy nesmí stát směšný.

Nemám rád politiky, kterým píšou články poradci, nemám rád politiky, kteří nedokážou vytvořit rovnocenný tým, nemám rád politiky, kteří ovládají

pouze technologii moci a nic jiného. Toto vše bylo důvodem, proč jsem si při rozhodování mezi Grossem a Špidlou nevybral Grosse. Nemohl jsem vyloučit, že se stane zázrak a že Gross budoucnosti nebude Grossem přítomnosti; prozatím se mi však zdálo, že ve funkci premiéra pouze pokračuje v tendencích, které sociální demokracii i jeho samého zatahují do propasti. Nikdy jsem nevěřil tomu, že by se mohl stát Blairem české politiky, a na podobná srovnání jsem suše odpovídal „Blair má Oxford“. Když jsem na přímlovu Mirka Grégra přijal Grosse po pádu Špidly ve své chalupě na Vysočině, řekl jsem mu, že jeho základní chybou je podle mého názoru to, že se obklopuje lidmi ještě hloupějšími než on sám (Příbyl, Šarapatka a další). Myslím si, že to nejspíš bylo naše poslední setkání.

Nevím, zda Stanislav Gross obhájí své postavení v čele sociální demokracie. Spíše předpokládám, že ano, protože mnozí delegáti se řídí stádním instinktem a věří jakémukoli vůdci bez ohledu na to, zda je úspěšný či neúspěšný. Kromě toho umí lépe než Zdeněk Škromach kupovat hlasy – nikoli nutně za peníze, ale za různé funkce či lukrativní místa v dozorčích nebo správních radách. Stane-li se tak, prohraje Gross volby v roce 2006 a sociální demokracie odejde do opozice. Tam snad konečně odpadnou z jejího těla kariéristické pijavice a nastane čas pro novou renesanci sociálnědemokratické myšlenky.

Vladimíra Špidlu jsem poznal během své jihočeské volební kampaně v roce 1992. Jako Jihočech se také přirozeně stal součástí mého týmu před hradeckým sjezdem v roce 1993, kdy jsem byl zvolen předsedou ČSSD. Pořádně jsem si ho však všiml

teprve tehdy, kdy jako předseda smírčí komise řešil zmíněný incident s podsedickou fackou. Zaujal mě jeho seriózní postoj, snaha vcítit se do argumentů obou stran. Od té doby jsem ho začal preferovat. Špidla se stal prvním místopředsedou ČSSD a po ustavení mé vlády v roce 1998 i jejím prvním místopředsedou. Doufal jsem, že jsem konečně našel svého nástupce.

Na rozdíl od Grosse byl Špidla nepochybně mimořádně vzdělaný. Jeho profese historika nebyla tak vzdálená od mé profese prognostika, oba jsme se zabývali dějinami, byť v jednom případě dějinami, které byly, a ve druhém případě dějinami, které by mohly v budoucnu být. Líbila se mi na něm i jeho znalost literatury. Oba jsme například s potěšením ve svých diskusích citovali Shakespeara. Jako můj nejbližší spolupracovník se choval seriózně, respektoval jsem rozdílnost našich názorů, jako ve zmíněném případě postoje k Tošovského vládě. Ostatně jsem věřil, že jeho omyl v této kauze ho přinutí k hlubší sebereflexi⁷¹⁾ a dovrší tak jeho politické zrání.

Později jsem i v tomto případě začal váhat, zejména vzhledem k matnému Špidlovu výkonu ve funkci ministra práce a sociálních věcí. Není nic příjemného pro sociálnědemokratického premiéra přiznat, že jeho vládě se sice podařilo oživit ekonomiku, ale že neklesá nezaměstnanost. Přesto jsem na sjezdu ČSSD v roce 2001 svého nástupce v osobě Vladimíra Špidly doporučil, byť s lehce ironickým komentářem, že jde o člověka, který má nejmenší deficit pracovitosti, inteligence a charakteru.

71) sebereflexe – zamýšlení nad sebou samým

Po zvolení Špidly předsedou jsem se úmyslně vyhýbal účasti na zasedáních předsednictva ČSSD i na zasedáních jejího Ústředního výkonného výboru. Důvod byl jediný: Chtěl jsem Špidlovi otevřít prostor, aby si získal vlastní autoritu. Zúčastnil jsem se tak jediného zasedání předsednictva, které jednalo o vztazích mezi vedením sociální demokracie a vládou. Toto zasedání skončilo závěrem, že tyto vztahy jsou bezporuchové. Byla to v zásadě pravda, snad s výjimkou jediného případu, který mne měl už tehdy varovat.

V Bruselu jsem s rakouským kancléřem Schüsselem za účasti komisaře Verheugena dojednal závěrečnou dohodu, která řešila otázky temelínské jaderné elektrárny. Upřímně řečeno, byla to dohoda, která znamenala naše naprosté vítězství, a právě proto bylo důležité neponížit protivníka a prostrít mu červený koberec k ústupu. Špidla mi však do Bruselu volal a naléhal na to, abych jednání přerušil s tím, že kancléři příliš ustupují, a odjel do Prahy. Znamenalo by to neodvratnou roztržku s Rakouskem a zhoršení vztahů s Evropskou unií, jejíž komisař se poctivě snažil nám pomoci. Proto jsem Špidlův požadavek odmítl se zdůvodněním, že jako premiér nesu odpovědnost za toto vyjednávání. Špidla pak po mém návratu vyvolal uzavřené zasedání vlády. Jako jediný tam hlasoval proti mé zprávě o jednání v Bruselu, třebaže jsem pohrozil demisí, nebude-li tato zpráva přijata. Kdo měl v tomto případě pravdu, vědí všichni, kdo se alespoň okrajově problematikou mezinárodního prosazení našeho jaderného programu zabývali. Dnes už to ostatně – právě díky tomuto jednání – žádná vážná problematika není.

Považoval jsem to za lokální incident, stejně jako pozdější Špidlův požadavek, aby mě mohl zastoupit při obvyklé novoroční televizní diskusi s Klausem. Řekl jsem Špidlovi, že jeho místo je v televizních diskusích v rámci volební kampaně. Když tato kampaň začala a televize Prima mě pozvala k diskusi, odmítl jsem a poslal místo sebe právě Špidlu. Do volební kampaně jsem příliš nezasahoval, mé místo bylo v čele vlády, která měla být rozhodujícím faktorem dalšího volebního úspěchu ČSSD. Sledoval jsem Špidlovy výkony v kampani vcelku se sympatiemi, třebaže mě jako ekonoma lehce mrazilo při jeho slavné větě „zdroje jsou“, aniž uvedl, kde je chce vzít.

Po vítězných volbách jsem se se Špidlou krátce sešel v premiérském bungalovu poblíž kolodějského zámku. Je to malé stavení s otevřeným temperovaným bazénem, kde jsem rád pobýval. Probírali jsme spolu otázku postupu při dalších povolebních jednáních. Zastával jsem názor, že při sto jedenácti levicových poslancích ve sněmovně je prostor pro pokračování jednobarevné, menšinové sociálnědemokratické vlády a prosazení těch zákonů, které nám v minulé sněmovně neprocházely (např. zákona o majetkových příznáních). Nebyl jsem pro to vzít komunisty do vlády a opakovat úspěšný Mitterandův experiment. Ve Francii komunisté nikdy nevládli a neměli s nimi tedy negativní zkušenosti jako v Československu. Neměl jsem však námitky proti tiché toleranci dalších parlamentních stran včetně strany komunistické vůči naší menšinové vládě. Koneckonců v průběhu svého politického působení jsem navázal dobré osobní vztahy s vedoucími funkcionáři KSČM, pravidelně s nimi jednal a odmítal je démonizovat. Komunisté mohli v budoucím

vývoji představovat radikální levici schopnou spolupráce v některých bodech s umírněnou levicí typu sociální demokracie.

Špidla se místo toho rozhodl uzavřít křehkou „stojedničkovou“ koalici s křesťanskými demokraty a s Uníí svobody. Respektoval jsem tento názor a řekl mu jasně, že jako premiér a předseda strany má na něj právo, ale také za něj nese odpovědnost. Na druhé straně bylo jasné, že tuto strategii považují od počátku za chybnou a výhodnou pouze pro dvě menší koaliční strany, nikoli pro sociální demokracii.

Čtenář sám může posoudit, do jaké míry bylo „stojedničkové“ vládnutí úspěšné. Přesto jsem je zpočátku veřejně nekritizoval. Jen jednou, v souvislosti se zamítnutím tzv. povodňového balíčku na podzim roku 2002, jsem suše konstatoval, že „vládnout se musí umět“. Půdorys koaličních jednání se však rýsoval tak, že sociální demokracie neustále ustupovala a koncepci hospodářské, tedy nejdůležitější politiky vytvářela fakticky okrajová strana jménem Unie svobody.

Špidla na rozdíl od Grosse uměl zpočátku ve svém týmu zaměstnat i lidi, kteří byli chytřejší než on sám. Za příklad může sloužit ministr financí Jiří Rusnok, který byl původně Špidlovým náměstkem na ministerstvu práce a sociálních věcí. Špidla se později s Rusnokem rozešel, čímž z jeho vlády zmizel poslední ekonom. Na námitky sociálnědemokratických podnikatelů (například Vraťislava Šlajera), že ve vládě nemá žádné ekonomy, Špidla stereotypně odpovídal, že ve vládě žádné ekonomy nepotřebuje. Stali jsme se tak patrně jedinou zemí v Evropě, v jejíž vládě nebyl žádný ekonom.

Na moji chalupu přijel po volbách Špidla jen jednou, když jsme spolu probírali návrh státního rozpočtu. Zděsil jsem se nad výši deficitu navrhovaného právníkem Bohuslavem Sobotkou, který měl podle původních předpokladů činit 157 miliard korun. Argumentoval jsem tím, že moje vláda začala deficit snižovat a že Sobotkův deficit vede zemi do dluhové pasti. Špidla mě ujišťoval, že deficit sníží. Snížili: asi na 115 miliard korun. Uvážíme-li, že běžný deficit (po odečtení ztrát Konsolidační agentury) činil v roce 2002 jen deset miliard korun, znamenalo to jeho osminásobné zvýšení.

Často se sám sebe ptám, kde jsem se ve Špidlovi zmýlil. Inspiroval mě jeden podnikatel, který na minulém brněnském veletrhu prohlásil, že jsem se choval ke Špidlovi stejně jako Karel IV. k Václavovi IV. Pro české novináře, kteří samozřejmě neovládají elementární logiku: Nejde o srovnání *dramatis personae*, ale o srovnání relace mezi těmito jednajícimi osobami. Nad touto paralelou jsem se zpočátku zasmál, ale později jsem zvažoval, zda na ní není zrnko pravdy. Oba jsme svým nástupcům umetli cestičku tak, že na ní nemuseli překonávat téměř žádné problémy, a právě to je vedlo k neúspěchu. Ne naučili se totiž problémy řešit. Český kronikář Beněš Krabice z Weitmile píše o korunovaci dvouletého Václava IV. českým králem: „Chlapeček se rozplakal a plakal tak velmi, až zesral celý oltář. Utišil se, až když mu byly podány koláčky.“ Napadlo mě, zda zesraným oltářem není ve Špidlově případě česká sociální demokracie a v širším smyslu celá Česká republika a zda utišujícími koláčky není místo eurokomisaře v Bruselu...

První, co vás napadne, když zjistíte, že člověk,

v jehož schopnosti jste věřili, dělá jednu chybu za druhou, je to, že se tento člověk zbláznil. Je to laciné vysvětlení, zvláště pro toho, kdo jako já není ani psycholog, ani psychiatr. Přesto jsem tuto otázku konzultoval s bývalým ministrem zdravotnictví Ivanem Davidem, který je profesí psychiatr. Mluvil o schizoidní psychopatické osobnosti, což je porucha, která je podle jeho názoru neléčitelná. Rekl, že při takové struktuře osobnosti nelze předpokládat, že zvládne extrémní zátěž. Měl pravdu. Jeho potíže, které jsem předtím nepozoroval, zřejmě opravdu akcelerovala zátěž. A že premiérská a předsednická funkce takovou zátěží je, s tím mám své bohaté zkušenosti.

Začal jsem proto na Špidlu pohlížet s jistým soucitem jako na člověka, který nezvládl svou roli, protože se vnitřně zlomil. Teprve když se stal premiérem, začal se považovat za poloboha, což vyjádřil i známým výrokem, že premiér není člověk, ale instituce. Místo schopných spolupracovníků se obklopil pochlebovači, kterým nadto nevěřil. Jeho poradcovské týmy tvořily jednak ženy-utěšitelky, jednak skupina lidí, kteří se sice označovali za *think tank*⁷²⁾ Vladimíra Špidly, ale podle mého názoru nebyli ani *think* ani *tank*, nýbrž odpadkový koš české politiky. S takovými poradci je neúspěch téměř předem zaručen.

Špidla dospěl k názoru, že volby vyhrál svou kampaní. Ve skutečnosti mu volby vyhrála jednobarevná sociálnědemokratická vláda. Důkaz je velice prostý: Zatímco úspěšnost mé vlády ve druhé polovině

72) *think tank* – zásobárna myšlenek, vědecké pracoviště

jejího funkčního období neustále stoupala, Špidlova vláda dosáhla dramatického poklesu preferencí jak svých, tak celé sociální demokracie. Kromě toho se dopustil některých omylů či iluzí, které byly nepravdivé.

Jedním z nich bylo veřejné tvrzení, že jsem pochyboval o volebním vítězství ČSSD a naopak očekával naši porážku. Konstatuji, že v našich četných předvolebních diskusích se Špidlou nebylo nic, co by byť vzdáleně mohlo vést k takovému závěru, a že takové tvrzení je tedy Špidlova čistá lež. Při sebevědomí sobě vlastním jsem si vůbec nepřipouštěl možnost volební prohry sociální demokracie. Naopak, očekával jsem výsledek o něco lepší, minimálně na úrovni roku 1998. Jinak bych se ostatně neodvážil dát všanc svůj prognostický kredit tím, že jsem v závěrečné televizní debatě s Václavem Klausem těsně před volbami v reakci na konstatování moderátora, že příští týden bude v této debatě vítěz voleb, přivětivě konstatoval: „Tak to tady tedy bude Špidla.“

Iluzí, která nebyla čistou lží, ale polopravdou, pak byl názor, že jsem Špidlu vybízel k přímé spolupráci s komunisty. Doporučoval jsem mu, ať usiluje o průřezovou podporu menšinové sociálnědemokratické vlády napříč celým parlamentním spektrem. Za jeden ze vstřícných kroků jsem v této souvislosti považoval to, že předsedou Poslanecké sněmovny bude opět představitel ODS. Špidla dal namísto toho přednost jednomu z nejslabších členů sociální demokracie, Lubomíru Zaorálkovi. Dlužno podotknout, že pro Zaorálka v tajné volbě hlasovali disciplinovaně i ti poslanci, kteří spíše sdíleli mé názory.

Čím více Špidla zabředal do problémů vládnutí, tím více se snažil distancovat se od minulé vlády,

jejích představitelů i kroků. Dokumentuje to i zmíněné zrušení smlouvy o výstavbě severomoravské dálnice D47. Tím se zbavil posledních schopných spolupracovníků a nahradil je lidmi, kteří působili komicky až trapně. V této souvislosti jsem si uvědomil i to, jakou roli hraje manželka politika, a chtěl bych vyjádřit hlubokou úctu a obdiv své ženě, že po dobu mého pobytu ve vysokých funkcích se dokázala chovat jako dáma, nešaškovala jako modelka na přehlídkových molech a nevystupovala jako Viktorka u splavu. Myslím si, že rodinný partner by v politice neměl být dominantní – tím spíše hrát roli dominy – a že bohatě stačí, když se v rodině věnuje politice jeden její člen.

Naposledy jsem Vladimíra Špidlu viděl 26. června 2004, tedy v den, kdy byl nucen rezignovat na obě své funkce. Byl jsem tehdy pozván na zasedání ÚVV ČSSD po prohraných eurovolbách, kde všichni čekali, že podpořím Grosse v jeho úsilí o svržení Špidly. Místo toho jsem ve svém vystoupení namítl, že není slušné svalovat všechnu vinu na jediného člověka, když Gross byl dva roky druhým mužem strany i vlády, a vyzval jsem k odstoupení oba. Přihlásil jsem se také k odpovědnosti za to, že jsem Špidlu navrhl jako svého nástupce, a vyznal se z pocitu viny. Ve svém posledním vystoupení na mne Vladimír Špidla působil jako blekotající chcíplotina, snažící se zoufale zachránit obě své funkce. Snad i proto se ve mně znovu ozval soucit s nešťastným a neúspěšným člověkem, který mohl být dobrým šéfem úřadu práce, ale který neměl na to, aby vedl sebe i druhé.

Téměř každý omyl se dá napravit a já jsem se snažil, abych napravil svou chybu spočívající v doporučení Vladimíra Špidly na funkci předsedy ČSSD.

Uvažoval jsem, jaké předpoklady musí mít funkcionář sociální demokracie, aby se minimalizovalo riziko, že se zlomí pod tíhou své funkce. Dospěl jsem k závěru, že musí projít náročnými zkouškami, které musí doložit konkrétními pracovními výsledky. Ve svém materiálu s lehce ironickým názvem *Poslední knížecí rady z Vysočiny*, který jsem později inovoval do podoby třinácti bodů návrhu změny stanov ČSSD, jsem v podstatě sociálním demokratům předložil k úvaze principy kariérního řádu. Mimochodem, úkol zpracovat kariérní řád ČSSD dostal Vladimír Špidla ještě jako místopředseda sociální demokracie, ale bohužel ho nesplnil.

Nechci zabíhat do podrobností, které by čtenáře nezajímaly, upozorňuji pouze na to, že šlo o kombinaci přímé demokracie s meritokracií. Přímá demokracie by se projevovala tím, že by všichni členové strany (a nikoli pouze vybraní delegáti) měli možnost volit předsedu i kandidáty do parlamentních, krajských a komunálních voleb. Meritokracie, tedy vláda těch, kdo dosáhli určitých pracovních zásluh, by pak spočívala v tom, že předsedou okresní organizace ČSSD měl být jmenován předseda nejúspěšnější místní organizace a předsedou krajské organizace předseda nejúspěšnější okresní organizace. Úspěšní tvoří v každé politické straně ostrov pozitivní deviace, obklopený závistí méně schopných. V zájmu této strany bylo jim pomáhat, protože se tím pomůže straně jako celku. Je-li velká strana vedena malými lidmi, nestanou se tím tito lidé velkými, ale naopak velká strana se stane malou.

Domnívám se, že z dlouhodobého hlediska se do pozice nových vůdců jakékoli politické strany postupně propracují lidé, kteří prokázali, že umí řídit

složitý společenský útvar, jakým je město nebo kraj. Po listopadu 1989 jsme bez jakýchkoli zkušeností byli vrženi do studené vody demokratické politiky, někdo se naučil plavat, jiný se utopil. V západních demokraciích však vidíme jasný příklad mobility kanálů. Než se stal prezidentem Clinton, byl guvernérem Arkansasu, Chirac starostou Paříže, Schröder na úřad spolkového kancléře postoupil z postu předsedy zemské vlády. Věřil bych tedy spíše našim úspěšným starostům a hejtmanům než těm, kteří neřídili ani ševcovskou dílnu, po celou dobu se pohybovali pouze v soukolí své politické strany a vzdálili se tak občanům. Snad tento plynulý vzestup, vyřazující beze ztráty cti ty méně schopné, zabránil tomu, aby se napříště ve vedení významné politické strany neocitl šílenec nebo zkorumpovaný primitiv.

Prezidentská volba

V roce 2002 jsem dokončil budování své vysočinské chalupy tím, že do ní bylo – stejně jako po celé vsi – zavedeno plynové topení. Odpadlo tak každodenní zimní vynášení popela a chalupa se stala celoročně obyvatelnou. Vyřídil jsem si předčasný důchod, kdy zákon umožňuje odejít do starobní penze o tři roky dříve, než je důchodový věk, ovšem za cenu poměrně značného a trvalého krácení této penze. Nyní, kdy mám po valorizaci jedenáct tisíc měsíčně, s potěšením zjišťuji, že mi to nijak neublížilo, mimo jiné i proto, že na chalupě nemusím platit nájem. Roční daň z nemovitosti je z mých dvou obytných místností pouhých sto dvacet korun.

Přestěhoval jsem na Vysočinu i svou knihovnu včetně nejrůznějších monitorů a těšil se na období, kdy konečně začnu zaplňovat četné mezery ve svých znalostech a znovu propadnu své bibliofilské vášni. Přihlásil jsem se také do místní knihovny v Novém Veselí, protože vedle návratu ke knihám, které nás v minulosti oslovily, je dobré být otevřený vůči novinkám.

Když jsem končil s politikou, odmítl jsem na sjezdu ČSSD v roce 2001 i funkci čestného předsedy se zdůvodněním, že sociální demokracie už jednoho čestného předsedu má (Slavomíra Klabana), funkci člena předsednictva nebo politického grémia. Jediné, co jsem si přál jako odměnu za práci, bylo, aby mi cimbálová muzika zahrála mou oblíbenou písničku Za tichou Moravú. Stalo se.

Naopak jsem přijal návrh Michaila Gorbačova, který v létě 2002 přijel do Prahy, aby mě požádal o spoluúčast v zakládání jeho Světového politického fóra. Jde o shromáždění vysloužilých politiků, kteří se čas od času sejdou v Itálii a podiskutují o problémech světové politiky. Jak už jsem uvedl, vážím si Gorbačova za to, že jeho politika byla podle mého názoru nejvýznamnějším faktorem pádu komunismu. Rád si proto jednou ročně zaletím do Itálie, abych si popovídal se svými bývalými kolegy – například maďarským premiérem Hornem, francouzským premiérem Jospinem a mnoha dalšími. Nedávno, na podzim 2004, jsem se ostatně s Gorbačovem neshodl v názoru na nutnost preventivní války proti terorismu, ale to nic nemění na tom, že si ho vážím.

Uvádím tyto skutečnosti proto, aby bylo jasné, že jsem se nijak nepřipravoval na svůj návrat do

politiky. Kdybych chtěl v politice zůstat, nic by mi v tom nebránilo a mnozí by to s nadšením přivítali (nikoli ovšem všichni). Kdybych si po kratším odpočinku na Vysočině chtěl dopřát nějaké významné funkce, asi bych nezpřetrhal všechny vazby, které by mě mohly do této funkce dostat. A už vůbec bych se neznemožňoval veřejnými výroky o tom, že mě novináři najdou pouze na Vysočině a až přijedou na posled, uvidí pouze mou rakev.

Proč tedy došlo k tomu, že jsem se nakonec rozhodl ucházet se o prezidentskou funkci? Seriózní odpověď na tuto otázku vyžaduje předložit fakta, nikoli dojmy novinářů. Prvním impulzem byla žádost Vladimíra Špidly. Seděli jsme tehdy, už po volbách, u bazénu premiérského bungalovu, kde se v posledních týdnech své existence scházelo předsednictvo vlády, a Špidla mě požádal, abych za sociální demokracii kandidoval na prezidenta. Musím se přiznat, že mě to překvapilo. Sám jsem nikoho o tuto funkci nežádal, a naopak jsem svého času doporučoval, aby se prezidentem stal můj někdejší ministr spravedlnosti a pozdější ombudsman Otakar Motejl. Ten však později ve sporu mezi nájemníky a majiteli domů vystupoval tak, že stěží mohl být sociálnědemokratickým kandidátem, nehledě na to, že se ještě později provalila jeho vážná dopravní nehoda.

Odpověděl jsem Špidlovi, že se z vlastní iniciativy o funkci prezidenta neucházím, že by to vyžadovalo souhlas celé členské základny sociální demokracie ve vnitrostranickém referendu. I tak bych nastoupil až v druhé volbě, pokud by se v první volbě prokázalo, že žádný jiný kandidát není průchodný. Tím pro mne věc pro tuto fázi skončila.

Později Špidla veřejně tvrdil, že mi žádnou takovou nabídku neučinil. Když jsem se ho na to v prosinci 2002 zeptal, uvedl, že tím myslel situaci pro případ přímé volby prezidenta. Politolog Oskar Krejčí mi teprve nedávno řekl, že se Špidlou v létě 2002 probírali otázku „jak dostat Zemana na Hrad“ a že Špidla údajně prohlašoval, že je kvůli tomu ochoten vzdát se i své premiéřské funkce. Pokládám to za absurdní a Špidla mi o svém rozhovoru s Krejčím nikdy nic neřekl.

Důvod, proč jsem Špidlovu nabídku rovnou neodmítl, spočíval jednak v tom, že jsem se tehdy ještě domníval, že mě tak nepřímo žádá o pomoc ve své nesnadné premiéřské funkci. Současně jsem si uvědomoval, že v prezidentském klání zřejmě nastoupím proti Václavu Klausovi, a má-li sociální demokracie vyhrát, jsem jediným kandidátem, který ho může porazit. Jak vidíte, sebevědomí mi ani tehdy nechybělo.

Na druhé straně jsem sám po prezidentské funkci netoužil jak z důvodů, které jsem již uvedl, tak proto, že podle naší ústavy jsou kompetence prezidenta značně omezeny. I když není pouhým kladečem věnců, jeho vliv se objevuje pouze v krizových situacích, jakou je například pád vlády a jmenování vlády nové. Jinak v kancléřském systému hraje rozhodující roli předseda vlády, což byla funkce, z níž jsem právě dobrovolně odešel. Přijímání velvyslanců či projevy na náměstích jsem zažil mnohokrát, a ve srovnání s mým Tusculum⁷³⁾ na Vysočině mi připadaly poměrně nudné a ceremoniální. Uvědomoval

73) Tusculum – venkovské zátiší, útulek (podle Ciceronova venkovského sídla)

jsem si však, že odmítnout v této situaci pomoc sociální demokracii by se mohlo vykládat jako zbabělost a jako útěk před odpovědností.

Chvíli se nic nedělo. To, že bylo vypsáno vnitrostranické referendum, jsem považoval za splnění své podmínky, kterou jsem Špidlovi v odpovědi na jeho nabídku řekl. Začaly však docházet zprávy, že Špidla se proti mé kandidatuře staví. Zpočátku jsem těmto zprávám odmítal uvěřit. Nechápal jsem, proč by mi na jedné straně tuto nabídku učinil, a poté se postavil proti ní. Zde se projevila moje základní nevýhoda: Byl jsem navyklý racionálnímu kalkulu a nevyznal jsem se v iracionálních hnutích lidské duše. Tento racionální kalkul říkal, že chce-li ČSSD upevnit svoji pozici, musí usilovat o sociálnědemokratického prezidenta, který udrží, případně ještě zvýší její volební preference. S jistou nechutí, projevující se tím, že jsem sám na podporu své kandidatury nepodnikl žádné kroky, jsem tuto myšlenku nakonec přijal.

Příhlášku do referenda mi na Vysočinu přivezla místopředsdkyně ČSSD Marie Součková. Referendum bylo později rozšířeno i na nečleny ČSSD. Neměl jsem s tím žádné potíže, i když jsem se domníval, že přednostně by se ke kandidatuře měli vyjádřit právě členové ČSSD. Nakonec jsem obě referenda s výrazným náskokem vyhrál, aniž jsem o to jakkoli usiloval. Nezúčastnil jsem se žádného volebního shromáždění, neobjížděl jsem jednotlivé kraje a nerozdával dárky. Tiše jsem vyčkával na své chalupě, jaká bude vůle členské základny, a pak jsem se této vůli podřídil.

Mými protikandidáty v referendu byli Jaroslav Bureš a Martin Potůček. Jaroslava Bureše prosazoval

Stanislav Gross, Martina Potůčka Vladimír Špidla. Kromě nich kandidoval i Otakar Motejl. Je zajímavé, že všichni zbývající kandidáti byli nestraníci. Nerozuměl jsem tomu. Což opravdu nechce sociální demokracie posílit své postavení tím, že bude mít hlavu státu? Bureš byl poměrně nevýrazný ministr spravedlnosti, Martina Potůčka nikdo na veřejnosti neznal (mimochodem, byl to hodný, i když trochu naivní chlapec, který také prošel líhni střediska odborných služeb Sportpropagu). Navrhnout prohrávající kandidáty mi připadalo jako sebevražedná strategie.

V prosinci 2002 jsem měl poslední rozhovor s Vladimírem Špidlou. Požádal mě, abych se vzdal kandidatury, třebaže jsem zvítězil v referendu. Nejdříve jsem se ho zeptal, proč si původně přál, abych kandidoval na prezidenta, a dostal jsem již zmíněnou zmatenou odpověď, že tím prý myslel přímou prezidentskou volbu. Další otázkou bylo, proč mi své přání nesdělil předem, kdy jsem ještě mohl s klidem od kandidatury odstoupit. Špidla připustil, že mi svůj názor neřekl včas, ale trval na tom, abych se kandidatury vzdal. Řekl jsem mu, že bych to pokládal za urážku členské základny sociální demokracie, z níž bych si tak dělal po proběhnuvším referendu blázny.

Stále jsem nerozuměl tomu, co vedlo Špidlu ke změně postoje. Nepatřil mezi lidi, kterým bych jakkoli ublížil, naopak jsem mu vždy maximálně pomáhal. Upřímně řečeno, tak úplně tomu nerozumím ani dnes. Pomohlo mi však srovnání se zmíněnou zkušeností z počátku této knihy se zamindrákovanou studentkou z vysoké školy. Špidlovu a Grossovu mindráku by nasvědčovala i zpráva z deníku

Právo, podle níž na poradě s předsedy krajských organizací ČSSD oba prohlašovali, že se nesmím dostat na Hrad, protože bych je zastínil a získal si přízeň médií. Zpočátku jsem této zprávě nevěřil, ale ukázalo se, že byla pravdivá.

Máte-li pocit, že vás kdokoli může zastínit, prozrazuje to jen vaši vlastní malost. Vzpomínám si na krásný výrok Friedricha Nietzscheho: „Usiluješ o velikost. Ctí tě to, ale prozrazuje těž. Nejsi veliký.“ Přesto jsem v zájmu sociální demokracie Špidlovi řekl, že tyto pověsti stranu oslabují, a navrhl mu, abychom společně vystoupili před členy ÚVV ČSSD a dementovali je. Špidla to odmítl. Pokrčil jsem tedy rameny a šel do boje se Špidlou a Grossem v zádech.

Dodržel jsem i svůj závazek, že nastoupím až do druhé prezidentské volby. Mělo to racionální důvody. Jednak nebylo možné vyloučit, že už v první volbě někdo projde a já budu své povinnosti zbaven, jednak všechny parlamentní strany postavily své kandidáty, takže se svým způsobem vzájemně vrušili. Vynechat jeden pokus je někdy racionální nejen v atletice, to však z hlediska celkového rozložení sil nebylo příliš podstatné.

První prezidentská volba proběhla podle mého očekávání. Špidla se sice údajně v zákulisí snažil prosazovat Petra Pitharta, ale proti tomu se postavila většina klubu sociální demokracie. Před druhou volbou se sešel ÚVV ČSSD a nominoval mě téměř jednomyslně na sociálnědemokratického prezidentského kandidáta. Zasedání ÚVV jsem se přitom nezúčastnil, abych nikoho neovlivňoval.

Teprve po této nominaci jsem opustil Vysočinu a odjel nejprve na krajskou konferenci ČSSD v Litoměřicích, kde jsem vyzval sociální demokracii

k jednotě. Upozornil jsem na to, že nejednotný postup povede k vítězství Václava Klause. Pak jsem přešel do Prahy, kde jsem rozbil hlavní stan v kanceláři místopředsedkyně Poslanecké sněmovny Jitky Kupčové. Setkal jsem se postupně s předsedy ODS, KSČM i KDU, vystoupil jako ostatní kandidáti na zasedání jednotlivých klubů a opakoval v podstatě to, co jsem později přednesl i ve svém prezidentském nominačním projevu.

Zajímavé bylo setkání se Stanislavem Grossem. Řekl jsem mu, že začínám Špidlu pokládat za slabého vůdce sociální demokracie a že by podle mého názoru bylo dobré, aby ho na příštím sjezdu vystřídal někdo schopnější. Gross mi naslouchal se zájmem až do doby, než jsem řekl, že za toho schopnějšího bych pokládal Zdenka Škromacha. V tom okamžiku vybuchl: „Půjde-li do toho Škromach, půjdu i já!“ Řekl jsem mu, že mu v tom samozřejmě nikdo nebrání, a vcelku přátelsky jsme se rozloučili. Později mi Zdeněk Škromach vytkl, že jsem se o něm před Grossem zmiňoval, a považoval to dokonce za krok, který mi prohrál prezidenturu. Měl možná pravdu, ale mám českou sociální demokracii příliš rád, než abych výměnou za jakoukoli funkci prosazoval do jejího čela Stanislava Grosse. Kromě toho není dobré dávat sliby, které pak nejsme ochotni nebo schopni splnit.

I nyní občas přemýšlím o tom, co by se stalo, kdyby byl na sjezdu Špidla vyměněn. Stal by se jako premiér opět stranickou dvojkou, musel by pracovat v tandemu s nově zvoleným předsedou a při své submisivitě by se znovu rád podřídil nějaké autoritě. To by snížilo jeho zátěž, takže by se mohla i zlepšit práce vlády a zastavit propad preferencí ČSSD.

Místo toho sjezd opět Špidlu – byť těsnou většinou – zvolil a pád do propasti, kterému jsem chtěl zabránit, pokračoval.

Po pozdějším Špidlově pádu si Gross přál se se mnou setkat. Na přímluvu Mirka Grégra jsme se tedy ještě jednou a zřejmě naposled uviděli na Vysočině. Při té příležitosti jsem se ho zeptal, proč mě podrazil při prezidentské volbě. Odpověděl, že mi tehdy (sic) nevěřil, že Špidla je slabý šéf, a chtěl k němu být loajální. Ve skutečnosti podle mého názoru Špidla i Gross chtěli mít na Hradě slabého, poddajného prezidenta, který by jim byl zavázán za jejich podporu. Duchů, které vyvolali, se nemohli zbýti, a prezidentem se tak stal Václav Klaus. Gross Špidlu podrazil asi o rok a půl později a poté podrazil i Teličku, který byl nejschopnějším eurokomisařem, jakého jsme mohli v Bruselu mít. Podrazáctví je jako skluzavka: Jakmile na ni usedneš, zastavíš se až dole.

Těsně před druhou prezidentskou volbou jsem se setkal i s poslaneckým klubem ČSSD. Poslední věta mého vystoupení zněla: „Připadám si jako Přemysl Otakar II. na Moravském poli.“ Všichni mě horlivě ujišťovali svou podporou, Gross se na mne mile klukovsky usmíval, Špidla měl ve tváři obvyklý skelný výraz. Ale po této volbě neuměl potlačit vítězný úsměv. Nedokázal si uvědomit, že to nebyl úsměv nad mou porážkou. Rána, která mě měla zasáhnout, šla mimo, a zasáhla celou sociální demokracii.

V okamžiku, kdy jsem znal neoficiální výsledky prvního kola druhé prezidentské volby, jsem nechtěl jednat v afektu. Vyhnul jsem se proto setkání s novináři. Ačkoli bylo pravděpodobné, že pro mne nehlasovalo asi dvacet pět poslanců ČSSD, nebylo v té chvíli možné vyloučit ani to, že se komunisté nakonec

rozhodli stáhnout svou podporu. Nepovažoval jsem proto za dobré předčasně kritizovat vlastní stranu. Později jsem si z několika na sobě nezávislých zdrojů ověřil, že šlo skutečně výlučně o výpadek sociálnědemokratických poslanců.

V den druhé prezidentské volby vyšel v *Právu* můj rozhovor s Alexanderem Kramerem pod příznačným titulkem „Nebudu-li zvolen, v klidu a s úsměvem odjedu na Vysočinu“. V klidu a s úsměvem jsem tedy odjel na Vysočinu. Svou povinnost jsem splnil a nikdo mě nemohl obviňovat, že jsem zbaběle utekl a že se Klaus stal prezidentem díky mé neúčasti. Moje sebeúcta spokojeně mručela a dala mi konečně definitivní zelenou k odpočinku. Sociální demokracie si nepřála můj politický návrat a já jsem jí rád vyhověl.

Později jsem vydal prohlášení, že vinu máme každý hledat u sebe a že mou chybou bylo, že jsem nepřesvědčil zhruba dvacet pět sociálnědemokratických poslanců k podpoře své kandidatury. Nakonec se ukázalo, že těch poslanců bylo dvacet sedm, což nebyl tak úplně špatný odhad. Jejich seznam se vytvářel postupně, jak se v úzkém kruhu svých známých chlubili svým hlasováním, protože – jak říkával Jiří Dientsbier – v Čechách se nic neutají. Asi po roce byl tento seznam bez mé účasti i publikován – od Aubrechta po Zgarbu. Mohu potvrdit, že tento seznam pokládám za věrohodný. Jediný, o kom jsem měl a mám pochybnosti, je ministr kultury Pavel Dostál.

Další události už čtenář dobře zná. Špidla se pokoušel najít koaličního kandidáta a oslovoval adepty, kteří jeho nabídky postupně odmítali. Nakonec získal Jana Sokola, bývalého místopředsedu zkrachovavšího Občanského hnutí, který pak neúspěšně

kandidoval do Senátu za KDU-ČSL. Poslanci a senátoři se tak v zásadě mohli rozhodnout mezi dvěma pravicovými kandidáty – Sokolem a Klausem. Při této volbě logicky vybrali osobnost, a tou byl Václav Klaus.

Čtenáři si zajisté povšimli, že téměř do každé kapitoly zařazuji medailonek člověka, který mě v životě ať už pozitivně nebo negativně zaujal. Je proto stylové, jestliže tuto kapitolu i celou knihu zakončím svým medailonkem Václava Klause. Známe se přibližně třicet let a tato léta byla mimo jiné – řečeno s Palackým – naším stýkáním a potýkáním. Zmínil jsem již, že jsme se účastnili a přednášeli si na našich seminářích, že jsme i přispívali do týchž zakazovaných ineditních⁷⁴⁾ sborníků. Mnohdy jsme četli stejnou literaturu a trumfovali se, kdo ji častěji četl v originále – byl to ovšem zbytečný spor, protože český překlad nejzajímavějších titulů mnohdy prostě neexistoval. Václav Klaus měl nepochybně daleko hlubší zakotvení v ekonomické teorii než já, na druhé straně přes své zaměstnání v tehdy oficiálním Prognostickém ústavu nebyl téměř políben prognostickou literaturou. To, že jsme se rozestoupili do – nepřesně řečeno – keynesiánského a neoliberalního směru, nebylo však dáno tímto zakotvením, protože žádný z nich není povrchnější než druhý. Mluvil jsem o něco lépe rusky a podstatně hůře anglicky než on, moje chatrná němčina nesnesla srovnání s němčinou Klausovou. Považuji se za lepšího řečníka, který většinu svých projevů pronášel spatra, ale s velkým zájmem jsem četl Klausovy články

74) ineditní – nevydané

a publikace. Zcela jsme se rozcházelí v pohledu na evropskou integraci, kde jsem stál na federativním pólu. Klaus má rád jazz, a já Abbu. Klaus je sportman, já líný tlustoch, který si maximálně vyjede na kole či na běžkách. Oba máme rádi chleba se sádlem a cibulí. Jeden z nás skončil svou vládu ekonomickým poklesem, druhý ekonomickým růstem, ale oba jsme vládli tvrdou rukou. Oba jsme také zažili své Sarajevo: Klaus na ně reagoval až neskutěčnou politickou vitalitou, já stažením se do ústraní. V těchto rozdílech i podobnostech bych mohl pokračovat dál a dál, ale není to příliš podstatné.

Podstatná je skutečnost, že Klaus se na prezidenta hodí, a troufám si říci, že tuto funkci vykonává podstatně lépe, než bych ji vykonával já v případě svého zvolení. Důvodů je několik. Jedním z nich je to, že jsem přece jenom introvert, zatímco Klaus je typický extrovert. První dva roky prokázaly, že máme silného prezidenta a je to pro Českou republiku dobře. Sice jsme se lišili asi v osmdesáti procentech našich názorů, ovšem cenil jsem si toho, že když jsme s Klausem uzavřeli nějakou dohodu, oba jsme ji dokázali dodržet. A to je bohužel v českých politických podmínkách spíše výjimka než pravidlo.

Aby té chvály nebylo příliš, musím konstatovat, že Václav Klaus téměř nemá smysl pro humor. Když jsme spolu při povodních v roce 1997 nastupovali do helikoptéry, abychom obhlédli zatopenou krajinu, neudržel jsem se a říkám mu: „Vašku, polovina národa nenávidí mě a polovina tebe. Dovedeš si představit, jak by se celý národ zaradoval, kdyby ta helikoptéra s námi spadla?“ Půl hodiny se mnou nemluvil.

Takže abych se Klausovi pomstil, na závěr medailonku ocituji anekdotu, která se mi na rozdíl od něho strašně líbila.

Přijdou Klaus a Zeman do pekla. Na trůnu sedí ďábel. Jako první předstupuje před ďábla Klaus. Vedle ďáblova trůnu se zjeví tlustá, ošklivá babice. A ďábel říká: Václave Klausí, máš mnoho, mnoho hříchů. A proto jsi odsouzen po celý svůj nekonečný pobyt v pekle žít s touto ženou. Jako druhý předstupuje Zeman. Vedle ďábla se objeví Claudie Šchifferová. A ďábel říká: Claudie Schifferová, máš mnoho, mnoho hříchů...

S Klausem se dodnes občas potkáváme při různých společenských příležitostech. Ocenil jsem, když mne přijel navštívit na Vysočinu, a já jsem mu nedávno návštěvu oplatil v Lánech. Když jsme se asi po šesti hodinách loučili, napsal jsem do knihy návštěv, že mu ze srdce přeji dalších osm let úspěšného prezidentování. Otočil jsem se k prezidentovi a s úsměvem řekl: „Pokud bych proti tobě kandidoval, máš právo tento zápis medializovat.“

Podzim

Vždy jsem pokládal podzim za nejkrásnější období roku. A není krásnější podzim než na Vysočině, kde „z oblohy šlehají plameny jeřabin a cítíš vůni posledního sena...“. Podzim je podle mého názoru i nejkrásnějším obdobím v lidském životě. Konečně si můžete dělat to, co chcete, a nejste příliš vázáni požadavky okolí. I když jsem v posledních letech své práce neměl nadřizeného, dovedu si představit, že spousta lidí se v penzi zbaví nepříjemných šéfů.

Ještě důležitější je to, že se konečně můžou začít věnovat svým koníčkům, které celý svůj aktivní život potlačovala.

Porovnáme-li lidský život se čtyřmi ročními obdobími, můžeme k jaru přiřadit dobu, kdy se učíme, k létu dobu, kdy pracujeme, a k podzimu dobu, kdy odpočíváme. Víím, že je to trochu nespravedlivé vůči zimě, kterou tak ztotožním s umíráním a smrtí. Ve skutečnosti krásně zasněžená zimní krajina, po níž se proháníme na běžkách, má své nepopiratelné kouzlo. Ať tak či onak, vždy mě pohoršoval mediální stereotyp, podle něhož důchodci jsou jakýmsi třesoucími se krylovskými vraky, bezduše krmícími ptáčky v parcích nebo zírajícími vyhaslýma očima do neznáma. Většina mých známých v důchodovém věku jsou naopak lidé překypující životem, z nichž konečně spadla tíha každodennosti a kteří mohou žít pro sebe, nejen pro druhé. Víím, že ekonomové by nás nejraději uvázali k práci až do konce našeho fyzického života, ale odvaha vymanit se z této povinnosti by měla být posledním vzepětím, jehož je nám v životě dopřáno.

A tak v situaci, kdy mě už nikdo nemohl právem obviňovat, že bych nedostal svým povinnostem, jsem si začal zařizovat svůj podzim. Nepřemlouvám nikoho, aby se rozhodl pro stejnou kombinaci hodnot jako já: příroda a knihy. Uvědomuji si, že jsou možné i desítky jiných kombinací. Ať je tomu jakkoli, každý z nás si životem nese svou zarezlou a zasutou strunu, která se může rozeznít teprve tehdy, pomine-li vnější tlak. A je nešťastný ten člověk, který je celý svůj život jen jakýmsi šroubkem předsedy Maa, vykonavatelem cizí vůle, a nikoli tím, kdo vychutnává závěr své životní symfonie.

Nové Veselí, které se stalo nejen mým druhým domovem, ale především jako *nomen omen* mým druhým veselím, je městečko asi s dvanácti sty obyvatel. Historie se o něm zmiňuje již ve čtrnáctém století, ale rozkvět zaznamenalo ve století šestnáctém, kdy se stalo sídlem veselského panství. Tvrz, v níž nyní bydlím, byla postavena roku 1564, tedy stejného roku, kdy se narodil Shakespeare a zemřel Michelangelo. Na její chodbě je dodnes vytesán tento letopočet a erb hrabat Meziříčských – bílé orlí křídlo. Poslední hraběnka Meziříčská, Alena (podle jiných pramenů Alina či Alyna), zde zemřela roku 1610 a přežila své vlastní děti, takže neexistovaly žádné restituční nároky. Je zajímavé číst ve starých kronikách, jak si dopisovala s císařem Rudolfem II., který ji káral, že ještě před vydáním jeho Majestátu založila luteránské gymnázium ve Velkém Meziříčí. Kroniky také popisují strukturu sídla paní hraběnky. Zatímco jedni z mých sousedů bydlí v bývalé kapli, na mne mimo jiné připadla bývalá komora sádelná. Považuji to za docela stylové a přiléhající: Představuji si s rozkoší kameninové nádoby přetékané škvařeným sádlem či škvarky, které kdysi zdobily můj dnešní obývací pokoj. Když pak vyjdete po devíti dřevěných točitých schodech, dostanete se do druhé obytné místnosti, v níž mám ložnici a současně jídelnu. Má krásný klenbový strop, pod kterým se nádherně usíná.

Po smrti hraběnky sláva veselské tvrze (či zámečku, jak se mu v místě říká) postupně zanikala. V roce 1793 ji ve značně zchátralém stavu koupil mlynář Růžička, který ji formálně rozdělil na několik rodinných domků, vnořených ovšem do téže stavby. Předtím patřila žďárskému klášteru. Z těchto

v podstatě chudinských domků se pak ve dvacátém století staly převážně domky rekreační, z nichž jeden jsem v roce 1989 zakoupil. Na tvrz navazuje starý mlýn, který česká média s oblibou zveřejňují jako moji údajnou rezidenci. Bulvární deník *Blesk* dokonce otiskl fotografii se šipkou směřující do okna, kde údajně bydlím. Ve skutečnosti je to okno mlynářovy koupelny.

Asi sto metrů od tvrze je hráz Veselského rybníka, který je se svými zhruba devadesáti hektary druhým největším rybníkem na Vysočině (po Velkém Dárku). Občas si tam v létě jdu zaplavat, v zimě přejíždím po zamrzlém rybníku do vysočinských lesů, ale nejzajímavější je jeho obeplouvání. V malém nafukovacím člunu, kde musím vystrčit nohy přes okraj, abych se do něho vešel, jde o téměř celodenní putování. Je-li silnější protivítr, občas zjistím, že i po usilovném veslování stojím na místě.

Z rybníka vytéká řeka Oslava, která je ovšem v Novém Veselí jen malým potůčkem. První soustředný kruh kolem tvrze, představující asi patnáctiminutovou procházku, vede právě po hrázi, kde občas usednu na lavičku a vracím se dvorem bývalé tvrze, můstkem přes Oslavu. Jako prognostik jsem tento kruh prohlásil za poslední místo svých výletů, až mi stáří nedovolí chodit dál. S předstihem jsem si už na to v komoře připravil i vycházkovou hůl.

Druhý kruh zahrnuje prstenec lesů obepínajících Nové Veselí a je vynikající pro pěší výlety. Lesy jako Seče, Žlábky, Váhulec, Holetín, Vetla, Kretlice, Boroviny nebo Veselský les s překrásným rybníkem Zumporkem jsou plné hub (které bohužel moc neumím sbírat), borůvek, malin a ostružin. Nejhezčí je ale vyjít si do nich s batůžkem, kde mám chleba,

salám, jablko a knížku, oprýt se někde o kmen stromu a číst si.

Třetí kruh už vyžaduje kolo nebo běžky. Když na cestě do Nového Veselí přejedete Arnolecké hory, otevře se před vámi nad Rudolcem jeden z nejkrásnějších vysočinských pohledů na oblast, které se učeně říká Veselská sníženina. Přirovnal bych ji k pánvičce, jejíž okraj představuje právě onen třetí kruh. Tomu okraji říkám v jeho nejvyšší části rantl, v částech nižších něžněji rantlík nebo rantlíček. Rantl vychází z nedaleké vesnice Matějov, kam občas zajížděl na letní prázdniny Josef Lada, stoupá přes Blažkov na Arnolecké hory, dosahuje jejich nejvyššího vrcholu Havlíny (704 m n. m.) a zvolna sestupuje táhlým pohořím přes Starý Telečkov ke Kotlasmům. Z druhé strany směřuje nejprve na Českou Mez, kudy kdysi vedla zemská hranice, pokračuje ostrohem nad Sázavou a po milé lesní silničce nás zavádí až do Žďáru nad Sázavou. V pánvičce je neuvěřitelná spousta většinou lesních a skrytých rybníků a rybníčků; sám jsem jich při svých cyklistických projíždkách napočítal skoro dvě stě. Největší je Matějovský rybník, kde je chráněná ptačí rezervace, kouzelný je také lesní rybník Babín s chladnou rašelinovou vodou. Část této oblasti je jižním cípem chráněné krajinné oblasti Žďárské vrchy. Naštěstí však není přelidněná turisty a snad jediná chatová kolonie je u rekreačního rybníka Rendlíček.

Kdysi existoval ještě čtvrtý a pátý kruh, ale jak mi ubývají síly a přibývá lenost, nemám už odvalu ani chuť je absolvovat. Tak jednou za rok si o některém z dlouhých letních dnů vyjedu na Dědkovskou horu, kterou končí Arnolecké hory, nebo k jedinému jezírku na Vysočině, jménem Vápenice.

Pověst vypráví, že vzniklo ze slz milenců, kteří se za sebe nemohli dostat. Kousek dál po překročení Sázavy je vrch Peperek, kde se kdysi těžilo stříbro, a severněji už začínají Žďárské vrchy. Když ke mně přijede nějaký host autem, ukážu mu svoji oblíbenou vesničku Samotín.

V tomto prostředí tedy trávím svůj podzim. Je to balzámový kraj, který pohladí po duši. Dokládají to i místní jména, ze kterých přímo vyzařuje pohoda: Kromě Nového Veselí je to například Pokojov, Bohdalov, Veselíčko, dvakrát Radostín, Radonín, Nadějov a další. Na rozdíl od moře se les neustále proměňuje a toulat se po něm je štěstí. A není třeba moc: Stačí ležet na mezi, vyhřívat se na sluníčku, pozorovat hezkou scenerii a oslovovat krásný okamžik, aby jen prodlel.

Uvědomil jsem si, že jsem zahájil prázdniny či dovolenou, které jednou skončí až smrtí. Dal jsem si pro jejich trávení tři zásady: Dělat všechno, co mne baví, nedělat pokud možno nic z toho, co mne nebaví, a ani minutu se nenudit. Nuda je totiž rakovina rozežírající život. Život si naopak máme organizovat tak, abychom se mohli těšit z každé chvíle. Naučil jsem se vážit si maličkostí: Čapek v závěru *Krakatitu* správně říká: „Chtěl jsi dělat velké věci, a budeš dělat věci malé, a tak je to dobře.“ Vychutnávat malé radosti až do dna, upíjet je drobnými doušky, vždy něco hezkého prožívat a na něco ještě hezčího se těšit – to je pro mne smysl podzimu.

Celkem snadno se tyto zásady daly aplikovat při četbě knih a jiných textů. Když jsem je neměl ve svém batůžku, protože bylo ošklivé počasí, usadil jsem se nahore u okna v houpacím křesle a četl si. Četl jsem napřeskáčku, na stolku u křesla mám vždy

rozloženo pět textů: jednu knihu z vlastní knihovny, jednu z knihovny místní, jednu darovanou, archiv a různorodou směs textů, které mi přátelé přinášejí, abych si je přečetl. Knihy z vlastní knihovny nejsou jen opakováním již jednou přečteného. Mám největší malou sbírku (tedy něco nedefinovatelného) science-fiction, kterou jsem si po celou dobu doplňoval, aniž jsem měl čas si ji přečíst. Dobře zásobená místní knihovna v Novém Veselí mě upoutává především novinkami z oblasti literatury faktu a historie, případně životopisy. Darované knihy se mi vrší na podlaze, protože už se do knihovny nevejdou, a archiv založila moje žena, když pečlivě svazovala do spousty balíků texty, které prošly mýma rukama. Dnes je třídím, asi dvě třetiny z nich vyhazuji a zbytek ukládám. Nejsou to žádné tajné materiály, většinou jde o monitory.

Návod, jak se nenudit při četbě, je velice prostý. Dobrá kniha vás sama zaujme, laskáte se s ní, pročítáte pozorně stránku za stránkou a někdy se i zálibně vracíte. Průměrná nebo dokonce špatná kniha či jiný text se dá číst rychločtením: Když po několika stránkách zjistíte, že to je škvár, začnete diagonálně vnímat stránky, nikoli řádky a během několika minut máte bez nudy a zbytečné ztráty času knihu „přečtenou“. Takové texty pak většinou vyhazuji do popelnice, pouze nejlibější si schovávám kvůli své zálibě v literární patologii. Jan Skácel to kdysi v *Hostu do domu* nazýval „kouzlem nechtěného“.

Těžší je nenudit se při ostatních činnostech. V průběhu doby se mi podařilo je rutinizovat tak, že do denního režimu vklouzávám jako do dobře vyšlapaných bot. Říká se, že jídlo je sexem starců. Je-li to

pravda, tak mám docela bohatý sexuální život. Rád si vařím. Nesnídám, neobědvám ani nevečeřím zpravidla nikde jinde než doma. Nikdy jsem nemiloval jídla podávaná na recepcích a nikdy jsem nepřinutil kuchaře, aby vařili podle mého vkusu, protože se jim to zdálo příliš prosté až sprosté. Pravidelně jednou týdně musím mít brambory na loupáčku s hojností másla a solí, zapíjené mlékem. Jsem rovněž mistr ve vaření polévek ze sáčku: Ochucuji je kořením ze všech kořenek, co v kuchyni mám, a přidávám smetanu, která je zjemňuje. Moje *chef d'oeuvre*⁷⁵⁾ se jmenuje kuřecí polévka. Povaříte v hrnci kuře, zasypete sedmero kořením, přidáte, co dům dal (například kousek ztvrdlého sýra z lednice), a podáváte. Je tak dobrá, že mě ji rodina nechává sníst samotného; moje dcera Kačenka se jednou po požití několika lžic štěstím rozplakala.

K snídani střídám chléb s máslem a pažitkou nebo rajčetem, vajíčka na cibulce nebo špeku, topinky hojně potřené česnekem, palačinky nebo vdolečky s trochou borůvkové zavařeniny, a tak podobně. Převzal jsem i specialitu, kterou popisuje Rex Stout v jedné detektivce s Nerem Wolfem. Na pánvičce rozpustíte trochu másla, pak do ní vlejete půl koflíku smetany, zahustíte polévkovou lžící strouhanky, a nakonec vložíte dvě vajíčka na osobu. Wolfe sice tvrdí, že se pak vajíčka mají míchat čtyřicet minut, ale mohu vás ujistit, že i po dvou minutách míchání jsou požitelná.

Můj oběd je orgií uzenin: pářečky, šunka, slanina, salámy a podobně. V neděli si občas upeču kuře,

75) *chef d'oeuvre* – mistrovské dílo, také specialita šéfkuchaře

k němuž jsou podle mého názoru nejlepší přílohou domácí nudle. K večeři střídám paštiku a sýry; čím smradlavější, tím lepší (platí to pouze o sýrech, nikoli o paštice). Přiznávám, že moji přátelé a další sympatizanti mi občas na chalupu dodávají i další potraviny, z nichž si nejvíce pochutnávám na maďarské rybí polévce halászlé, na bílých vinných klóbásách, čerstvě usmaženém kapříkovi a ovšem na zabijačkových hodech. Můj vztah k zelenině je veskrze pozitivní. Žádám ovšem, aby mezi mne a ji byl vsunut transformační mezičlánek, který se jmenuje prase.

Pokud jde o nápoje, nevědomí novináři mě spojují s becherovkou, aniž tuší, že už léta dávám přednost vynikající Jaroškově slivovici. Z piv jsem si oblíbil Budvar, z vín Tramín. K snídani střídám čaj a kakao, kávy jsem vypil v politice tolik, že mě teď už vůbec neláká. Před spaním si rád sním kousek ovoce.

Spánek je vůbec atraktivní součástí mého nového životního rytmu. I dříve jsem odmítal pracovat více než šestnáct hodin denně, protože jsem inzeroval potřebu osmihodinového spánku. Dnes si mohu dovolit spát devět hodin denně, a tak – při usínání o půlnoci – se probouzím dorůžova vyspalý kolem deváté. Před spaním si rád přečtu pár stránek dobré detektivky, ať už zmíněného Rexe Stouta nebo Agathy Christie. Mám rád detektivy, kteří problémy neřeší ranou pěstí, ale šedými buňkami mozkovými.

Trikem, jak zatraktivnit ostatní činnosti, je čas. I své dvě místnosti musím občas uklízet a zjistil jsem, že pokud tyto „úklidové jednotky“ netrvají déle než patnáct minut, docela mě baví. A tak pilně luxuji, peru, žehlím, umývám nádobí či jinak uklízím, pokud to netrvá déle než onu čtvrthodinku mezi

jinými činnostmi. Podobně jsem vyzrál i na holení, které se stává přitažlivým teprve tehdy, když má odstranit více než jednodenní strniště. Jediné, co se mi nepodařilo učinit přitažlivým, je každodenní čištění zubů, ale tu jednu minutu nudy denně snadno oželím. Tělesná hygiena se stává rozkoší, válíte-li se ve vaně v horké vodě, a pětiminutová ranní rozvíčka vám krásně protáhne všechny klouby a svaly. I když Miroslav Horníček napsal, že každý chlap po čtyřicítce, který se ráno probudí a nic ho nebolí, je mrtvý, nestěžuji si. Občasné bolesti zad mám už třicet let a jsou dobrým tématem, kdykoli se setkám se svými hypochondrickými přáteli.

Sledování televizních pořadů, které si pečlivě zaškrtávám, se většinou soustřeďuje na druhý program České televize. Na prvním programu se pravidelně dívám na teletext, který mi spolehlivě nahrazuje noviny: Obsahuje totiž zprávy, k nimž si už komentáře udělám sám. Moji bývalí poradci mi nadto k šedesátým narozeninám věnovali video, na kterém si přehrávám svá starší televizní vystoupení. Narcisticky se pochvaluji, jaký jsem byl tehdy chytrý chlapec, a jímá mě obava, že dnes už bych to nedokázal. Hudba z přehrávače mě provází při jídle – od klasiky přes Abbu až k cimbálové muzice.

Henrik Ibsen kdysi napsal, že silný je nejsilnější sám. Mám rád samotu a odlišuji ji od osamění. Samotu si člověk vybírá sám, k osamění je odsouzen vnějšími okolnostmi. To ale neznamená, že bych se rád občas nesetkával se svými přáteli. Na Vysočině jsem postupně získal tři z nich. Jeden je předseda místní organizace ČSSD v Novém Veselí, takto řezník a myslivec. Druhý je fanatický stoupenec ODS v Bohdalově, takto rybář. Třetí není politicky

vyhraněný a je šéfem Kosteleckých uzenin. A nemožu vyloučit, že vznikne i čtvrté vysočinské přátelství, tentokrát s chovatelem masných ovcí v Křížánkách. Je to docela zajímavá koincidence⁷⁶⁾. Ostatní přátelé jsou od masa vzdálenější, jezdí za mnou občas z Prahy i z jiných měst, abychom si popovídali o životě i o politice. Od těchto přátel, které jsem získal v minulosti, odlišuji „známé“, kteří za mnou jezdí jen proto, aby mě přesvědčili k návratu do politiky. Marně jim vysvětluji, že se stali obětí paranoidních komentátorů, že nelze dvakrát vstoupit do téže řeky a že jedině, co jsem ještě mohl pro sociální demokracii udělat, bylo napsat „politickou závěť“ o zmíněných třinácti bodech. Občas se ke mně propracují novináři, i když z deseti žádostí o rozhovor devět odmítnu, a protože nehodlám jezdit do televize, musela i televize jezdit za mnou na Vysočinu. Předpokládám ale, že tento zájem postupně odvane, a bude to tak dobře.

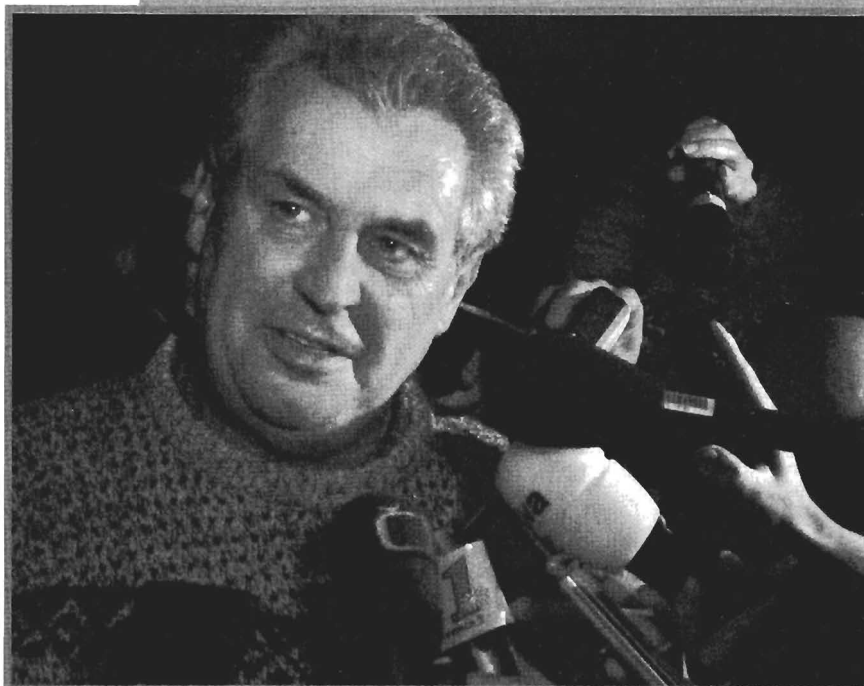
Když sedím s dýmkou a sklenkou vína v ruce u krbu, přemýšlím, co hezkého mě přes den potkalo, a těším se, co mě potká zítra. Nemohu si stěžovat: Prožil jsem a prožívám zajímavý život, naplněný vzrušením i klidem. Někdy si připadám jako člověk, který překonal rekord nebo zlezl horu. Pokud moji nástupci rekord nepřekonali a z hory spadli, není to už moje odpovědnost, i když bych jim to ze srdce přál. Zůstalo ale poznání, že sociální demokracie se může stát nejsilnější stranou a může úspěšně vládnout. A takové poznání má význam, stejně jako se říkalo, že největším tajemstvím atomové bomby je to, že ji lze vyrobit.

76) koincidence – nahodilá souvislost

Aby se tak stalo, musí podle mého názoru sociální demokracie projít katarzí opozice, kdy od ní odpadnou kariéristické pijavice, a zbavit se svých šedivých myší, z nichž nemůže vyrůst nic jiného než krysy. Tato deratizace by neměla vést k návratu starého Zemana, ale možná tak trochu k nástupu nových Zemanů, kteří se asi budou mýlit stejně tak jako já, ale budou se snažit žít pro sociální demokracii, a nikoli ze sociální demokracie.

Závěrem

Nevím, jestli jsem se nedopustil chyby tím, že jsem tuto knihu napsal. Pravda je vždycky nepříjemná a v politice zvláště. I když nejsem masochista, musel jsem proto velmi nepříjemné pravdy napsat i o sobě samém. Činil jsem tak v naději, že upřímný popis vlastních omylů možná některému z budoucích politiků, zejména politiků skutečně levicových, alespoň trochu pomůže v orientaci. A když ne, bude samo napsání této knihy patrně posledním politickým omylem, jehož jsem se v životě dopustil.

Dokumenty

Prognostika a přestavba (*Technický magazín, srpen 1989*)

S přestavbou dnes bývá spojováno leccos, včetně idejí a osob, majících s ní jen velmi málo společného. I hledání souvislostí mezi prognostikou a přestavbou by se mohlo zdát jen podezřelým pokusem o zvýšení renomé dosud nevyhraněného vědního oboru. Dialog o přestavbě je však dialogem o budoucnosti a bylo by absurdní, aby při něm prognostika a prognostici chyběli.

Stručně řečeno, s probíhající přestavbou dostává u nás skutečně prognostika poprvé normální podmínky pro svou existenci. Mizí nadšené chvalozpěvy na světlou budoucnost, která nám bude darována díky moudrému a neomylnému vedení. Začíná střízlivý rozbor budoucích příležitostí a rizik, při kterém často s hrůzou zjišťujeme, že nejvýraznější rizika mohou vzniknout jako důsledek nekvalifikovaných (ať již uskutečněných nebo projektovaných) rozhodnutí tohoto vedení. Budoucnost ztrácí nasládlý nádech utopie, které je obětována přítomnost, a stává se znovu provokující vizí.

Světová prognostika vyznává několik prostých zásad, které jsou v příkrém rozporu s dosud zpracovávanými oficiálními prognostickými dokumenty v naší zemi. Alespoň dvě z těchto zásad, pluralitu možných budoucností a podmíněnost každé z nich konkrétní rozhodovací aktivitou, se pokusíme v našem příspěvku stručně okomentovat.

Pluralita možných budoucností

Neexistuje jediná, předurčená budoucnost společenských systémů, ale prostor možných budoucích světů či možných budoucností. Mimochodem, Světová prognostická společnost má v originále název *World Futures Studies Federation* (Světová federace pro studium budoucností), obdobně s názvy v množném čísle

vycházejí časopisy *Futures*, *Futuribles*, *Futuribili* atd. Jak se z tohoto hlediska pluralita možných budoucností vyvíjela v našich dosavadních podmínkách?

Stalinská vize socialismu tuto pluralitu prostě neuznávala. Pohled na budoucnost zde prošel několika fázemi. První fázi, obdobně jako v jiných strukturách, můžeme charakterizovat jako monopolizaci budoucnosti. Je jen jedna platná vize a jakékoli její alternativy jsou předem nepřátelské. Druhou fází je centralizace budoucnosti. Mizí lokální vize dílčích společenství (firem, měst, regionů atd.) a na jejich místo nastupuje do detailů rozepsaný dokument centrální plánovací autority. Konečně třetí fází je faktická likvidace budoucnosti jejím ztotožněním s přítomností; budoucnost vůči přítomnosti nevystupuje jako často radikální změna, ale jen jako „ještě hlubší prohloubení“ existujících struktur.

Jsme dnes svědky kritiky úmyslného zapomínání a přepisování našich dějin. Úměrně ztratě historické paměti jsme však ztráceli i schopnost očekávání a naděje, náš život se stále těsněji smršťoval do přítomné dimenze. S výjimkou plánu Goelro, zpracovaného ještě za Leninova života, nevznikl v socialistických zemích jediný dlouhodobý a komplexní celospolečenský plán. Plánovací praxe se soustředila na pětileté, převážně ekonomické plány, které se však rozpadaly již v prvních letech své existence. Skutečným těžištěm plánování se stal roční plán, nehledě na to, že před několika lety u nás centrální výzkumný ústav dostal příkaz podrobněji propracovat metodiku měsíčního plánování se zdůvodněním, že i roční plán je příliš dlouhodobý.

Odcizená budoucnost nebyla sdílena společností, která si neplánovala, ale které se plánovalo. Nemohla tedy ani vystupovat jako reálný stimul. Nejen to: zejména v nastupujících generacích byla oficiální vize přijímána jako komická, a to je to nejhorší, co se může vizi stát. Zcela byly odstraněny varovné prognózy, třebaže jsou užitečným signálem zpětné vazby. Už Norbert Wiener

upozornil, že některé společenské systémy na tyto signály reagují likvidací jejich nositelů. Místo mapy měnících se možností byla předepsána jediná přípustná cesta jinak neznámou krajinou. Na konci této cesty nebyl vysněný ráj, ale stagnace.

Jakákoli vize potřebuje k životu trvalou konfrontaci s alternativními vizemi, aby se mohla vyvíjet, korigovat a prohlubovat. Pluralitu možných budoucností tedy nepotřebujeme jen pro zjišťování ušlých zisků, ale i pro udržování přitažlivé síly té vize, které věříme a která nás proto motivuje. Ztráta kritické víry v budoucnost je jedním z nehlubších projevů morální devastace společnosti. Smrtí vize je to, že se místo vnitřní motivační síly stává posměšně komentovanou oficiální utopií. Jakákoli vize však začíná umírat již v okamžiku, kdy vypálí svůj první cenzurní, nikoli argumentační, výstřel vůči alternativním vizím. Jak kdysi poznamenal Marx, ke klacku sahá ten, komu došly ideje.

Podmíněná budoucnost

Můžeme-li se rozhodnout mezi více možnými budoucnostmi, pak je to právě naše rozhodovací aktivita, která tyto budoucnosti podmiňuje. Čím neschopnější rozhodovatel, tím více spoléhá na objektivní vývojové zákonitosti a tím více zamlčuje podíl svého vlastního subjektivního faktoru. Možná budoucnost však vzniká právě jako souhra objektivního a subjektivního působení, kde zákonitou je odezva na určitou politiku, nikoli však sama tato politika. I dnes například záleží do značné míry na řediteli podniku, zda přijme takový systém řízení, takové investiční, odbytové a další strategie, že jeho budoucí podnik se bude podobat spíše JZD Slušovice nebo naopak AZNP Mladá Boleslav. Nemůžeme přitom v případě reálných nebo fiktivních úspěchů dojatě děkovat moudrému vedení za jeho brilantní výkon a v případě dlouhodobých neúspěchů považovat totéž vedení za nevinné. Formulace vlastní politiky a také

vlastní odpovědnosti za tuto politiku je integrální součástí každé společenské prognózy. Je jistě nebezpečná a riskantní, avšak předstírat, že budoucnost vyjde zhruba nastejno, ať je vedení společnosti kompetentní nebo nekvalifikované, znamená vykastrovat prognózu na utopii. Jako obvykle se pak předpověď sice podaří, jenom dějiny uhnou jinam.

Československo, kdysi jedna z vyspělých evropských zemí, se v posledních desetiletích stále rychleji přetváří na zemi v evropských měřítcích zaostalou. Do čela Evropy jsme se propracovali pouze v úmrtnosti obyvatel a ve znečištění životního prostředí. Každým rokem se však v evropském i světovém měřítku propadáme v oblasti produktivity práce, životní úrovně, kvalifikace, objemu a struktury volného času, sociální struktury a kultury. Naše zaostávání v některých směrech vědecko-technického rozvoje je už tak výrazné, že si je přestáváme uvědomovat. Podobáme se maratónskému běžci, jemuž soupeři už zmizeli za horizontem, takže se může optimisticky domnívat, že je v čele závodu. Není dobré gratulovat si, že jsme o něco popoběhli, zvláště když si nejsme jisti, zda jsme ještě na trati. Důležitější je, o kolik a kam popoběhli ti druzí.

Tyto skutečnosti jsou dnes už uznávány dokonce i v oficiálních prognózách. Téměř každá z nich začíná takzvanými analytickými východisky, kde na desítkách stran chmurně popisuje zrychlující se tempo našeho zaostávání. Popis však ještě není analýzou, analýza je hledání příčin. A zde je třeba překročit dosud tabuizované hranice, což vyžaduje nejen profesionální, ale i občanskou odvahu. Místo trapného mlčení, zakládajícího prognostickou prostituci, musíme konstatovat, že centrální příčinou našeho dlouhodobého a zrychlujícího se zaostávání je selhání rozhodovací a řídicí sféry společnosti, tedy nevykonnost společenské decize (= rozhodování). Alternativním vysvětlením, která se alibisticky odvolávají na zhoršující se vnější podmínky, například na náročnější situaci na světových trzích,

zvýšení cen ropy apod., dnes už nevěří ani jejich autoři. Jiní se změněným vnějším podmínkám pružně přizpůsobili a přání, aby nás zlá konkurence nevytlačovala ze světového trhu, je jen ilustrací myšlenkové úrovně těch, kdo je vyslovují.

Nevýkonnost řízení společnosti nemůžeme pouze ztotožňovat s neschopností jednotlivých rozhodovatelů, i když i zde by se našly krásné příklady. Nelze zapomenout na vysokého funkcionáře jednoho ministerstva, který kdysi zabrzdil rozvoj našeho elektrotechnického průmyslu se zdůvodněním, že nepůjdeme předčasně do výroby polovodičů, ale počkáme si, až budou celovodiče. Intelektuální degenerace nebo degenerativní výběr osob jsou však v podstatné míře důsledkem degenerace celého systému řízení, jeho pravidel hry.

Za hlavní příčinu úpadku systému řízení lze přitom považovat postupné odumření kontrolních mechanismů, ztrátu zpětných vazeb. Byla tak téměř zlikvidována přirozená autoregulace společenského systému, opírající se o zásadu, že kontrolující musí být nezávislý na kontrolovaném. Zmizely nebo byly vážně narušeny zpětnovazební okruhy od spotřebitele k výrobcí, od veřejnosti k institucím, od sdělovacích prostředků k moci, od nezávislých soudů ke společenské exekutivě. Byla zapomenuta klasická kybernetická poučka o zákonité degeneraci systémů s vyřazenými zpětnými vazbami.

Podstata přestavby je naproti tomu právě ve znovuzavedení těchto zpětných vazeb radikální ekonomickou reformou, politickou demokratizací, veřejnou informovaností. S postupem přestavby mizí prostor pro iracionální rozhodování a prognostika, která dosud pouze varovala před jeho důsledky, může znovu ožít. Vždyť ona je součástí zpětnovazební struktury právě tím, že vytváří informace o možných budoucnostech. Podle charakteru rozhodnutí a strategií, podmiňujících tyto budoucnosti, může být poslem

dobrých i špatných zpráv. Stínání poslů špatných zpráv však nepřispěje k tomu, aby tyto zprávy byly lepší, vyvolá jen to, že budou falešnější.

V posledních patnácti letech u nás bylo rozeznáno několik prognostických pracovišť za zpracování varovných prognóz, třebaže varovné prognózy se na rozdíl od plánů plní. Uvedme aspoň dva příklady, které nedávno prošly naším tiskem. V roce 1974 prognóza v oblasti práce předpokládala, že bez změn systému řízení dojde počátkem osmdesátých let ke stagnaci produktivity práce a tím i národního důchodu. Tyto výsledky vznikly na základě počítačového modelu, tým zpracovatelů byl pro nepřístojný pesimismus, narušující naše tvůrčí úsilí, rozeznán. V roce 1976 jiný počítačový model simuloval důsledky přijatých makroekonomických rozhodnutí pro vývoj životní úrovně. Výsledkem simulace byla prognóza asi desetileté stagnace reálných mezd; tato stagnace pak také skutečně nastala. V době svého zpracování však byla tato prognóza prohlášena za přísně tajnou a tým jejích zpracovatelů začal být prověřován, zda má oprávnění k práci s tajnými daty. Neměl a byl rovněž rozeznán.

Osud našeho prognostika stále ještě není lehký. Buď může lichotit mocným tohoto světa a vidět příčiny stále hrozivějších budoucích rizik v čemkoli jiném než v nich. Nebo může být hlasem volajícího na poušti, jemuž nadto občas nasazují roubík. Hrozící varovná budoucnost není ovšem zaviněna prognostiky, stejně jako není vinou našich historiků, že jsme stále ještě zemí s nepředvídatelnou minulostí. Je jistě nepřijemné, jestliže reflektory automobilu, jedoucího v noci neznámou krajinou, ozáří překážku na silnici. Situaci však nevyřešíme tím, že si na čelní sklo nalepíme optimistický plakát.

Tři scénáře

Jedním z takových plakátů jsou současné představy o „strukturálních manévrech“ naší ekonomiky, které by měly spočívat v jejím zaměření na elektronizaci, robotizaci, biotechnologie a další vyspělé směry technického rozvoje. Seznam priorit je přitom v podstatě opsán od ekonomické struktury vyspělých zemí, která má ovšem zcela jiný makrospolečenský kontext, a tedy i zázemí. Lze tvrdit, že uplatnění těchto směrů bez kvalitativní změny systému řízení by nás poslalo do pekla ještě rychlejším tempem. Špičkové technologie jsou náročné na efektivní rozhodovací mechanismy, koordinaci mezi řadou dílčích aktivit, na celkovou vyspělost společenského klimatu. Nevyrůstají z centrálních úřadů, třebaže jsou jimi podporovány, ale zezdola, nerealizují se dinosaurími monopolisty, ale tisíci malých firem. Prohloubený rozpor mezi nevykonným řízením a novými, citlivými a snadno zranitelnými orientacemi by tedy mohl mít ještě tragičtější následky než železná koncepce. I nezkušený a o to ambicióznější řidič by napáchal podstatně více škod s formulí 1 než s mopedem.

Namísto těch opiátů, představujících únik od centrálního problému hlavního pole nutných změn, se pokusíme nabídnout tři scénáře. Každý z nich stručně charakterizuje jednu možnou budoucnost a průběh jejího případného vývoje. Není to jistě zdaleka úplný repertoár, jsou to však místa na mapě, o nichž je dobré vědět, někdy i proto, abychom k nim nedošli.

Katastrofický scénář simuluje vývoj podmíněný uchováním současného způsobu řízení naší společnosti (v prognostické terminologii se zde obecně mluví o pasivní prognóze). Jeho podstatou není další prodlužování a zvýrazňování dosavadních degenerativních tendencí, ale působení těchto vzájemně propojených tendencí na přechod společnosti od stagnace jako předkrizového období do otevřené krize. Jak známo, do této situace se už některé socialistické země bohužel

dostaly, takže zdaleka nejde o planou spekulaci. Centrální otázkou je, při jaké ztrátě tempa dochází k havárii, k neúnosnému růstu společenského napětí, k rozsáhlým konfliktům, které dále snižují výkonnost společnosti, a tím zpětně prohlubují nespokojenost. Ve společnosti se prosazuje zesilovací zpětná vazba pracující v režimu „čím méně, tím méně“, resp. „čím hůře, tím hůře“. Za této situace může nevykonná, konzervativní sféra společenského řízení a rozhodování fungovat jako permanentní politický Černobyl, intoxikující ekonomické, ekologické, technické, sociální, kulturní, především však morální struktury společnosti. Z tohoto hlediska může být i nejvýznamnějším retardačním faktorem budoucího vývoje, aniž by sama měla vlastní perspektivu. Možnou katastrofu přibližuje i to, že umění odejít, jako součást politické kultury, je tím nižší, čím nižší je tato kultura. Výsledkem by v každém případě byly rozsáhlé společenské ztráty, o to rozsáhlejší, čím později by k uvedeným výbušným procesům došlo, při jakém stupni úpadku by se odehrávaly. Přestavba je možná, je možné i uchování současné společenské decize, není však možné obojí současně.

Exogenní scénář simuluje vývoj podmíněný změnou vnějšího prostředí. Bylo by iluzí předpokládat, že se tato změna automaticky promítne do vnitřních změn; její největší význam spočívá v tom, že vnější prostředí přestává být brzdou a stává se naopak spouštěčem možných vnitřních vývojových procesů. Složitě strukturovaný společenský systém není kulečnicková koule, mechanicky se podřizující tlaku vnějšího prostředí. Změny, které nevyplývají z jejich vnitřních vývojových potřeb a jsou násilně vnášeny zvenčí, mohou naopak společnost traumatizovat, vést ke ztrátě vlastní identity. Degenerativní procesy se jimi pouze urychlují a jejich kompenzace dalšími vnějšími zásahy, například poskytováním zahraničních úvěrů, pouze odkládá nástup katastrofického scénáře do doby, než se za ně bude muset

platit. Změnou prostředí nelze obejít změnu řízení. Z těchto důvodů pokládáme exogenní scénář, jakkoli lákavě z nás zdánlivě snímá odpovědnost za svůj vlastní vývoj, za nestabilní možnou budoucnost, která se v závislosti na povaze společenského řízení přetváří z dočasné rovnováhy do podoby katastrofického nebo evolučního scénáře.

Evoluční scénář simuluje vývoj podmíněný takovou změnou systému společenského řízení, která je založena na postupném obnovování kontrolních mechanismů zpětné vazby. Zdá se, že významnou roli by zde mohl sehrát jev označovaný jako ostrovy pozitivní deviace. Jde o lokální společenství, která mají výrazně vyšší výkonnostní parametry, než je celospolečenský průměr, jejichž členové ještě neztratili vnitřní zájem o svou práci a přijímají často dnes neúnosné riziko, ať již jde o nové formy podnikatelských činností, kulturních aktivit, občanských iniciativ, spotřebitelských nebo ekologických hnutí apod. Postupný vznik horizontální informační sítě mezi těmito ostrovy by vedl k urychlení jejich difúze, ke vzniku širokého celospolečenského hnutí na podporu přestavby. I zpočátku drobné změny by mohly uvolnit zesilovací zpětnou vazbu, pracující tentokrát v režimu „čím více, tím více“, resp. „čím lépe, tím lépe“. Za této situace, vyžadující i širší uplatnění samosprávných prvků, včetně vlastní alternativní volby řídicích pracovníků, by bylo funkční otevření se vnějšmu prostředí a využití jeho podnětů bez pasivního a nedůstojného čekání na vnějšního spasitele.

Jsme si vědomi, že rozevření těchto alternativ popírá některé deklarované jistoty. Nemůžeme přiznat jakékoli skupině řídicích pracovníků, tím méně v socialismu, právo na neomylnost a nekontrolovatelnost. Nemůžeme vidět ani budoucnost socialistické vize jako bezrozpornou a bezkonfliktní, má-li to být vize živá a skutečně strhující. Lze pochopit, jestliže se někteří řídicí

pracovníci sami pokládají za symbol této vize, důležitější však je, pokládají-li je za takový symbol jiní. Dnes již plně prokázané dlouhodobé zaostávání rozhodně nepřispělo k prestiži socialismu a nepřispívá k němu ani trvalá neochota přiznat za toto zaostávání vlastní odpovědnost. I způsob řízení společnosti může být legitimním předmětem zájmu prognostiky, uvažujeme-li o jeho budoucích alternativách. Prognostik bude rozhodně užitečnější plnokrevným socialistickým politikům než šedivým a nudným funkcionářům bez schopnosti imaginace. Není nic antisocialistického na kritice neschopnosti nekontrolovatelné moci. A naopak, není nic socialistického na tom tuto neschopnost tolerovat, nebo dokonce podporovat.

Nominační projev na XXVI. sjezdu ČSSD ve dnech 26.-28. 2. 1993 v Hradci Králové

Vážení přátelé,

začal bych tím, na čem se všichni, jak v tomto sále sedíme, můžeme shodnout. Naší povinností jako politické strany je hájit zájmy lidí práce, zaměstnanců, těch, kdo žijí ze své mzdy, ať pracují duševně nebo fyzicky, těch, kdo se na toto povolání připravují, i těch, kdo je už opustili, tedy důchodců. Jakkoli prudké mezi sebou vedeme spory, ptejme se, zda to jsou spory o tom, jakým způsobem tyto zájmy hájit.

Položme si několik otázek: Hájíme tyto zájmy tím, že se budeme jako politická strana ucházet o místa ředitelů pojišťoven nebo velvyslanců, nebo je spíše hájíme tím, jestliže dokážeme formulovat jasný a pozitivní program, jak na parlamentní, tak zejména na komunální úrovni, který do našich řad přivede vedle zaměstnanců i lékaře, učitele, umělce, ekology, ty, kdo nám pomohou zpracovat projekty lepší, než budou projekty naší politické konkurence? Protože jedině tak můžeme uspět ve volbách, jedině tak můžeme na komunální úrovni vytvořit novou generaci sociálnědemokratických politiků, z nichž nejschopnější se budou stávat členy parlamentu a bohdá i členy vlády. Nikoli však z milosti dnešní vládní koalice, ale z vůle voličů. Ptejme se, zda je pro nás výhodné demonstrovat takovou vstřícnost, kdy naši poslanci blokují parlamentní projednávání ekologické situace v severních Čechách nebo v poslední době odmítají, aby byl fakticky znemožněn případný zákon o restituci církevního majetku, anebo zda taková vstřícnost by nás zavedla pouze do stejné politické katastrofy, kde skončilo OH i ASD.

Ptejme se, zda právě ti, kdo zde nejhlasitěji, a právem, mluví o potřebě boje proti komunistické recidivě, si neuvědomují, že naše vyklizení této pozice směřováním doprava ke vstřícnosti by uvolnilo pozice reformované komunistické straně a že by to byli právě sociální demokraté, kteří by tímto způsobem, paradoxně, komunistům nejvíce pomohli.

Ano, přihlašuji se zcela jasně k tomu, že chceme jít vládě po krku. A už to také děláme. Udělal to můj přítel Pavel Dostál, když šel po krku bývalému vicepremiérovi federální vlády Miroslavu Mackovi. Dělalí bychom totéž při odhalování korupčních afér, skandálů, kritice vzniku nových gangů a mafií, často rozkrádajících tento stát nebo ho rozprodávajících v zahraničí. Nebyli bychom stranou, která je vydíratelná a která se bojí říci kritická slova na adresu vlády, například ze strachu, že by ztratila Lidový dům.

Pouze sebevědomá strana, která nepotřebuje ani pravou berličku, která nepotřebuje koalici ani s komunisty, ani s ODS, která je silná sama sebou a svým programem, je schopná zvítězit v budoucích volbách.

Pokud jde o vnitrostranickou situaci, domnívám se, že vedle parlamentních aktivit, o nichž zde bylo již hovořeno a pro které musíme vytvořit potřebný expertní servis, jak aktivizací odborných komisí, tak vytvořením poznávacího centra, například v rámci Masarykovy akademie, musíme podstatně přeměnit vnitřní organizaci sociální demokracie. Podstatou této proměny má být přesun kompetencí na silně autonomní místní organizace, okresy a silné regiony. Centrum má být servisem pro tuto terénní práci. Úmyslně neříkám jenom servisem, protože není nic těžšího než organizovat dobrý servis.

Centrum nemůže vystupovat v komunikaci s členskou základnou prostřednictvím zasílání pastýřských listů nebo spanilých jízd. Centrum nemá poroučet, ale koordinovat a poslouchat argumenty z okresů a z regionů, předseda

nemůže být nikým jiným než prvním mezi rovnými. A jestliže je občas v předsednictvu přehlasován, musí se ptát, zda chyba není právě u něj. Předsednictvo nemůže být uzavřená sekta, která by nebyla pravidelně kontrolována ÚVV.

Potřebujeme, aby do strany vstupovala především mladší a střední generace, potřebujeme profesionální aparát a podmínky pro něj právě především na regionálních a okresních úrovních, kde se často odehrává daleko více práce než v Lidovém domě.

Dovolte mi, vážení přátelé, abych skončil úvahou, která zazněla i v projevech mých předřečníků, úvahou o spolupráci uvnitř této strany.

Jsem na základě předchozích zkušeností zastáncem této spolupráce z toho důvodu, že vím, jak snadno se skupina lidí shodujících se ve svých názorech dokáže zbavit nezbytného korektivu zpětné vazby, jak snadno propadne neomylnosti a přesvědčení o své vlastní superioritě.

Jsem pro to, abychom vyvažovali své nedostatky, které jistě máme, a umocňovali své přednosti, pokud nějaké máme. Proto jsem zastáncem spolupráce umírněného a radikálního křídla. Auto, přátelé, potřebuje jak motor, tak brzdy. Motor proto, aby někam došlo, a brzdy proto, aby nehavarovalo v první zatáčce.

Chtěl bych opakovat výzvu Petra Millera Pavlu Novákovi k této přátelské spolupráci. Ale chtěl bych jít ještě dál. Jsem si vědom toho, že představuji určitou alternativu, alternativu jasné ofenzivní opozice, která nemusí být pro podstatnou část delegátů přijatelná. Budu to samozřejmě plně respektovat.

Kandidát na předsedu však nemá přemýšlet pouze o svých perspektivách, ale i o perspektivách jeho strany, a to dokonce především o těchto perspektivách. Proto bych se společně s vámi závěrem rád zamýšlel nad možnostmi, že dojde k druhé volbě. Pokládal bych si za čest, kdybych mohl spolupracovat v jakékoli funkci nebo jako řadový člen v sociální demokracii s člověkem, který

by byl razantnější než umírněný a umírněnější než příslušníci takzvaného radikálního křídla. Pokládal bych si za čest, kdybychom došli ke kompromisu, který by prospěl oběma stranám, a pokud se o dosti polarizovaných kandidátech nerozhodne již ve volbě první, kdyby byl do čela této strany zvolen Václav Grulich.

Konečně mi dovolte, abych skončil tento projev nějakou moudrou myšlenkou, a jistě uznáte, že to nemůže být myšlenka vlastní. Zastávám názor, že intriky jsou projevem pracovní nevyváženosti a že když mezi poměrně málo lidí, kteří dosud v sociální demokracii jsou, rozdělíme mnoho užitečné práce, přestanou mít čas intrikovat. Proto bych na závěr citoval jednoho ze svých oblíbených autorů, který v *Citadele* říká: „Chceš-li, aby se z lidí stali přátelé, umožni jim, aby společně stavěli, chceš-li, aby se z lidí stali nepřátelé, rozděluj mezi ně peníze, funkce a moc.“

Já bych si hrozně přál, abychom po tomto sjezdu v jakémkoli složení vedení sociální demokracie začali společně stavět.

Děkuji vám za pozornost.

Projev na 1. schůzi Poslanecké sněmovny dne 27. 6. 1996 po zvolení předsedou Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR

Vážené kolegyně poslankyně, vážení kolegové poslanci, vážení hosté, dovoluji mi, abych v úvodu svého vystoupení upřímně poděkoval dosavadnímu předsedovi Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky kolegovi Milanu Uhdemu za velkou práci, kterou vykonal při řízení Poslanecké sněmovny v předchozím funkčním období.

Toto poděkování je o to upřímnější, že pochází z úst opozičního poslance. Víím, že kolega Uhde dokázal komunikovat nejen s lidmi podobných názorů, jako měl on sám, ale i s lidmi názorů výrazně odlišných. A právě v tom vidím, vážení kolegové, jádro komunikace, které by mělo pokračovat i v další práci tohoto parlamentu. Není nic snadnějšího než diskutovat s těmi, s nimiž souhlasíme. Je obtížné diskutovat s těmi, s nimiž nesouhlasíme. Ale právě takový typ diskuse nás všechny obohacuje a inspiruje.

Velký zakladatel tohoto státu Tomáš Masaryk kdysi řekl, že demokracie je diskuse. Přál bych si, aby mi bylo dáno pokračovat v tradici tolerantní komunikace a dialogu, v rovnoprávném respektování všech politických stran, které jsou zastoupeny v tomto parlamentě.

Velká část zákonů, které budeme v následujícím funkčním období přijímat, budou zákony věcné povahy, kde bude záležet spíš na tom, co kdo říká, než kdo co říká. A přál bych si proto svým dílem přispět k tomu, abychom se oprostili od ideologických bariér, abychom si dokázali podat ruku a abychom dokázali naslouchat jeden druhému v tolerantním ovzduší.

Právě v tom vidím základ funkce, do níž jste mě zvolili. Přál bych si, aby český parlament byl dílnou.

Dílnou, z níž budou vycházet dobré zákony, které nebudou muset být novelizovány krátce poté, co byly přijaty. Přál bych si, aby vedle návrhů zákonů, které nám bude předkládat nová vláda, vycházely z této dílny i kvalitní zákony inspirované odbornými výbory nebo poslaneckými kluby. A přál bych si, aby tyto zákony byly projednány v ovzduší maximální tolerance.

Vážené kolegyně, vážení kolegové, všichni jsme unaveni po vyčerpávající volební kampani. Všichni si toužíme odpočinout, ale před námi stojí úkol, který přesahuje rozměr jednotlivých politických stran – úkol vytvořit v této zemi stabilní vládu a stabilní parlament. Úkol, o němž se domnívám, že nás všechny může v zájmu této země spojit. Nepřeji si, abychom byli „zimním parlamentem“. Přeji si, abychom byli parlamentem, který provede tuto zemi celým funkčním obdobím. A přeji si, abychom poté, až se ohlédneme za práci, kterou jsme vykonali, mohli být s touto prací spokojeni. Nikoli pouze v zájmu našich politických stran, ale především v zájmu této země.

Dovolte mi, abych blahopřál všem poslancům k jejich zvolení, protože si uvědomuji, jaké množství práce museli vykonat. A dovolte mi, abych popřál všem těmto poslancům – včetně sebe – aby poté, až budou opouštět své poslanecké lavice, si mohli říci, že důvěra voličů, která jim byla dána, nebyla zklamána. Přeji nám všem plný úspěch v naší společné práci.

Projev předsedy vlády ČR na 30. schůzi Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR dne 5. 1. 2001 k situaci v České televizi

Vážený pane předsedající, vážené kolegyně poslankyně, vážení kolegové poslanci, jsem patrně jediný z ústavních činitelů, kdo nevyužil svého ústavního práva nebo práva vyplývajícího z jednacího řádu přednostního projevu, a učinil jsem tak ze dvou zásadních důvodů.

Důvodem prvním je to, že tato Poslanecká sněmovna, byť je primárně zákonodárným sborem, je ve vztahu k ČT de facto jako vlastník, a tedy jako exekutivní orgán. Přirovnal bych, byť s jistou nepřesností, toto plenární zasedání sněmovny k valné hromadě akciové společnosti. Valná hromada má správní radu, která se jmenuje Rada České televize, a tato správní rada jmenuje šéfa ČT, který se jmenuje generální ředitel. Nikoli ani tak vláda jako jednotliví ministři, samozřejmě u státních podniků nebo podniků s majoritní státní účastí, jmenují jako běžnou část své pracovní náplně generální ředitele. Kdyby jmenování generálního ředitele v tomto rozsahu bylo spojeno se stejnými komplikacemi, jaké řešíme nikoli v jednom, ale už ve třetím případě za sebou, protože ČT má během velmi krátké doby tři generální ředitele za sebou, pak byste nás patrně vymetli a označili jako neschopné.

To nic nemění na tom, že tento jeden jediný problém musí řešit vlastnický reprezentant ČT, ten, kdo jmenuje jeho šéfa, nebo chcete-li valná hromada, a to je Poslanecká sněmovna. Proto zde mluvím jako poslanec, a nikoli jako předseda vlády. Mluvím zde jako jedna dvousetina akcionářů.

Ten druhý důvod pak spočívá v tom, že se rozhodně necítím být odborníkem na mediální problematiku. Doufal jsem, že než vystoupím, pečlivě si vyslechnu

vystoupení těch, kdo těmito odborníky jsou nebo se za ně alespoň vydávají. Musím upřímně říci, že jsem se toho příliš nedověděl. Dnes ráno jsme schválili program s jediným bodem, který se jmenuje Zpráva Rady České televize. Téměř nikdo tady nemluvil k tomuto bodu. Někdo se pouštěl do rozsáhlých filozofických témat, někdo zde rozebíral politickou situaci, ale názor na tuto zprávu jsem zde téměř neslyšel, a proto si ho v jisté části svého vystoupení dovolím říci sám. I když tím možná rozzlobím některé své kolegy, třebaže jsem před chvílí uvedl, že tato sněmovna je faktickým vlastníkem ČT, z vystoupení některých mých poslaneckých kolegů mně vyplynulo, že bych jim nespověřil ani vedení zelinářského krámu, natož takového kolosu, jako je ČT, a z vystoupení jiných, samozřejmě nejmenovaných kolegů, jsem si vzpomněl na svoji zkušenost federálního poslance. Tehdy v roce 1990 nebo snad 1991 bylo okřídleným úslovím některých federálních poslanců: „Mámo, dívej se, zítra budu v televizi.“ Tehdy totiž federální televize přenášela veškerá zasedání Federálního shromáždění na základě chybného předpokladu, že uslyší výlevy elity národa a brilantní řečnické výkony. Někteří tito lidé, když přistupovali k mikrofonu, do poslední chvíle nevěděli, o čem budou mluvit, ale cílem jejich vystoupení před televizní kamerou vůbec nebylo říci nějakou myšlenku, cílem jejich vystoupení bylo, aby je viděla máma. Pokud víte, co je to iluze déjà vu, iluze dávno zažitého, tak právě při nejmenovaných vystoupeních některých kolegů jsem tuto iluzi dnes zažil.

Dovolte mi, abych svoje vystoupení rozdělil do dvou základních částí. Do části analytické a do části konkrétních návrhů na řešení problému, se kterým se právě v souvislosti se zprávou Rady ČT setkáváme. Řešení, kterému nepřechází analýza, je zkratkovité a obvykle špatné. Říká se, že problém je z 50 procent dobře vyřešen tehdy, když ho dokážeme dobře popsat, a naopak analýza, která nevyústí do návrhu na konkrétní řešení, je podle mého názoru často impotentní.

Dříve však než k této analýze a k tomuto návrhu přeju, dovoluji mi, abych vás předem připravil na to, že prakticky všechny z vás, jak zde sedíte, během několika málo následujících minut rozčílím, včetně galerie, a že potlesk, kterého se mi před chvílí dostalo, bude potleskem posledním. Proč? Protože odmítám černobílé vidění tohoto problému, odmítám hrát si na hodného Dětricha a zlého Fridolína, případně naopak. Odmítám onen způsob myšlení, který tak vyhovuje jednodušším povahám a zpravidla vyhovuje davu, že na jedné straně stojí neposkvřené dobro a na druhé straně černočerné zlo. Budu tedy hledat problémy na obou stranách tohoto sporu, a protože každá z nich se pokládá za hrdinskou a žádná z nich není ochotna uvažovat o protiargumentech těch druhých, vysloužím si zcela logicky, a jsem s tím předem smířen, kritiku obou těchto stran.

Ostatně, já nevěřím černobílému vidění. Black and White je dobrá značka whisky, ale není to dobrý způsob vidění světa. A když slyším toho, kdo byl pracovníkem normalizačního společenskovedního ústavu, jak zde horlí za svobodu slova, a když slyším signatáře Charty 77, jak nás varuje právě proti tomuto černobílému vidění, ptám se, kdo z nich má více pravdy.

Analýza musí nejdříve sumarizovat veškeré hypotézy, které se u tohoto konfliktu vyskytly, a nakonec nabídnout hypotézu vlastní.

Mediálně nejfrekventovanější hypotéza zní takto: Dvě nejsilnější parlamentní strany se spikly, aby ovládly Českou televizi a dosadily do ní svého šéfa, což by pak stačilo při výrazných kompetencích federálního ředitele k ovládnutí České televize jako celku.

Sdělím vám pouze jednoduchá fakta. Vedení české sociální demokracie se o odvolání pana Dušana Chmelíčka dozvědělo z tisku. Když se tak stalo, pozval jsem si toto vedení, přizval jsem poslance zvolené za sociální demokracii do mediální rady a ptal jsem se jich, co se v televizi vlastně děje. Dozvěděl jsem se, že bude

výběrové řízení, patrně až v lednu, dozvěděl jsem se, že třemi nejpravděpodobnějšími kandidáty jsou pan Paluska, paní Fričová a pan Drahoš, a vzal jsem toto sdělení na vědomí, aniž by členové Rady České televize navržení poslaneckým klubem ČSSD dostali jakoukoli konkrétní instrukci právě z toho prostého důvodu, že zákon o České televizi zakazuje těmto členům této rady přijímat instrukce od politických stran. Týden nato jsme se opět z tisku dozvěděli, že generálním ředitelem České televize byl jmenován či zvolen pan Jiří Hodač, o kterém jsme ani nevěděli, že kandiduje, natož aby o něm někdo uvažoval jako o možném budoucím generálním řediteli České televize.

Prosím, abyste sami zvážili, zda tak postupuje strana, která hodlá ovládnout Českou televizi. A přitom neví, že padne bývalý generální ředitel, neví, kdo a kdy bude jmenován novým generálním ředitelem, a – upřímně řečeno – ani se o to příliš nezajímá.

Nicméně chápu, že tato fikce je šířena. Je šířena těmi, kdo v roce 1998, po volbách, v této zemi ztratili moc, na kterou byli tak bolestně zvyklí.

Myslím, že nejpřesněji jejich pocity vyjádřil ve svém senátním projevu senátor Josef Zieleniec, známý mediální odborník, kdy označil tuto situaci jako ústavní krizi, která má vést k předčasným volbám.

Co jiného by si tito lidé přáli než předčasné volby, protože to je pro ně jediná cesta, jak k lilii neposkvrněné, nezatížené předchozí mocenskou zkušeností by mohli k této moci opět přijít? A jestliže nevyjde jedna záminka, proč by se nepoužila záminka jiná? A co může být krásnější záminkou než boj za svobodu tisku a za svobodu slova?

Druhá hypotéza je, že se jedná o politický boj mezi Čtyřkoalicí a Občanskou demokratickou stranou. Byl bych rád, kdyby se k této hypotéze vyjádřili, což se dosud nestalo, představitelé oněch dvou stran, či v jednom případě soustraní, se stejnou upřímností, jako jsem se já vyjádřil za sociální demokracii.

Představa, že Česká televize byla až do této chvíle, alespoň z hlediska obsahu svého zpravodajství, televizí neutrální, objektivní a vyváženou, je představa pro mne poněkud komická. Když jsem se na ni díval, říkal jsem si, že je to jednoznačně čtyřkoaliční televize. Ale budiž. Mým zájmem je, aby budoucí vedení televize nebylo diktováno nebo ovlivňováno žádnou politickou stranou, ale aby plnilo skutečně zákon o veřejnoprávní televizi, nikoli o státní či vládní televizi, ale také nikoli být typem komerční televize, privátní televize, kde první zpráva máte znásilnění, druhá zpráva je vražda, třetí zpráva je dopravní nehoda, čtvrtá zpráva je výbuch plynu v rodinném domku atd. Aby se občané konečně mohli dozvědět, co se v této zemi skutečně děje, a aby byly konfrontovány často protikladné názory. To až dosud ve zpravodajství na základě desítek mediálních analýz, které jsem si nechával zpracovat, prokazatelně nebylo.

Nicméně opakují, nechť se k této hypotéze, že jde o boj mezi dvěma stranami o mocenské pozice v České televizi, vyjádří představitelé těchto stran. Nejsem oprávněn je jakkoli nahrazovat.

Třetí hypotéza ze čtyř, které mám, pak zní, že v České televizi, ale i mezi Českou televizí a komerčními televizemi probíhá konflikt zájmů, že tyto zájmy mají spíše ekonomickou než mocenskopolitickou povahu a že nejde o nic jiného, než kdo bude komu zadávat zakázky, kam půjde větší díl koláče televizní reklamy atd. Ale samozřejmě, že tak nízký a nečestný motiv se musí o to pečlivěji maskovat bojem za svobodu slova.

Čtvrtá hypotéza vychází z toho, že tady vůbec nejde jen o Jiřího Hodače, vůbec nejde o jednu konkrétní volbu konkrétního generálního ředitele, protože jinak bychom nedokázali odpovědět na otázku, proč se zhruba v posledním roce v České televizi objevili a jako meteority opět zanikli nebo zanikají tři generální ředitelé za sebou. Hypotéza, kolegové, je, že tu je špatné systémové řešení, protože systém má zaručit stabilitu vedení České televize, a to takovým způsobem, aby nově

jmenovaní manažeři byli vybíráni způsobem, který maximalizuje pravděpodobnost jejich odborných i lidských kvalit, a aby měli pak dostatek času, aby svou koncepci skutečně ztvárnili.

To je také důvodem, proč vláda, ač ji k tomu nikdo nenutil, předložila návrh zákona o České televizi, který se snaží být takovým systémovým řešením a o němž budeme diskutovat za týden, který posiluje pravomoci rady, zvyšuje její kvalitu, rozšiřuje její počet, umožňuje, aby došlo ke skutečně kvalitnímu výběrovému řízení na funkci generálního ředitele ČT atd. Ale opakuji, o tom budeme diskutovat za týden, a nechci se proto tomuto tématu věnovat nyní.

Zazněla tu moudrá slova o tom, že měl být vybrán člověk, který již v minulosti vedl velký kolektiv. Výborně. A proč takoví nebyli vybráni předtím, ať už to byli pánové Chmelíček nebo Puchalský? Jak velký kolektiv vedli tito lidé, kolegyně a kolegové?

Ale tehdy se neprotestovalo. Neprotestovalo se proti tomu, že úmrtnost generálních ředitelů ČT je nezvykle vysoká a že to svědčí o něčem shnilém v televizním státě. Proto se přimlouvám za systémové řešení, a nikoli za redukci problému na jednu jedinou osobu.

Dovolte mi, abych už jen opravdu velmi stručně komentoval ze svého pohledu ty fáze dění v ČT, které jsem měl možnost sledovat jak jako onen dvousetinový akcionář, tak i jako konzultant a koncesionář. Rád bych úvodem připomněl, že ve zprávě Rady ČT se mi zdá být poměrně seriózně popsán soubor důvodů vedoucích k odvolání bývalého generálního ředitele, tedy Dušana Chmelíčka, ale už tam není dostatečně dokumentováno, proč vlastně, byť jinými lidmi, byl Dušan Chmelíček vůbec zvolen. Přes nedostatek času, kdyby pracovali i v noci, mohli naši radní zahrnout do tohoto přehledu i Jakuba Puchalského, což se nestalo.

Pokud jde o volbu nového generálního ředitele, považuji za tragickou chybu, že nedošlo k serióznímu výběrovému řízení a ke komparatistice v úvahu

přicházejících kandidátů. A argumenty předváděné Radou ČT mi v této oblasti připadají slabé. Rada argumentuje tím, že nechtěla pana Chmelíčka nechat dále řídit Českou televizi. Je-li tomu tak a odpovídá-li to platnému zákonu, je to v každém případě důvod pro změnu tohoto zákona, aby je-li jeden generální ředitel odvolán, nastupoval jeho statutární zástupce, říkejme tomu klidně úřednická vláda v České televizi, přejete-li si, a ten po dobu, než proběhne řádné výběrové řízení, Českou televizi objektivně a nezávisle řídil. Ale argumentovat tím, že minulá výběrová řízení stejně nic pozitivního nepřinesla, protože projekty uchazečů vypadaly krásně, ale nebyly realizovány, není argumentem proti výběrovému řízení, je argumentem proti těmto uchazečům.

Musím konstatovat, že jsem zpočátku zvolení pana Hodače přijal sice s výše zdůvodněným překvapením, ale v podstatě se sympatiemi nebo aspoň s neutralitou. Měl jsem pro to jediný, a to velice prostý důvod. Právě to, že pan Hodač pracoval v BBC, a pro mě, kolegové, je BBC něco jako trade mark, jako firemní značka. Už když před revolucí mě začali navštěvovat různí redaktori, tak BBC byla podle mého názoru daleko nejkvalifikovanější, nejobjektivnější, nejinformovanější a za deset následujících let mé politické praxe se mi tato zkušenost potvrdila. BBC se pro mě stala synonymem profesionality a nadějí, že jednou budeme mít i českou BBC, profesionální televizi, a ne ten zoufalý amatérismus velké části naší mediální obce, který přitom má tu odvalu o sobě tvrdit, bůhvíjak není profesionální. Musím konstatovat, že první přerušeni vysílání, resp. první černá obrazovka, byla ze strany zaměstnanců, nikoli generálního ředitele. A musím konstatovat, že si dovedu představit třeba na základě argumentace, že pan Hodač v ČT už předtím několik měsíců pracoval jako šéf zpravodajství, pokud se nemýlím, a že jsou teď proti němu objektivní argumenty, že budou demonstrovat, stávkovat, psát petice a žádat

jeho odvolání. Tohle všechno mi nejen nevadí, toto všechno je svaté právo zaměstnanců jakékoli instituce. A ti zaměstnanci se mohou obracet na své poslance nebo na své senátory a žádat je, aby učinili nápravu. Mohou organizovat stávky a demonstrace, ale v žádném případě nemohou dělat jedno: Nemohou tvrdit, že rada byla zvolena nelegálně, když byla zvolena podle zákona: Nemohou tvrdit, že generální ředitel byl zvolen nelegálně, když byl, byť podle mého názoru technicky pochybným, ale zcela zákonným způsobem zvolen touto radou. Tato fakta jsou velmi pravděpodobně důvodem ke změně zákona, i když je mi trochu líto, že ten zákon zasáhne i nevinného, tzn. Český rozhlas, jehož rada funguje dle mého názoru bez větších chyb, ale který se s tím sveze také.

Co tím chci říci? Abych se vyjádřil se zdvořilostí sobě vlastní, kterou někteří mylně ztotožňují s hulvátstvím, chtěl bych konstatovat, že pokud někdo řekne „jsem proti Hodačovi, žádám, aby byl odvolán“, a má argumenty, já si ty argumenty rád vyslechnu. Pokud někdo řekne „já neuznávám legálnost, neuznávám radu, neuznávám zákon“, není to u mě revolucionář. Není to u mě bojovník za svobodu slova. Už včera jsem při nějaké příležitosti řekl, že pana Komerse, který je mluvčím těchto tzv. vzbouřených redaktorů, pokládám podle svého názoru, byť se mu to určitě nebude líbit, za maoistického hysterika. Právě proto, že demokracie není totožná s anarchií.

Dovolte mi jednověťý exkurs, cimrmanovský krok stranou. Maoismus není žádný typický čínský jev. Maoistická kulturní revoluce proběhla například v Paříži v době květnových bouří v roce 1968. Včera jsem si listoval zprávou Evropského parlamentu o rozšíření EU a jeden ze signatářů této zprávy byl Daniel Cohn-Bendit, postava tehdejších francouzských studentských demonstrací. Co po těch demonstracích zbylo? Nic. A Cohn-Bendit je nyní součástí eurokratického establishmentu. I chce se říci s Goethem: Junge

Revolutionär – alte Hofraten. Ale kolegové, protože pan Komers ještě nedospěl do dnešního zralého věku Cohna-Bendita, chtěl bych vám položit prostou otázku: Budeme-li říkat, že v této zemi může být porušován zákon, a budeme-li současně hlásat rule of law, tedy vládu zákona, což je princip každého demokratického práva státu, budme důslední a neredukujme tato práva zaměstnanců pouze na zaměstnance České televize. Vždyť zaměstnanci mají mít rovná práva a z tohoto důvodu, jak byste reagovali, kdyby k neuznávání vlastníků nebo ředitelů škol docházelo ve škole, kdyby k neuznávání ředitelů nemocnic docházelo v nemocnicích? Ne, těmito příklady vás nepřesvědčím, ty zajímají spíše podnikatele než poslance. Ale mám pro vás jeden drobný, malý, možná motivující příklad. Představte si, že ve vaší poslanecké kanceláři se vám vzbouří asistent nebo sekretářka, sebere vám fax, sebere vám computer, do kanceláře se zamkne, nepustí vás tam a sdělí vám, že vás neuznává jako poslance.

Obávám se, že teprve toto by vás přinutilo, abyste nad tímto problémem otevírání Pandořiny skříňky vytvořením tohoto precedentu skutečně přemýšleli.

Dostatečně jsem vynadal odborářům, nyní přejdu k nadávkám na druhou stranu barikády, čímž – jak už jsem uvedl – ztratím poslední zbytek sympatií. Jsem pro odvolání generálního ředitele Hodače, ač jsem původně nebyl. Nechci ho vinit z toho, že neměl kvalitní vysílání, protože mu bylo znemožněno, aby kvalitní vysílání měl. Ale podle mého názoru se dopustil dvou základních manažerských chyb, a to v tom okruhu jeho činnosti, který mohl sám výlučně ovlivnit a kde mu nikdo nebránil v tomto ovlivnění.

Chyba první spočívala v tom, že – když probíhal spor o televizní zpravodajství – pan Hodač extendoval tento spor ze zhruba pětiprocentní vysílací plochy, kterou zpravodajství představuje, na stoprocentní vysílací plochu. Děti nemohly vidět pohádky, my dospělí detektivky, někteří potentní erotické pořady a všichni

dohromady jsme v podstatě neviděli ani kvalitní a zajímavé zpravodajství včetně zpravodajství zahraničního. Toto je prostě hrubá a málo odpustitelná manažerská chyba.

Poštvat si proti sobě diváka je nebezpečné, protože sdílím názor, že Českou televizi může vypnout divák, já sám tak často činím, ale nemůže ji vypnout generální ředitel.

Druhá manažerská chyba, která mě definitivně přivedla k závěru, že pan Hodač – byť si subjektivně uvědomuji tlaky a psychózy, jimž byl vystaven – nezvládl svoji manažerskou roli, se jmenuje Jindřich Beznoska. Vy toto jméno možná budete považovat za nepodstatné, kolegyně a kolegové. Mnohým z vás toto jméno nic neříká. Já samozřejmě odmítám – i když v novém zákoně takový návrh je obsažen, ale v dnešním zákoně není – abychom mluvili zvolenému generálnímu řediteli do výběru jeho nejbližších spolupracovníků, s jednou jedinou výjimkou. Ti lidé nesmějí být podezřelí – zatím říkám podezřelí a ctím presumpci nevinu – z trestných činů typu velké ekonomické kriminality. Jestliže pan Jindřich Beznoska jako součást skupiny kolem IPB může být – dovoluji mi, abych zatím na základě presumpce nevinu nepokračoval dále a nedopustil se podobné chyby jako nedávno s panem poslancem Kalouskem – podezřelý z trestných činů této povahy, pak vybrat si takového člověka jako finančního ředitele České televize je manažerské selhání par excellence.

Pan Hodač měl z důvodů, které jsem uvedl, mé sympatie, pan Hodač je z těchto dvou naprosto jasných a transparentních důvodů ztratil, nicméně protože – jak jsem se dočetl – je v nemocnici, bych mu chtěl jako člověk popřát brzké uzdravení. Myslím si, že se v této věci ocitl tak trochu jako Pilát v krédu a že byl spíše manipulován, než aby sám manipuloval. Bude docela zajímavé zjistit, kým byl manipulován a kdo ho zneužil.

Kolegyně a kolegové, proto se připojuji ke stanovisku, které vám přednesl Zdeněk Škromach jako předseda

sociálnědemokratického klubu. Jak víte, v tomto stanovisku nežádáme odvolání Rady České televize, protože tento problém je řešen – bude-li ovšem přijat – novým návrhem zákona o České televizi, který bude projednáván příští týden.

Snad už jen opravdu dvě nebo tři věty na závěr.

Chtěl bych říci těm poslancům a těm senátorům, kteří exhibují přespáváním ve velině, že si jich hluboce nevážím a že úkolem každého poslance a každého senátora je tvořit nové, pokud možno lepší zákony, a nikoli exhibovat, nehledě na to, že touto exhibicí oni sami prokázali medvědí službu oněm stávkujícím zaměstnancům České televize, protože tím potvrdili již beztak silné podezření o spojení s jednou politickou stranou, která se jmenuje Čtyřkoalice. Nemám nic proti záběrům, kde vidím ponožky či pyžama zákonodárců. Chtěl bych jim pouze zdvořile připomenout, že pyžamem myšlenky nenahradíš a práci také ne.

A zcela poslední věta, kolegyně a kolegové. Každý z nás, kdo vyznává názor, že je možné, byť pod tlakem davu, veřejného mínění a médií, sympatizovat s porušením zákona – ne se změnou zákona pod tímto tlakem, to je naprosto v pořádku, ale s porušováním zákona a s explicitním vyjadřováním podpory tomuto porušování – každý z nás, kdo umí plout pouze po proudu – protože proti proudu se pluje hůře, k tomu potřebujete plachty, vesla, motor a hlavně odvahu a silnou vůli, po proudu dokáže plynout každý, a tomu plynutí po proudu se právě v politologii říká populismus – každý z nás, byť by to i byla hlava státu, kdo vyzývá k porušování platných zákonů, nemá podle mého názoru v české politice co dělat.

Děkuji vám za pozornost.

Úvodní slovo předsedy ČSSD na XXX. sjezdu ČSSD ve dnech 6.–8. 4. 2001

Vážení a milí přátelé, dovolte mi, abych naposledy došel svým kolébavým krokem k řečnickému pultu a předložil vám zprávu předsedy strany XXX. sjezdu. Ve svých materiálech jste dostali zprávu zvící dvaceti sedmi stran a já bych chtěl poděkovat všem, kdo si tuto zprávu přečetli, a ještě více bych chtěl poděkovat těm, kdo ji projednali ve svých místních, okresních či krajských organizacích. Zklamali ty, kdo spoléhali na to, že si tuto zprávu z mých úst vyslechnou teprve na sjezdu, protože čas, o který jsem vás připravil čtením této zprávy, vám hodlám nahradit stručností svého komentáře. Je to zpráva samozřejmě bilancující a je to zpráva, která v tomto případě bilancuje nikoli pouze dvouleté, ale osmileté období. Domnívám se, že každý politik je povinen poté, co se rozhodl k odchodu, své straně složit účty. Bude to bilance poměrně stručná a jednoduchá. Měl jsem v oněch osmi letech čtyři úkoly. Za prvé přispět k tomu, aby se česká sociální demokracie z poměrně slabé, opomíjené, rozhádané a někdy také vysmívané strany stala nejsilnější opoziční stranou v České republice. Tento úkol byl splněn za tři roky, tedy volbami v roce 1996. Za druhé přispět k tomu, aby z pozice nejsilnější opoziční strany sociální demokracie zvítězila ve volbách. Tento úkol byl splněn za další dva roky, tedy v roce 1998. Za třetí přispět k tomu, aby se tato volebně vítězná strana stala i stranou vládnoucí, což nemusí být vždy automaticky splněno tím, že vyhrajete volby. A konečně, což bylo nejsložitější a nejtěžší, přispět k tomu, že, jak jsme se zavázali již v naší volební kampani, do dvou let vyvedeme zemi z hospodářské krize, do níž ji uvrhly předchozí pravicové vlády. Oznamuji našemu sjezdu, že všechny tyto čtyři úkoly byly splněny. Dovolte mi, abych se krátce zastavil

u posledního z těchto úkolů, a jsem si vědom toho, že teď chvilku budu působit neobyčejně nudně, šedivě a bezvýrazně a že se proměním v cosi jako statistickou ročenku České republiky.

Když jsme přejímali vládu, výkonnost ekonomiky měřená hrubým domácím produktem klesala, nyní tato výkonnost zrychlujícím se tempem roste. Když jsme přebírali vládu, životní úroveň měřená reálnými mzdami klesala, nyní životní úroveň roste. Když jsme přebírali vládu, nezaměstnanost rostla, nyní klesá. Když jsme přebírali vládu, kriminalita rostla, nyní klesá – za poslední rok o 8 %. Když jsme přebírali vládu, byla inflace 10 %, nyní jsou to 4 %. Když jsme přebírali vládu, byl objem zahraničních investic 2 miliardy dolarů ročně, nyní je to 5 miliard dolarů ročně. Tak bych mohl pokračovat dál a dál, ale chtěl bych vyjádřit svoji zvláštní radost nad tím, že se nám daří plnit i cíl, kvůli kterému jsme byli tak často a tak dlouho zesměšňováni, cíl, který jsme si zapamatovali pod heslem akce Čistě ruce, ale který neznamena nic jiného než boj proti velké ekonomické kriminalitě. Říkali jsme v předvolební kampani, že není možné tolerovat stav, kdy malí zloději jsou trestáni a velcí zloději unikají bez trestu. Myslím, že se sami na konkrétních faktech, konkrétních kauzách můžete přesvědčit o tom, že plníme i tento slib, třebaže cesta k jeho úplnému splnění je ještě daleká, protože tito lidé disponují obrovskými finančními prostředky, dovedou si najmout skvělé advokáty – a možná nejenom advokáty – a boj s nimi je neobyčejně těžký, ale stojí za to, aby byl vybojován.

Rád bych vám, přátelé, sdělil ještě jednu šedivou a nudnou zprávu, která byla publikována dnes dopoledne. Vývoj českého stavebnictví, který bývá považován za ukazatel konjunktury, meziročně vzrostl ve stálých cenách o 16 %. Toto číslo nikdy nebude publikováno na prvních stránkách našich deníků, tam se vejde tak maximálně dopravní nehoda, ale toto číslo je pro budoucí vývoj naší ekonomiky nesmírně důležité.

Musíme samozřejmě usilovat, aby pozitivní vývoj, který jsme zahájili, byl vývojem stabilním a dlouhodobým. Jsem proto rád, že vám mohu oznámit, že investice rostou výrazně rychlejším tempem než spotřeba a že spotřeba domácností se zvyšuje rychleji než spotřeba vlády, byť by tato vláda byla občas naší opozicí označována za plýtvavou a rozmařilou.

To byl tedy poněkud podrobnější popis stavu, v němž se nacházíme. Pokud jde, přátelé, o politickou situaci, menšinová vláda, která podle přání některých měla prokázat historické znemožnění sociální demokracie, prokázala na základě těchto konkrétních faktů, a nikoli dojmů, že umíme vládnout, a myslím si, že před sebou máme na této centrální úrovni jednu náročnou perspektivu – nahradit jednobarevnou sociálnědemokratickou menšinovou vládu jednobarevnou sociálnědemokratickou většinovou vládou. Je to cíl stejně vysoký jako Mount Everest, ale kdyby nám někdo před osmi lety řekl, že se podaří splnit ony čtyři zmíněné cíle, obávám se, že většina našich členů, natož ostatních občanů, by tomu nevěřila. A vzpomeňte si na Hillaryho, který řekl na otázku, proč chce vystoupit na Mount Everest: „Protože existuje.“ Toto je náš cíl na centrální úrovni, přátelé, ale sociální demokracie, to zdaleka není jenom její vláda, to není jenom její poslanecký nebo senátorský klub. Sociální demokracie je jako pyramida, a pyramida je o to stabilnější, čím je základna. Tytéž úkoly, kterých se nám podařilo dosáhnout na centrální úrovni, musíme nyní naplnit zejména na úrovni komunální a úspěšný starosta je pro nás stejně tak důležitý, ne-li důležitější, jako úspěšný premiér. Dovolte mi proto, abych ve svém závěrečném vystoupení popřál všem budoucím úspěšným sociálnědemokratickým politikům, aby se nenechali otrávit občasnou kritikou, která někdy bude vyplývat i ze závisti, zejména ze závisti těch, kteří sami nepřesvědčili výsledky své práce, a nezbývá jim proto nic jiného než kritizovat práci druhých. Chtěl bych jim

popřát, aby se nenechali otrávit nejrůznějšími mediálními aférami, které proti nim budou často uměle vyvolávány, a chtěl bych jim popřát, aby v okamžiku, až dosáhnou úspěchu – a skutečným úspěchem, přátelé, vůbec není zvolení do funkce, skutečným úspěchem je odvedení práce, ne pro sebe, ne pro své vlastní pohodlí nebo bohatství, ale pro ty druhé – až tedy dosáhnou tohoto úspěchu a ohlédnou se za sebe, aby měli k těm, kdo je po celou dobu kritizovali a občas i házeli klacky pod nohy, trochu velkorysého soucitu. Protože až tito kritici z politiky budou odcházet, a každý z nás jednou z politiky odejde, a ohlédnou se za sebe, nebudou mít, bohužel, co by tam viděli.

Jak víte, řídil jsem stranu osm let tak, že jsem desetkrát více kritizoval než chválil a koneckonců, projevuje se to i v mé zprávě. Ale dnes, v ústním komentáři, bych chtěl učinit jednu výjimku. Chtěl bych pochválit ty, které většina z vás nezná. Chtěl bych pochválit členy naší místní organizace v malé obci, která se jmenuje Dolní Moravice. Byl jsem tam na rozloučenou se Severomoravským krajem. Je to obec, kde máme dlouholetého starostu, velmi silnou, početnou místní organizaci a kde jsme v krajských volbách nedávno dostali 74 % hlasů, a já jsem se před těmito místními sociálními demokraty s úctou sklonil, protože byli lepší než já. Když jsem na severní Moravě vedl v roce 1998 naši volební kampaň, dostali jsme tam „jen“ 40 % hlasů.

A to je, přátelé, moje druhé doporučení. Varujte se rad neschopných, ale s úctou naslouchejte radám schopných, radám těch, kdo dokázali poradit sami sobě, a tím získali právo kvalitně radit těm druhým.

Prátelé, nechci opakovat to, co je v mé zprávě napsáno, ale rád bych se zcela závěrem vyjádřil k tématu, o němž na sjezdech ani na jiných stranických fórech obvykle nemluvím. Rád bych se vyjádřil k některým návrhům, které v poslední době zazněly v souvislosti s mojí osobou. Prvním z těchto návrhů je návrh na to, abych byl zvolen čestným předsedou strany. Vážím si tohoto návrhu,

věřím, že je motivován dobrou vůlí, ale chci vám oznámit, že česká sociální demokracie už jednoho čestného předsedu má, a velmi dobrého čestného předsedu. Je jím Slavomír Klaban, který stál u obnovení této strany v době, kdy já jsem ještě nebyl členem české sociální demokracie, kam jsem vstoupil až v roce 1992. Z tohoto důvodu vám tento návrh nedoporučuji. Druhým návrhem, který byl předložen v rámci diskusí o nových stanovách, byl návrh, aby se nejvýše postavený člen vlády, v daném případě premiér, stal součástí politického grémia. Řekl jsem jasně při mnoha příležitostech, že si nepřeji po svém odchodu z čela strany nové stranické vedení jakkoli ovlivňovat – prostě proto, že jsem svoji práci již vykonal. Víím, že jsou lidé, kteří chápou politiky jako bytosti, jež vstávající lehajíce nemyslí na nic jiného, než jak si nějakou funkci udržet nebo jinou, pokud možno vyšší funkci, získat. Ano, jsou takoví politici, možná že jich je dokonce většina, ale nevidím důvod, proč bych se já měl do této skupiny zařadit. Proto vám doporučuji, abyste odmítli i tento návrh. A konečně za třetí, a to už jsem napsal ve své zprávě, zastávám názor, že předseda strany by měl být současně předsedou vlády, a i když jsem tento návrh již předložil grémiu, předsednictvu a ústřednímu výkonnému výboru a setkal jsem se s negativním stanoviskem, předkládám tento svůj návrh sjezdu jako nejvyššímu orgánu naší strany.

Dovolte mi, přátelé, už jenom několik závěrečných slov. Jak vidíte, splnil jsem opět svůj slib a byl jsem stručný. O to stručnější, oč delší byla moje zpráva. Možná že řeknete: „Co ten Zeman vlastně chce, když nechce nic?“ Já bych vám mohl odpovědět, že největší odměnou politika jsou výsledky jeho práce, což ostatně platí pro jakoukoli lidskou profesi, nikoli pouze pro politiku, ale přesto vám sděluji, přátelé, že jsem si řekl o dárek na rozloučenou. Přál bych si, aby tím dárkem byla písnička. Když jsem jezdil po vlastech českých, moravských – a abych neurazil Slezany, tedy i slezských – zavítal jsem

často na Znojensko a setkal jsem se tam s písni, která bohužel dosud nezlidověla. Ta píseň se jmenuje *Za tichú Moravú*. Autorem textu je František Kožík, možná že si někdo z vás vzpomene na *Největšího z pierotů*, a má i velice krásnou melodii a je to tak trochu i sociálnědemokratická píseň, protože její závěrečná slova říkají: „...za tichú Moravú nikdo není dlho sám...“

A protože mně Znojemáci už naznačili, že tuto písničku možná na sjezdu uslyším, budu s tím naprosto spokojen a budu rád, když se bude líbit i vám. Přeji vám tedy, abyste nikdy jako členové sociální demokracie nebyli sami, a když, tak ne „dlho“. Přeji vám, nám všem, aby si sociální demokracie uchovala právě hodnotu přátelství a hodnotu solidarity. Děkuji vám a přeji nám úspěch. Na shledanou.

Zpráva předsedy ČSSD XXX. sjezdu ČSSD

1. Úvodem

Vážení a milí přátelé,
před dvěma roky jsem Vám na našem XXIX. sjezdu oznámil, že na následujícím sjezdu již nehodlám kandidovat na funkci předsedy české sociální demokracie. Svoji poslední zprávu sjezdu jsem proto pojal jako zamyšlení se nejen nad obdobím, které uplynulo od sjezdu minulého, ale nad delším obdobím let 1993–2001, kdy jsem vykonával funkci předsedy strany. Méně bezprostřední pozornosti jsem naproti tomu věnoval úvahám o naší budoucí strategii, protože se domnívám, že k formulování této strategie je oprávněno především nové vedení strany, které na sjezdu zvolíme. Přispěje-li k takovému formulování i nutně subjektivní shrnutí mých názorů, obsažených v této zprávě, budu jen rád.

V uvedeném období jsme se jako v životě každé politické strany setkali s vítězstvími i porážkami. Obojí nás může inspirovat: Důležité je pouze to, aby to nebyli poražení, kdo radí vítězům. Za každý úspěch i neúspěch neseme konkrétní odpovědnost, a podobně jako naše úspěchy nepřisuzujeme jen objektivním okolnostem, ale i sobě samým, nemůžeme v případě neúspěchů alibisticky tvrdit, že za ně mohou ti druzí.

Česká sociální demokracie se v letech 1993–96 vypracovala z polohy slabé, opomíjené, vysmívané a rozhádané strany do role nejsilnější opoziční strany a v dalších dvou letech se jí podařilo pracovat se do pozice strany vládnoucí, když zvítězila ve volbách roku 1998. Je to nejúspěšnější výsledek ČSSD v dějinách samostatného československého, resp. českého státu a naši zahraniční přátelé tvrdí, že jsme byli z hlediska volebních celostátních výsledků nejrychleji rostoucí

evropskou sociálnědemokratickou stranou v uplynulých desetiletích. Tento úspěch je o to cennější, že ho bylo dosaženo v podmínkách souboje s komunistickou stranou: Zatímco v ostatních posttotalitních státech byla autentická sociální demokracie pohlcena transformovanými komunistickými stranami, u nás se tak nestalo.

Tím jsme si vytvořili předpoklady, abychom naplnili náš základní volební závazek: Vyvést do dvou let zemi z ekonomické krize, do níž ji uvrhly vlády předchozí. Svým způsobem pokládám tento úspěch za cennější než volební vítězství. Ten, kdo se nezabývá ekonomikou, si jen obtížně uvědomí, do jaké výchozí situace jsme nastupovali – situace klesající výkonnosti hospodářství i životní úrovně, rozkradených a vytunelovaných podniků a bank, tolerování (ne-li přímo podporování) velké ekonomické kriminality. Dnes již nikdo nemůže prohlašovat, že sociálnědemokratická vláda je neschopná, a její výsledky začínají zdráhavě uznávat i naši oponenti. Přitom jde o vládu menšinovou, která se pohybuje v nesnadném politickém prostředí.

S o to větším důrazem se však musíme zaměřit i nad našimi neúspěchy. Nepodařilo se nám podstatněji rozšířit členskou základnu a možná, i právě proto jsme ve volebních soubojích na místní úrovni pravidelně poráženi. Týkalo se to komunálních voleb v letech 1994 a (v o něco menší míře) 1998, senátních voleb v letech 1998 a 2000 a krajských voleb v roce 2000. Nemůžeme alibisticky argumentovat, že se rozšíření členské základny nedaří ani žádné jiné politické straně – my nejsme žádná jiná strana, my jsme sociální demokracie! Chceme-li oslovit dolních deset milionů, a nikoli pouze privilegované občany, musíme i na místních úrovních získat nové osobnosti s přirozenou autoritou, musíme hluboce zakořenit v lokálním politickém prostředí.

Margaret Thatcherová ve svých vzpomínkách napsala, že v politice neexistují konečná vítězství. To, že jsme až dosud na centrální úrovni stoupali, neznamená, že

neexistuje riziko poklesu, a to až směrem návratu k horákovské bezvýznamnosti české sociální demokracie. Koneckonců, zažili jsme i pády jiných politických stran, byť vedených sebestopulárnějšími vůdci, pokud tyto strany zvolily špatnou strategii. Stejně tak ovšem neexistují ani konečné porážky: Najdeme-li odvahu otevřít sociální demokracii všem těm, kdo upřímně usilují o uskutečnění našich základních programových hodnot, je naděje zopakovat náš centrální, celostátní úspěch na místní úrovni, jak se již ostatně v některých lokalitách podařilo. Mezi předsedou naší místní organizace či sociálnědemokratickým starostou obce na jedné straně a předsedou strany a premiérem sociálnědemokratické vlády neexistuje kvalitativní rozdíl. Oba musí umět vyhrát volby a oba musí umět po dobu své vlády zlepšit život ve své obci, ať už se ta obec jmenuje Horní Dolní nebo Česká republika.

Svoji zprávu jsem rozčlenil do tří základních částí. V první části se zabývám dvěma základními faktory, které podle mého názoru ovlivňují politický úspěch (a ovšem symetricky i politický neúspěch). Druhá část je věnována struktuře naší strany, třetí část struktuře prostředí, v němž se česká sociální demokracie pohybuje. V poslední, závěrečné části, se s vámi chci již jen rozloučit a poděkovat vám za vaši spolupráci a podporu, která mi spolu s vámi umožnila prožít nejkrásnější léta mého života.

2. Faktory

Není umění vyjmenovat množství faktorů, které působí na úspěch nebo neúspěch politické strany. Podle pravidel Occamovy britvy je však podstatné soustředit se na faktory skutečně nejdůležitější. Takovými faktory jsou podle mého názoru program strany a struktura lidí, kteří tento program reprezentují.

2.1 Program

Od svého vstupu do sociální demokracie v roce 1992 jsem s jistým údivem vnímal, jak malou pozornost dokáže naše strana věnovat programovým diskusím. Jsme ochotni množství hodin debatovat o kandidátech na nejrůznější stranické funkce a vyžívat se v jejich volbě či nevolbě, ale vážná rozprava o naší programové orientaci se ve srovnání s personálními otázkami setkává s daleko menším zájmem. Přitom jsme historicky programovou stranou, nezaloženou na úsměvech televizních osobností, ale na myšlenkách, které sdělujeme veřejnosti a podle nichž nás tato veřejnost také volí.

Na hradeckém sjezdu v roce 1993 jsem nabízel program, výrazně odlišný od dosud převládající programové orientace. Šlo o program razantní opozice vůči tehdy převládajícímu konzervativně-liberálnímu pojetí naší pravice. Stručně řečeno, výzva adresovaná této pravici se změnila z „budeme to dělat lépe“ na „budeme to dělat jinak“. Přestali jsme být ODS s lidskou tváří a zvýraznili jsme tradiční rysy sociální demokracie, diferencující ji od pravicových stran. Musím však připustit, že toto byl pouze jeden krok na dlouhé cestě trvalého rozvíjení naší programové základny, čerpajícího i ze zkušeností světové a zejména evropské sociální demokracie.

Větší důraz na programovou orientaci narážel zpočátku v sociální demokracii na určitý odpor, snad proto, že vyžadoval více intelektuální práce. Ještě v roce

1995 skupina sociálních demokratů (Petra Buzková, Petr Kučera, Oto Novotný a Martin Profant) navrhovala, abychom na sjezdu neprojednávali střednědobý program, ale pouze sjezdové rezoluce k aktuální situaci. Tato výzva se však již nesetkala s úspěchem, protože stále více členů strany si uvědomovalo nutnost naší hlubší programové zakotvenosti a potřebu programové dokumenty pravidelně diskutovat a aktualizovat. S dobrými výsledky se setkala i programová konference v lednu 1996. Poté, co jsme v roce 1998 zvítězili ve volbách a většinu naší energie pohlcovala realizace našeho programu, však toto programové úsilí ke škodě věci poněkud opadlo, i když dobrým náznakem může být programová konference, která se konala v září 2000. Je potěšitelné, že na této konferenci se již začalo diskutovat o dlouhodobém programu české sociální demokracie, nikoli pouze o programu střednědobém jako v předchozích případech.

Mnohorozměrná struktura programové práce se dá popsat v několika základních osách. První osou je právě časové rozlišení, tedy relativní oddělení programů dlouhodobých, střednědobých a krátkodobých. Druhou osou je rozlišení prostorové, tedy relativní oddělení programů celostátních, krajských a místních (komunálních). Třetí osou je diferenciací forem programů, od nejstručnější až po nejpodrobnější verzi. A konečně čtvrtou osou, platnou pro vládní stranu, je napětí mezi vlastním programem a jeho praktickou politickou realizací. Rád bych ke všem těmto osám přičinil několik poznámek.

Pokud jde o dlouhodobý program, představující jakýsi nejjobecnější kontext, neměl by se podle mého názoru vyžívat v konkrétních instrumentálních řešeních jednotlivých problémů, ale ve zdůraznění základních sociálnědemokratických hodnot, vycházejících z tradiční triády svoboda – spravedlnost – solidarita. Dynamika těchto hodnot je povolná, i ony však ve svých konkrétních formách projevu podléhají aktualizaci, nikoli

však popření. V tomto smyslu je i česká sociální demokracie jednoznačně levicovou stranou a musíme se umět k této levicovosti přihlásit, byť byl sám pojem levice v uplynulých desetiletích diskreditován komunisty.

Svobodu nežádáme jen pro sebe, ale i pro druhé. Proto jsme proti centralizované moci, proto sociálnědemokratická vláda jako jediná vláda po listopadu 1989 prosadila decentralizaci a vznik krajské samosprávy. Svobodu nelze redukovat na to, že občané jdou jednou za čtyři roky k volbám. Proto jsme pro doplnění (nikoli nahrazení) zastupitelské demokracie demokracií přímou, jejímž projevem je například referendum. Svoboda znamená jednoznačné přihlášení se k demokratismu a odmítání silových řešení: I zde platí tradiční sociálnědemokratická zásada, že co není možné demokraticky, není možné vůbec. Právě tato zásada staví ostrou dělicí čáru mezi nás a nereformované komunisty.

Spravedlnost není pouze rovností šancí, je i aktivním úsilím o zabránění jakékoli diskriminaci, zejména pak diskriminaci majetkové. Proto jsme například proti zavedení školného nebo proti rozšíření poplatků za lékařskou péči. Má-li však být toto úsilí skutečně aktivní, nesmí se omezovat pouze na pasivní podporu diskriminovaných a jeho jádrem má být účinná sociální politika, založená vedle vyplácení podpor na sociálních investicích, především investicích do vzdělání. Mají-li pak být tyto investice účinně absorbovány, musí mít občané šanci své kvalifikace využít rozšířením forem své spoluúčasti na řešení věcí veřejných, a to nejen v politické, ale i v ekonomické oblasti, pokud jde o postavení zaměstnanců.

Profilující hodnotou sociální demokracie však vždy zůstávala solidarita, jejíž uplatňování v konkrétním politickém programu proto naráželo a naráží na nejostřejší odpor pravicových stran. Solidarita vede k sociální soudržnosti (kohezi), která je jedním z podstatných faktorů hospodářského úspěchu tím, že k tomuto úspěchu všechny zúčastněné motivuje

a zabraňuje zbytečným sociálním konfliktům. Tam, kde se sociálnědemokratické vlády jednostranně zaměřily pouze na ekonomický úspěch a podcenily faktor sociální koheze, sklidily porážku, protože naši voliči právem očekávají, že hospodářský růst přinese efekty i jim, a nikoli pouze úzké skupince privilegovaných.

Promítání těchto a dalších hodnot do střednědobých programů ČSSD (které jsou de facto současně i programy volebními) je již úkolem jejich instrumentalizace. Tak například solidarita znamená i konkrétní pojetí daňové politiky, týkající se míry progresivity daňových sazeb. Instrumentalizuje se rozsahem státní (centrální i decentralizované, samosprávné) regulace a objemem přerozdělování včetně interregionálního přerozdělování, vyjadřujícího míru celospolečenské solidarity mezi bohatšími a chudšími regiony. Je jasné, že i tato opatření mají své hranice a že nesmí vést k oslabení motivace a výkonu. Ekonomičtí liberálové, kteří nám doporučují, abychom státní regulaci nahradili charitou (například v oblasti zdravotnictví, ale v mezních případech i u starobních důchodců), jsou však ztělesněním egoismu, povýšeného na společenskou filozofii pravice.

Konečně krátkodobé programy sociální demokracie se již vztahují ke konkrétním dílčím opatřením a rozhodnutím, byť zasazeným do dlouhodobějšího kontextu. Nedokážeme-li však dotáhnout naše programy do konce právě těmito rozhodnutími (například zavedením či zrušením určité instituce, stanovením výše regulačních sazeb apod.), pak se chováme jako političtí amatéři. Dábel je skryt v detailu, a i oceán je složen z kapek vody.

Co se týče osy prostorového rozlišení, chtěl bych pouze zdůraznit, že mechanické přepisování celostátního programu do programů na krajské nebo tím spíše místní (obecní) úrovni nesvědčí o myšlenkové nápaditosti autorů takových programů. Program pro jižní Čechy bude bezpochyby podstatně odlišný od programu pro pánevní oblast severních Čech. Při existenci nesporných

společných programových rysů se tak krajské osobnosti poznají především tím, že dokážou vtisknout svému programu jak to, co ho bude diferencovat od krajských programů ostatních politických stran, tak i to, co ho bude prohlubovat a individualizovat ve srovnání s celostátním programem ČSSD.

Za těžiště prostorové diferenciaci však pokládám komunální programy. Jak se ještě zmíním v následující části své zprávy, komunální osobnosti jsou základem dynamiky naší strany a skutečné osobnosti se projeví právě svou specifickou programovou invencí. Je jisté, že i na komunální úrovni lze odlišit levicové a pravicové programy. Zajímavě to vyjádřila bývalá předsedkyně DEU Alena Hromádková tím, že pravice chce v komunálním programu prosadit výstavbu golfového hřiště, zatímco levice výstavbu čističky odpadních vod. Nemluvil bych ovšem jenom o čističkách, ale například o domovech s pečovatelskou službou, o rozdílném přístupu k privatizaci obecního bytového fondu apod. Rozdíl je však jasný a i zde vyplývá z rozdílu našich základních programových hodnot.

Krátce řečeno, komunální programy ČSSD musí být „programy všedního dne“, aktivizující občany dané obce a vyzývající je ke spoluúčasti. Nemělo by jít o megalomanské projekty, předpokládající štědré centrální dotace, ale především o invenci využívající místních zdrojů. Na tom, zda takové projekty dokážeme sestavit, závisí i náš budoucí úspěch v komunálních volbách.

Třetí zmíněnou osou je diferenciaci podle formy programu. Potřebujeme mít nejprve základní programový dokument, který je relativně podrobný. Nečinně si však iluze, že tento dokument budou číst všichni nebo většina voličů. Budou ho číst spíše lidé, kterým se říká „opinion leaders“, tvůrci veřejného mínění, osobnosti s nadprůměrným zájmem o politické dění. Právě tito lidé pak budou náš program interpretovat a přenášet dál. Druhá verze by měla být

stručnější a to, co by ji odlišovalo od verze podrobné, by neměla být primárně délka textu, ale jeho čtivost. Ti, kdo z našich odborníků nemají dostatečné vyjadřovací schopnosti, by v této fázi měli spíše ustoupit do pozadí a přenechat pole působení těm, kdo bez zkrácení základních myšlenek dokážou vytvořit atraktivní verzi pro již podstatně širší vrstvu našich potenciálních voličů.

Jsou však i občané – a je jich nemálo – kteří nemají čas zabývat se politikou nebo potřebují pro vzbuzení svého zájmu nějakou upoutávku, kterou je volební heslo. Někdy jsme se estétsky štítivě od volebních hesel odtahovali, ale zastávám názor, že heslo je něčím, co se má zadřít pod kůži, co má provokovat a co má naši potenciální cílovou skupinu přivést k tomu, aby se začala ptát, jaké máme pro toto heslo argumenty. Mohl bych uvádět mnoho příkladů, počínaje tak často kritizovaným výrokem „půjdem vláde po krku“ (mimochodem, sebekriticky přiznávám, že tento výrok jsem převzal z jedné minulé volební kampaně britských labouristů) přes stejně kritizovaný výrok o „spálené zemi“, který měl hutně popsat stav České republiky po vládě naší pravice, výzvu k programu „pro dolních deset milionů“, definující naši cílovou skupinu, až k heslu „lidskost proti sobectví“, kde jsem se touto zkratkou, opírající se o dědictví Masarykových humanitních ideálů, snažil vyjádřit rozdíl mezi našimi hodnotami a skutečnými hodnotami našich pravicových oponentů.

Hesla mohou být negativní i pozitivní, akcentovaná především podle toho, zda je strana ve vládě, nebo v opozici. Víím, že informovat o úspěších je mediálně méně zajímavé než prezentovat neúspěchy, měli bychom však poctivě dělat obojí. Hesla nemohou být populistická, nemohou slibovat nesplnitelné, mohou však jít i proti proudu veřejného mínění. Dodnes vzpomínám na kritiku kuponové privatizace, založenou na heslu „podvod století“, která přinesla své plody až s několikaletým odstupem, když si lidé uvědomili, že byla pravdivá.

Konečně poslední osou, platnou pro vládní stranu, je to, jak se ve svém vládním programovém prohlášení blíží nebo vzdaluje svému volebnímu programu a jak toto programové prohlášení plní. Chápu, že v politice je nutné dělat kompromisy. Jsme-li koaliční vládou, musíme respektovat i programové požadavky našich politických partnerů. Jsme-li menšinovou vládou, musíme respektovat omezení vyplývající z programu té opoziční strany, která je ochotna menšinovou vládu tolerovat a v některých případech – například u státního rozpočtu jako nejdůležitějšího zákona roku – i podporovat. Existují však kompromisy, které nejsou ústupem od našich programových zásad, a existují naopak kompromisy, které jsou zradou těchto zásad. Posudme, zda se sociální demokracie v průběhu svého vládnutí dopouštěla prvních nebo druhých kompromisů.

Naše vládní programové prohlášení bylo k překvapení mnohých téměř doslovným přepisem našeho volebního programu. Protože v rámci této zprávy není možné je celé citovat, soustředím se alespoň na pět úkolů, které jsem v programovém prohlášení sociálnědemokratické vlády označil jako zásadní:

A. Zesílení boje proti ekonomické kriminalitě, která se projevuje daňovými a úvěrovými podvody, praním špinavých peněz, korupcí a dalšími formami. Odstranění situace, kdy dlužník je zvýhodňován před věřitelem a kdy neplatiči jsou nedostatečně postihováni. Důslednější kontrola kapitálového trhu s cílem zvýšení jeho průhlednosti, zpřísnění sankcí a vynutitelnosti zákonů, uzavření legislativních mezer, umožňujících obohacování se v rozporu s tradiční podnikatelskou etikou. Prověření podezřelých finančních operací včetně minulých privatizačních kauz. Zákonná úprava financování politických stran, bránící jejich závislosti na hospodářských nátlakových skupinách, boj proti politické korupci, prováděný obdobným způsobem jako v zemích Evropské unie (viz například italská akce Čisté ruce).

Vláda přitom jednoznačně zdůrazňuje, že tyto aktivity nesmí mít charakter jakýchkoli politických čístelek. I proto považovala vláda za podstatné, aby ministrem spravedlnosti nebyl člen žádné politické strany.

B. Reforma veřejné správy zahrnující předložení řady zákonů, naplňujících již přijatý ústavní zákon o vytvoření vyšších územně samosprávných celků. Odpolitizování státní správy přijetím zákona o státní službě tak, aby byl stabilizován státní aparát, zvýšena jeho výkonnost a odstraněna jeho závislost na krátkodobých politických tlacích. Redukce státní správy v těch oblastech, kde se projevuje její byrokratická přebujelost. Předložení návrhů zákonů umožňujících rozšíření spoluúčasti občanů (referendum, ombudsman, zaměstnanecká participace). Daňová a rozpočtová reforma posilující ekonomické kompetence místních a regionálních samospráv.

C. Oživení ekonomického růstu aktivní průmyslovou, zemědělskou a proexportní politikou. Podpora vstupu zahraničních investic. Dokončení privatizace bankovního sektoru do konce roku 2000 s využitím privatizačních výnosů především pro podporu bytové výstavby. Dokončení deregulace cen do konce roku 2002 sociálně průchodným způsobem a na základě regulace přirozených monopolů. Změna rozpočtových priorit zvýšením podílu výdajů na školství a infrastrukturní investice s vysokým multiplikačním efektem.

D. Zrychlení adaptace naší legislativy na normy Evropské unie. Spolupráce v rámci NATO nejen ve vojenské oblasti, ale i v oblasti vědy, výzkumu a hospodářství včetně uplatnění nových možností našeho zbrojního průmyslu. Rozšíření regionální středoevropské

spolupráce včetně úsilí o vytvoření nadstandardních vztahů se Slovenskou republikou.

E. Přijetí Sociální charty Rady Evropy. Zvýšení minimální mzdy takovým způsobem, aby v souladu s touto chartou zajišťovala život nezávislý na sociálních dávkách a motivovala k přijetí práce. Rozšíření nabídky pracovních příležitostí systematickou organizací veřejně prospěšných prací. Posílení mechanismu tripartitního vyjednávání a vytvoření trvalého sociálního dialogu s cílem zabezpečit i v obtížných ekonomických podmínkách sociální smír.

Probereme-li bod po bodu tyto základní úkoly sociálnědemokratické vlády, můžeme konstatovat, že na jejich rozlišovací úrovni jsme se žádného kompromisu, představujícího popření našich programových zásad, nedopustili. To neznamená, že jsme se nedopustili chyb, vyplývajících z některých dílčích kompromisů nebo z nedostatečného plnění programového prohlášení vlády. Dodnes si například vyčítám ústupek vůči Unii svobody při jednom výměnném obchodu, kdy jsme souhlasili se snížením daňové zátěže pro příjmově nadprůměrné skupiny. O to kritičtější ve vlastním zájmu musíme být tam, kde jsme v praxi nedostatečně energičtí při prosazování našich programových zásad.

To platí především pro bod A. Jistě, dnes již jsou ve vězení první tuneláři, akce proti IPB otevřela možnost postihnout jádro ekonomických mafií, ale přesto s dosavadními výsledky nejsem spokojen. Přitom nám v akci Čisté ruce žádná politická dohoda nebránila a ani nemohla bránit. Snažil jsem se tuto akci urychlit personální výměnou na úrovni člena vlády, který za ni odpovídal, a koneckonců i výměnou na postu ministra vnitra. Největší přínos však znamenala výměna ve funkci nejvyššího státního zástupce, odkdy se boj proti velké ekonomické kriminalitě začal zvolna rozjíždět

(přitom jde o nečlena ČSSD). Kromě toho se nám stále nedostatečně daří zvýšit efektivitu práce finančních úřadů při výběru daní a nemůžeme se donekonečna vymlouvat na legislativní mezery. Větší část tohoto úkolu je tak stále ještě před námi. Přitom lidé spjatí s klientským systémem mají mocné zastánce a nelze vyloučit, že pokusy o destabilizaci sociálnědemokratické vlády, byť jsou maskovány sebeušlechtilějšími úmysly, jsou ve skutečnosti motivovány právě zoufalým strachem z toho, že akce Čisté ruce nakonec dopadne úspěšně.

Pokud jde o bod B, jsou výsledky podstatně lepší a zde bych chtěl naopak bývalému ministru vnitra Václavu Grulichovi upřímně poděkovat. Vláda již rovněž schválila návrh zákona o státní službě, zrušením okresních úřadů by mělo dojít k redukci státní správy. Prosadili jsme ombudsmana, neprosadili jsme dosud referendum, do konce prvního pololetí 2001 bude vláda projednávat návrhy zákonů o zaměstnanecké participaci. Daňová a rozpočtová reforma je dosud přinejlepším napůl cesty. Doufejme, že se podobně jako na jiných ministerstvech nezarazí na odporu některých ministerských úředníků zděděných z předchozích dob.

Dobré výsledky máme u bodu C s výjimkou zemědělství. Obdivuhodný kus práce zde odvedl novináři nejnenáviděnější člen kabinetu Miroslav Grégr. Naproti tomu se zpomaluje vládou schválená privatizace (zejména v telekomunikačním sektoru), podle mého názoru především vzhledem ke slabé práci Fondu národního majetku. Splnili jsme slib o výrazném zvýšení výdajů na školství (včetně mezd učitelů), byly schváleny fondy dopravy a bydlení, příjmy do nich však vážnou právě kvůli zmíněnému zpomalení privatizace. Je zajímavé, že i někteří sociální demokraté křičí kvůli deregulaci cen, která je přitom daleko nižší než za předchozích vlád; u cen ropy a plynu je podstatně nižší, než je růst světových cen těchto komodit, u nájemného se dokonce pohybuje na úrovni míry inflace.

Velmi dobré výsledky jsme dosáhli u bodu D, za což bych chtěl poděkovat především Janu Kavanovi a Pavlu Rychetskému. Ve vojenské oblasti se však stále ještě potýkáme s problémy zděděnými z minulosti, zejména s neracionální ekonomikou rezortu. Uspokojivě funguje visegrádská spolupráce, vztahy se Slovenskem jsou skutečně nadstandardní a naši zahraniční politiku snad poprvé od listopadové revoluce řídí profesionál s bohatými mezinárodními zkušenostmi.

Zvláště jsem spokojen s bodem E, tedy s výsledky naší sociální politiky, kterou řídí Vladimír Špidla. Vedle sociální charty se mu podařilo prosadit i nový zákoník práce, minimální mzda vzrostla na dvojnásobek, nezaměstnanost je již nižší než v minulém roce díky aktivní politice zaměstnanosti a přílivu zahraničních investic, tripartita dobře funguje. Naše výsledky, stejně jako v jiných oblastech, se nám však nedaří dobře prodat – zvýšili jsme například dvakrát starobní důchody, aniž bychom k tomu byli nuceni zákonem, a nikdo si toho téměř nevšiml.

Vcelku lze shrnout, že náš program musí být i nadále programem sociálního státu chránícího nepriviligované občany. Jedině tak naplníme ideu politiky jako veřejné služby a zabráníme návratu slabého státu, vyhovujícího pouze bohatým.

2.2 Lidé

Zatímco nedostatky ve vlastní programové tvorbě můžeme alespoň částečně nahrazovat přebíráním zahraničních zkušeností ze zemí, kde sociální demokracie úspěšně vládne, nemůžeme si dovézt ani vlastní členy, ani vlastní funkcionáře. Jsme tedy odkázáni sami na sebe a je nutné upřímně přiznat, že v některých případech je to právě nízká úroveň některých představitelů sociální demokracie, která znehodnocuje náš program a jeho prosazování. Tím se samozřejmě

nechci dotknout tisíců našich poctivých členů, mám tím na mysli ty, kdo sociální demokracii používají spíše jako výtah k moci, než aby ji chápali jako již zmíněný druh veřejné služby.

Mají-li sociální demokraté prosazovat sociálnědemokratický program, musí jej především znát. Je samozřejmě dobré, je-li prosazovatel programu totožný s jeho tvůrcem, lze si však představit i situaci oddělení tvůrce a realizátora. To, co však v žádném případě není možné, je stav, kdy naši kandidáti na dotazy občanů nedokážou odpovědět ani na základní programové otázky ČSSD, pomímám-li už případ, kdy ze sebe nedokážou vypravit souvislou větu. Potřebujeme proto výrazně zlepšit jak výběr těchto kandidátů, tak systém jejich školení, programovými znalostmi počínaje a rétorikou konče. Vzpomínám si na situace, kdy se i kandidáti na poslance schovávali za volebním autobusem a báli se promluvit. O to horší mohou být někdy poměry na krajské nebo místní úrovni.

Vždy jsem přijímal s jistým podezřením, když naši představitelé nebyli schopni napsat jediný programový článek, případně když psali články, které jen dokazovaly, že náš program vůbec neznají. Takoví lidé mohou být dobrými technology moci, mohou se vyznat v kuloárových intrikách a lobbování, ale těžko účinně a dlouhodobě osloví veřejnost. Přitom naši členové tvoří jen nepatrnou část našich voličů. Síla politika se pozná na jeho schopnosti oslovit občany, a co je našemu kandidátovi platné, když ke své kandidatuře získá souhlas členů ČSSD, ale – jak ukazují například jeho preferenční hlasy – není podstatně schopen přispět k volebnímu úspěchu své strany?

Po deseti letech politické práce jsem se naučil hodnotit lidi podle tří základních kritérií. Za prvé podle toho, jak jsou inteligentní, za druhé podle toho, jak jsou pracovití, a za třetí podle toho, jak jsou charakterní. Ukázalo se přitom, že je to právě charakter, který nakonec

rozhoduje. Jakoukoli politickou stranu může více poškodit inteligentní a pracovitý lump než lump, který je líný a hloupý. Tyto tři vlastnosti však musí být v souladu, a čím výše stoupáte, tím je obtížnější nahradit jednu druhou. I od basketbalisty mimo jiné chcete, aby byl rychlý a vysoký, v nižších soutěžích můžete částečně nahradit rychlost výškou nebo naopak, ale v extralize už musíte mít obojí.

Nedomnívám se, že by mezi členy ČSSD byl výrazný deficit inteligence. Z našeho zhruba třicetičlenného předsednictva znám pouze jednoho, o jehož inteligenci bych subjektivně pochyboval, ze zhruba stošedesátičlenného ÚVV mám tyto subjektivní pochybnosti na základě jejich vystoupení o třech až čtyřech osobách. I kdyby tento odhad byl pravdivý, není tříprocentní podíl méně inteligentních členů pro naši stranu žádnou katastrofou, a soudě podle vystupování členů jiných politických stran, jsme na tom ještě relativně dobře. Kromě toho jsem byl mile překvapen, když jsem se při svých rozlučkových setkáních s předsedy OVV ČSSD setkal ve velké většině případů s inteligentními, často relativně novými lidmi se širokým politickým rozhledem. Nemáme se tedy za co stydět.

Daleko horší je situace z hlediska deficitu pracovitosti. Lenost, neochota pracovat ve prospěch sociální demokracie prolíná naší strukturou odshora dolů. Dlouhá léta byl členem nejužšího vedení sociální demokracie člověk, za kterým nebyla žádná skutečná práce; tento člověk však naprosto brilantně předstíral pracovitost. Z kvantitativního hlediska je ovšem podstatnější, jak pracovití nebo nepracovití jsou naši funkcionáři v regionálních a místních strukturách. Někdy se mi zdá, že mnoho těchto funkcionářů vyčerpá veškerou svoji energii na to, aby se dostali na kandidátku do voleb, a v okamžiku, kdy na této kandidátce obsadí volitelná místa, ztratí se v zapomnění a ve volební kampani je není vidět. Položme si otázku,

kolik našich členů je skutečně aktivních a kolik se jen veze.

Totéž platí i na okresní úrovni. Většina našich OVV je patnáctičlenná. Kdyby každý z těchto patnácti členů dokázal založit jen jednu novou místní organizaci ročně, neměli bychom problémy se členskou základnou. Tito lidé se však mnohdy spokojí s faktem, že jsou členy okresního výkonného (v některých případech spíše nevýkonného) výboru a opět jejich saturací funkcí končí jejich aktivita v sociální demokracii.

Podobně existují dokonce místní organizace, které nebyly schopny postavit ve své obci kandidátku do komunálních voleb. Přitom volební úspěch je vizitkou každé politické strany. K čemu potřebujeme ty místní organizace, které nemají skutečný zájem o komunální politiku? Sociální demokracie není spolkem zahrádkářů ani sdružením dam, které se občas sejdou, aby si popovídaly. Úkolem místní organizace je zlepšit život v dané obci a to není možné, pokud místní sociální demokraté nevyhrají komunální volby. Když se však neobtěžujeme ani kandidovat (nebo postavíme neúplnou kandidátku, která předem prohrává), potom nemáme šanci na úspěch.

Chápu, že od našich místních, okresních nebo krajských představitelů nemůžeme vyžadovat stejný pracovní výkon jako od těch, kdo jsou pro práci v sociální demokracii uvolnění a vykonávají ji profesionálně. Čím však vysvětlíme například fakt, že řada členů našeho Ústředního výkonného výboru má padesátiprocentní nebo i vyšší neúčast na jeho zasedáních? ÚVV zasedá několikrát do roka, o sobotách nebo o nedělích. Proč se do něj cpou lidé, kteří se pak neúčastní jeho práce? Proč další část členů ÚVV předčasně odjíždí a tím činí ÚVV neusnášeníschopným předtím, než stihl projednat všechny připravené body? Zde omluva dobrovolností práce v ČSSD ztrácí smysl.

Jediný recept na odhalení lenochů je položení jediné, prosté otázky: Co jsi pro sociální demokracii – nikoli pro sebe – udělal, jaké jsou tvoje výsledky? Je-li odpovědí hluboké mlčení, prosím, nevolme tyto lidi do dalších funkcí. Nikdo z nás není nepopsaný list, každý z nás se může ohlédnout a vidí práci, která za nim zůstala. Pokud tam žádná práce není, necht' je řadovým členem ČSSD, ale necht' neaspiruje na stranické ani jiné funkce. To platí pro všechny z nás, protože každý z nás za něco odpovídá. Platí to pro předsedy místních organizací z hlediska počtu jejich členů a komunálních volebních výsledků. Platí to pro předsedy okresních organizací z hlediska počtu místních organizací v jejich okrese. Platí to pro předsedy krajských organizací nejen z hlediska výsledků, kterých dosáhli v krajských volbách, ale i z hlediska schopnosti vyjednávat o zastoupení sociálních demokratů v krajských radách.

Obdobné kritérium ovšem platí například i pro členy naší vlády. Ministr průmyslu musí zajistit rozvoj průmyslu a stavebnictví. Ministr práce a sociálních věcí musí umět bojovat proti růstu nezaměstnanosti. Ministr financí musí umět vybírat daně. Ministr pro místní rozvoj musí umět oživit bytovou výstavbu a tak dál. Nikdo z nás není nenahraditelný a za každého by měly mluvit jeho výsledky.

Přecházím ke třetímu a nejsložitějšímu kritériu, ke kritériu charakteru sociálnědemokratického politika. Splnění tohoto kritéria nelze hodnotit jednorozměrným, jednoduchým ukazatelem. Je jisté, že takzvaní korytáři, kteří své členství v sociální demokracii ztotožňují se členstvím ve správních, dozorčích a dalších radách, pro něž je pouze důležité získat moc a bohatství, nemají charakter. Jsou však pouze špičkou ledovce a my musíme umět postihnout nebezpečí, které spočívá i v jiných formách bezcharakternosti. Přiznám se, že mi v této souvislosti nejvíce pomohla půvabná knížka George Petera *The Principle of Incompetence* (Princip

nekompetence), která říká, že každý z nás stoupá v hierarchii až do pozice, v níž se stane nekompetentní. Nechce-li tuto pozici dobrovolně opustit, překází rozvoji své organizace.

Místo dlouhých teoretických výkladů bych vám rád nabídl tři případové studie. První z nich se týká politika, který k nám přišel „zleva“, druhá politika, který přišel „zprava“, a třetí politika, který přišel „zevnitř“. Jména nejsou důležitá a tyto případy uvádím pouze proto, abychom si ukázali, že princip nekompetence nemá žádnou souvztažnost s názorovou orientací dané osobnosti, ale pouze s jeho současnou pozicí.

Prvním případem je politik, který vykonával funkci poslance již před listopadem 1989. Po sametové revoluci kandidoval v roce 1990 na předsedu komunistické strany a tři měsíce poté, co v těchto volbách neuspěl, komunistickou stranu opustil. Působil pak v Demokratické straně práce, v Hnutí za samosprávnou demokracii a nakonec zakotvil v ČSSD. Byl nepochybně pracovitý, byl nepochybně inteligentní, a proto získal možnost významně se podílet na rozpočtové politice ČSSD. V tomto postavení odborně neuspěl. Byl za to opakovaně kritizován a reagoval na to nikoli odchodem ze své odborné funkce, ale kritikou práce všech ostatních.

Druhým případem je politik, který se před sametovou revolucí angažoval v socialistické straně. Poté pracoval v Občanském fóru a následně v Občanském hnutí, kde ještě v roce 1992 byl jeho severomoravským krajským koordinátorem. Nakonec zakotvil v ČSSD. Byl nepochybně pracovitý, byl nepochybně inteligentní, vynikal i v televizních diskusích, a proto získal možnost významně se podílet na zahraniční politice ČSSD. V tomto postavení odborně neuspěl. Byl za to opakovaně kritizován a reagoval na to nikoli odchodem ze své odborné funkce (nebo zlepšením své pracovní specializace či její změnou), ale kritikou práce všech ostatních.

Konečně třetím případem je politik, který byl příliš mladý, než aby se před sametovou revolucí jakkoli angažoval, a začal proto rovnou působit uvnitř ČSSD. Významným způsobem se podílel na formulaci tzv. pražského programu před hradeckým sjezdem ČSSD v roce 1993. Byl nepochybně pracovitý a inteligentní, a když mne krátce po sjezdu požádal, aby se mohl stát ředitelem Masarykovy dělnické akademie, s radostí jsem mu vyhověl. Po jednom roce mne představenstvo MDA téměř na kolenou požádalo o odvolání tohoto ředitele, protože Masarykovu dělnickou akademii přivedl do katastrofy. Po svém odvolání píše články, v nichž nám radí, jak dělat správnou sociálnědemokratickou politiku.

Co je společným jmenovatelem všech těchto a dalších případů? Každý z nás má určité schopnosti pro zastávání určité funkce. Přesáhne-li tyto schopnosti a má-li ambice na funkci, na kterou nestačí, chová se charakterně, jestliže tuto funkci opustí, a chová se bezcharakterně, jestliže na této funkci setrvává a brání druhým, aby ji vykonávali jinak a lépe. Protože však už z důvodů falešné sebeúcty nemůže přiznat, že na něco nestačí, stává se razantním kritikem celku, jehož je součástí, a mluví co nejvíce o práci druhých, aby se co nejméně mohlo mluvit o jeho vlastní práci.

Je nepochybné, že obdobné jevy existují i v dalších politických stranách. Hlavním manažerem Občanského hnutí ve volbách v roce 1992 byl například člověk, který toto hnutí (se šedesáti poslanci a šestnácti ministry v obou tehdejších vládách a parlamentech) dovedl k nepřekročení pětiprocentní hranice, což bylo umění svého druhu. Tentýž člověk dnes vystupuje jako politický analytik. Jedním z našich hlavních (alespoň z hlediska frekvence mediálního vystupování) politologů je bývalý místopředseda politické strany, která již rovněž zanikla. Myšlenka Karla Čapka, že literární kritik je ten, kdo radí spisovateli, jak by on napsal knihu, když by to uměl, se tak dá přenést i do politické, resp.

politologické oblasti. Ponechme však ostatní strany jejich starostem.

To, co poškozují sociální demokracii, je fakt, že tito lidé vytvářejí na veřejnosti image rozhádané strany a – jak známo – veřejnost rozhádané strany příliš nemiluje. Novináři vždy ochotně nabídnou mikrofon či kameru spíše těm, kdo budou svou vlastní stranu kritizovat, než těm, kdo ji budou podporovat. Mnoho našich funkcionářů si mně stěžovalo, že o jejich mediální vystoupení není zájem, pokud věcně vysvětlují postoje sociální demokracie, ale stávají se výrazným objektem pozornosti, jakmile řeknou jedinou kritickou poznámku. Je mi trochu líto těch našich vnitřních kritiků, kteří se domnívají, že pozornost novinářů k nim je výrazem obdivu k jejich geniálním politickým schopnostem: Daleko spíše je výrazem sice škodolibé, ale pochopitelné snahy přinést informaci o tom, jak se – a to i ve volební kampani – dokážeme vzájemně napadat.

Toto napadání přitom zpravidla nemá povahu následné reakce případné názorové menšiny na projednání jejich kritických připomínek ve stranických orgánech. Jsou lidé, kteří se s návrhy na toto projednání ani neobtěžují a rovnou běží za novináři, aby jim sdělili svou ukřivděnost. Mohu pouze suše konstatovat, že těmi představiteli ČSSD, kteří takto nejčastěji kriticky vystupovali v médiích, jsou Petra Buzková, Richard Dolejš, Michal Kraus a Lubomír Zaorálek. Z méně známých sociálních demokratů je to pak například Jan Šabata poté, co se nedostal na krajskou brněnskou kandidátku.

Jak tuto situaci řešit? Velice oceňuji stanovisko naší Ústřední kontrolní komise, která konstatovala, že ti poslanci a senátoři, kteří nerespektují rozhodnutí nejvyšších stranických orgánů, porušují stanovy ČSSD. Zaujal mne i názor, že zatímco v každém rybářském spolku jsou pravidla, za jejichž nedodržování je člen vyloučen, my tolerujeme i nedodržování elementárních pravidel. Tak například středočeská organizace ČSSD

zavazuje své poslance k určitému hlasování, třebaže právo zavázat poslance má pouze Ústřední výkonný výbor. Kdybych chtěl opět kandidovat na předsedu strany, postupoval bych obdobně, jako jsem postupoval v případě Jozefa Wagnera a Tomáše Teplíka. Protože však nechci vytvářet neodvolatelná rozhodnutí, ponechávám postup v této záležitosti na budoucím vedení ČSSD, případně na rozhodnutí našeho sjezdu.

Za skutečně systémové řešení naší personální práce pak považuji vznik kariérního řádu. Každý začínající sociální demokrat by měl podle mého názoru nejdříve pracovat na komunální úrovni, uspěje-li, přejít na úroveň regionální a teprve z této úrovně kandidovat do některé z parlamentních komor. Rychlokvašky nám způsobily více škody než užitku. I když jsem ve vedení ČSSD za tuto problematiku neodpovídal, pokládám za svou chybu, že jsem se personální práci ve straně více nevěnoval a mnohdy důvěřoval lidem, kteří si takovou důvěru nezasloužili. My optimisté jsme permanentně zklamáváni, zatímco pesimisté čelí jen příjemným překvapením. Přesto je dobré být optimistou, i když si někdy říkám, že jediní, kdo dokážou zabránit vítězství sociální demokracie, jsou někteří sociální demokraté.

3. Strana

Povrchní komentátoři mitrofanovského typu popisují ČSSD jako strukturu, v níž je zajímavá pouze vrchol pyramidy – nejvyšší vedení, několik funkcionářů a jejich interpersonální vztahy. Mne vždy zajímala především základna pyramidy. Chtěl bych se v této své „politické závěti“ vyznat ze své hluboké úcty a obdivu k práci našich místních organizací, které jsou touto základnou. Nejsou ve svitu televizních kamer, píše se o nich zpravidla jen tehdy, když se rozhádají, a přesto jsou solí sociálnědemokratické země. Snad právě proto, že si jich vážím a že je mám rád, bych rád přičinil několik kritických poznámek k jejich činnosti.

Jsou dva typy práce místních organizací. První typ je založen na organizační rutině, na zpracovávání zápisů ze schůzí, na volbě místních funkcionářů. Téměř by se chtělo říci, že podle Parkinsonových zákonů si takové organizace vystačí samy. Vstoupí-li do nich nový člen, po čase se začne nudit. Některé z nich jsou dokonce podezřívavé vůči novým členům, „zapouzdřují se“, aby nebyly ohroženy funkce otců zakladatelů. Přitom jsou právě tyto organizace často bezbranné vůči nástupu dravých kariéristů, kteří do nich vstupují jen proto, aby urvali místa na komunálních nebo jiných kandidátkách.

Druhý typ místní organizace je založen na hledání. Nevyhýbá se kontaktům se svým společenským okolím, ať už je to Den dětí, Den žen, spolupráce s místními spolky, pořádání diskusních setkání a podobně. Snaží se však především působit na to, co může sám ovlivnit, tedy na komunální politiku. Přitahuje osobnosti, které se ve své obci snaží zlepšit věci veřejné, a otevírá jim prostor k jejich námětům. Je prostě „ostrovem pozitivní deviance“.

Fandím jednoznačně tomuto druhému typu, který ne-tráví čas pivními diskusemi o tom, co se děje v zahraničí nebo co se děje v Lidovém domě, ale zajímá se o to, co se děje v jejich obci. Vzpomínám si na modlitbu, která má

tři věty: Bože, dej mi odvalu, abych ovlivňoval to, co ovlivnit mohu. Bože, dej mi pokoru, abych se nesnažil ovlivňovat to, co ovlivnit nemohu. Bože, dej mi moudrost, abych dokázal rozlišit mezi prvním a druhým.

Bude-li u nás postupně převažovat takto aktivní typ místních organizací, nemáme se čeho bát. Budou přitahovat všechny ty, kdo přicházejí s konkrétními projekty, a budou dílnou tvořivých sociálnědemokratických myšlenek, které lze postupně zobecňovat. Bylo by žádoucí, aby tyto místní organizace byly vedeny právě našimi komunálními zastupiteli, protože důležitým testem sociálnědemokratického funkcionáře je to, že získal nejen důvěru členů své vlastní strany, ale i důvěru voličů ČSSD.

Objeví-li se na naší komunální kandidátce lidé, kteří nejsou spokojeni se svým zařazením a těsně před volbami z kandidátky odstoupí (jako se stalo například v okrese Karviná), nemají v sociální demokracii co dělat, protože jen snižují naše šance. Kdyby si skutečně věřili, usilovali by o korekci rozhodnutí členské základny tím, že osloví voliče a získají jejich preferenční hlasy. Už na úrovni místních organizací tak vzniká rozdíl mezi těmi, kteří chtějí pro myšlenky sociální demokracie skutečně pracovat, a těmi, pro něž je ČSSD jen výtah k moci a jinak rohožka, o niž si mohou kdykoli otřít boty.

Nepochybují o tom, že při našem početním stavu musíme nabízet místo na komunálních kandidátkách i nezávislým, resp. nečlenům. Je však dobré se jich po čase taktně zeptat, zda nechtějí do ČSSD vstoupit. Pokud odmítnou, přemýšlejme, zda chyba není i u nás, v nízké kvalitě naší práce. Nezastávám však názor, že bychom na našich kandidátkách měli akceptovat nestraníky na vyšší než komunální úrovni. Je-li těmto lidem ČSSD dost dobrá, aby za ni kandidovali, proč pro ně není dost dobrá, aby se stali jejími členy? S nezávislými (někdy skrytě závislými) kandidáty ostatně nemáme příliš dobrou zkušenost. Proto bychom

podle mého názoru měli do krajských zastupitelstev, Senátu a ovšem i do Poslanecké sněmovny kandidovat výlučně členy ČSSD, za nimiž již jsou viditelné pracovní výsledky.

Druhým stupněm naší stranické pyramidy jsou okresní výkonné výbory. Za jejich hlavní úkol považují zakládání nových místních organizací a koordinaci práce existujících místních organizací v jejich okrese. Jsou OVV, které tento úkol se zdarem plní. Jsou však také OVV, jimž se za posledních několik let nepodařilo založit jedinou novou místní organizaci. Okresy, v nichž máme jen kolem stovky členů, mají mnohdy příliš úzký potenciál k tomu, aby do svého čela mohly vybrat skutečně výrazné osobnosti. Není pak divu, že tito funkcionáři si stěžují na vše, na co si stěžovat mohou, jen aby zakryli, že primární chyba je u nich, protože nedokážou rozšiřovat členskou základnu. A jestliže to dokážou v sousedním okrese, kde jistě nežije odlišná populace, je základní příčinou slabé členské základny nikoli nepřítel osudu, ale neschopnost funkcionářů. Je to totéž, jako když v jedné obci máme úspěšného starostu a v sousední obci místní organizace živoří, pokud vůbec existuje. Úkolem OVV zde je solidárně pomáhat slabším organizacím a netvrdit, že to či ono místo je „hnízdem ODS“, „hnízdem komunistů“ nebo „hnízdem lidovců“ a že tam místní organizaci ČSSD zaboha založit nemůžeme. Zažil jsem již desítky případů, které prokázaly opak, pokud se mezi nově přicházejícími členy našla skutečně schopná osobnost.

Přecházím ke třetímu stupni pyramidy, kterým jsou krajské výkonné výbory. Již od roku 1993 jsem usiloval o postupné posilování jejich autonomie, o nahrazení jejich koordinační funkce funkcí výkonnou. Jsem pro pokračování tohoto procesu včetně získávání větší finanční samostatnosti našich krajských organizací v závislosti na volebních výsledcích. Plnohodnotnými se však krajské organizace stávají teprve se vznikem

krajské samosprávy, kterou se sociálnědemokratické vládě podařilo prosadit. A právě zde – v souvislosti s novostí této problematiky – vznikají otázky, kterým bych se rád podrobněji věnoval.

Začnu sebekritikou. Zpočátku jsem se domníval, že krajské volby budou analogií voleb celostátních. Vedly mne k tomu jak zahraniční zkušenosti (v Rakousku je například volební účast v zemských volbách zhruba totožná jako ve volbách celostátních), tak výsledky některých průzkumů (průzkum STEM z října 2000 například odhadoval, že krajských voleb se zúčastní až sedmdesát procent voličů). Mýlil jsem se. Zkušenost ukázala, že u nás krajské volby kopírují volby komunální. Nechal jsem si udělat tabulku volební účasti (jak víte, poloviční než v celostátních volbách) a ukázalo se, že ve všech krajských městech byla volební účast v komunálních volbách v roce 1998 a v krajských volbách v roce 2000 prakticky totožná.

Převzal jsem plnou odpovědnost za výsledky krajských voleb jednak proto, že předseda strany je odpovědný za každý neúspěch (o úspěchy se rádi podělí druzí), ale především proto, že jsem chtěl zabránit hašteření našich krajských funkcionářů o tom, kdo za tento neúspěch může. Oslabovalo by to stranu a ničemu užitečnému by to nepomohlo. Na druhé straně chci jasně říci, že ať bude ČSSD vést jakýkoli předseda a ať bude jakékoli složení a politika sociálnědemokratické vlády, naše krajské (a obdobně i komunální) volební výsledky budou v první řadě záviset na práci našich krajských, resp. okresních a místních organizací, na hloubce či mělkosti jejich místního zakořenění.

Rád bych tuto tezi ilustroval jedním konkrétním příkladem. V roce 1997 se v jednom středně velkém jihomoravském městě konaly mimořádné komunální volby. Protože nešlo o volby plošné, mohli jsme soustředit veškerou centrální energii na podporu těchto voleb. V onom městě se konalo výjezdní zasedání předsednictva

ČSSD, uspořádali jsme řadu mítinků. Přesto naše komunální kandidátka dostala pouhých deset procent. Přitom v předchozích volbách – v roce 1996 – v téměř městě dostala ČSSD na celostátní, parlamentní úrovni zhruba dvacet pět procent a v následných celostátních volbách – v roce 1998 – dokonce asi třicet procent odevzdaných hlasů. Závěr je prostý: Nebyla volena sociální demokracie, ale místní sociální demokraté na kandidátce, kteří nepřesvědčili o své důvěryhodnosti.

Totéž platí i pro krajské volby. Zkušenost ukazuje, že jsme byli nejúspěšnější tam, kde máme úspěšné starosty (například Bohumín, ale i řada dalších měst a obcí).

Tento „starostenský efekt“, který má svoji relevanci i pro senátní volby, znamená, že krajské volby u nás vyhraje jen ten, kdo je úspěšný v komunálních volbách.

Lidovcům se říká strana starostů, třebaže celostátně dosahují jen osmi až desíti procent odevzdaných hlasů, a lidovci byli zejména na Moravě nejúspěšnější stranou v krajských volbách. Nemůžeme tedy doufat, že budeme úspěšní v krajských volbách, pokud do nich nepostavíme dostatek v kraji úspěšných místních

sociálnědemokratických politiků. Tím mám na mysli především starosty, protože ti, kdo se ve svých obcích nedokázali stát starosty, stěží přesvědčí krajské voliče, když nepřesvědčili ani voliče svého města či obce.

Je jasné, že zakořenění sociální demokracie v místním prostředí je dlouhodobou záležitostí a za jeho nedostatečnost nelze vždy vinit naše místní, okresní nebo krajské funkcionáře. Uvědomme si, že komunisté s nejpočetnější členskou základnou měli na toto zakořenění desítky let jako monopolně vládnoucí strana. Lidovci, kteří příkrčeně přežívali v Národní frontě, mohli rovněž navázat na tuto tradici a učinit z kostelů svá agitační střediska. Konečně ODS si během šesti let pozice vládní strany zajistila podporu kasty privilegovaných, která se dnes obává ztráty svých výsad a ovlivňuje poměrně široký okruh svých spoluobčanů. Neztrácejme proto nervy a trpělivě budujme naše místní

struktury, obec od obce, okres od okresu, kraj od kraje. Naše „centrální armáda“ tak trochu předběhla naše armády místní, rozšířila hranice říše, ale uvnitř dobytého teritoria je stále množství nepřátelských posádek.

Problematika místních, okresních a krajských organizací je pro mne důležitější než problematika vrcholového vedení ČSSD, na něž se tak často upíná mediální pozornost. Do Ústředního výkonného výboru vysílají své zástupce okresní organizace, a jaké budou tyto okresní organizace, takoví budou i jejich zástupci. Do předsednictva vysílají své zástupce krajské organizace, a jaké budou tyto krajské organizace, takoví budou i jejich zástupci. U místopředsedů bych si pouze přál, aby nesli konkrétní odpovědnost za některý z úseků centrální práce strany. Jsem rád, že skončila doba, kdy místopředseda ČSSD mohl být pouze titulem na vizitce bez jakékoli konkrétní odpovědnosti a také bez jakékoli konkrétní práce. Protože sjezd volí přímo pouze předsedu a místopředsedy, chtěl bych opět apelovat na to, aby tito lidé byli voleni na základě toho, co již pro sociální demokracii vykonali, a nikoli na základě zákulisních machinací a výměnných obchodů.

Struktura ČSSD se ovšem nevyčerpává pouze místními, okresními a krajskými organizacemi, je podstatně mnohvrstevnější. Jednou z těchto vrstev je intelektuální zázemí české sociální demokracie. Zatímco za první republiky byla většina naší inteligence levicová, po čtyřiceti letech komunismu se většina inteligence stala až ostentativně pravicovou, včetně bývalých antichartistů. Je dlouhodobým a složitým úkolem převést opět tvůrčí inteligenci na naši stranu.

Platformami, které mohou napomoci realizovat tento úkol, jsou Masarykova dělnická akademie a naše odborné komise. Chtěl bych zde vyjádřit upřímné poděkování dlouholetému řediteli MDA Milošovi Bártovi za jeho obětavou práci a Karlovi Zemkovi za práci při koordinaci našich odborných komisí. Když jsem sestavoval vládu, zpravidla jsem volil její členy

z předsedů ústředních odborných komisí a málokdy jsem se mýlil. Tyto komise však musí zahrnovat reprezentanty všech krajů a neomezovat se pouze na pražský okruh. Pokládám za nesprávné, jestliže někteří naši ministři ústřední odborné komise přehlížejí a nedostatečně s nimi komunikují: Neměli by zapomínat, že bez práce těchto komisí by se ani oni sami ministry nestali. Dále pokládám za účelné, aby každý ze členů vlády měl své kolegium, v němž by byli zastoupeni jak reprezentanti odborných komisí, tak reprezentanti obou našich parlamentních klubů.

Totéž mutatis mutandis platí i o krajských, případně nižších odborných komisích. Jsou trvalým kritickým zrcadlem realizace naší místní politiky. Výkonnost krajských organizací se dá do jisté míry měřit právě tím, jak se jim podařilo krajské odborné komise zřídit a rozběhnout jejich práci. Jestliže naopak některé krajské komise nedodaly přes několikeré urgency podklady k sestavení krajských programů, je to důvod k nemilosrdné výměně přinejmenším jejich předsedů, protože nepotřebujeme ty, kdo se honosí titulem, a přitom pro sociální demokracii nic nedělají.

Další vrstvou naší stranické struktury je Klub seniorů, Sociálnědemokratické ženy a Mladí sociální demokraté. Naši senioři na mne zpočátku pohlíželi poněkud nedůvěřivě, protože se obávali, že chci českou sociální demokracii zavést do područí komunistické strany. Postupem času se však tyto obavy rozptýlily a dnes mohu s radostí konstatovat, že s našimi zasloužilými členy mám skvělou spolupráci. Rád bych upřímně poděkoval čestnému předsedovi ČSSD Slavomíru Klabanovi za velkou práci, kterou pro naši stranu vykonal, počínaje již jejím obnovením na sklonku roku 1989. Současně bych chtěl naše seniory poprosit, aby se více zaměřovali na likvidaci bývalé Strany důchodců za životní jistoty, která nám jen užívá hlasy a jejíž představitelé nedokážou o mnoho více než pojídat brouky potěmníky.

Sociálnědemokratické ženy mne vždy fascinovaly svou zarputilou energií, s jakou dokázaly prosazovat své oprávněné zájmy včetně tolikrát diskutovaných kvót. Vždy jsem je podporoval, protože si vážím těch, které dokážou skutečně pracovat. Setkal jsem se se skvělou organizací mnoha jejich mezinárodních i domácích setkání. Jestliže je dnes v jejich řadách zhruba sto padesát starostek menších obcí, které jsou stranicky nezávislé, je to jedna z cest k dalšímu rozšiřování členské základny. Děkuji předsedkyni SDŽ Janě Volfové nejen za tuto práci, ale i za to, jak skvělou manažerkou byla při organizaci senátních voleb v roce 1996. Bohužel je u nás někdy zvykem, že úspěšným závidíme a pomlouváme je jen proto, abychom tím zakryli naši vlastní neschopnost.

Pokud jde o Mladé sociální demokraty, mám pocity poněkud smíšené. Není sporu o tom, že z jejich řad vzešlo mnoho zajímavých osobností, jakými jsou Stanislav Gross, Karel Březina nebo Bohuslav Sobotka. Na druhé straně se nad nimi vznáší temný stín jejich bývalého místopředsedy Tomáše Teplíka i těch, kdo ho podporovali. Nechci kritizovat mladé sociální demokraty za jejich politickou nezkušenost – koneckonců, každý z nás si prožil svá telecí léta. Doporučuji, abychom je častěji vysílali na zahraniční stáže, kde mohou tuto nezkušenost odstranit. Přál bych si pouze, aby MSD neovládli ti, kdo již jednou na své politické dráze totálně zkrachovali, a abychom místo levicových mladých sociálních demokratů nakonec neměli pravicové mladé liberály. Pokládal bych to za tunelování myšlenky sociální demokracie, za nalepování úctyhodné značky na pochybný a profláknutý obsah.

Marně jsem se snažil, aby se uvnitř ČSSD vytvořily specifické názorové platformy artikulující konkrétní zájmy, ať už zemědělců, důchodců, ekologů nebo křesťanů. Aktivita těchto platforem ke mně doléhala jen sporadicky a chci věřit, že tomu tak nebylo proto, že tyto platformy vyžadovaly pouze usilovnou práci a nebyly

dobrým nástupním prostorem pro získání stranických nebo jiných funkcí. Věřím také, že mému nástupci se v této snaze povede lépe a že tematické rozrůznění české sociální demokracie bude probíhat na základě věcné, zájmové diferenciaci, nikoli touhy po kariéře.

Závěrem mi dovoluji, abych ze srdce poděkoval našemu aparátu. Vím, že je módou proklínat aparát a mluvit o „stranických sekretariátech“. Jak jsem však poznal naše zaměstnance – nejen v Lidovém domě, ale především v terénu – s nízkým platem a vysokou obětavostí, nemám, na co bych si stěžoval. Při svém nástupu do funkce předsedy jsem vyhodil tři zaměstnance, kteří si chtěli hrát na politiky. Od té doby byla moje spolupráce s aparátem bezproblémová. Nezapomínejme, že bez zaměstnanců ČSSD bychom se neobešli, že dokážou v případě potřeby suplovat nevýkonné funkcionáře a že pro výkonné funkcionáře jsou naopak nezbytnou a nenahraditelnou oporou.

4. Prostředí

Česká sociální demokracie se pohybuje v mnohvrstevném prostředí. Je obklopena ostatními politickými stranami, které jsou jejími partnery a protivníky současně v nikdy nekončící politické soutěži. Je začleněna do celkové struktury české společnosti, a musí se proto vyrovnávat a reflektovat pohyb dalších trvalých nebo dočasných organizací a aktivit, které v této společnosti existují či nově vznikají. A konečně, což si mnohdy málo uvědomujeme, je i součástí široké rodiny evropských a světových sociálnědemokratických uskupení.

Pokud jde o strukturu politických stran, v prvních letech svého předsedování jsem se ve svých zprávách podrobně zabýval problematikou tzv. malých stran, z nichž jednou jsme ostatně i byli. Nebylo to proto, že bych tyto malé strany pokládal za důležité a tím méně za perspektivní, ale naopak právě proto, že prvním úkolem nastupující sociální demokracie, usilující o to, aby se stala hlavní opoziční a nakonec i vládní silou, bylo tyto malé strany zničit, a to vyžadovalo jejich hluboké poznání. Volím zcela úmyslně tuto brutální formulaci, protože na rozdíl od hlasatelů často bezbřehého dialogu, konsensu a asertivity se domnívám, že dialog lze vést pouze s partnerem, který prokázal, že je schopen přežít. Strana, která tuto schopnost nemá, pouze získává podměrečná procenta voličů, o něž může připravit právě sociální demokracii. Klasickým příkladem je již zmíněná Strana důchodců za životní jistoty.

Proč malé politické strany postupně zanikaly, resp. ztrácely význam? Podle mého názoru hlavními příčinami byla buď partikularita jejich programů, nebo jejich nedostatečná artikulovanost. Opět se tak vracím k myšlence, že program a jeho vývoj je nesmírně podstatným činitelem pro přežívání nebo nepřežívání dané politické strany. Jaký byl základní nástroj na

zničení těchto politických stran? Umožnění těm jejich představitelům, kteří byli schopni transformovat se na sociální demokraty, aby slučitelné prvky svého programu uplatňovali uvnitř základní programové orientace sociální demokracie. Tím, že tito představitelé z těchto malých stran odešli a ponechali je lidem s větším deficitem inteligence, pracovitosti i charakteru, dále tyto strany oslabili a odsoudili je k zapomnění.

Stranou s partikulárním programem u nás byla – a je – například Strana zelených. Program sociálně a ekologicky orientované tržní ekonomiky umožňuje rozumným ochráncům životního prostředí – nikoli ovšem ekologickým fundamentalistům – podílet se na směřování sociální demokracie, obohacovat ze „zeleného“ hlediska toto směřování a inkasovat za to – byť někdy s obtížemi – prosazení těch ekologických zásad, které by nikdy nebyly realizovatelné uvnitř malé strany bez vlivu. Stejně tak partikulární byly například regionální, zejména moravistické strany. Požadavek regionální autonomie je plně slučitelný s programem sociální demokracie a byla to právě naše vláda, která prosadila decentralizaci státu a autonomii regionů. Přemrštěná autonomie, vedoucí až k separačním snahám, je již ovšem mimo sociálnědemokratický program a hlasatelé těchto často až fanatických a fantaskních názorů (například o genocidě moravského národa národem českým) zůstali ve svých stráničkách jako kůl v plotě.

Typicky partikulárními stranami u nás byly strany stavovské. Nezapomejme se nepodařenou reinkarnací živnostenské strany, která byla zcela zanedbatelná. O něco zajímavější byla zemědělská strana, která dnes tuším vegetuje pod změněným názvem Strany venkova. Vytváříme-li stranu jednoho stavu, proč ne stavu dalšího? Vytváříme-li stranu starých, proč ne stranu mladých? Vytváříme-li stranu Moravy, proč ne stranu Čech? Jedině skutečně komplexní program však může dát oprávněným dílčím zájmům šanci na jejich uskutečnění a současně kontext, v němž se toto

uskutečnění odehrává. Nemůže být rozvoj zemědělství bez rozvoje průmyslu. Nemůže být rozvoj Moravy bez rozvoje Čech. Nemůže prosperovat jedna věková nebo sociální skupina bez prosperity skupin ostatních.

Uvádím tyto dnes již historické příklady proto, protože jako memento mohou být v mnohém inspirující pro ČSSD. I my jsme se mohli – a stále můžeme – stát relativně bezvýznamnou stranou, jestliže svůj program buď rozplizneme, nebo podrídíme dílčím zájmům a vyloučíme tak ze spektra našich voličů významné společenské skupiny. Odmítám například stavovskou organizaci, odmítám, abychom byli jen dělnickou stranou, i když musíme být také dělnickou stranou. O něco lepší je rozšíření na stranu zaměstnanců, nejlepší ze všech je však pojetí sociální demokracie jako strany lidí práce, skutečné Labour Party. Vždy jsme zdůrazňovali, že neodmítáme bohatství, pokud vzniká z poctivé práce (včetně práce skutečných podnikatelů), a nikoli z podvodů. Nejsme tedy strana bohatých nebo chudých, jsme však v každém případě strana nepřivilegovaných, oněch deseti dolních milionů běžných občanů. V tomto smyslu musím odmítnout opačný extrém, abychom byli všelidovou stranou, all-catch party. Kdyby se Viktor Kožený stal voličem ČSSD, přemýšlel bych, co dělám špatně.

Zvláštním případem politického partikularismu byla republikánská strana. Toto pravicové, populistické uskupení mělo jednoznačně negativní program a nebylo schopné formulovat pozitivní alternativu. Od opozice se přirozeně očekává, že bude kritizovat vládní politiku. Pokud však dělá jenom to a nenabízí vlastní projekty, je taková opozice impotentní a může být vysáta tou politickou stranou, která je stejně radikální, pokud jde o kritickou část programu (vzpomeňme na heslo o „vládě, která je objektivně vládou tunelářů, zlodějů a podvodníků“), ale neredukuje svůj program na kritiku, ale nabízí přitažlivou možnost jiné cesty do budoucnosti.

Příklady stran s jen dílčím programem bych ukončil úsměvnou příhodou se Stranou přátel piva. Dnes jsou pivním klubem uvnitř sociální demokracie a nedávno jsem se zúčastnil jejich úspěšné akce ocenění nejlepšího pivovaru České republiky. Mám rád pivo, ale nevidím důvod, proč kvůli tomu zakládat politickou stranu. Víím, že jako politická strana také kdysi existovala Nezávislá erotická iniciativa. Nevím, zda rovněž skončila jako klub uvnitř ČSSD.

Přecházím ke stranám rozplizlým, stranám, jejichž program je sice komplexní, ale současně tak obecný, že nevíme, co ta strana vlastně chce. Není náhodou, že tyto rozplizlé strany se obvykle označují jako „strany středu“. Připomínám citát z evangelia, podle něhož naše řeč má být ano, nebo ne, a nejsme-li ani studení, ani horcí, ale vlažní, jsme vyvrženi. Střed je místo, které se dobývá buď zleva, nebo zprava, střed je bojiště, na kterém si nestavíme svou základnu. Naši pragmatičtí posunovači nás rovněž svého času vyzývali, abychom se stali stranou středu. Snad si ani sami neuvědomovali, že právě tím bychom se odsoudili k nové bezvýznamnosti a především k vyklizení pozic komunistické strany, která by pak ovládla levice.

První z těchto stran bylo Občanské hnutí, později Svobodní demokraté, ještě později SD-LSNS. Neustálé proměny názvu této strany mě tak unavily, že jsem jí začal říkat strana BFLMPSVZ. Byli to milí lidé, dobří diskutéři, ale politicky tak neschopní, že dokázali prohrát, co se dalo. Jejich nechuť k jakékoli pevné organizaci a stranické solidaritě, loajalitě, neřkuli disciplíně z nich činila intelektuálský klub, kam si skutečný politik mohl občas zajít popovídat, ale jehož názory se nikdy nemohl řídit. Dnes již tato strana tuším neexistuje a o mrtvých jen dobře. Některé jejich členy jsme přetáhli, z nich se opět někteří stali skutečnými sociálními demokraty a jiní bohužel vnesli svou bytostnou rozhádanost i do našich řad.

Další z takových stran jsou národní socialisté. Nejbohatší česká politická strana, vybavená svého času úctyhodnou sítí sekretariátů, se středově vyvíjela tak dlouho, až jí nakonec zbyly jen ty sekretariáty. Pro nás z toho může vyplývat jen poučení, že sebevětší peníze na volební kampaň nemohou kompenzovat nedostatek programu a osobností. Vzpomínám si ostatně, že i jeden z našich pražských senátních kandidátů věnoval miliony na svou volební kampaň, a přesto nepostoupil ani do druhého kola, protože bohatstvím osobnost nenahradíš.

Posledním příkladem opakování tragického omylu, kterým je rozplizlá, neartikulovaná středovost, je Občanská koalice – Politický klub Jozefa Wagnera. Uvádím tuto kuriozitu pouze proto, že Jozef Wagner byl kdysi některými našimi členy považován za téměř nenahraditelného a sám se deklaroval jako levicový politik. Ve svobodných volbách získal pouhého čtvrt procenta hlasů. Tím, že mu bylo zrušeno členství v ČSSD, dostal příležitost prokázat, co skutečně umí bez podpory své strany, a dopadl tak, jak dopadl.

Zjednodušování politického spektra na levičičku a na pravici (z pravicových stran lze uvést faktický zánik kdysi vlivné ODA, která dokonce vlastnila i privatizační linku) vede k úvahám, zda nesměřujeme k systému dvou stran. Byl jsem zpočátku odpůrce této myšlenky, americký model mi připadal v rozporu s evropským kontinentálním modelem. Jak však říkal Winston Churchill, jen hlupák nemění své názory. Ukazuje se, že dva silné bloky vznikají i v kontinentální Evropě (Francie, Itálie, samozřejmě Německo), systém dvou stran se kromě USA udržel i ve Velké Británii přes pokusy liberální strany tuto situaci změnit. Rozhodně neplatí, že mám-li osm stran místo dvou, mám čtyřikrát více demokracie.

Tím netvrdím, že u nás v blízké budoucnosti budou existovat jen dvě parlamentní strany. Je však žádoucí, aby každá ze dvou nejsilnějších stran měla doplňujícího

partnera, s nímž z důvodů programové blízkosti může uzavřít povolební koalici, a aby nedocházelo k vydírání velkých stran aliancí stran malých. Pojdme společně posoudit, jak současná česká politická scéna odpovídá tomuto požadavku.

Když jsme po volbách v roce 1998 uvažovali o sestavení většinové koalice jako „vlády změny“, nabídl jsem s jistým sebezapřením takovou koalici KDU-ČSL a Unii svobody. Nabídka byla skutečně velkorysá: křeslo premiéra pro Josefa Luxe, polovina míst ve vládě pro dvě menší strany a nadto ještě právo veta. Nechtě všichni ti, kdo mi vyčítají malou vstřícnost vůči dnešní Čtyřkoalici, si vzpomenou na tehdejší situaci.

Jak víte, tato nabídka byla odmítnuta. Stáli jsme tedy před volbou: Buď se vzdáme jako vítězná strana práva sestavit vládu a uskutečňovat náš program a přejdeme do opozice, nebo se toto právo budeme snažit prosadit. Rozhodli jsme se pro druhou cestu. Byla jistě nepohodlnější než cesta první, při níž bych se však našim voličům nemohl podívat do očí. Nevolili nás proto, abychom byli věčnou opozicí, volili nás proto, abychom zvítězili. Snad bychom při pokračujícím ekonomickém úpadku i při zklamání části našich voličů další volby vyhráli výraznější většinou, mezitím by však rozklad a tunelování české společnosti pod vládou pravice a Hradu pokročily tak daleko, že záchrana by byla nesrovnatelně obtížnější, pokud by vůbec byla možná. Široká je cesta smrti a úzká je stezka života; šli jsme tedy úzkou stezkou. Mohli jsme se zastavit před Varšavou jako Rusové na Visle a nechat Varšavu zničit. Pronikli jsme do města, utrpěli jsme četné oběti, ale Varšava stojí.

Jestliže jsme ovšem měli sestavit menšinovou vládu, přičemž koalice s komunisty nepřipadala v úvahu jak z principiálních, tak aritmetických důvodů, a jestliže křesťanští demokraté a unionisté odmítli naši nabídku, zbývalo jediné řešení, a to jednání s ODS. Takové jednání přitom nemohlo být jednáním o velké koalici

vzhledem k výrazné programové odlišnosti obou stran; nežijeme v Německu, kde velká koalice SPD a CDU-CSU byla kdysi možná, byť byla jen přechodným řešením. Mohlo jít tedy pouze o jednání o toleranci menšinové vlády sociální demokracie, založené na podobných principech, byť v obráceném gardu, jako v roce 1996. Tak vznikla smlouva o stabilním politickém prostředí, nazývaná opoziční smlouva.

Chtěl bych položit kritikům této smlouvy dvě jasné otázky. Jste pro to, aby sociální demokracie v České republice vládla a dostala příležitost realizovat svůj program? Znáte jiné reálné řešení pro toleranci menšinové vlády, než je opoziční smlouva? Negativní odpověď na první otázku pokládám za politické poraženectví. Při negativní odpovědi na druhou otázku pokládám výzvy k vypovězení opoziční smlouvy za politickou negramotnost.

ODS můžeme porazit ve volbách, nemůžeme ji však zničit. Není pravda, že stojí a padá s osobou Václava Klause, třebaže tato nesporně výrazná osobnost jistě hraje svoji podstatnou roli. Bude-li na české politické scéně proti a pro sociální demokracii nějaký stabilní a dlouhodobý protivník a partner, bude to právě ODS. Tato strana má jednu podstatnou výhodu: Až dosud dodržovala dohody. Naprosto se s ní neztotožňujeme v programové orientaci, respektujeme však stejná pravidla hry.

Čtyřkoalice má proti ODS dvě nevýhody: Je heterogenní a nedodrží dohody. Heterogenita vyplývá z nepřirozeného spojení lidovců a unionistů, zvaného svatováclavská dohoda. Tato dohoda, vytvářející koalici mezi programově velmi odlišnými stranami, je daleko nemorálnější než opoziční smlouva, kromě toho však zakládá i křehkost této koalice. S nedodržením dohod jsem se setkal mnohokrát, uvedu však pouze poslední příklad. Den před krajskými volbami se v Litoměřicích konalo jednání politického grémia ČSSD s vedením křesťanských demokratů, kteří vystupovali jménem

Čtyřkoalice. Na tomto jednání byla uzavřena jasná dohoda, potvrzená všemi účastníky, že po krajských volbách budou vytvořeny tzv. duhové koalice ve všech krajích, zahrnující všechny parlamentní strany bez komunistů, a že ČSSD a Čtyřkoalice vstoupí do těchto krajských vlád pouze společně, nikoli jedna bez druhé. Pokud vím, ODS proti myšlence duhových krajských vlád nic neměla, třebaže s námi žádnou obdobnou dohodu neuzavřela. Čtyřkoalice naopak litoměřickou dohodu flagrantně porušila a na krajské úrovni uzavřela zpravidla dohody s ODS bez ČSSD. Chce-li se někdo po této a dalších zkušenostech v české sociální demokracii spoléhat na důvěryhodnost Čtyřkoalice, mohu ho pouze politovat.

Rozděleme si nyní Čtyřkoalici na dvě základní části a zapomeňme na trpaslíky typu ODA a DEU. Křesťanské demokraty rovněž nelze zničit: Poslední pokus, spočívající v senátní kandidatuře Richarda Sachera na Náchodsku, skončil odražením našeho výsadku. Kromě toho jsou nám ze všech parlamentních stran programově nejbližší: Podobně jako my vyznávají princip sociálně tržní ekonomiky a mezilidské solidarity. Mají mnoho významných komunálních osobností a málo osobností centrálních. Jsou ochotni jít s každým a nelze na ně spoléhat. Zvítězí-li však ČSSD ve volbách tak, že nebude moci sestavit jednobarevnou většinovou vládu, ale bude-li jí stačit jediný doplňující partner, půjdou s námi, byť za poměrně vysokou cenu.

Unie svobody je podstatně pravicovější než ODS – vzpomeňme na její požadavky na zavedení školního nebo prodloužení důchodového věku. Její geneze je založena na personálním odporu vůči Václavu Klausovi, nikoli na programovém nesouhlasu s Občanskou demokratickou stranou. Lze předpokládat, že mnozí unionisté by se při odchodu Václava Klause do náruče ODS rádi vrátili. V tomto smyslu Unii svobody lze zničit, a to právě rukama ODS, jako nestabilní politický útvar, který díky své programové nesamostatnosti nemá právo na existenci. Kdyby ODS zvítězila v celostátních volbách,

bude přechodovou fází tohoto zničení právě její koalice s unionisty, a to – pokud to volební výsledky dovolí – bez křesťanských demokratů.

Zbývá poslední parlamentní strana, KSČM. I ona je podle mého názoru určena k likvidaci, a to pro změnu rukama sociálních demokratů. Díky čistkám po roce 1968 si uvnitř sebe samé nevytvořila reformní křídlo, které by provedlo její transformaci a demokratizaci. Můžeme s ní souhlasně hlasovat o mnoha zákonech, ale paradigmaticky se lišíme tím, že odmítáme jakoukoli diktaturu včetně diktatury založené na třídní nenávisti. Přežívání KSČM v neostalinské podobě po sametové revoluci bylo paradoxně umožněno pravicovými, neoliberalními vládami, kdy KSČM kanalizovala část odporu proti těmto vládám, byla tedy spíše stranou protestu než programu, který je špatně skrývanou touhou po nostalgickém návratu k minulosti. Víím, že ke komunistické straně se dočasně přelila i část našich netrpělivých voličů, očekávajících zázraky na počkání a nemožné do tří dnů. Již nyní však dochází ke zpětnému přelivu, který se vzhledem ke zmíněné slabší zakotvenosti ČSSD projeví spíše na centrální než na krajské nebo komunální úrovni. Při vši mizérii měly krajské volby jednu výhodu: Ukázaly voličům KSČM nulový koaliční potenciál této strany. V tomto smyslu jsou hlasy komunistických voličů hlasy propadlými pro vládnutí, a tedy pro uskutečňování vlastního programu v praxi. Naší budoucí strategií vůči KSČM by proto podle mého názoru mělo být – podobně jako u jiných stran – získávání jak komunistických voličů, tak výraznějších osobností z řad KSČM, samozřejmě za předpokladu, že přestanou být komunisty a stanou se sociálními demokraty. Je zajímavé, že v uskutečňování tohoto úkolu nám nejvíce brání někteří naši fanatičtí antikomunisté, kteří si pletou voliče se straníky a kteří nevěří, že by se bývalí komunisté mohli stát slušnými sociálními demokraty. Při troše většího vzdělání by si mohli vzpomenout například na Herberta Wehnera, který byl jedním z nejbližších spolupracovníků Willyho Brandta.

Jaká by tedy měla být naše strategie pro budoucí období? Doporučuji dělat vše pro to, abychom na základě úspěšné realizace našeho programu masivně zvítězili ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002. Neptejme se, ke komu se máme přidat, ptejme se, kdo se přidá k nám. Udržujme všechny možnosti otevřené a o koalicích, většinových či menšinových vládách hovořme až po volbách, nikoli před nimi.

Česká společnost se samozřejmě neredukuje na politické strany. Jakýmsi spojovacím mezičlánkem mezi těmito stranami a dalšími strukturami občanské společnosti by měl být mimo jiné prezident republiky. Mám bohužel dojem, že současný prezident roli tohoto spojovacího článku neplní a občanskou společnost jako celek tím spíše antagonizuje než sjednocuje. Domnívám se, že ČSSD by měla usilovat o to, aby budoucí prezident – necht' bude členem či sympatizantem jakékoli politické strany nebo nestraníkem – byl v první řadě symbolem české státnosti, vyjadřovatelem politické vůle vlády a parlamentu, nikoli jejich oponentem. Prezident by neměl šířit „blbou náladu“ a naopak by měl podporovat zmíněné ostrovy pozitivní deviace, tedy vše v naší společnosti, co podporuje žádoucí odchylky od průměru směrem k vyšší úrovni kvality našeho života. Prezident by rovněž měl být moderátorem, nikoli demiurgem dialogu mezi parlamentními politickými stranami, usmiřovatelem konfliktů, nikoli jejich producentem. A to, co by už prezident vůbec neměl dělat, by se týkalo vytváření hradních stran nebo alespoň hradních křídel uvnitř etablovaných politických stran, získávání agentů a pátých kolon v těchto stranách. Víím, že nás kdysi Jaroslav Šabata vyzval, abychom se stali stranou Hradu, a přiznávám se, že větší pitomost adresovanou sociální demokracii jsem ještě neslyšel. O skutečné české sociální demokracii se musí rozhodovat v Lidovém domě – nikoli na Hradě, ve Sněmovní ulici, v paláci Charitas nebo na třídě Politických vězňů.

Jistým spojovacím mezičlánkem by rovněž měla být média. Nikomu nevnucuji svoje subjektivní přesvědčení,

že ze všech socioprofesionálních skupin v české společnosti je zdaleka nejvyšší podíl zakomplexovaných blbů ve skupině českých novinářů, zejména pak českých komentátorů. Právě vzhledem k tomuto přesvědčení se však k tomuto tématu nehodlám vyjadřovat.

Mezi společenské partnery, kteří nemají povahu politických stran, lze na celostátní úrovni zahrnout především odbory a církve. Sociální demokracie je tradičním partnerem odborových organizací a toto partnerství si musíme zachovat. Chci pouze upozornit na to, že jako v každém partnerství i zde může občas docházet ke konfliktům. Vzpomínám si, jak mne ješitný odborový předák žádal o odvolání ministra průmyslu a obchodu a musel jsem mu vysvětlovat, že mu do toho naprosto nic není. Vzpomínám si, jak jiný odborový předák, kterému se podařilo šestidenní železniční stávkou přinutit Klausovu vládu ke kapitulaci, doufal, že si pomůže neohlášenou patnáctiminutovou stávkou; protože sociálnědemokratická vláda se nemůže nechat vydírat, dosáhl jen toho, že jsme s ním přerušili jednání. Je dobré vědět, že britským labouristům, kteří vlastně vznikli z odborové organizace, se v poslední době podařilo získat na odborech větší samostatnost a prospělo jim to ve volbách. Na druhé straně považuji za podstatné, abychom mezi naše nové členy vítali odborové funkcionáře i ostatní členy odborů – ovšem opět za předpokladu, že budou vystupovat jako sociální demokraté.

Co se týče církví, zejména pak samozřejmě nejpočetnějších církví křesťanských, chtěl bych naopak ve své závěrečné zprávě poněkud obrousit hrany. Nedomnívejme se, že tyto církve jsou náš přirozený nepřítel. Setkal jsem se s mnoha jejich představiteli a musím konstatovat, že vedle majetkových zájmů dokážou mluvit i o hodnotách, které nám mohou být společné. Takové hodnoty byly nedávno vyjádřeny v pastýřském listě českých biskupů k sociální problematice a ekonomické kriminalitě a objevují

se i v papežských encyklikách. Jistě nikdy nebudeme klerikální stranou, ale znám mnoho věřících sociálních demokratů – katolíků i evangelíků – kteří pro ČSSD často udělali více než někteří ateisté.

Ještě dříve než přejdu k dalším skutečně významným společenským organizacím, které jsou však z povahy věci zakotveny spíše na místní než centrální úrovni, musím se zmínit o těch společenských aktivitách, které svoji významnost pouze úspěšně předstírají. Vznikají s velkým halasem, dokážou krátkodobě získat zájem veřejnosti, ale po čase se ukáže, že z nich nic kloudného nevypadlo. Vzpomeňme si na tehdejší patetické výzvy Impulsu 99: Kde je dnes, po více než roce, tato iniciativa, s jakými náměty přišla, co konkrétního udělala? Vzpomeňme si na takzvanou dřevíčskou výzvu (podle zámku pana Schwarzenberga) našich ekonomů včetně bankéřů, plnou opravdu knížecích rad: Zatímco naše hospodářská politika, neřídící se samozřejmě touto výzvou, vede k ekonomickému oživení, mnozí bankéři mají problémy se svými vykradenými bankami a někteří i sami se sebou a se svou individuální situací. Pamatujete si ještě na hnutí Děkujeme, odejděte? Poprvé dokázalo zaplnit Václavské náměstí, při jeho ročním výročí však na totéž místo přišlo jen několik set lidí, protože ani toto hnutí nic nepředvedlo. Vlády a parlamenty se mění ve volbách, a jsou-li volby skutečně svobodné, ztrácejí davové akce tohoto typu smysl. Nejsem si jist, zda podobný osud nepostihne i hnutí Česká televize – věc veřejná, pokud by se ukázalo, že za celou aférou kolem České televize jsou spíše ekonomické a mocenskopolitické zájmy soupeřících skupin než skutečný boj za svobodu slova.

Často nás mate, proč se právě v těchto dlouhodobě nicnedělajících aktivitách angažují lidé skutečně úctyhodní, kteří vynikají ve své původní profesi. Nechci zde spekulovat na téma „Fachidioten“, tedy nad tím, zda specializace v jedné oblasti znamená automatické právo suverénně mluvit o oblastech jiných. Spíše se mi zdá, že tito lidé, toužící upřímně vyslovit své kritické připomínky, slouží jako prestižní nárazník jiným.

Pracovní výsledky uvedených aktivit prokazují, že není nad neokázalou masarykovskou drobnou, všední a černou práci, byť by tato práce neměla mediální efekt.

Opravdu důležité pro naši práci a spolupráci s ostatními jsou naproti tomu často přehlížené místní spolky – sportovci, myslivci, hasiči a ostatní. Jestliže například děkan Fakulty tělesné výchovy a sportu již před rokem prohlásil, že sociálnědemokratická vláda udělala pro tělovýchovu a sport víc než všechny polistopadové vlády dohromady (což samozřejmě média vůbec nezaznamenala), proč se obdobným způsobem nestaví k této oblasti naše místní, okresní a krajské organizace? Jak se nám daří spolupracovat se Sdružením na ochranu nájemníků, které má údajně osmdesát tisíc členů, když vláda dereguluje nájemné jen o pět procent ročně, tedy desetkrát méně než předchozí vlády? Jaké místní kontakty jsme navázali s bytovými, zemědělskými, výrobními nebo spotřebními družstvy, když družstevní myšlenka je součástí programu ČSSD?

Ptáte-li se na možné zdroje přílivu nových členů, když příliv z ostatních stran byl do značné míry vyčerpán, zde je odpověď. Chceme-li, aby i naše místní organizace byly dílnou komunálních programů, nemůže se tato dílna obejít bez aktivní účasti těch, kdo naplňují život svých obcí. Zde již samozřejmě nejde o přetahování členů jiným politickým stranám, ale o souběžné členství v daném spolku a v ČSSD, které může být vzájemně výhodné.

Uzavřel bych kapitolu o našem prostředí zmínkou o mezinárodní spolupráci ČSSD. Vybudovali jsme si dobrou pozici mezi evropskými sociálními demokraty, v Socialistické internacionále i v dalších sociálnědemokratických organizacích. Naším hlavním cílem zde musí být podporovat vstup České republiky do Evropské unie a vyrovnávat se s problémy, které přináší globalizace. Snažme se, aby vznikala nová generace sociálních demokratů, kulturně a jazykově vybavených, která ČSSD dodá v tomto mezinárodním zastoupení důstojné reprezentanty.

5. Závěrem

Přátelé,

veškeré poselství, obsažené v této zprávě, se dá vlastně shrnout do jediné věty: Hodnoťte lidi podle jejich práce a výsledků této práce, hodnoťte sociální demokraty podle toho, co dělají pro sociální demokracii, a nikoli sami pro sebe. Jako delegát sjezdu mám samozřejmě jeden hlas jako každý jiný, ale mám snad z dlouholetého styku s většinou vedoucích představitelů sociální demokracie o něco více informací. Proto vám mohu doporučit, abyste novým předsedou ČSSD zvolili dosavadního prvního místopředsedu Vladimíra Špidlu, který má velký podíl na našich dosavadních úspěších a který – řečeno terminologií této zprávy – má podle mého názoru nejmenší deficit inteligence, pracovitosti a charakteru. Doporučuji vám, abyste podle obdobných kritérií volili za místopředsedy ty, za nimiž je reálné dílo, kteří dokážou pracovat v týmu a kteří v minulosti nepodlehli touze po vlastním sebezviditelnění a neúčastnili se mediálních kampaní poškozujících stranu. Přeji krajům, aby vyslaly své nejlepší lidi do předsednictva, přeji okresům, aby vyslaly své nejlepší členy do Ústředního výkonného výboru.

Při dopisování této zprávy jsem zaznamenal některé podněty, abych na svou funkci opět kandidoval. Na rozdíl od některých svých kolegů si nevyměňuji názory s ostatními sociálními demokraty prostřednictvím médií, ale pouze na půdě ČSSD. Zde je tedy má odpověď: Nenuťte unaveného štafetového běžce, který snad v nikoli nejhorším čase uběhl svůj díl trati, aby nepředával štafetový kolík a běžel dál. Neprospělo by to především výkonu týmu, který tento běžec v jisté části naší společné trati reprezentoval.

Jsem si vědom toho, že uvedené podněty vznikly i na základě řešení krizové situace, která se nedávno vytvořila v České televizi. Proto vám slibuji, že požádá-li mne nový předseda (a pouze tento předseda, abych

nepodřýval jeho autoritu) o pomoc v případných krizových situacích, tuto žádost neodmítnu.

Zastávám názor, že předseda vládní strany má být současně předsedou vlády. Uvědomuji si současně, že podle platné české ústavy rezignace předsedy vlády znamená demisi vlády jako celku, což by v současných politických poměrech mohlo vést k pokusům, aby sociálnědemokratická vláda byla zbavena moci nebo aby tato moc byla alespoň oslabena. I u vědomí tohoto rizika jsem postupně politickému grémiu, předsednictvu a ÚVV nabídl svoji rezignaci na funkci předsedy vlády. Třebaže se ve všech třech případech nabídka setkala s negativním ohlasem, prosím náš XXX. sjezd, aby v této věci rozhodl s definitivní platností. Upozorňuji pouze, že i když se sjezd rozhodne mne z této funkce neuvolnit, hodlám ji opustit po červnových volbách v roce 2002, kdy již pomine riziko, které jsem zmínil. Nemíním se s výjimkou zmíněné pomoci při řešení krizových situací vměšovat novému stranickému vedení do jeho práce, nehodlám kandidovat do Poslanecké sněmovny, tím méně vést volební kampaň. V červenci 2002 se rovněž vzdám funkce předsedy výboru Socialistické internacionály pro mír, bezpečnost a lidská práva a doufám, že se podaří zajistit, aby tuto funkci po mně opět převzal český sociální demokrat.

Strana se naštěstí nemusí obávat, že se mnou kdy bude spojena jakákoli reálná aféra, i když aféry fiktivní nelze nikdy vyloučit vzhledem k úrovni naší mediální obce. Vráťím se do původního nájemního jednopokojového bytu, větší část roku ale budu trávit v domku na Vysočině, a pokud mi zdraví bude sloužit, budu se – řečeno s Masarykem – na vás ještě chvíli dívat, jak to vedete. Ve své vesnici také posílím naši místní organizaci jako řadový člen a budu samozřejmě vždy volit ČSSD. Na rozdíl od svého předchůdce nehodlám publikovat, tím méně psát články, v nichž bych radil sociální demokracii, jak si má počínat.

Na zdi starého hansovního domu v Brémách je nápis *Navigare necesse est, vivere non necesse* – Je třeba plout, není třeba žít. Tento nápis samozřejmě neznamená, že život nemá smysl. Tento nápis znamená, že smyslem života je plavba a obecněji jakékoli lidské dílo.

Přátelé, moje loď se vrací do přístavu. Přeji tomu, kdo vypluje po mně, šťastnou plavbu a dobrý návrat.

Děkuji Vám.

Váš

Miloš Zeman

**Kandidátský projev
při volbě prezidenta ČR
na společné schůzi Poslanecké sněmovny
a Senátu Parlamentu ČR dne 24. 1. 2003**

Vážené paní senátorky, vážené paní poslankyně, vážení páni senátoři a vážení páni poslanci, dovoluji vám, abych vás stejně jako ostatní kandidáti seznámil se svojí představou výkonu prezidentské funkce. Tuto představu jsem rozdělil na dvě části. Na to, co by prezident dělat neměl, a na to, co by prezident dělat měl. A protože někdy důležitější je mluvit o tom, co by prezident dělat neměl, dovoluji vám, abych začal onou první částí.

Prezident by podle mého názoru za prvé neměl vytvářet vlastní, mínění Parlamentu a vlády často protikladnou alternativu ať již domácí nebo zahraniční politiky a uplatňovat ji v politickém spektru tím, že si zvolí strany oblíbené a strany neoblíbené nebo že bude vytvářet takzvaná hradní křídla v existujících parlamentních subjektech.

Za druhé, prezident by neměl nadužívat svých často až monarchických kompetencí při jmenování do celé řady funkcí. Dám jenom jeden příklad. V červnu tohoto roku má být prezidentem jmenováno devět z patnácti soudců Ústavního soudu, a to na dobu deseti let. Domnívám se, že dosavadní výběr, založený na naprosto nedostatečné konzultaci s relevantními politickými subjekty, vytváří – doufejme, že jen teoretickou – možnost, že se Ústavní soud stane jakousi třetí komorou Parlamentu, schopnou vetovat de facto všechny zákony s výjimkou zákonů ústavních. A jak dobře víte, devadesát devět procent zákonů, které náš Parlament přijímá, nemá ústavní charakter.

A konečně za třetí. Domnívám se, že jakýkoli prezident by neměl být moralistním a jen moralistním kazatelem, tepajícím – ať už právem, nebo neprávem – zlořády a neduhy naší společnosti, protože podle naší ústavy je

prezident součástí výkonné moci a v tomto smyslu je spoluzodpovědný za skutečné zlořády nebo neduhy, které zde bezpochyby existují.

Dovolte mi nyní, abych přešel k tomu, co by prezident dělat měl. Tato moje představa má opět jenom tři body.

Za první. Prezident by měl být organizátorem komunikačního pole, chcete-li to nazvat jinak, tedy politického dialogu, jehož by se pravidelně zúčastňovali předsedové parlamentních politických stran a předsedové klubů, dialogu, v němž by prezident v žádném případě nebyl demiurgem, soudcem nebo rozhodčím, kde by hrál pouze roli moderátora či organizátora dialogu, který by nutně nemusel směřovat vždy k nalezení politické shody, ale který by projasnil atmosféru tím, že by umožnil vnímat argumenty protistrany, zabraňoval zbytečným informačním šumům, zbytečným překvapováním se a nedorozuměním. Domnívám se, že tato role prezidenta je nezastupitelná a že politický dialog má být v tomto smyslu permanentní.

Za druhé. Když už jsem mluvil o jistém nebezpečí až monarchického nadužívání některých kompetencí bez dostatečných konzultací, domnívám se, že se všemi parlamentními subjekty by měl prezident konzultovat tak důležité funkce, jako jsou soudci Ústavního soudu, členové bankovní rady, velvyslanci i funkce další, že by však měl mít nutně právo personálního veta, a to pouze v tom případě, pokud se prokáže, že navrhovaný kandidát nemá dostatečnou odbornou kompetenci, dostatečné množství publikací, dostatečný mezinárodní věhlas a podobně.

Co se týče oné často zmiňované otázky udělování milostí a amnestie, považuji milost za akt krajně výjimečný a vyžadoval bych k jejímu případnému udělení nejen kontrasignaci, ale výslovné doporučení ministra spravedlnosti. Co se týče amnestie, zastávám názor, že amnestie není ničím jiným než plošnou milostí svého druhu. A z tohoto důvodu nepovažuji jakoukoli amnestii za vhodnou, ani širokou, ani úzkou, ani velkou, ani

malou, prostě jakoukoliv amnestii, i když touto zprávou jistě nepotěším vězně. Protože se domnívám, že ono monarchické gesto amnestie svým způsobem znehodnocuje práci policejních vyšetřovatelů, státních zástupců a soudců, energii, kterou vynaložili na dopadení a usvědčení pachatelů trestné činnosti a která je tímto jediným gestem prakticky vynaložena zbytečně.

Třetí a poslední bod v oné pozitivní části koncepce výkonu prezidentské funkce bych chtěl zmínit v souvislosti s pojmem takzvaných ostrovů pozitivní deviace. Použil jsem tohoto pojmu již před čtrnácti lety v jednom kacírském článku, ale zdá se, že existují někteří novináři s inteligencí jim vlastní, kteří tento pojem nepochopili. Proto mi dovolu, abych se o něm alespoň stručně zmínil.

Deviace je odchylka, odchylka od normy, od průměru, a může být jak směrem k nadprůměrnému, tak směrem k podprůměrnému výkonu. V prvním případě se jedná o pozitivní deviaci, ve druhém případě se jedná o deviaci negativní. Podle mého názoru by prezident v rámci svých ústavních kompetencí měl podporovat – a to i častou účastí na jejich aktivitách – například nadprůměrné výkonné podniky, nadprůměrné výkony v oblasti umění, v oblasti vědy, v oblasti sportu, kde je to ještě nejsnadnější, protože dokážeme obdivovat naše hokejisty, ale mnohé ostrovy pozitivní deviace obklopuje prostá lidská závist. Závist i tam, kde by byl na místě obdiv a skutečná úcta k nadprůměrnému výkonu. A tuto hradbu závisti by měl podle mého názoru jakýkoli český prezident prolomit a měl by samozřejmě vést boj i proti ostrovům negativní deviace, ať už jde o skinheadské hnutí nebo další jevy sociální patologie.

Dámy a pánové, po sdělení této představy mi dovolu skončit jedinou osobní poznámkou. Považoval jsem za samozřejmé, že ty z vás, které jsem v uplynulých dnech měl možnost oslovit, nebudu přemlouvát, aby mne volili, nebudu jim za to nabízet lukrativní místa, nebudu – což mě někdy stojí trošku přemáhání – pomlouvát ani

